

שמות - אור החיים

• [פרשת שמות](#) • [פרשת וארא](#) • [פרשת בא](#) • [פרשת בשלח](#) • [פרשת יתרו](#) • [פרשת משפטים](#) • [פרשת תרומה](#) • [פרשת תצוה](#) • [פרשת כי תשא](#) • [פרשת ויקהל](#) • [פרשת פקודי](#)

פרשת שמות

[פרק-א](#) [פרק-ב](#) [פרק-ג](#) [פרק-ד](#) [פרק-ה](#) [פרק-ו](#)

פרשת וארא

[פרק-ז](#) [פרק-ח](#) [פרק-ט](#)

פרשת בא

[פרק-י](#) [פרק-יא](#) [פרק-יב](#) [פרק-יג](#)

פרשת בשלח

[פרק-יד](#) [פרק-טו](#) [פרק-טז](#) [פרק-יז](#)

פרשת יתרו

[פרק-יח](#) [פרק-יט](#) [פרק-כ](#)

פרשת משפטים

[פרק-כא](#) [פרק-כב](#) [פרק-כג](#) [פרק-כד](#)

פרשת תרומה

[פרק-כה](#) [פרק-כו](#) [פרק-כז](#)

פרשת תצוה

[פרק-כח](#) [פרק-כט](#) [פרק-ל](#)

פרשת כי תשא

[פרק-לא](#) [פרק-לב](#) [פרק-לג](#) [פרק-לד](#)

פרשת ויקהל

[פרק-לה](#) [פרק-לו](#) [פרק-לז](#)

פרשת פקודי

[פרק-לח](#) [פרק-לט](#) [פרק-מ](#)

שמות

פרשת

שמות פרק-א

[א] ואלה שמות בני ישראל. טעם אומרם ואלה בתוספת וא"ו ללמוד עליהם כי כולם צדיקים כאבותיהם ואלה מוסיף על הראשונים מה ראשונים להם אברהם יצחק יעקב צדיקים עליונים כמעשה אבות עשו הבנים.

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (תנחומא שמות ד') כי זמן הגלות התחיל מימי אברהם משנולד יצחק, והוא אומרם ואלה וגוי הבאים מצרימה מוסיף על הראשונים לומר לך שגם הראשונים בגלות היו ואלה עמהם.

עוד ירצה מה הראשונים ידעו והכירו בגלות וקבלו עליהם ועל זרעם כמו כן אלה. והוא אומרו ואלה מוסיף על הראשונים ולדרך זה הרוחנו טעם נכון לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב ומנאם אחר שכבר מנאם בפרשת ויגש בירידתם למצרים, ורש"י ז"ל פירש כי להודיע חבתם חזר ומנאם במותם, ואין דבר זה מספיק אלא לדרשה ולא לפשטן של דברים, ועוד לדבריו היה לו לקבוע המנין אחר אומרו וימת יוסף וגוי' ואלה שמות וגוי', ולדרכנו הכתוב יודיע טעם מניינם שמונה הוא והולך בספר התורה מי ומי הבא לקבל גזירת מלך לסבול עול הגלות ולא פנה עורף כמעשה עשו הרשע (בראשית לו) שהלך לו אל ארץ מפני יעקב, ודרשו ז"ל (ב"ר פ"ב פ"ב) מפני שטר חוב של הגלות, ואמר ואלה שמות וגוי' הבאים מצרימה פי' הבאים לסבול עול הגלות במצרים את יעקב אתו בדומין לו בהסכמה אחת לפרוע שטר חוב הגלות. לזה דקדק לומר **הבאים**, פירוש הגם שלא באו חפצים היו לבוא, וזה לך האות **איש וביתו באו** כאדם שמכין עצמו על הדבר, ואלו ירדו מצרים לסיבה ידועה לא היו עוקרים דירתם ובאים והיו באים ביאת עראי ורגליהם רגל ישרה לשוב ארצה כנען. וטעם שחזר לומר **באו** ולא הספיק במה שהקדים לומר הבאים, נתכוון לעשות הפרש בין המנויים בפרשה לאנשי ביתם כי אנשי ביתם אין כולם בגדר זה. ועי' מה שכתבתי בפרשת ויגש בפסוק בניו ובני וגוי' כי הם דוקא היו חפצים בדבר. והגם שלא מנה כאן אלא י"ב שבטים, אולי שהם היו בגדר בפני עצמם בדומה ליעקב.

או יתבאר הכתוב על זה הדרך **ואלה שמות בני** הבאים מרצונם וחפצם מצרימה הרשומים ראובן שמעון וגוי', אבל כל שאר יוצאי ירך יעקב לצד שבא יעקב באו עמו, והוא אומרו **את יעקב איש וביתו באו**, וזולת ביאת יעקב לא היו באים כולם, ולזה הוצרך לומר באו פעם שנית:

עוד ירצה אומרו **הבאים** וגוי' שבא לומר מופת חותך כי ברצונם באו והראיה שאחר מות אביהם ועלו ארצה כנען חזרו פעם ב' כאמור בפרשת ויחי, והוא אומרו הבאים מצרימה את יעקב מחדש איש וביתו. באו אחר שעלו משם חזרו למצרים איש וביתו ומנה הכתוב מי הם בעלי צדקות זה ראובן וגוי' הא למדת כי ענפי האילן כאילן עצמו שוים לחפוף בגזירת מלך ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' וגוי':

[ה] **ויהי כל נפש וגוי' ויוסף וגוי'**. צריך לדעת למה אמר, ויהי לשון צער, ואם על הגלות אין זה מקום הדבר. גם צריך לדעת אומרו **כל**.

עוד למה הוצרך לחזור להודיע מנין יוצאי ירך יעקב וכבר השמיענו וידענו. עוד מה הודעה זו כדבר חדש ויוסף היה במצרים.

ואולי שיכון הכתוב לומר על דרך אומרם ז"ל (סוטה ל"ו) שעתיד היה יוסף להעמיד י"ב שבטים ומי סבב שלא העמיד אלא ב' הוא פגע רע שפגעתו אשת פוטיפר ויפוזו זרועי ידיו ע"כ, הא למדת שזולת זה הי' יוסף מעמיד י"ב שבטים, והוא אומרו **ויהי** לשון צער שמצטערת התורה על שלא היו בין הכל אלא שבעים נפש, והוא אומרו **כל נפש וגוי'**, ונתן הטעם לדבר שלא היו אלא ע' ואמר **ויוסף היה** וגוי' ודין גרמא שלא היו, יוצאי ירך יעקב אלא ע' נפש שזולת זה אם לא ירד יוסף למצרים היה יוסף מעמיד י"ב שבטים והיו בני יעקב שמונים ענפים, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים יחד.

עוד יכוין הכתוב באומרו **כל נפש וגוי ויוסף** וגוי' לומר כי כללות ענפים אלו כולם שוים לטובה באין הבדל. ביניהם כולם צדיקים כולם חכמים כולם בלב שלם זה על זה וכאלו כולם נפש אחת, והודיע חידוש ורבותא גדולה היא לצד יוסף שהיה במצרים ומן הטבע יהיה משתנה מהשוואת האחים בין לצד האחוה כי לא יתכן שיהיה שוה ברצון כהשוואת כולם לצד מה שעשו לו שמכרוהו ונתאכזרו עליו ואיך לא יהיה קצת שינוי בינו לבין כולם, בין לצד הצדקות כי היה נתון בכור הטומאה והאחים היו בארץ כנען ומסוככים באילן הוא יעקב אביהם, ועל כל פנים ישתנה קצת, ואף על פי כן מודיעך הכתוב כי שוה הוא להם ונכנס במספר הע' וכהשוואת כולם יחד ליקרא נפש אחת בין לפרט האהבה והאחוה הנכונה בין לענין הצדקות וטהרת הנפש, שלא נדבק בו מתחלואי הנפש הגם היותו במצרים. ועיין מה שכתבתי בפסוק (ויגש מו ל) אמותה הפעם וגו' :

ו (ו-ח) **וימת יוסף וגו' ובני ישראל וגו'**. צריך לדעת לאיזה ענין חזר פ"ב להודיע מיתת יוסף וכבר השמיענו (סוף ויחי) וימת יוסף בן וגו', עוד צריך לדעת כונת הודעת הכתוב שמתו האחים וכל הדור. עוד מה קשר יש בין מיתת האחים והדור לאומרו ובני ישראל. והנה המגיד של מהרי"ק הגיד לו טעם סמיכות זה והוא דרך סוד. עוד צריך לדעת טעם אומרו כסדר זה ובני ישראל וגו' שאם בא להודיענו פריית ורביית בני ישראל היה לו לומר כסדר זה ויפרו וישרצו וגו' בני ישראל :

אכן ב' כתובים הבאים כאחת להודיע השתלשלות התחלת השעבוד וסיבותיו, והם במספר ד'. הא' מיתת יוסף שאם היה יוסף קיים יספיק שלא ימשלו בהם המצריים הא למדת שכל זמן שיוסף קיים היו ישראל בארץ מצרים שקטים ומעונגים. ב' מיתת האחים שכל זמן שאחד מן האחים קיים היו המצריים מכבדים אותן וכמו שפ"י ז"ל (סוטה י"ג.) בפסוק (בראשית נ"ד) וישב יוסף וגו' ואחיו וגו' אחר קברו את אביו יעוין שם דבריהם. ג' מיתת כל הדור פ"י כל הע' נפש שכולן היו חשובין בעיניהם ובאמצעותם לא היה להם פנים להשתעבד בהם, או לצד שהיו בני דעה ואין מציאות למצריים להתחכם חכמתם שמתחיל בפה רך כי היו בני הדור ההוא חכמים ויכירו החכמה ולא יקבלו עשות להם דבר בשום אופן, ד' ובני ישראל וגו' כי אם לא היתה ההרגשה הגדולה שפרו וישרצו וגו' במאוד וגו' ותמלא הארץ וגו' לא היו נותנים לב לבקש תחבולות אלא ההרגשה הגדולה הוא הסובב באמצעות העדר המונע שהוא יוסף ואחיו וכל הדור, ובזה נתיישב אומרו **ובני ישראל** ולא אמר ויפרו וגו' כי לא בא להודיע ענין הרבוי אלא להודיע כי הוא זה סובב הגלות :

ועוד ויקם מלך חדש וגו', וזולת אחת מכל דברים הסדורים לא היה השעבוד ולמ"ד (סוטה י"א.) חדש שנתחדשו גזרותיו הסיבות הקודמות הם סבוהו לחדש דעתו משונה מקדם והבן. והנה לפי פשטן של דברים יגיד כי כל עוד שהיה אחד מהדור ההוא קיים היה מונע השעבוד, וקשה א"כ לא היה לו לומר הכתוב אלא וימת כל הדור ההוא שאפ"י כל ימי א' מהדור לא היה שעבוד ולא היה צריך לומר לא מיתת יוסף ולא מיתת אחיו דק"ו שלא יהיה השיעבוד בימיהם, ואפ"י לדבריהם ז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) שאמרו כל זמן שאחד מהשבטים קיים לא היה השעבוד קשה למה הוצרך להזכיר מיתת יוסף ק"ו הוא מהאחים. ואולי כי יכוין הכתוב לומר כי היו הדרגות בדבר כי במיתת יוסף ירדו מגדולתם שהיו מעולים יותר ממצריים ונעשו שוים להם, ובמיתת האחים ירדו למטה ממדרגתם שהיו בעיניהם נבזים אבל לא היו משתעבדים בהם, ובמיתת כל הדור התחילו

להשתעבד באמצעות קנאתם אשר ראו הפלגת ריבויים של ישראל שנתמלאת ארץ מצרים בהם.

ואם תאמר והלא רז"ל לא אמרו אלא כל זמן שאחד מן השבטים כו'. ולדברינו אפי' מן השבעים. דע כי דבר זה לא הוחלט לרבותינו ז"ל, וז"ל רבותינו ז"ל בסדר עולם (שם) משמת לוי עד שיצאו ישראל מצרים קי"ו שנה אין שעבוד יתר עליו ולא פחות מפ"ו כשנותיה של מרים שנקראת על שם המרור ע"כ, הרי כי אין הכרעת דבר שמשמת לוי שהוא אחרון שבשבטים התחיל השעבוד. ופשט הכתוב אני רואה שלא אמרו הבה נתחכמה לו אלא אחר מיתת כל הדור ההוא והשווה הכתוב לכל אחיו:

[ט] ויאמר אל עמו הנה וגו', אומרו הנה וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פ') בפסוק (בראשית לד) עכרתם אותי שצלולה היתה החבית וכו' כי מסורת היתה ביד וכו' שעתידין ליפול ביד ישראל ע"כ. ולזה אמר מלך מצרים הנה עם בני ישראל הידוע בתוקף ועוז הנה הוא רב ועצום, ואמר **הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' ועלה מן הארץ** ויעשה מה שהוא מסורת בידם שהוא יאבד כל נפש לכנעני אחיו, לזה יתחכמו עליו לאוסרו לבל צאת. ולזה נקראת מצרים בית הכלא כי היו המצרים שומרים את ישראל בלתי צאת משם לחשש כלות אחיו הכנעני וכו'.

עוד ירצה באומרו **הנה עם וגו'** על זה הדרך כי עם זה משונה מכל העמים כי שאר העמים יתערבו ביניהם ואין לך עם שאין בו תערובות גדול מכמה עמים אשר לא כן עם ישראל, והוא אומרו **הנה עם** כולו בני ישראל ואין זר אתם, ואומרי **רב ועצום** פירוש כי באמצעות היותם עם אחד ומיוחד הגם שיהיו מעטים בערך שאר האומות יחשבו לרבים ועצומים מהם לצד שהם כל אחד נותן נפשו על אחיו, וזה ידוע ליודעי ערך מלחמה.

עוד ירצה באומרו **רב ועצום**, רב שמתרבה שלא כדרך העולם, והנה מטבע העולם כאשר יולדו רבים יהיו תשי כח בין בבחינת הנולדים בין בבחינת המוליד, וצא ולמד מהתאומים כידוע לטבעיים, ומעתה אין מיחוש לריבויים כי סופם להתמעט, וכי יהיו רבים אין בהם כח לחוש לריבויים, לזה אמר ועצום פי' הגם שהם מתרבים ביותר מהרגיל אף על פי כן ועצום ממנו הגם שאין בהם הריבוי, ומן הראוי הם היו ראויים להיות חזקים יותר מהם, ומעתה בהכרח להתחכם עליו, וכפי זה תיבת ממנו חוזרת אל עצום ולא לאומרו רב כי בסמוך הוא אומר פן ירבה.

עוד ירצה באומרו **רב ועצום ממנו פי'** שגדולתם וריבויים מהם היה, והכונה בזה כי בא להודיע אותם כי יש להם חוב בישראל, ונתכוון להקדים טענה לבל יאמרו אליו עמו או כל רואה מעשיו נכריים כי באיזה כח יעמוד ויקח עם אחד השוכן בקרבו ויעבוד בו עבודת עבד, לזה אמר **הנה עם בני ישראל** זה עצמו ובשרו משלנו הוא כי אנו החיינו אותו בשני רעב וכל מה שנתרבה ממנו הוא ג"כ כי בעי' נפש בא לגור בארץ, ומעתה יחזיק בישראל בחזקה שעמה טענה ויתחכמו לו לעשות לו כטוב בעיניהם.

עוד ירצה כי הלא תמצא כי כל המלכים וגדולי העמים יתחכמו לפאר מלכותם בעם מכובד ומה גם בעם ישראל כי שם ומעלה מיוחדת לו, ואין לך אומה ששלטה בישראל שלא היתה מעולה על כל האומות בסוד (איכה א) היו צריה לראש, לזה אמר מלך חדש הנה בני ישראל המכובדים הם הם העיקר במלכות יותר

מהמצרים ובהם הם מתכבדים וכי יצאו מהעיר תהיה העיר פחותה ובזויה לזה **הבה נתחכמה לו** וגו' פן יצא מהעיר באמצעות סיבה כי תקראנה מלחמה ויקוץ מהמלחמה וילך לו, ואז אין אנו יכולין למונעו כי ילחם בנו בהצטרפות מלחמה הלוחמת עמנו :

{יא} **וישימו עליו וגו'**. כאן הבן שואל מה חכמה נתחכמו בזה אין זו חכמה אלא רעות וחציפות. עוד איך מלאם לבם בתחילת השעבוד לשום עליהם שרי מסים. ועוד איך בני ישראל נטו ערפם לעבודת עבודה נכריה בחומר ובלבנים. והנה רז"ל שאמרו (סוטה י"א.) כי היה הדבר בהדרגה בתחלה בפה רך ולבסוף בפרך, ומן סדר הכתובים משמע כי בתחלה שמו עליהם שרי מסים, ולדבריהם ז"ל צריך לומר כי קדמו דברים לשימת שרי מסים. והנה לפי מה שפירשתי בפסוק רב ועצום ממנו כי סוברים שיכולין להשתעבד בהם בעד הטוב שעשו להם בשני רעב אפשר שבאו עליהם בכח ואל תיכף ומיד, ושעבדום וישימו עליהם שרים ואז היו מועטים בערך המצריים ונטו ערפם, ומה שאמר הכתוב הבה נתחכמה אינו על פרט השעבוד אלא על פרט אחר, וכמו כן אמרו ז"ל (שם) שהיה על שקוע הבנים בים כאמור בדבריהם.

עוד נראה בדקדוק עוד אומרו **למען ענותו** וגו' שלא היה צריך והדבר מובן שהוא למען ענותו מתכוונים. עוד אומרו **בסבלותם** מה בא למעט. אכן נראה שנתחכמו עליו להשתעבד בדרך זה, כי פרעה מן הסתם יהיו לו בונים ערים לשבת והרבה עובדים עבודות הצריכין למלכות מהמצריים עצמם ומהזולת, והאנשים ההמה יקראו מס כמו שאמר הכתוב (מ"א ה') ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל, ויעץ עצה לשום על ישראל שיהיו הם שרי מסים יובן שיהיו הם הממונים על כל עושי מלאכת המלך, ודבר זה אינו פחיתות ולא דלות לישראל ואינם יכולין למאן וכוונתם בזה הוא לערמה למען ענותו לעם ישראל בסבלותן של המסים שהם עובדי עבדות כשלא יוכלו לעבוד עבודתם אשר שמו עליהם בתוספת מרובה ממה שיוכלו שאת יצטרכו השרים להצטרף עמהם לעבוד עבודתם להשלים חקם, שלא היו מכירים בחוק העבודה אלא לשרים שהם ישראל שהם הם הממונים, וזו היא חכמתם שבאמצעות ערמה זו הכניסום בסבלות, והוא אומרם ז"ל בתחילה בפה רך היו לשרים ואח"כ לעבדים ויבן ערי וגומר :

{יב} **וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו'**. מה יערב נעימות הכתוב על פי מה שכתב בזוהר (ח"ב צ"ה:) בפסוק (קהלת ח') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, כי באמצעות העינוי והצרות תתברר בחינת הטוב מהרע ותסמך אל חלק הטוב ותתברר בחינת הרע מחלק הטוב ותסמך אל בחינת הרע, וב' פרטים אלו רמוזים באומרו לרע לו והוא עצמו שאמר הכתוב וכאשר יענו אותו כן כשיעור העינוי היו מוציאים ומבררים חלק הטוב ומתרבה חלק הטוב וכן יפרוץ. או ירמוז **וכן יפרוץ** שהיה נפרץ ממנו חלק הרע שהיה דבוק בו, והוא הצירוף אשר צרף ה' אותם בכור הברזל במצרים. וכפי פשט הכתוב ירצה כי כשהיו המצרים מרבים לענות היה ה' מרבה את ישראל כדי שיהיו נעזרים על העבודה והיה נותן בהם כח, והוא אומרו **כן ירבה** לשיעור אשר יספיקו העובדים בעבודה וגם ה' נותן בהם כח לשיעור אשר יתמעט מכחם מהעינוי. וכשראו המצרים כן היו מעבידים אותם בפרך כתרגומו בקשיו :

{יד} **וימרו את וגו'**. אומרו **בעבודה קשה** פירוש בעבודה שהיא קשה מצד עצמה אפי' במועט ממנה והוא עבודת חומר ולבנים ועבודת שדה. ואומרו **את**.

כל עבודתם וגוי' כי לא תאמר שהרפו ידם מהם משיעור הבנין שקצבו להם מקודם אלא שקצבת עבודה ראשונה במקומה עומדת והוסיפו להם כמו שתאמר שאחר ששמו עליהם כך וכך שיבנו בכל יום אחר שיהיה החומר והלבנים מוכנים לפנייהם הוסיפו עליהם לעשות הכנת החומר והלבנים וכל עבודת הכנת הבנין ולא הקילו מצד זה שיעור עבודה ראשונה אשר עבדו בהם בפרך אלא אתה עמה, וזה מהתחכמות פן ירבה, ואף על פי כן לא הועילו להמעיטם כי נתרבו בני ישראל והספיקו לדבר זה, ואשר על כן ויאמר מלך מצרים וגוי' להמית הזכרים :

[טו] ויאמר מלך וגוי'. הגם שכל המעשה האמור בענין אמר לשון רבים דכתיב וישימו וכאשר יענו וגוי' ויעבידו וימררו כי לא המלך לבדו עושה אלא הוא ועמו, דבר זה עשאו המלך לבדו כדי שיהיה הדבר בסוד שלא ירגישו העבריות להסתיר הריגונם ושלא ירחיקו המילדות מילד אותם כאשר אבאר בסמוך :

למילדות העבריות וגוי'. צריך לדעת מה אמר להם באמירה זו. ואולי כי האמירה היא שקרא ואמר **העבריות אשר שם האחת** וגוי' כי להיות שבאו לפניו הרבה ולא היה מכיר אלו המילדות לזה קרא בשמותם ליחד להם הדיבור לצד שהיו גדולות של כל המילדות ורצה להטיל הדבר עליהן כי כן דרך השררה. עוד ירצה שהוא עשה אותן גדולות ושרות בקריאה זו על כל המילדות ואשר על כן פרט את שמותן, ולזה חזר לומר פעם אחרת **ויאמר בילדכן** וגוי' פי' שהציווי לא לשתיהן לבד אלא לכל המילדות אלא שאלו יהיו עליהם שרות. עוד ירמוז הכתוב לשון גדולה ורוממות על דרך (דברים כ"ו) את ה' האמרת וה' האמירך והכונה בזה להגיד שבאמצעות ענין זה גרם להם פרעה מעלה והתרוממות לבי' המילדות ועלו במעלה כאמור בסמוך (פסיק כ') וייטב אלהים וגוי' ויעש להם בתים בתי כהונה בתי לוייה בתי מלכות בתי נביאות (סוטה י"א):

[טז] ויאמר וגוי' וראיתן על וגוי'. צריך לדעת לאיזה ענין ראייה זו ולא היה לו לומר אלא אם בן וגוי', ומה גם לדברי רבותינו ז"ל (סוטה יא): שאמרו סימן מסר להם בן פניו למטה בת פניה למעלה לא ידעתי למה הוצרך לסימנים אלו. עוד צריך לדעת טעמו למה לא גזר על הכל, ואין להאמין עליו כי במדת רחמים נהג לשום להם שארית בארץ כי שורשו שורש אכזרי הוא. עוד קשה אומרו **והמיתן אותן** בתוס' וא"ו מבלי מעשה קודם לדבר. עוד למה הוצרך לומר **ואם בת היא וחיה** כיון שפרעה לא גזר אלא על הזכרים פשיטא שלא יבקשו המילדות לעקור את הכל.

אכן רשע זה נתחכם כדי שתעלה בידו העצה, כי מי זאת האשה אשר תזמין עצמה למילדת להרוג בניה, לזה נתחכם ואמר להן שיתנהגו בסדר זה ויעשו בהעלם דבר ולא ירגישו היולדות על זה הדרך, כי קודם שיוודע הנולד מה הוא אם בן אם בת יראו המילדות על האבנים אם בן הוא ימיתוהו ויאמרו נולד מת ולא יניחו עד שיצא ועוי' (צועק סוטה י"ב) אלא שיראו על האבנים קודם שיצא לעולם אם בן הוא, ומנין ידעו לזה אמרו ז"ל סימן מסר להם, ולזה אמר והמיתן בתוס' וא"ו כי מצוה ראשונה צוה אותן להבחין לדעת אם בן הוא קודם שיצא לעולם ויתן קולו, והבי' והמיתן אותו בצאתו מבטן אמו. ואמרו **ואם בת היא** וגוי' נתכוון גם כן בזה כדי שבאמצעות ענין זה לא ירגישו בדבר הנשים היולדות כשיראו שלפעמים ולדותיהן מתקיימין לא יחשדו במילדות והם לא יבחינו כי הורגות הזכרים ולא הנקבות. ואולי שצוה עליהם לבל יודיעו הזכר אלא יאמרו שהנולד נולד מת שבאמצעות כן יסתר החשד, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים.

והנה עצה חכמה יעץ פרעה בדבר זה לבל יוכלו עלות מהארץ, והוא כי באמצעות שיהרגו כל זכר ויתרבו הנשים והן האשה טוב למיתב טן דו ויתחברו נשי ישראל עם המצריים ויתחתנו בהם ומעתה אין מציאות לעלות מן הארץ כשיהיו לעם אחד. גם יפגימו הנפשות הקדושות בערבוב הנפשות הטמאות ויהיו שם עד עולם ב"מ. ותמצא שאמרו רז"ל (ויק"ר פ. ל"ב) שלא נגאלו ישראל עד שהיו בהם ד' דברים וא' מהם ששמרו עצמם מן העריות, ועל זה מפורש בקבלה (שה"ש ד') גן נעול וגו', ואם היו מתחתנים עם המצריים לא היתה בר מינן תקומה לשונאיהם:

[יז] **ותיראן המילדות וגו'.** צריך לדעת למה כפל לומר **ולא עשו ותחיין**. ורז"ל (סוטה י"א) אמרו שהיו מספקות מים ומזון. וצריך לדעת למה לא היו עושים להם כן מקודם. ואולי שיודיע הכתוב שלא פסקו מההטבה, והוא סיבת היראה שיראו את האלהים אפי' על מניעת ההטבה שהיו רגילין להטיב בסיפוק מזון ולא מלבד שלא עשו וגו' אלא **ותחיין**.

או לעולם כי מקודם לא נתנו דעתם על מצוה זו לספק מים ומזון, ואחר שצוה להם פרעה חששו שיהיו נחשדים אם ימות א' מהנולדים שהם הרגוהו, לזה להוציא עצמן מהחשד השתדלו להחיות אפי' מי שימות מיתת עצמו מחסרון הסיפוק. ואולי כי זה רמז בתיבת **את האלהים** לרבות יציאת ידי חובת חשד בני אדם להיות נקיים מה' ומישראל. וטעם אומרו **כאשר דבר** כ"ף הדימוי לומר לא הוא ולא דומה לו. או ירצה לומר להיות כי מן הדרך הוא כשיגזור מלך דבר על כל פנים בתחלת הגזרה דבר מלך חזק ואימת מלך רועשת לבל עבור עליה ובאורך הימים אחר הגזירה היא רופפת, ולזה הודיע הכתוב כי הצדקניות הללו בטלו גזירת מלך סמוך לגזירה, והוא אומרו **ולא עשו** ואימתי **כאשר דבר** כמו שתאמר כי בעת שיצאו משם והיו מילדות לעבריות לא עשו וגו' ואדרבה ספקו מזון לאין נכון ובטלו דבריו סמוך לגזירה, ושיעור **כאשר דיבר** כשיעור (בראשית כו ט) **כאשר** כלה יצחק לברך:

[יח] **מדוע וגו' ותחיין וגו'.** צריך לדעת מה הוא המעשה שעשו שעליו הוא אומר **מדוע עשיתן**, ואם שלא המיתו את הילדים זה יקרא שלילת המעשה והיה צריך לומר מדוע לא עשיתן. עוד צריך לדעת אומרו **ותחיין**, ואם על סיפוק המזון לילדים הוא אומר כמו שפירשנו באומרו ותיראן המילדות וגו' ותחיין וגו' אם לזה נתכוון מה מענה בלשון המילדות על זה והרי הן מורדות במלך. ואולי כי לא ידע פרעה בפירוש שהיו מספקות מזון לילדים כי מן הסתם לא יעשו כן בפני המצריים ולבני ישראל אין לחשוד בהם דלטורין כאומרם ז"ל (ויק"ר פל"ב) בפסוק ושאלה אשה וגו' כי י"ב חדשים היה ביניהם דבר זה ולא גילה אדם מעולם, אלא שהמצריים הגידו לו שהיו המילדות מספקות מים ומזון לבית הנשים חיות, ודבר זה יכולין הגוים השכנים להכיר בדבר כשתכניס המילדת עמה דברי סיפוק וידעו גם כן כי הנשים החיות היו בניהם זכרים, לזה אמר פרעה **מדוע עשיתן את הדבר הזה** פי' סיפוק מים ומזון שהוא מעשה הנגלה, והן אמת אם לא היו מחיים הילדים הייתי תולה כי לבנות אתם מספקים אלא כיון שהסיפוק הוא למקום הילדים והילדים הנם בחיים זה לך האות כי להם אתם מספקים, והוא אומרו **ותחיין את הילדים**, ואין זה אלא מעיון שכלי כנזכר, כי הידוע לו בבירור אינו אלא מעשה הסיפוק לבית היולדות:

[יט] **כי לא כנשים וגו'.** צריך לדעת למה האריך כל כך לשון, ולא הספיק לומר לא כמצריות העבריות או העבריות לא כמצריות. עוד צריך לדעת מה מענה

בפיהם על סיפוק המזון, ורואני כי קבל פרעה תשובתם. עוד קשה אומרו וילדו שהיה צריך לומר יולדות.

אכן כוונת הכתוב הוא שהשיבוהו שלא יקח שיעור לעבריות מהמיוחדות שבמצריות כי כולן חכמות מכל המצריות, והוא אומרו **כי חיות הנה** ומילדות זו לזו או אינם צריכין מילדת. ואולי שרמזו כי הנשים של בני ישראל היו בהם ב' לימודיות בההשכלה הא' היותם מעיקרם עבריות, והב' שהן עתה מצריות ובאמצעות זה נתחכמו ב' מיני השכלה, וזה הוא שיעור הכתוב כי לא כנשים הרגילות בנמצא הם אלו שהם מצריות עבריות, ובזה לא תהיה הוכחת הסתירה לא מעבריות ולא ממצריות כי אלו יש בהם ב' הדרגות והבן. ואומרו **בטרם** וגו' נתכוונו להשיב אם יאמר ולמה לא יהיו הם מילדות אותם בעל כרחן לצד שהם הממונות מהמלך ואמרו בטרם וגו' פי' כי אנו מתחכמין לבוא אצלם קודם שיגיע זמן הלידה כפי חשבונם ליליד אותם ואף על פי כן אנו מוצאים אותם שכבר ילדו כי היולדות היו מתחכמות להרחיק להם זמן לידתם כי הרגישו כדבר, וכל זה נכלל בתיבת חיות. ומעתה כפי הנחה זו פרחת לה מעצמה החשדה הגם שיביאו בידם מים ומזון היה לחושבם שעדיין לא ילדו והם באים ליליד אותם וכל מה שיעשו מהוראת חיבה להם אדרבה כשורה וכהוגן עושין כדי שיתקרבו הלבבות של היולדות ולא יהיו נחשדים בעיניהם כרצחניות וימצאו מקום לקיים גזירת המלך להמית הבנים, ואחר שהיו מביאין לחושבן שעדיין לא ילדו כנזכר והיו מוצאים כי כבר ילדו אינו מהמוסר להשיב המובא, ובזה ספה תמה תלונת וחשד פרעה הגם שצדקו דברי הולכי רכיל שאמרו שהמילדות ספקו מזון:

[כ] וייטב וגו' וירב וגו'. צריך לדעת מה הוא ההטבה, ואולי שהוא הרשום בסמוך ויעש להם בתים. וקשה אם כן לא היה מפסיק כאומרו וירב העם. ונראה שמורינו הכתוב דבר שבאמצעותו רבו בני ישראל, לפי מה שקדם לנו שהיו מספקות להן מים ומזון לזה אמר **וייטב אלהים למילדות** פי' נתן להם רב טוב ובאמצעותו היה להן יכולת לספק מזון ובזה **וירב העם** וזולת זה לא יהיה להם לספק לרבים בהפלגה, ואחר כך הזכיר ה' שכרם הטוב שעשה להם בתים.

עוד ירמוז כי בראות ה' יראתם מהאלהים הזמין לידם עשות מצות לאין קץ להרבות שכרם, והוא אומרו **וייטב וגו'** ומה הוא הטובה **וירב העם** שבזה יגדל זכותם כי כולם יחשבו להם כשלא הרגום, ואולי כי לטעם זה זכו משה ואהרן בישראל כי בשלם זוכים לצד כי יוכבד ומרים נתנו נפשם עלינו ועברו פי מלך ועוד להם שזנו ופרנסו משלהם לזה יחשבו עליו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו. וכלך גם כן לדרך זה כי לצד שאנו ענפי נשמתו של משה דכתיב (ישעי' ס"ג) משה עמו לזה סבלה יוכבד עולינו להגן בעדינו ולספק מים ומזון כמשפט היולדים לבניהם, ולדברי המפרשים (רש"י) שההטבה היא עשיית הבתים יש לומר כי טעם שהפסיק באומרו **וירב העם** שזולת זה אין מקום לבתי כהונה ובתי מלכות כי אם אין עם אין מלך וכהן, לזה הקדים ה' העם ואחר כך עשה להם בתים וגו':

[כב] ויצו וגו' לכל עמו וגו'. לפי מה שכתבנו כי מתחלה דבר למילדות שיהיה הדבר בסוד ולא ידעו בנות ישראל, כשלא עלתה בידו עשה הדבר בפרסום וצוה לכל עמו על הדבר כי חשב כי אין נמלט מהם לצד היותם רבים ונכרים שלא ירחמו עליהם, עוד אולי לצד שראה באצטגנינות כי מושיען של ישראל נולד ועתיד ללקות במים (סנהדרין קא). לזה גזר גזירה חזקה ומינה כל איש מצרי על הדבר ובזה אין נמלט מידם, ואומרו **לאמר** פי' לא שהמצריים הם עצמם

ישליכוהו אלא שיאמרו לבני ישראל שכל אחד ישליך בניו, והטעם למה שאמרנו שהגזירה היתה לצד מה שראו איצטגנינו וכו' מן הסתם יראו הדרך שלקה בו שהוא ע"י ישראל, לזה גזר שבני ישראל הם ישליכו אותו היאורה, וכמו שכן היה שיוכבד היא השליכה את משה ביאור.

או ירצה לאמר שהם יצוו לכל שכן על שכונתו על הדבר ולא יצטרכו כל העם. ויש מרבתינו שאמרו (סוטה י"ב.) שגם על המצריים גזר, וזה דרך דרש שביום אחד אשר אמרו לפרעה כי בו ביום וגו' אותו יום גזר על כל עמו. אבל פשט הכתוב אין הדברים אמורים אלא בישראל כי גזירה זו בתמידות היתה והראיה כי יוכבד נתנה משה ביאור אחר ג' ירחים והאצטגנינים ראו יום הלידה, ואלו לא היתה הגזירה אלא יום לידת משה והוכר היום ההוא מה מקום לגזור עוד, אלא ודאי שגזירה זו על כל הבן הילוד היתה בתמידות ובהכרח אומרו **לכל עמו** הוא לצוות על בני ישראל והדרשה תדרש:

שמות פרק-ב

[ב] **כי טוב הוא ותצפנהו וגו'.** צריך לדעת מה היא הטוביות שראתה בו. ורז"ל (סוטה יב.) אמרו נולד מהול ותמלא הבית אורה. וזה דרך דרש. עוד צריך לדעת קשר ותצפנהו עם ותרא אותו כי טוב וגו' וכי אם לא היה טוב לא תחמול על פרי בטנה לצפון אותו מאנשי דמים.

אכן כוונת הכתוב הוא כי ממה שאמר הכתוב ותצפנהו וגו' ולא יכלה עוד וגו' אמרו ז"ל (שם) כי מנו לה המצריים מעת הריונה והיא ילדתו בן ששה חדשים ויום אחד, והנה היולדת לששה פשיטא שאינו מתקיים והיולדת לז' מתקיים, והנה אין האשה מדקדקת במספר יום אחד וכשילדתו בחזקת נפל ילדתו והודיע הכתוב כי ראתהו טוכ פי' בריא וחזק שאין בו סימנים של נפל ולזה טרחה בשבילו וסכנה עצמה מהמצריים שהיו בודקים הבתים בקטנים כמאמרם ז"ל (שם) והוא אומרו **ותרא וגו' ותצפנהו**. ודרשת רז"ל תדרש ממה שלקח לשון זה **כי טוב** ולא אמר לשון אחר. וכוונת רז"ל שדרשו טוב הוא מהול, כבר גילו דעתם במקום אחר (סנהדרין לח.) כי אדם הראשון קודם שחטא היה טוב מוחלט ובמעשה הרע שעשה משך הערלה מבחינת הרע, ולזה כשאמר הכתוב כי טוב הרי זה מראה באצבע כי מושלל מהכר רע שהיא הערלה:

[ה] **ונערותיה הולכות וגו'.** צריך לדעת כונת סיפור זה **ונערותיה הולכות**, ואולי שיכוין לומר מעשה בתיה, להיות כי מעשה מצוה גדולה עשתה דקדק הכתוב להודיע דקדוק אופן המעשה. והנה דבר ידוע הוא כי בת מלך לא תלך ליאור בלא נערות כמשפט בנות מלכים, גם ממוסר הגדולים ובפרט המלכים להיות להם אחד מיוחד מכובד הרבה להתגלות לפניו ולשמשו ולרחוץ בבית המרחץ או ביאור וכדומה, וכאן הודיע הכתוב באומרו ונערותיה הולכות שהיה בזמן שהיתה רוחצת שהוצרכו נערותיה ממוסר המלכות שלא לעמוד לפניו ולא נשארה עמה אלא אחת המיוחדת ותשלח אותה, והוא אומרו **ותשלח את אמתה**

פני המיוחדת לה לרחוץ וגוי'. ואומרו **ותקחה** שקולה, או ששלחה אותה לבל תיעצה הפך רצונה כי רצונה של בת פרעה היתה להציל הילד ההוא ותקחה בת פרעה לתיבה. או **ותשלח** וגוי' **ותקחה אמתה**, ולבי' הדברים שבח בת פרעה יגיד כי נפשה נפש טהורה מי יתן טהור מטמא וגוי' (איוב יד) לדרך האי' יכוין לומר שהגם שלא היתה עמה אלא אחת וכל נערותיה היו הולכות וגוי' אף על פי כן חששה למניעה ממנה ושלחתה ונשאת בת מלך לבדה ולקחה התיבה בידה ולדרך בי' גם כן שבח יגיד שהגם שלא היתה עמה אלא אחת ואין מדרך המוסר שתשאר בת מלך יחידה ואין צריך לומר על שפת היאור אף על פי כן שלחה אותה למרחוק, ולזה הקדים להודיע **ונערותיה** וגוי' לדעת כוונת הודעת **ותשלח את אמתה** על אופן שכתבנו, ואילו לא אמר ונערותיה לא היתה הכונה ידועה שנתכוין למה שפירשנו והבן :

[ו] ותראהו את הילד וגוי'. צריך לדעת אומרו **ותראהו** וגוי' שהיה לו לומר ותרא וגוי'. ונראה שנתכוין לומר שידעה שהתיבה היא מהילדים המושלכים היאור ונתכוונה להצילו וכמו שפירשנו בפסוק ותשלח את אמתה, והוא אומרו **ותפתח ותראהו** להילד שנתכונה להציל, ואם היה אומר הכתוב ותראה ילד יהיה המשמעות כי ראתה מה שלא חשבה כן והבן. ורז"ל דרשו (סוטה יב:) ותראהו ראתה שכינה עמו, והוא דרך דרש. וצריך לומר שלא הכירה השכינה היא, כי מנין ידעה השכינה מבית אביה ואבי אביה, אלא שראתה עמו אור גדול, והי' עשה כן כדי שתגדל מעלת הילד בעיניה. גם לטעם שדרשו ז"ל (זהר ח"ב י"ב:) בכתוב והנה נער בוכה שרמז על ישראל שהיו בוכים בגלות, לזה ויגל ה' את עיניה להראותה האור הסומך למשה.

עוד אפשר שהרגשתה בשכינה היתה לצד שכשנגעה בו פרחה ממנה צרעת (ש"ר פ"א) אמרה אין זה אלא בן אלהי. ואולי שרמז פריחת הצרעת באומרו **ותראהו את הילד** פני ותראהו להאמור בסמוך בכח דכתיב לרחוץ וזכרון בשרה בכח וכשפתחה התיבה ותראהו לבשרה את הילד פני כשנגעה בילד **והנה נער** פני חזר להיות כבשר נער קטן על דרך מה שאמר הכתוב בנעמן (מ"ב ה') וישב בשרו כבשר נער קטן :

ותחמול עליו. לפי מה שפירשנו כי נתכונה מתחילה ובראשונה להציל הילד טעם החמלה חדשה לא להצילו מהיאור אלא יגיד הכתוב שבקשה להניקו, והעד מה שאמר בסמוך ותאמר אחותו וגוי' האלך וקראתי וגוי' ואמרו ז"ל (סוטה יב:) שהחזירתו על מניקות גויות וכו' :

ותאמר מילדי העברים וגוי'. קשה מה חידוש אומרת **מילדי העברים** זה פשיטא שכן הוא כי הן הנה המשליכות ילדיהן ביאור בגזירת פרעה, ואם לפי מה שדרשו ז"ל (שם י"ב:) כי באותו יום גזר גם על המצריים. אם כן מנין ידעה והכירה כי אינו מילדי מצריים. והנה לפי מה שאמרו ז"ל כי החזירתו על כמה מניקות גויות ולא רצה לינק זה לך האות כי לא מילדי המצריים, ועל כל פנים מה חידוש אומרת בדבריה. ולעמוד על הדבר נשכיל על דבר אם הצלת הילד היה לצד שנסתפקה היותו מצרי או אפי' יהיה עברי, והנה אם נאמר שחשבה להציל לספק. מצרי תכוין באומרה **מילדי העברים** זה כי נתברר לה הפך מה שחשבה ובזה גלתה דעתה כי לא להציל מילדי העברים נתכונה, ודבר זה השכל יבחרהו כי סתם גויה לא תרחם אלא על בני אומתה, והגם שאנו רואים שאחרי שידעה כי מילדי העברים הוא החזיקה בו ושכרה לו מינקת, אין מזה ראייה כי אחר שידעה מעלתו

גם שריפא אותה מצרעתה רחמה עליו, גם ראוי הוא מכח זה להטות לבה לאמונת ישראל כי היא ראתה מה נורא מעשיו :

ואם נאמר שמתחילה רחמה על הילד הגם שידעה כי מבני ישראל הוא תכוין באומרה **מילדי העברים** נתינת טעם שלא ינק מהנכריות לא שהוחלה מהיאור ומסוכן הוא ואינו יכול לינק אלא לצד שהוא מילדי העברים, ולזה תכף אמרה לה אחותו **האלך וקראתי לך** וגוי מהעבריות להבחין דבריה, ואמר הכתוב **ותקח האשה וגוי ותניקהו** :

[יז] **ותקרא שמו וגוי ותאמר וגוי**. הנה תמצא שינוי בקריאת שם יצחק ויעקב והשבטים כי לכולם יקדים טעם השם ואחר כך השם, ביצחק (בראשית כא ו) כל השומע יצחק וגוי ותקרא שמו יצחק, יעקב (שם כ"ה כ"ו) וידו אוחזת בעקב ויקרא שמו יעקב. בשבטים כי ראה ה' ותקרא שמו ראובן (שם כ"ט ל"ב) כי שמע וגוי ותקרא שמו שמעון (שם לג) וכן על זה הדרך. מה שאין כן בקריאת שמו של משה הקדים הזכרת שמו ואחר כך טעם השם ואולי כי האמהות היו בעלי רוח הקודש והיו משיגות בחינת השם וקריאת השם היתה למה שהיו מכוונים בו מה שאין כן קריאת שם משה מגיד הכתוב כי לא השיגה לידע בחינת השם כי שמו נפלאות יגיד. וצא ולמד מה שכתוב בספר הזוהר (ח"ג דע"ו תיקונים תיקון ס"ט) מה ירמוז שם זה. וה' השם שמות בארץ שם בפיה שם משה ומה שאמרה היא בטעם השם הוא **כי מן המים משיתהו** ולא ידעה טעם זולת זה :

או ירצה הכתוב לומר כי זאת האשה העלימה טעם השם שלא יתגלה לכל לצד כי המעשה היה הפך רצון כל עמה להציל אותם שהם גזרו עליהם להשליכם ליאור והיא תבטל עצתם לרע להם לזה לא פרסמה טעם השם אלא קראתו סתם בלא טעם והכתוב מודיע טעמה שקראתו כך הוא לצד שאמרה כי מן המים :

[יא] **איש עברי מאחיו**. דקדק לומר **מאחיו**, ירמוז כי הביט בו שהיה מהצדיקים שבישראל כי היו אז בישראל רשעים וצא ולמד מה שאמרו ז"ל (מכילתא י"ב כ"ט) בפסוק וחמשים עלו וגוי (לקמן י"ג י"ח) (שה') [שד'] חלקים ולמ"ד יותר מתו בימי החושך והשאר עלו לצד היותם רשעים, ותמצא שכאשר אמר בסמוך ב' אנשים עברים נצים לא אמר מאחיו לטעם שהיו רשעים כי הם דתן ואבירם (ש"ר) :

[יג] **ויאמר לרשע וגוי**. פי' לרשע שהיה בהם, ואומרו **רעך** לו יהיה שיהיה רשע כמותך למה יהיה בולע צדיק ממנו. או ירצה כי הכיר שאחד רשע ואחד תם שלא הריעו, לזה אמר **לרשע למה תכה** אדם שלא נתחייב לך ולא בקש רעתך, והוא אומרו **רעך**. והגם שאמר בתחלה ב' אנשים נצים ימצא שאחד יריב חנם לצד רשעו ואידך ...

[טו] **את הדבר הזה**. אמר תיבת **הזה** לומר ששמע דברים הבאים בסמוך שהם דברי הרשע שאמר הלהרגני וגוי לא שידע בבירור כי הוא ההורג למצרי :

ויבקש להרוג וגוי. פירוש ביקש להוכיח הדבר אם כן עשה כדי להרוג אותו, ולזה ברח משה מפני פרעה שמא יתברר הדבר ויהרגנו. או ירצה באומרו **מפני פרעה** כי הכיר בפניו כי זעומים הם והרגיש מזה וברח הגם שלא ידע כי הגיעו הדברים לפרעה :

[כ] למה זה וגו'. כאלו אמר למה עזבתן את זה האיש אשר גמלכם טובות. או ירצה שמקפיד על זמן שעזבוהו מאז עד שיחזרו לקרא לו, וטעמו כי אינו מהמוסר שיעשה עמהם איש נכרי חסד ויבאו ויניחוהו יעמוד בחוץ. או ירצה שהגם שיקפיד יתרו על התקרבותם עם אנשים אמר כי ישתנה זה מכלם, והוא אומרו למה זה וגו' כי מעשיו מוכיחות כי איש חסד הוא, ומה גם לדבריהם (ש"ד א) שאמרו לו שעלו המים לקראתו הרי זה משונה לשבח שבחים :

[כא] את צפרה בתו למשה. טעם שכפל הזכרת שמו ולא הספיק לומר ויתן לו את וגו', יכוין הכתוב להודיע כי. היא בת זוגו, ותיבת למשה הוא דברי הכתוב שאומר כי צפורה למשה היא למנה בת זוגו :

[כב] גר הייתי. לשון עבר. כי בזמן שנכתבה התורה ידבר הכתוב. או ירצה על זה הדרך גר הייתי על דרך אומרו (תהלים קי"ט) גר אנכי בארץ, כי הצדיקים אינם בעולם הזה אלא כגרים בלא שום ישוב, והוא אומרו גר הייתי מעודי ונוסף לי בארץ נכריה לצד שהיה חוץ מאחיו ובית אביו :

[כג] מן העבודה. פי' לא שצעקו לאל שיושיעם אלא צעקו מן הצער כאדם הצועק מכאבו. ומודיע הכתוב כי אותה צעקה עלתה לפני ה', והוא אומרו שועתם וגו' מן העבודה פי' מצער העבודה וישמע ה' את נאקתם פירוש הרמת קול כאבם.

עוד ירצה על דרך אומרו (תהלים קי"ח) מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה כי אחת מהתפלות המתקבלות היא תפלה שמתוך צרה, וכן הוא אומר (וינה ב') קראתי. מצרה, והוא אומרו ותעל שועתם וגו' מן העבודה פי' לצד שהיתה מצרת העבודה, וכפי זה שועה זו היא תפלה וצעקת כאב הצרה הנה היא רמוזה באומרו מן העבודה ויזעקו, ובזה ידויק על נכון טעם ששינה הכתוב לשונו שהתחיל לומר ויזעקו ותעל שועתם וגו', שהיה לו לומר ותעל זעקתם וגו', אלא נתכוין לומר שהם זעקו מהצרה וגם שועו לה' כאומרו ותעל שועתם. וכפי זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך ותעל שועתם ששועו לאלהים מן העבודה. עוד אולי אומרו מן העבודה ירצה שלא הגיעה השועה לפני ה' על ידי אמצעי אלא ביושר עלתה מן העבודה אל האלהים שלא על ידי בעל כנפים יגיד דבר (קהלת י"ב) :

[כד] וירא וגו' וידע וגו'. פי' אחר שצעקו ועלתה צעקתם זכר ה' ברית האבות וזה היה סיבה לפנות להם ולראות אותם, כי ראית ה' במצטער תועיל להסרת הצער כי הוא רחמן מלא רחמים ורחמיו על כל מעשיו, והוא אומרו וידע וגו' בלע"ז אפיאד"ו. ותמצא כי בעת כעסו יסתיר פניו, והוא אומרו (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר וגו'. עוד ירצה באומרו וידע דברים נסתרים שהרעו :

שמות פרק-ג

[א] ומשה וגו' וינהג וגו'. פירוש כי ה' סבבו לעשות כן. או שהוא נהג כמנהגו והצאן הלכו שמה אל הר וגו' כי שם ידבר אליו האלהים :

ד **ויאמר הנני**. לא כשמואל שלא הכיר הקורא (ש"א ג'), כי משה נביא היה בטרם יצא מבטן אמו והכיר הקורא. ואולי כי זה רמז באומרו **המראה הגדול** רמז אל גדול המיוחד :

ה **אל תקרב וגו' של וגו'**. הנה ב' דברים יצו אותו ה', אחד שלא יקרב, ואחד שישלוף נעל רגלו שלא יעמוד בו אפי' במקום שהוא עומד בו כאומרו **המקום אשר אתה עומד עליו כבר אדמת קודש הוא**, וצריך לדעת למה לא הקדים לומר לו הסרת מכשול שכבר הוא נתון בו שהוא עומד במנעלו על אדמת קודש ואחר כך יצו עליו לבל יקרב הלום. דע כי בכל התורה כולה גילה ה' דעתו ורצונו כי עיקר הקפדתו ומוסרו הוא על מצות לא תעשה כי זה יחבול בנפש, והוא טעם אומרו (קהלת י"ב) והרוח תשוב וגו' אשר נתנה ואמרו ז"ל (שבת קנ"ב:) תנה לו כמו שנתנה לך, אבל מצות עשה הם השגת הטוב כשיהיו ובהעדרם אין עונש זולת על פרטים ידועים כגון פסח ומילה. והנה כאן צוה לו ה' מצות לא תעשה ומצות עשה, לא תעשה היא **אל תקרב הלום** ואמרו ז"ל (עירובין צ"ו. שבועות ל"ו:) כל מקום שנאמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ומצות עשה היא **של נעלך**, ואם משה יקרב הלום הרי עבר על לא תעשה, ואם לא יסיר נעלו הגם שאינו דרך כבוד למקום לא עבר אלא אעשה ממה שאמר לו ה' בלשון עשה, ותמיד יקדים ה' השמירה לעשיה דכתיב (דברים ד') ושמרתם ועשיתם, לשמור לעשות (שם טו ה) משמרתי מצותי (בראשית כו ה). לזה ג"כ הקדים החמור **אל**. תקרב לא תעשה ואחר כך עשה **של וגו'** שינהוג כבוד במקום המקודש. אלא שיש לנו לדעת דעת עליון למה לא קרא אליו קודם שיעמוד במקום קדוש לבל יקרב בנעלו אשר ברגלו על אדמת קודש. ואולי כי אינו ראוי הדבר להתיחד הדיבור עליו כי אם בצירוף אזהרת **אל תקרב הלום**. עוד אפשר לומר שלא נתקדש המקום שבו עמד עד אחר כך, והטעם שכשרצה ה' לדבר עמו שם במקום עמידתו רצה לקדשו והזהירו קודם. ואולי כי לזה דקדק לומר תיבת הוא כי לא היה צריך לומר אלא המקום וגו' אדמת קודש, אלא נתכוון הכתוב באומרו **הוא** לומר ולא היה קודם :

ז **ויאמר ה' ראה ראיתי וגו'**. צריך לדעת למה כפל לומר ב' ראיות. ב' למה הוצרך לפרש ולומר אשר במצרים ואם לא יכיר משה עמו של האלהים אינו מסויים אצלו בסימן זה אשר במצרים הלא כמה אומות היו במצרים. ואולי כי לא היתה אומה מעונה ומרודה במצרים כישראל. אלא שאין הדעת מקבלת כי לא ידע משה כי ישראל הם עם ה' ונחלתו. אכן יכוון ה' להודיע כי ראה ב' ראיות, הא' שעדיין לא הגיע הקץ ואף על פי כן **ראיתי את עני עמי** והעוני הוא **אשר במצרים** פי' על דרך אומרם שם במס' שבת (י:) שבשביל ב' סלעים מילת וכו' נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים והקשו התוס' והלא כבר נגזר הגלות בבין הבתרים ואמרו שהיה יכול להיות במקום אחר שלא היו משתעבדים בו ישראל בכל כך צער ועינוי, והוא אומרו **אשר במצרים** פי' ולבחינה זו של כובד השעבוד אני רואה כי הגם שלא הגיע עדיין קץ הגאולה הגיע קץ פרט בחינת העוני אשר מענים ומשעבדים אותם.

עוד ירצה לומר ראה הצער שישנם בו ועוד **ראיתי עוני עמי** שהם חלק ה' עמו והעוני הוא אשר הם במצרים כי אם ישראל מתעכבים עוד הם נאבדים ב"מ על דרך אומרם ז"ל (הגדה) ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין וגו' כי אם היו מתעכבים שם עוד היו נכנסים בני שערי טומאה ולא היתה תקומה לזה גאלם מיד ולא שהו אפי' שיעור שיספיק בצקם להחמיץ הגם שכבר בטלה עבודה מהם והיו שרי צוען המקום הוא גורם עינוי, והוא טעם אומרו (לקמן יג לט) ולא יכלו להתמהמה, והוא שרמז פי חכם ברוך הוא **אשר במצרים**.

עוד ירצה באומרו **ראה ראיתי** ב' ראיות אחת שנשלמו בירורי ניצוצי הקדושה ואין להם עוד הנאה בגלות וכאומרם ז"ל (ברכות ט': פסחים קי"ט): בפסוק וינצלו את מצרים עשאוה כמצודה שאין בה דגן וכמצולה שאין בה דגים, ועוד ראיתי שעכבתם שם תריע להם להטמינם בקליפה בטומאה כמו שכתבתי:

ואת צעקתם שמעתי. פי' ועוד בא לפני צעקתם מצרה להם כי הוסיפו להרע עד שצעקו צעקה מכאב לב וכמו שפירשתי בפסוק ותעל שועתם וגו' מן העבודה. וזה הקדמת טעם לשליחותו קודם הזמן שהוא להצילו מצרה מעכשיו שלא ישתעבדו בו באותה שנה שהיו המצרים מוכים מכות גדולות כי מיום שהתחילו המכות במצרים נסתלק השעבוד מישראל כאשר אבאר בסמוך בפסוק וארד להצילו. גם למה שפירשתי באומרו **ראה ראיתי** שנתכוין על צרת מצרים כי הגיע העת להסתלק, אף על פי כן צריך התעוררות מהניצולים לזה אומר **ואת צעקתם שמעתי**:

ואומרו מפני נוגשיו אחר שהזכיר שמיעת הצעקה ולא כן היה לו לומר אלא ואת צעקתם מפני נוגשיו שמעתי. עוד אמר צעקתם לשון רבים ונוגשיו לשון יחיד ולא הוה מדת הלשון, נתכוין לומר כי בני ישראל צעק לבס אל ה' בתפלה, וזה יצדיק מה שפי' בפסוק ותעל שועתם וגו', ואם היה אומר ואת צעקתם מפני נוגשיו שמעתי היה נשמע שהצעקה היתה מהעבודה ולא כן הוא שצעקתם היתה בתפלה לפני ה'. וטעם שאמר **צעקתם** בלשון רבים **ונוגשיו** בלשון יחיד, להיות כי אין רבים הצועקים שוים בצעקם אל ה' לזה כינה אותם בשם רבים, אבל בערך הנוגש היה נוגש לכולם יחד בשוה לזה אמר מפני **נוגשיו** לשון יחיד. וטעם אומרו **מפני נוגשיו** הוא לרמוז כי טעם שקבל צעקת לבס אל ה' הוא לצד שצעקו מצרה וכמו שפירשתי בפסוק מן העבודה. עוד ירצה באומרו **מפני נוגשיו** כאן רמז כי המצריים נתמלאת סאתם ליפרע מהם אשר הרעו הגם שישראל עדיין לא נשלם זמן הגאולה, וזה טעם אחר לשליחות משה קודם זמן הגאולה.

עוד ירמוז **מפני נוגשיו** על דרך אומרו (ישעי' ס"ה) טרם יקראו ואני אענה, וכאן הודיע כי קודם נגישתם האדון מרגיש בצעקת בניו ידידיו, ולדרך זה טעם אומרו לשון יחיד לומר אפי' נגישת ראשון שבהם, ואמר הטעם **כי ידעתי את מכאוביו** לומר הגם שעדיין לא צעקו אני יודע ונותן לב על מכאוביו של עמי ונחלתי, גם בזה גילה עוצם אהבתו עם ישראל כרחם אב רחמן וגו'. ולדרכים הראשונים שפירשתי כונת אומרו **כי ידעתי** וגו' להגדיל רוב צרותם כי לא יוכלו שאת כי רבו מכאוביהם בנגלה ובנסתר. עוד ירצה להודיעו **כי ידעתי מכאוביו** פי' לא שקבלם מהצועקים אלא הכיר וידע שיעור המכאובים, ודבר זה יחייב לצד מדותיו להציל, וכמו שפירשתי בפסוק וירא אלהים כי לצד דאיתו בצרת הנבראים יתרבו רחמיו לפנים משורת הדין, וכמו כן הדברים שבאמצעות ידיעת המכאוב של ידידיו יתרבו רחמיו, ומכל קיבוץ הטעמים אמר **וארד להצילו**:

[ח] וארד להצילו ולהעלותו וגו'. טעם אומרו **וארד**, כי לפי ערך גדולת אל עליון אינו מכבודו לעשות כל הנעשה שיבואו דבריו לאדם נבל כפרעה ולומר אליו דברים משמו, ומה גם כשיגיע למדרגת מיאון עד הגיעו לומר (לקמן ה' ב) מי ה' ח"ו, וצא ולמד מה שדרשו ברבות בפתיחת איכה (פתיחתא י"ד) בפסוק (משלי כט) איש חכם נשפט את איש אויל שפט לא אמר אלא נשפט וכו' יעוין שם דבריהם, לזה אמר ה' **וארד** הסכים על מיעוט כבודו כביכול לצד הצלת ישראל כאומרו להצילו. וכוונת הצלה זו היא שיצילו מעכשיו מהעינוי ומהשעבוד, והוא אומרו **מיד מצרים** המשעבדים בהם. ואומרו **ולהעלותו מן הארץ** פי' כשיגיע זמן הגאולה

מכאן עד י"ב חודש אעלה אותו מן הארץ וגו' לבל יתעכב שם עוד אפילו בלא עינוי. וטעם שלא העלה אותם תכף ומיד, הוא לצד שעדיין לא הגיע זמן הגאולה אשר קצב ה'. ובה נחה דעתי בחקירה אחת למה האריך ה' י"ב חודש במכות המצרים, ורז"ל (שמו"ר פ"ט) מהם אמרו שהמכה היתה משמשת ג' שבועות וההתראה שבוע אחת ומהם אמרו להפך, ולמה יאחר ה' הגאולה והיה לו להביא המכות זו אחר זו ויגאלם מיד ותספיק ההתראה ביום אחד או בשעה אחת כדין התראת ישראל שאין צריך בה זמן ומכל שכן אומות העולם שאין צריך להן התראה. גם למה לא הספיק התראה אחת על כל המכות, אלא לצד שעדיין לא הגיע הזמן היה ה' מלביש הזמן ההוא להשביעם מרורות ביני ביני עד שהגיע הזמן. וגאלם מיד בלא שום עיכוב. וא"ת ומה בכך אם היה ה' גואל אותם קודם זמן זה. עוד למה ה' הוציאם בזבולא בתרייתא בזמן שאם היו מתעכבים קצת היו נלכדים עד שהוצרך למהר ולא יכלו להתמהמה והיה לו להוציאם בזמן מורוח.

הנה למה שקדם לנו כי עיקר הגלות הוא לברר הניצוצות שנטמעו בני שערי טומאה וכמו שצינתי דבר זה כמה פעמים בזה ינוח דעת בבי השאלות כי אם היה מוציאם קודם זה היו מפסידים בירור החלק ההוא, ותדע שעם ה' השיגו בבחינת כללותם הכלול במשה שנתחס בשם עמו השגת מ"ט שערי בינה, וטעם שלא השיג שער החמישים הוא לצד שאין המושג אלא בהשתדלות המשיג ולצד שישראל לא נכנסו בני שערי טומאה לברר אותו לא השיגו בחינת הקודש שכנגדו, והובטחנו כי לעתיד לבוא ישפיע בנו אל עליון תורת חיים שבשער החמשים והשגתו הוא באמצעות הגליות ובפרט גלות האחרון אנו משיגים הדבר. וטעם שנסתכנו ישראל במצרים בבירור שער הני, לצד שלא היו בני תורה מה שאין כן דורות האחרונים באמצעות תורתם ישיגו ליכנס לשער הני ולהוציא בולעו מפיו, ואז ספו תמו בחינת הטומאה. ומעתה כל שהיה ה' מוציא ישראל קודם זמן כל שהוא היו ממעטים הבירור והיו מתמעטים במושג ולזה הוציאם בנקודה האחרונה של מ"ט וקודם שיכנסו לשער הני, והוא אומרם ז"ל וגאלם מיד. (פסחים

פ"י מ"ה לגי הרמב"ם):

[ט] ועתה הנה צעקת וגו'. צריך לדעת למה כפל האמור שכבר אמר ואת צעקתם וגו'. עוד דקדוק **אומרו ועתה**. עוד אומרו **הנה**. עוד אומרו **באה אלי** כי לא היה צריך לומר אלי. עוד אומרו **וגם ראיתי** שכבר אמר זה למעלה. ונראה כי מודיעו ה' למשה כי אז בעודו מדבר עמו באה צעקת בני ישראל מחדש, ולזה דקדק לומר **ועתה** וגם אמר **הנה** כמראה לומר הנה הוא לפני. ואמר **באה אלי** לצד שיש הדרגות בתפלות המוגשות לפני הנעתר יש מהם שמביאין אותם משרתי עליון ומגישים אותם לפניו יתברך, ויש מהם שהם מעולים שיש בהם כח שאין צריך אמצעי להגיעם לפני הבורא אלא הם מעצמם ניגשים לפניו, לזה אמר **באה אלי** פ"י בלא אמצעי. ואומרו **וגם ראיתי את הלחץ** לפי דברי התנא (בהגדה) שאמר זה הדחק הוא פרט שלא נרשם בדברי ה' הקודמים לזה הוצרך ה' לאומרו. ונתכוון באומרו **ראיתי** להגדיל מדורת חפץ הפדיון, וכמו שפ"י בפסוק (בכה) וידע אלהים. והכוונה בהודעת כל זה לומר **ועתה לכה** וגו' פ"י תיכף ומיד בלא שום עיכוב לצד הדחק אשר הם נדחקים אין להמתין שום זמן:

[י] לכה ואשלחך וגו'. טעם שהוצרך לומר **ואשלחך** ללא צורך כי מן הסתם כשיאמר לו לכה ודאי כי הוא המשלחו, גם הקדים ההליכה קודם הזכרת השליחות, לומר כי לא הליכה זו לבד היא השליחות אלא אחר ההליכה תהיה התמדת השליחות, כמו שכן היה שאחר שהלך הוא שהיה שולחו פעם אחר פעם

להוציא וגו'. עוד רמז לו כי לא בהליכה זו לחוד יוציא בני ישראל אלא שיחזור שליחות אחר שליחות, והכוונה בזה כי עתידות ישמיעהו שלא יתרצה פרעה לשלחם תכף ומיד. עוד ירצה על דרך אומרם (מכות י:) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, לזה אמר אליו.

לכה פ"י אם אתה חפץ במצוה זו ללכת אז אני אשלים חפצך ואשלחך, ומזה אתה למד שאם הוא ימאס מהלוך לא ישלחנו :

ואולי כי לזה היה משה משיב בטענות כיון שלא ראה דבר מלך שלטון אלא אם ירצה היה מגלה דעתו כי יש לו טענות מונעות והיה ה' משיבו על כל טענה, וטענה כדי שילך מדעתו ורצונו כאשר אבאר בסמוך. עוד ירצה על דרך מה שפירשתי בפרשת וישב בשליחות יעקב ליוסף פ"י לכה ואם תחוש למקרה רע ואשלחך ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, והיא שעמדה לו בדרך במלון (לקמן ד' כד) שלא המיתו המלאך :

[יא] מי אנכי כי אלך וגו'. פ"י אפ"י בשליחות שאינה הפך רצונו כי איני חשוב לדבר לפני מלך ומאמצעות כן לא יאמן בשליחותו ויסתכן שהאדם בעל בחירה ורצון. וצא ולמד ממאמר שמואל (ש"א ט"ז) איך אלך ושמע שאול והרגני, ותמצא שלא יאמן אדם בנבואה לצד בחינת השפלות כאמור בנבואת עמוס (קה"ר פ"א) שהיו מזלזלין בו בני דורו וכו'. ועוד **כי אוציא וגו'** כי לזה צריך אדם גדול במעשים שיזכה לזכות גדול כזה, וחש שמא יארע תקלה לישראל באמצעות מניעת זכותו, וזה מהענוה והשפלות :

[יב] ויאמר כי אהיה עמך וגו'. צריך לדעת מה תשובה משיבו אל עליון כי אהיה עמך הלא ודאי כי ידע משה כי מכחו הוא בא אלא שטען כי לצד מיעוט. ערכו לא יצטדק. עוד קשה אומרו **וזה לך האות וגו'** אין ידוע האות, ואם על אות שלא אוכל הסנה כמו שפירש"י אין הדעת מתישבת בזה וכי משה היה ספק אצלו ח"ו היכול יוכל הציל. ועוד קשה מה שגמר אומר **כי אנכי וגו'** שמשמע כי היה מסתפק אם ה' שולחו וזה אינו אמת כי לא אמר משה דבר שיגיד ספקו בזה.

אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך שבא ה' להשיבו על ראשון ראשון, כנגד מה שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה דע כי שם אהיה עמך ומעתה גדולתך גדולה מגדולתו וכתרך גדול מכתרו ואימתך מוטלת עליו ממה שמוטלת אימתו עליך וראוי להיות בעיניך הדיוט. גם בזה סתר לו מה שאמר שאינו ראוי להוציא כי הן הראהו ה' שהשגתו גדולה, ואומרו **וזה לך האות פ"י** וזה לך האות שאתה ראוי לעשות דבר גדול כזה, ומה הוא האות כי אנכי שלחתיך ואלו לא היית ראוי לא הייתי שולחך, ומה מקום לחששת שאינך ראוי. ואומרו **בהוציאך וגו'** יכוין לומר לו כי תעלה בידו המצוה עד תכליתה ויוציא העם הוא ויעבדון את האלהים וגו', ומעתה תמה טענת וכי אוציא כי הרי מודיעו ה' תכלית הדבר ואין ספק כאשר יגיד ה' מהעתידות.

עוד ירצה באומרו **וזה לך וגו'** על זה הדרך דבר זה שאתה מקטין עצמך ואומר מי אנכי זה לך לאות כי באמצעות קנייתך מדה זו אנכי שלחתיך. ואומרו **בהוציאך וגו'** כמו שפירשנוה בסמוך. עוד ירצה על זה הדרך **וזה**.

לך האות כי אנכי גמרתיו הדבר שיהיה שליחות זה על ידך, **בהוציאך וגו' על ההר** הנה סיני בקודש פירוש ההר הנמוך שבהרים ואין אני בוחר בהרים הרמים

כתבור וחרמון, הא למדת כי אין אני חפץ אלא בנמוכים כמוך העניו והשפל בעיניך ובהר הנמוך הזה, וכל זה תשובה לטענת וכי אוציא וגו':

[יג] הנה אנכי בא וגו'. פיי הריני מסכים לבוא בשליחות זה ואין מקום לטענות שטענתי אלא שצריך קודם להאמן לנביא לישראל וצריך אני לבא להם מקודם **ואמרו לי מה שמו פיי** בפשיטות הוא אצלי שיאמרו לי מה שמו, והטעם כי תמצא שבכל נבואת הבטחות האבות יזכיר להם ה' שמו, באברהם אמר בפרשת לך לך (בראשית טו ז) **אני ה' אשר הוצאתיך וגו'**, ובנבואת הבטחת הזרע והארץ עוד אמר לו (שם יז א) **אני אל שדי**, וכן ביעקב אמר בפרשת ויצא (שם כח יג) **ויאמר אני ה'**, עוד בפרשת וישלח אמר אליו (שם לה יא) **אני אל שדי וגו'**, הא למדת כי בכל ההבטחות יזכיר שמו יתברך המבטיח ומכל שכן כשישלח נביא לזולת שצריך שיאמר שם המשלח. ואולי כי בכל נבואה אשר ינבא ה' לעבדיו יזכור שמו וילמד סתום מהמפורש, ולהיות שכשדיבר ה' אל משה בנבואה זו לא הזכיר לו שמו אלא כן אמר לו **אנכי אלהי אביך וגו'** לזה אמר אליו **הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלהי אבותיכם** כמאמך ה' אל משה **אנכי אלהי אביך אלהי אברהם בלא הזכרת השם ואמרו לי מה שמו פיי** לצד שאין אני מזכיר השם בזכרונו הם ישאלו. ובזה תנוח הדעת בחקירה אחת והוא מה אות והמופת בידיעת השם או בהזכרתו, ממה נפשך אם שם זה ידוע לבני ישראל אין בזה אות לטובה כי כשם שידעוהו ישראל ידענו גם כן משה ואין הוכחה, ואם אין השם ידוע כי זה שמו יתברך ועד עתה ומי יאמין אליו כי זה שם נורא. וראיתי מהמפרשים שפירשו פירושים ודרכים רחוקים, וכל מי שיש לו חיד טועם יטעם דברינו ויהיו לפיו צפיחית כי לא לאות ולמופת הוא חפץ בהזכרת השם, ותמצא שאמר לו ה' שם אהיה הגם שלא מצינו שהוזכר בכל הנבואות לאבות ומן הסתם לא יהיה ידוע לבנים אלא שמות שהוכרו להאבות, אלא ודאי שאין אות ולא מופת בהזכרת השם אלא טעמו כמו שכתבנו. וזה תחילת הכרת משה כי נאמן פשוט הוא בכל שלוחותיו ונבואותיו שדקדק דברי ה' שלא הזכיר השם, ולא סמך על דעתו לומר כי יפרש מדעתו ויזכיר שמו אחר שהושג אצלו אמונת הנבואה ומן הסתם ודאי שידוע היה למשה שם אי משמותיו של המנבא. ועוד אפשר שנתכוון משה להרויח דעת מה היא המדה שמדבר עמו ה' בה :

[יד] ויאמר אהי וגו'. פיי הודיעו מדה שבה מדבר עמו, ושם זה יתייחס למדת הרחמים ואשר היא בחינת המוציא מעבדות לחרות, וצא ולמד מה שאמרו בספר התיקונים (תיקון ו) **סוד נ' פעמים שנוכרה יציאת מצרים בתורה**, וגם הוא טעם שלקו המצריים חמשים מכות כאומרם ז"ל (ש"ר פ"ה). ושם זה כבר רמזו אל עליון בנועם דבריו באמור לו כי אהיה עמך. ואולי כי לזה סמך ואמר **זה לך האות כי אנכי שלחתיך פיי** בחינת אנכי והוא שהזכיר ה' בהר סיני פתח דבריו **אנכי וגו'** אשר הוצאתיך וגו' אלא שמשה לא הבין עמקן של דברים כי ה' ידע כי יבא משה לשאול על הדבר ונתן אומר המבשר צבא רב בחינה המדברת וסודה. ואולי כי משה השכיל והבין אלא ששואל אם יזכיר שם זה לישראל, ואמרו **אשר אהיה** הוא טעם השם שנקרא כן לצד שיהיה עם ישראל בצרתם, כמו שאמרו ז"ל (חגיגה י"ב). טעם שם שדי שאמר לעולמו די, טעם צבאות שהוא אות בצבאו (שם ט"ז), טעם שם הויה לצד שהיה והוה ויהיה, (זהר ח"ג רצ"ז), כמו כן אהיה לצד שיהיה, והוא אומר **אשר אהיה** וכאן הודיעו למשה סוד השם הגדול. ורז"ל (ברכות ט) דרשו אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בצרה אחרת. גם יש בזה סוד גי' כתרם והמשכיל יבין :

ויאמר כה תאמר וגו'. פיי הגם שגילה אל משה עבדו סוד השם כמו שאמר אשר אהיה חזר לומר שאינו באמור אלא הזכרת השם, והוא גם כן אומרו **אהיה שלחני אליכם** אבל מה שהוספתי לגלות לך אשר אהיה הוא בבל תאמר. ורז"ל אמרו (ש) שהחזיר משה לקונו בטענת דיה לצרה בשעתה והצצתי וראיתי כי דבר חכמה וצדק דברו מכח הכתוב עצמו, כי אם סוף דיבור כתחלת דיבור ולא היתה חזרה מדיבור ראשון אלא שגומר דבריו לנביאו נאמן בית לא היה לו לומר ויאמר באמצע דיבור א', לזה אמרו כי השם ברוך הוא באומרו אהיה אשר אהיה גמר אומר הענין ולצד סיבה חזר לומר אמירה אחרת. והמשכיל יבין ההפרש שבין דיבור ראשון לדיבור ב' והמדבר אליו וידע המניעה והמונע. ואם תאמר איך מתחלה לא חש ה' על הדבר עד שהוצרך משה לומר לפניו וכו'. הנה במה שנדקדק דבריו יתברך תדע כי יודע תעלומות חכמה השכיל על דבר, והוא שהיה צריך לומר בתחלת דבריו **כה תאמר לבני ישראל** לצד שתשובה זו בא על טענת משה ואמרו לי מה שמו היה צריך להשיבו **כה תאמר** אלא לצד שידע כי לא יעמוד הדבר הזה כן במה שיטעון משה כמו שטען אחר כך דיה לצרה לזה כדי שלא יצאו דבריו לבטלה לא אמר כה תאמר ואמר דבריו שקולים שיש במשמעותם שהכל הוא תשובת מה אומר אליהם וכשבא משה וטען אמר כי לא יאמר אלא אהיה ומה שאמר אשר אהיה הוא הודעה למשה גם הודעה לדורות כדי שיתמכו לבם בראות כי שוכן סנה יהיה עם ישראל בכל צרתם, ואם היה מפרש דבריו מתחלה ואומר כה תאמר וגו' אהיה שלחני אליכם היתה נעדרה ידיעה זו מישראל באופן כי תחלת המחשבה היתה סוף הדבור, אלא משה חסר מעט מאלהים. ואולי שידע והבחין אלא שלא סמך על עיונו ורצה שיגלה לו ה' דעתו בפירוש:

{טו} **ויאמר עוד וגו' כה תאמר וגו'.** טעם שחזר לומר פעם ב' שם הויה ברוך הוא ולא הספיק לו הודעת שם אהיה, לצד כי שם הויה הוא כולל כל הבחינות הקדושות יחיד ומיוחד ברוך הוא, ומתחלה לא הזכיר לו אלא שם בחינה אחת מבחינות הקדושות אשר יתכנה בה ה' בזמן שיהיה עם ישראל בצרה, ובזמנו דיבר שהיו בצרה לזה הזכיר שם אהיה לצד דבר בעתו והזכיר שם המיוחד. עוד טעם שחזר לומר כה תאמר וגו' ה' וגו' לצד שחש אל עליון שיבין משה ששלל ה' מדעתו לומר לישראל שם הויה, גם שלל מלומר מה שאמר בסמוך אלהי וגו' שלחני וגו' ולא יאמר אלא אהיה שלחני וגו', לזה חזר לומר כי יאמר גם כן ה' **אלהי אבותיכם** וגו'. ואראה כי באמירה זו רמז גם כן שם אהיה בתחלת שמות האבות א' דאברהם וב' יודין א' ביצחק וא' ביעקב:

עוד יכוין ה' שידעו ישראל כי הוא זה המבטיח להאבות הבטחת הגאולה, כי שם אהיה לא הובא בכתובים הראשונים הבאים בהבטחות. גם לצד שעדיין ישמיעם דברות קדשו ופתח דברו יאמר אנכי ה' אלהיך לזה הקדים להודיעם שם אהיה ושם הויה. שם אהיה הרמוז באנכי, ושם הויה כפשוטו כדי שיצדיקו דברי משה כשידבר ה' ויאמר אנכי ה' והבן. נמצינו אומרים כי צריך משה לומר לישראל בסדר זה אהיה שלחני אליכם ולצד שהוא שם חדש לידיעתם ונקרא על שם המאורע פיי שהיה עמם בצרתם יחזור ויאמר להם ה' **אלהי אבותיכם**. ואולי שגם רמז ג' אותיות הרשומים בשמות אבותם שהוא שם אהיה נטוי על ראשיהם מלמעלה:

{טז} **לך ואספת וגו'.** טעם כפל הדברים פעם ב'. נראה שיכוין ה' לומר כי בעת ביאתו למצרים בתחלה ובראשונה יאמר לכל איש ישראל כי הוא בא שליח מה' לישראל ואחר כך יקבץ כל זקני ישראל יחד ויאמר להם שליחותו יתברך כי פקד

את עמו וגוי'. וטעם קדימת הודעת לכל כי איש שלוח הוא להם מה' כדי שבאמצעות כן יתקבצו אליו כי זולת זה מי יטה אליו אוזן להתקבץ. גם נתחכם ה' להודיעו דברים שיאמר לכל איש ואיש מישראל ודברים אשר יאמר באסיפת זקנים, וטעם הזקנים לבד לצד הכבוד כאומרם ז"ל (ויק"ר פ"יא) לא מקום אחד וכו' :

פקד פקדתי. אמר ב' פקידות כנגד פקידת קץ הגאולה וכנגד פקידתם מצרתם, והוא אומרם **אתכם** כנגד קץ הגאולה, **ואת העשוי לכם** כנגד צרתם במצרים כדי לגאול אותם מהצרה ולהעלותם אל הארץ אשר נשכע. ורמז להם כי זולת העשוי להם במצרים שהוא הלחץ וגוי' עודנו זמן הקץ. גם רמז באומרם **העשוי** כי בא ליפרע מהמצריים את אשר כבר עשו להם :

[יח] ושמעו לקולך. טעם אומרם **לקולך** יכוין להודיעו כי יאמינו ויקבלו ממנו הגם שלא יאמר להם מה שמו, ולזה אם היה אומר ושמעו לדבריך או אליך עדיין יש בנשמע כי טעם הקבלה לצד דברים הנאמרים ממנו, ומאומרם **לקולך** הנה הקול הוא מוגבל היותו מאדם המוציאו לא מזולתו מה שאין כן הדברים שיתכנו להאומר אותם והם דברי הזולת, לזה אמר **לקולך** פי' כי כשיוציא קולו קול מבשר יקבלו ממנו, ובזה שלל שאין שום דבר מעכב להם האמונה לא שאלת השם ואין צריך לומר אותות ומופתים :

ה' אלהי העבריים. הנה האדון ה' צבאות נתחכם לומר אליו כי אינו מתרצה שיקרא שמו אלא על העברים ולא הודיע שם הגדול הזה אלא להעברים, והכוונה כדי שלא יהיה לו מקום לפרעה לומר לא ידעתי וגוי' והלא גם ה' אמר אלהי העברים אבל אתה אינך מכיר כי בזוי אתה מאוד ומה יכיר איש שדה במרגליות :

נקרה עלינו. פי' לבל יחשוב כי יהיו רגילים בכך ויהיה כזה יום מחר וכן על זה הדרך, גם אפשר שיאמר להם אחרי כן שיתמידו בענין, לזה אמרו כי דבר זה אינו בתמידות גם אינו דבר הרגיל אלא דרך מקרה והוא אומרם **נקרה עלינו** :

ועתה נלכה נא. אומרם **ועתה** פי' כי דבר זה הם צריכין לעשותו תיכף ומיד בלא שום שאלת זמן כי אלהיהם לא קבע זמן. או ירצה כי אינו דבר זה אלא לפי שעה וכמו שפירשנו בנקרה עלינו, והכוונה בזה מהטעם עצמו שאמר **נלכה נא דרך שלשת ימים** :

שלשת ימים. וטעמן של דברים שאמר כן לצד שאמר בסמוך ושאלה אשה משכנתה וגוי' ואם לא יאמרו כן אין מציאות לשאול מהם ולהלותם כלי כסף וגוי' ולצאת ברכוש גדול. ובזה תנוח הדעת למה צוה ה' שאלת כסף וגוי' מהשכנות בזמן מוקדם ולא המתין עד עת בא דכרו הטוב לצאתם מארץ מצרים ושם יאמר להם, ומה גם שהדברים שם במקומן ובזמנם נאמרו ביום שלמחר יצאו ואם כן מה צורך לאומרם קודם י"ב חודש. והיה נראה לומר כי זה היה לחזק לבבם באמיתות הגאולה ואין זה עיקר. ולדרכנו כפתור ופרח כי הוצרך ה' לומר להם הטעם שהוא הסובב שיאמרו נלכה דרך שלשת ימים וגוי' שבזה ושאלה אשה וגוי' לצד שדעתם לחזור. ובסמוך יתבאר עוד תיבת ועתה :

ועדיין צריך לתת לב סוף כל סוף למה יצו ה' דברים שאינם מהמוסר לגנוב דעתם בין בהליכה בין בהשאלת חפציהם, והאמת כי כל המעשה הוא משפט צדק כי לצד ששעבדו בישראל צריכין. להעלות שכר שכיר, וצא ולמד מתשובת איש

ישראל למצרים (סנהדרין צ"א). כשתבעו מהם כליהם אשר שאלום, אלא למה יעשה ה' הדבר דרך ערמה כי ח"ו לא קצור קצרה ידו מפדות ישראל בעל כרחם ולהוציא ממונם ועיניהם רואות וכלות :

ונראה לומר כי נתכוין ה' בזה להטעותם כדי שירדפו אחריהם להכבד בפרעה וגו', וזולת ההשאלה גם זולת ה'. ליכתם בדרך זה על דעת לחזור לא היו המצריים רודפים אחריהם. ועיין מה שכתבנו בפרשת בשלח בפסוק ויהפך לבב פרעה וגו' :

ותמצא אות לדברינו כי אמרו ז"ל (שמו"ר פ"ד) שבימי האפילה גילו ישראל מצפוני המצריים וידעו אוצרותיהם וסגולותיהם וחפציהם וביום שאלתם לא היו המצרים יכולים להכחיד, מארי דאברהם ולמה לא נטלום אז ואין מבין דבר, אלא ודאי שנתכוין ה' שיעשו כסדר זה לרדוף אחריהם כנזכר וכבד בהם. ובענין המעשה מצד עצמו שנטלו ממונם אין איסור בזה להציל אדם את שלו מהאנס, וצא ולמד מיעקב שהיה מערים להציל את שלו מיד לבן הארמי, וצא ולמד ממעשה ג' תנאים (יומא פ"ג) אשר הצילו פקדונם מאשת כידור בדרך ערמה ואין בזה איסור, והוא אומרו הנביא (תהלים י"ח) ועם עקש וגו'. ומה שלפנינו הענין הוא יותר נקי ובר כי דקדקתי בכל הדברים הנאמרים בענין ואין בהם דבר שקר כי לא הזכירו בלשונם החזרה כלל, וגם לשון זה לצד מעלת קדושו אלהי ישראל לא רצה לכנות הדברים אליו אלא הם בני ישראל ידברו כזה, ולזה אמר תיבת **ועתה** פי' לומר כי הם דברי עצמם לא דברי עליון. שאם לא אמר ועתה היה הכונה על זה הדרך נקרה עלינו ואמר נלכה וגו', וכמו כן תמצא בדבר משה עם פרעה אמר לו (ה' א') שלח את עמי ויחוגו לי במדבר לא הזכיר זמן אלא ישראל אמרו לו (ה' ג') נלכה נא דרך וגו', והגם שבדבריהם שם לא אמרו ועתה סמך על פסוק ראשון. והבינותי באמרי נועם באומרו שלח את עמי ויחוגו לי במדבר כי כל דבריו צדק ואמת, שהרי דור שיצאו ממצרים לא חגגו אלא במדבר כי שם נפלו פגריהם ואת בנייהם הכניס ה' לארץ, והגם שאותם גם כן יצאו ממצרים אף על פי כן לא יחשבו הם אלא הגדולים העובדים והזובחים והם מבן עשרים שנה, ובזה כל דברי ה' אמת וצדק. גם השאלת הכסף וגו' אין בו דבר שקר בתורת שאלה בא לידם אלא שעכבוהו בעד תביעתם שיש להם כנגד שכר שכיר שעבדו אותם ובנו כמה בנינים וכשיבואו לחשבון ידייקו החשבון וישלימו להם המצריים מה שנוגע להם :

ואחת שאלתי עמדה לי ומה הכריח הדבר להיות כן לרדוף המצרים אחרי בני ישראל ולמה לא יכבד ה' בפרעה ובכל עמו ויעלה עליהם היאור בדבר עצמו אשר זדו ושם יצף ה' לפרעה ולכל עמו וגם הנשים והטף ולא היה צריך לכל האמור ויוציא ישראל בכסף וזהב בעל כרחם או שיטלו הכל בשבעת ימי אפלה (שמו"ר פ"ד) כי להם היה אור וחפשו כמו שכתבנו בסמוך. ואולי כי עשה ה' ככה לבי טעמים, הא' כי קריעת ים סוף ופלאיו פרסמו גדולתו ית' וכבודו מלא עולם כידוע מה שלא היה נעשה כן באופן אחר, וטעם ב' כי ה' מודד מדה כנגד מדה ואמרו ז"ל (סוטה י"א:) כי המצריים נתחכמו על ישראל לשעבדם בתחלה בפה רך ואחר כך בפרך והשופט בצדק מדד במדה עצמה כי מתחלה בפה רך נלכה ג' ימים השאילוננו כספיכם שמלותיכם וגו' ואחר כך בפרך, ועל כל פנים נתחכם האדון שלא יצא גם מפי ישראל דבר שקר כנזכר (מיכה ז') תתן אמת ליעקב :

[כא] לא תלכו ריקם כאן רמז ה' משפט עבד עברי דכתיב בו (דברים טו) לא תשלחנו ריקם הענק תעניק לו :

[כב] ונצלתם וגו'. כאן רמז היתר הצלת אדם ממונו מאנס. או ירמוז שבזה יסובבו למצרים לרדת במצולות ים כי באמצעות ב' המצאות שידברו ללכת דרך שלשת ימים גם כשישאלו מהם כליהם זה יסובב אותם לרדוף אחריהם וירדו במצולות:

שמות פרק-ד

[א] ויען משה וגו'. צריך לדעת מה מקום לטענת לא יאמינו אחר שהבטיחו ה' ואמר ושמעו לקולך. עוד למה כפל לומר לא יאמינו ולא ישמעו בקולי. והיה אפשר לומר כי לצד שאדם בעל בחירה ורצון לא סמך לבו עליהם שיצדיקו באמונה. ואומרו **ולא ישמעו** וגו' פ"י אפי' שמיעת קולו לא ירצו לשמוע. ואין דרך זה מספיק בכוונת הכתוב כי לא היה לו להרהר אחר מדותיו יתברך ולחשוך כל כך בישראל. עוד יש לדקדק אומרו **הן** ולא אמר אם לא וגו'. ויתבאר על נכון על דרך מה שכתב רמב"ם בפ"ז מהלכות יסודי התורה וז"ל אין נבואה שורה אלא על חכם גדול בחכמה וכו' שלם בגופו וכו' ע"כ, וכתב הכסף משנה וזה לשונו וצ"ע למה לא כתב שצריך שיהיה עשיר גבור ועניו ותירץ שאותם תנאים צריכין למתנבא בקביעות ורמב"ם לא נחת לפרש אלא על המתנבא שלא בקביעות. והנה אפי' אם נאמר שתחשב נבואה זו של משה אקראי מה שאינו כן אף על פי כן טוען טענה הנשמעת לצד ענותנותו כי הוא חסר תנאים שבהם יאמן נביא לישראל, והוא אומרו **והן** פ"י וכן הוא הדין שלא יאמינו לי כי אין אני חכם גדול בחכמה ומלא מכל התנאים המאושרים ואין צריך לומר אם תחשב נביאת קביעות כמו שכן הוא כפי האמת כי הוא הולך ובא מהשם לישראל ולפרעה ולמצרים אם כן צריך שיהיה עשיר מה שלא כן היה, וזה לך האות שהיה רועה לחותנו צאנו ולא נתעשר אלא במדבר מהלוחות (נדריס ל"ח). ואם כן אם יבואו ישראל לשאול לזקניהם המשפט הן לא יאמינו לי כפי הדין. ומה שאמר **ולא ישמעו בקולי** כאן רמז עוד טענה הנשמעת כי הוא כבד פה וכמו שגילה אחר כך בפירוש כי כבד פה. ודבר זה הוא אחד מתנאי המתנבא אפי' באקראי שיהיה שלם בגופו, וזה אחד מחסרוני הגוף, ולזה אמר ולא ישמעו לסיבת קול כי כבד פה וכבד לשון הוא, ואמר הטעם **כי יאמרו לא**.

נראה אליך וגו' פ"י אינך ראוי שיראה לך כל עיקר ואפי' באקראי. ומה שלא טען טענה זו משה עד עתה ולא שאל אלא ואמרו לי מה שמו מה אומר שזה יגיד שאינו חושש להם שלא יאמינו שאם היה חושש לזה לא היה מחזר אחר ידיעת השם שהוא דבר שתכף יאמר אליו זה שמי:

ואולי כי נתכוון בשאלה ראשונה ואמרו וגו' שיגלה ה' שמו וסודו אשר יעשה בו נפלאות, כי שם המפורש יפליא עשות ובאמצעותו יקנה כל הקניינים בין מעלות המורגשות בין מעלות האושר והחכמה וישלים עצמו להיות ראוי לנבואה בסוד (תהלים צא) אשגבהו כי ידע שמי, גם יפליא בעיניהם נפלאות מדרכי השם. ובתשובת ה' אליו אפשר שלא הודיעו סודי השם וסגולותיו ונפלאות אשר יפליא בהם, לזה חזר וטען והן וגו' כמו שפירשתי:

או אפשר שלא נתרגש משה לטעון טענה זו הן לא יאמינו אלא לצד שאמר הי' לו דבר חדש מה שלא שמע מקודם, והוא אומרו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, אמר מעתה משכחת לה שלא יחשיב פרעה שליחותו ולא ישלחם אם כן הן לא יאמינו לי, וכשיתרבה השליחות ולא ישלח יוסיפו שלא לשמוע בקולי, והטעם כי יאמרו **לא נראה אליך** וגוי שאם היו הדברים מאל עליון מי הוא זה שימאן לעשות דבריו ולא ישחית לו משתין בקיר (מלכים א' יד) אלא ודאי כי לא הי' שלחך ואפי' נבואה לא השגת :

ב **ויאמר וגוי' מזה בידך**. אין שאלה זו דומה לשאלת הי' לבלעם (במדבר כב ט) מי האנשים וגוי' ואמרו ז"ל (ב"ר פ"ט) שמצאו עביט של מי רגלים שהיה לו לומר אתה ידעת, כי שם משמעות השאלה הוא שהענין נעלם ושואל עליו, וממה שמשיב מגלה דעתו מה שהוא עביט של מי רגלים, מה שאין כן שאלה זו לא שאל על הנעלם כי גלוי היה כי בידו מטה אלא כמי שרוצה שיודה בפיו על הדבר, ועשה משה מצות רבו **ויאמר מטה**, ושיעור משמעות הוא ויאמר אתה מבחין מה שאתה לוקח בידך מה הוא ואמר לו הן אדוני אני מכיר במה שבידי שהוא מטה :

ג **ויהי לנחש וגוי'**. כוונת אות זה הוא לרמוז כי בחינת הקליפה תתייחס לנחש, וצא ולמד מנחש הקדמוני כי הוא בחינת ס"מ, ורמז לו כי באמצעות ידי משה בכוחו העצום מאבד כח הנחש ויהיה לעץ יבש וכשירף ידו ממנו ומשליכו יהיה לנחש עד שנים משה מפניו. ואולי כי לזה נתכוון באומרו **מזה בידך** פי' שישכיל השכלה דקה בו אם התחיל להתנועע כעכברא דדברא שיתחיל לחיות מעט מעט, ולפעמים ימצא מיעוט מיעוטו עכבר ולפעמים מיעוטו ולפעמים חציו, והשיב משה **מטה** פי' כולו עץ יבש; **וישליכהו ארצה ויהי לנחש** פי' הויה בפעם אחת היה נחש, ואומרו **ארצה** רמז כי בערך הנחש תגדל מעלת הארץ כי הוא לחמו ונחשבת לו, והראהו בזה דברים רבים למשה, גם שיעשה האות עצמו לישראל, ואומרו **שלח ידך** וגוי' פי' הראהו שהגם שיצא מרשותו יש כח במשה להתחזק עליו ולהסיר ממנו כחו. ואומרו **ואחוז בזנבו** ולא אמר בו, נתכוון הי' לומר אליו להיות שחששת הנחש היא אם יקחהו מזנבו כי אם יתחכם לקחת ראשו וידחוק הנושך אין מיחוש מכל הזנב לזה אמר אליו הי' אחוז אפי' בזנבו באין פחד. וכן הוא אומר **ויחזק בו** פירוש במקום שנזדמן לו באין פחד, והיה למטה בלקיחתו **בכפו** פירוש בנגיעתו בכף משה יבש כחו כאחת ולא נותר בו שום חיות והוא אומרו ויהי למטה בכפו :

ה **למען יאמינו וגוי' אלהי אבותם**. טעם אומרו אלהי אבותם וגוי' פעם אחר פעם. אולי שרמז כי מהנמנע שתהיה שליטת האדם בבחינת הנחש כחזיון האות אלא למי שנגלה אליו אלהי אבות העולם, ולזה יהיה הדבר לאות כי נראה אליו אלהי אבותם וגוי' :

ט **והיה אם לא יאמינו**. וכי יש ספק לפני הקב"ה, ועוד והלא כבר אמר ושמעו לקולך. ואולי ששיעור הדברים כך הוא והיי' אם עדיין תחוש עוד ולא יספיק לך טעם זה לומר שבו ודאי יאמינו. עוד נראה כי נתכוון לומר לו להסיר גם ספק שאינו נראה, והוא דלמא לא יחליטו ישראל האמונה בלבם הגם שבפניהם לא יוכר העדר האמונה, לזה אמר אם לא יאמינו וגוי' וספק זה אינו יוכל להתברר למשה לומר עליו מי איכא ספיקא קמי שמיא לומר אם לא, שהם דברים שבלב, ובא האדון להסיר ממנו ספק הכחשת האמונה בלב ישראל באמצעות שלש האותות :

והיו המים וגו'. מאור עיני ישראל רש"י ז"ל נראה בעיניו כי טעם אומרו והיו והיו הוא לומר שלא יהיו לדם עד שיהיו ביבשת. ודברי קדוש חן. ואני מוסיף בו טעם לשבח כי הוא מטעם עצמו שציוה ה' כי אהרן הוא יכה במטהו ביאור, ואמרו ז"ל (שמו"ר פ"ט) כי משה אינו יכול להכות היאור לצד שהגין בעדו, וכאן ציוה ה' שיקח ממימי היאור ויהיו לדם ונתחכם שלא תהיה המכה על ידי משה לזה אמר **והיו בהוייתן** כל זמן שיהיו בידו אלא אחר שיהיו ביבשת יהיו דם ובזה אין לקותם בא ע"י משה:

[י] **ויאמר משה וגו' בי אדני.** אחר שנסתמו ממנו הטענות חזר לבקש מה' ממדת הרחמים, ולזה דייק לומר אל ה' שם הרחמים מה שלא אמר כן מקודם אלא כל אמרותיו הם אל האלהים, והתחיל להתחנן לפניו ואמר **בי** לשון תחינה וריצוי:

או ירצה באומרו **בי** פירוש טעם שלא יאמינו הוא לצד החסרון התלוי בי כשיראוני עלג ואפ"י דיבור אין אני יודע דבר, ואומרו **גם מתמו.** ל וגו' נתכוון לומר אליו כי חשב שבאמצעות שידבר ה' עמו פעמים ושלוש יוסר פגמו וידבר צחות וכיון שראה שדבר פעם א' גם ב' גם ג' ועודנו לא איש דברים צעק לבו אל ה' שהרי מומו קבוע ומעתה ודאי שלא יאמינו לו כי יאמרו אם נראה אליו ה' היה מסיר פגמו:

[יא] **ויאמר ה' אליו מי שם וגו'.** ירצה לומר אליו שהיה לו לבטוח בו שהוא השם פה שישים גם אליו, וכיון שכן מנע ממנו הרפואה זולת לעת הצורך, והוא אומרו **ועתה** וגו' **והוריתיך** אבל לא לעקר ממנו העלגות. או ירצה לרמוז שיעשה תשובה על מיעוט הבטחתו. עוד ראיתי לדקדק דברי ה' שלא רמז לו פרט הפעולה שמשה צריך לה שהיא שישים לו פה אחר היותו אלם או עין אחר היותו עור ולא אמר אלא תחילת הבריאה ומאורע שאחרי כן והוא אומרו מי שם פה וגו' והמאורע הוא או מי ישום אלם או חרש, וכן חלוקה ב' או פקח בתחלתו או עור אחר כך אבל לא הזכיר כי יעשה אחר כך לאלם פתוח פה וחרש שומע ועור פקח. ומעתה אין כונת התשובה ידועה. ויש להעיר עוד למה ה' לא מנע ממנו טענה זו בתחלה ובראשונה, ומה גם שראוי להיות כן:

אכן נתכוין לומר אליו כי הוא האדון הוא הבורא והשכיל לעשות פה לאדם לשכלול הבריאה, והוא אומרו **מי שם פה וגו'**, ואמר **או מי** וגו' פירוש שהגם שיארע לאדם דבר שיהיה אלם וגו' גם זה לא במקרה יהיה הדבר ההוא אלא ממני אנכי ה' הוא העושה הדבר ואני מסבב סיבובין לעשותו כן לתכלית דבר. ובזה רמז לו כי כבודות פיו ולשונו הוא לתכלית דבר טוב ולזה לא הסיר ממנו עלגותו. או ירצה לומר כיון שהשם אלם וגו' הוא ה' ברוך הוא אם כן היה לו להשכיל בדעתו כי מה' יצא דבר מלכות שיעשה עלג וזולת גזרת מלך לא היה כן, ואפ"י לדברי חכמים (שמו"ר פ"א) שהיה סבה לדבר זה גחלת שנתן לפיו בהבחנת פרעה אם לא היה ה' חפץ בדבר לא היה כן אחר שה' הכין ועשה פעולתו בהכנת הפה כאומרו מי שם פה וגו' דבר פשוט הוא שכשיעשה אלם יהיה הדבר לצד איזה תכלית הגון או למה שנתחייב כפי מעשיו, וכמאמר רבי אמי (שבת נ"ה.) אין יסורין בלא עון, וכבד פה ולשון נקראים גם כן יסורין ואם כן היה ראוי לו למשה לדעת סיבת דבר ולתקן ויתפלל לה' על הדבר אשר לא כן הוא עושה אלא אדרבה מראה כי הדבר הוא טבעי ואינו תלוי מצידו, ולזה אמר אליו **ועתה** ואין ועתה אלא תשובה שיחזור בו מדעת זו:

וכנגד חשש שלא יאמינו ישראל לצד עלגותו אמר אליו אנכי אהיה עם פיך והוריתיך וגו'. עוד נראה שיכוין באומרו **לך ואנכי אהיה עם פיך** שהשיבו תשובה נצחת כי כל עוד שלא התחיל במצוה אין מקום להסיר עלגותו, ולזה אמר לך פי לך בשליחות זה וכשתדבר תראה שיוסר כבדות פיך ולשונך, והוא אומר **והוריתיך אשר תדבר**, לא אמר את אשר תדבר אלא אשר תדבר פי אראך שתדבר בלשון צח והבן ונכון. וטעם אומרו והוריתיך ולא אמר ואראך נתכוין לרמוז לו שיהיה לו צחות הדיבור כדרך הרגיל באדם בהורתו לא לפי שעה יהיה הדבר כמעשה ניסים אלא בדרך טבעיות גמור כאילו הורה גבר בלשון צח ורגיל ולא כמו שכתבתי בפ"י ראשון שלא ידבר צחות אלא בעת הצורך:

[יג] **בי אדני שלח וגו'**. פירוש איני ח"ו תולה הדבר לצד הבורא כי כל יכול עשות אלא מניעת הסרת הפגם היא. מצידי כי איני ראוי לנס והוא אומר בי אדני תלוי כל החסרון והמניעה, ואומר **שלח נא וגו'** פי ביד מי שהוא ראוי לעשות שליחותך לא בשפל כמוני שקבוע בי מומי וזה יגיד על היותי בלתי מוכשר לשליחות נעלה:

[יד] **ויחר אף וגו' במשה**. אומר אני שהרושם שעשה חרון אפו הוא שנשאר משה קבוע בו מום כבידות פה ולשון, והוא אומר **במשה** פי בו בגופו ונכון. ודרשת חכמים (זבחים ק"ב) שאמרו שהוא אומר הלא אהרן וגו', אין דברינו מכחיש אותה. ואולי כי שניהם רמז הכתוב ורמזם באומרו **ויחר אף** שהיה לו לומר ויחר ה' ומאומרו ויחר אף רמז לב' דברים:

כי דבר ידבר. טעם הכפל לומר אליו דבר עתה ידבר פי הגם שיהיה כבד פה ולשון כמותו ידבר. או ירמוז דברינו עצמם שפירשנו בפסוק ויחר אף והוא אומר דבר ידבר פירוש אומר דבר לגופו ואו' ידבר להסמיך לה תיבת הוא לומר הוא יהיה דיבורו צח ולא אתה כי תשאר כמות שאתה:

וגם הנה הוא וגו'. לפי מה שפ"י באומרו דבר ידבר כי יגיד שבחו של אהרן שהיה עושה שליחותו הגם שהיה כבד פה יוצדק לומר וגם הנה וגו' כי הוא תוספת שבת. ולפי מה שפירשתי כי החליט ממשה תקות הסרת הכבידות פה, ירצה על דרך אומרם ז"ל במס' שבת קל"ט וז"ל בשכר וראך ושמח בלבם זכה לחושן המשפט על לבו ע"כ, כפי זה נתכוין באומרו **וגם** כי מלבד שהחליט ממשה רפואת הדיבור כמו שכתבנו גם הסיר ממנו הכהונה ונתנה לאהרן והוא אומר וגם וגו' ושמח בלבם כאן רמז הסרת הכהונה והם דברי רז"ל.

עוד נתכוון להגיד שבחו וענותנותו כי מן הראוי היה לו להקפיד על היותו הוא לפה ואחיו הקטון יגדל ממנו ואמר כי מלבד שלא יקפיד על הדבר אלא וגם וגו' ושמת. ובאמצעות דברים אלו יגיד כי הגם שהוא עניו דבר ידבר והגם שהיה כבד פה וכמו שפ"י שהענוה לא תגרום הרחקת עשות רצון המלך. ואמר **ושמח בלבם** לומר הגם שלא יראך שמחה לפנים הוא ברוך הוא העד שישמח בלבם. או ירצה שלא לפנים בלבד אלא לפנים ובלב:

[יז] **ואת המטה הזה**. אמר **הזה**, לפי מה שאמרו בזהר (זוהר ח"ב כ"ח) כי היו ב' מטות אמר הזה לשלול אחר. ואומר **תקח בידך** פי בתמידות, והטעם לסימן כי יש בידו מטה עוז תפארה וכן חוק לשררה הממונים על דבר מלכות, וזה לך האות דכתיב (פסוק כ') וישב ארצה מצרים ויקח וגו' מטה האלהים בידו הרי שתכף לבש כלי זיין שנתן לו ה', שאם היתה כוונת הלקיחה הוא שלקחו להוליכו עמו לא

היה לו לומר בידו. ואומרו **אשר תעשה בו את האותות**, אולי שרמז למטה ב' של אהרן שבו עשה האותות שנהפך לנחש, וכאומרם שם בזוהר שזה יקרא מטה אהרן שצוה גם עליו שיהיה מוכן ביד אהרן. עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל (תרגום יונתן שמות ב' כ"א) שהמטה היה סנפרינון. ולא היה אדם יכול להסיטו אלא משה, וכפי זה לקיחתו יגיד כי הוא בו יעשה את האותות, וזה לך האות כי לא יקרב אל המטה איש זר זולת משה:

[ית] אלכה נא. לדבריהם ז"ל (שמו"ר פ"א) שאמרו שמושבע היה ליתרו הוצרך לחלות פניו למחול לו על השבועה:

ואראה העודם חיים. ולא גילה לו דבר השליחות כי לא אמר לו ה' לאמר ואמרו בת"כ (יומא ד'): שכל שלא אמר לו לאמר הרי הוא בבל תאמר:

לך לשלום. פ"י מחל לו השבועה וכל כיוצא בזה אינו צריך התרה אלא כל שמוחל המשביע אין כאן שבועה:

[יט] אל משה במדין. כוונת הכתוב בהודעה כי הדיבור היה במדין, להגיד שבחו של משה שלא חש על שונאיו שהיו במצרים בעת שטען טענותיו הרבים כי לא היה חושש בכל טענותיו אלא לצד הורעת כח השליחות לא לצרת עצמו והראיה שלא טען כי ירא ממבקשי נפשו, ואם לא היה אומר הכתוב במדין תבא הסברא כי לא החליט בדעתו של משה ללכת בשליחות עד שהובטח מפי אל כי מתו מבקשי נפשו, לזה אמר **במדין** לומר שאחר שגמר בדעתו והסכים עם ה' ללכת הוא שנתבשר ולא היה דבר זה מעכבו:

[כב] כה אמר ה' בני בכורי. צריך לדעת כונת נבואה זו שלא בזמנה. גם במה שמר לבל יטעה משה ויאמר נבואה זו לפרעה בפעם ראשונה בעמדו לפני פרעה.

ונראה שנתחכם אל עליון להרים מכשול מלב משה לבל יקוץ בשליחות וח"ו תולד בדעתו תולדה רעה בראותו עוצם המכות ופרעה לא קם ולא זע ויארך זמן חודש נכנס חודש יוצא, לזה שם דבר בפיו ויהיה לו למבטח לבל יחשוב מחשבות און ח"ו ואמר אליו **ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי**, ומעתה יהיה מצפה משה לדבר זה וכל עוד שלא יראה מכת בכורות יסעוד לבו ולא יהיה מתירא כל עוד שלא הביא עליו מכה זו. ושיעור הנבואה הוא על זה הדרך בלכתך לשוב מצרים ראה וגוי' והנני מודיעך שאני אחזק את לבו ולא ישלח אפי' אחר כמה מכות ולבסוף ואמרת אליו וגוי' הנני הורג וגוי'.

עוד נתחכם בזה להודיעו למשה כי מכה זו תהיה באחרונה כי בה ישלח פרעה את העם כי לא אמר ה' שיחזק לב פרעה אחר מכת בכורות, ואשר לזה כשאמר פרעה למשה (לקמן י כח) אל תוסף ראות פני הכיר כי הגיע עת מצוה שאמר לו ה' בדרך בבואו ממדין למצרים ואמרת בני בכורי. והגם שהוסיף דברים שלא נאמרו כאן, מן הסתם נאמרו וילמד סתום מהמפורש, ובזה אין להקשות אימתי נאמרה למשה אותה נבואה והוצרכו מרבותינו לומר מדרשים, והרי שלך לפניך, ולא חש ה' שיטעה משה ויאמר נבואה זו לפרעה, כי באמצעות שישוב משה לפני ה' דברי פרעה תיכף ומיד ישלחו בשליחות מכה אחרת וממילא ידע משה כי עדיין לא הגיע זמן מכות בכורות עד עת בא דבר פרעה ואמר לו אל תוסף וראה כי אינו יכול לצאת מלפני פרעה להתנבאות חוץ לעיר לדעת מה ידבר ה' אמר הגיע הזמן לאמר מכת בכורות. או דייק דברי ה' שאמר ואני אחזק את לב פרעה ומעתה

אינו יודע שיעור שיחזק ה' לבו שיאמר לו אחרי כן מכות בכורות וכשאמר לו אל תוסף ראות פני הכיר כי זה הוא תכלית חוזק הלב ובצירוף טעם ראשון שכתבנו אמר לו שליחות מכת בכורות.

עוד אפשר שאם היה פרעה מחזיק לבו לשלח ישראל ולא היה מדבר דברים נגד כבודו יתברך כאומרו (לקמן ה' כ'): מי ה' היה ה' מביא עליו מכת בכורות תיכף ומיד ולא היה משביעו כוסות התרעלה, וזה הוא שרמז ה' למשה באומרו ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם פירוש שהחוזק הוא שלא ישלח שאם ישלח אפי' מכת בכורות לא תבא עליו, וכשלא יהיה אלא מניעת שלוח העם יהיה לו לצרה מכת בכורות, אבל אחר שנגע בכבודו יתברך יבואו עליו מכות גדולות ונאמנות, וכן תמצא שאמר ה' (לקמן ט טז) בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי וגו':

[כד] ויבקש המיתו. אמר **ויבקש**. אולי כי לצד שהיה שליח מצוה היה לו מונע על דרך אומרם ז"ל (פסחים ח'): שלוחי מצוה אינן ניזוקין, והמצוה שהיה עסוק בה קנה לו בה פרקליט אחד והוא המלוהו והשומר אותו ומנעו למשחית בל קרוב אליו. ואולי כי לזה נתכוין באומרו **בדרך במלון** לומר שלא היה עוסק בהליכת המצוה אלא במלון ולזה הוא שבקש המיתו. ואף על פי כן היה לו מונע כי סוף כל סוף חשוב כשלוחי מצוה גם בזמן ההוא, וביני ביני כי המלאכים נועדו יחדיו נתחכמה צפורה והרימה מכשול, אכל בעודו עסוק במצוה פשיטא כי לא יקרב אליו משחית:

[כז] לך לקראת משה וגו'. והגם שאמר אליו ה' מקודם (לעיל ד יד) הנה הוא יוצא וגו', לפי מה שנודע לנו כי ידבר ה' דברים רבים בדיבור אחד בשעה שאמר למשה הנה הוא וגו' יצא דיבור אחר לאהרן במצרים, ונבואה זו אין ספק שנאמרה לאהרן הגם שאמרו ז"ל (תוי"כ א') שכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לא נאמר הדיבור אלא למשה שיאמר לאהרן, ואפי' לר' יוסי הגלילי שסובר (שם) שנתמעט אהרן אפי' בדיבורים שנאמרו במצרים דוקא בדברים השייכים בשליחות להזולת אבל פרט זה שיעשה אהרן מצוה הרי שלך לפניך שדבר אליו ה', ומזה אתה למד שהיה נביא לעצמו:

שמות פרק-ה

[א] ואחר באו וגו'. פי' אחר שהאמין העם. וכן הם דברי ה' דכתיב (לעיל ג, יח) ושמעו לקולך ואחר כך ובאת וגו', ולזה הפסיק הפסקה קודם ושמעו לקולך הגם שהוא סיום ענין הנוגע לישראל וסמכה עם ובאת וגו' והבן:

[ב] אשר אשמע וגו' לשלח וגו'. יכוין לומר מה כחו הגדול לשמוע בקולו בדבר גדול כזה לשלח וכו', וחזר לומר שדבריו לרבותא נאמרו הגם שיהיה גדול עד מאוד לא יועיל זה לשלח ישראל, ואין כוונתו בזה שהוא יודעו אלא שאינו גדול בעיניו לשלח ישראל אלא שאינו יודעו כל עיקר והוא אומר **לא ידעתי** וגו'.

ואומרו וגם פיי והגם שיודיעהו וישכיל כי גדול הוא אף על פי כן את ישראל לא וגוי' והם תחלת דבריו והבן :

[ג] ויאמרו וגוי' פן יפגענו. דברים אלו הם של ישראל. והגם שאמרו ז"ל (שמו"ר פ"ה) שהזקנים נשמטו אחד אחד אף על פי כן אחר כך דברו דברים אלו. ועל שלא באו יחד עם משה ואהרן נענשו. או אולי שכל העם נכנסו יחדיו אל פרעה ואמרו לו דברי טעם כי יותר טוב לו שישלחם ויש תקוה שישובו אחר כך משבת שם ויכלו בדבר וגוי', גם דבר זה יפחד ממנו פרעה כי יגע עד לבו דבר וחרב הבא לשכונתו. ואולי נתחכמו להפחידו פן יפגעהו לפרעה וגוי' והלבישו הקללה בהם לצד כבודו של מלך :

[ד] ויאמר וגוי' למה משה וגוי'. פירוש להיות שהיו לפניו משה ואהרן והזקנים שאמרו אלהי העברים וגוי' והחזיר פניו אל משה ואמר אין תלונתי על זקני ישראל כי הם נפל עליהם פחת ופחד מהחרב והדבר, והתלונה הוא עליכם שעשיתם ב' דברים האחד שבאתם בשליחות אלי מאלהיכם אם כן הדבר תלוי בי אם כן מה מקום להפחיד העם פן יפגעם בדבר והלא אינם ברשות עצמם ואנוסים הם, מה תאמר כי הם יכולין לצאת ברשות עצמם אם כן למה באת אלי בשליחות לשלחם. ואולי כי לזה נתכוונו רז"ל (שם) שאמרו וז"ל אתם למה דבריכם למה פיי אתם למה באתם אלי, דבריכם שאמרתם לעם הזה מפי אלהיהם פן וגוי' למה, שהם ב' דברים סותרים, והשיב פניו לישראל ואמר **לכו לסבלותיכם**, כי משה ואהרן ברשות עצמן היו :

[ה] ויאמר פרעה וגוי'. פיי לצד שהם רבים אינם בת יכיל (מ"א ז) להסיר מהם מורך לבב זה של פגיעת חרב מכולם ודבר זה יהיה גורם שתשביתו אותם מסבלותם כי יתחמץ וירך לבבם, ותרעומת זה הוא על משה ואהרן. או יטעון כנגד הנוגשים אשר הניחו אותם לבא לפרעה ובטלו עבודתם, ואמר כי הן רבים הם וזמן מועט של ביטול עבודתם יעשה הרבה רושם :

[ו] ויצו פרעה ביום ההוא. פיי דוקא ביום ההוא צוה לעשות כן, והטעם כדי שבאמצעות תוקף הצרה שלא יוכלו שאת תשכח מהם המחשבה ההוא של המורא ויפנו לעבוד עבודתם, והמשכיל יבין כי צרה המזומנת תשכיח מיחוש צרה העתידה ושכבר עברה, וזה מהמורגש למשכיל על דבר. ושיער כי יספיק לזה יום אחד.

או יכוין הכתוב לרמוז שלא נשאר עוד להם בעבודה אלא יום ההוא כי למחר בא משה והכה יאור מצרים ונשברה מקל השעבוד כמאמרם ז"ל מעת שהתחילו המכות נסתלק השעבוד מעליהם ואדרבה התחילו להוזיל כספם בעד משקה מים כאמור בדבריהם ז"ל (שמו"ד פ"ט) ואין להקשות מאומרו גם תמול גם היום, כי יום שלפניו לא כילו חקם לצד שהיה יום בשורה והיו מקובצים לפני משה שעשה לעיניהם האותות :

[ח] כי נרפים הם וגוי'. צריך לדעת מי תלה צעקת עבודה לאלהים לצד שהעבודה רפויה עליהם. ואולי שיכוין לומר שלא רצו ללכת לזבוח אלא לצד שראו שהטיב ה' עמם שהקל מעליהם השעבוד והם בטלים על כן וגוי' פיי על זה הם צועקים לאמר נזבחה וגוי' פיי להביא קרבן תודה על הטוב שהוציאם מצרת השעבוד, שזולת זה מה טובת ה' עליהם להתחייב לזבוח לו, לזה אמר **תכבד העבודה**

עליהם ומעתה לא ידברו עוד בדברים אלו של שקר כי אפי' כפי דעתם אין להם לזבוח כי פסקה טובת רפיון הצרה מעליהם.

עוד ירצה כי מאומרם **נלכה ונזבחה** וגו' זה יגיד כי טעמם הוא כי מה שיבטלו מעבודתם ישנו בהשבון כשיחזרו ידחקו עצמם לעבוד בכל יום חלק יותר מהרגיל עד תשלום מלאכתם אשר בטלה, לזה אמר **לא תאספון לתת תבן** וגו' ואת מתכונת וגו' והטעם כי נרפים וגו' **על כן הם צועקים לאמר** פיי צעקה שאחריה אמירה אחרת שהיא התשלום העבודה שיעשו בחזרתם אם **כן תכבד** וגו' והבן :

עוד ירצה באומרו **ואל ישעו** לשון רפיון. ואמר סיבת הרפיון הוא בדבר הנאמר להם ממשה שבעיני פרעה הוא שקר, והכוונה הוא על דרך מה שפירשתי בפסוק והשבתם וגו' כי באמצעות המורא פן יפגעם יכנס מורך בלבבם ולא יהיה בהם כח לעבודה הכבדה שעליהם לזה **תכבד** וגו' כנזכר :

[יא] **כי אין נגרע וגו'**. טעם אומרו כי אין וגו' ולא אמר ואין נגרע, הכי פירושו כה אמר פרעה וגו' **אתם לכו** וגו' ודברים אלו אין בהם בשורה רעה ואדרבה הם חפצים בדבר להקל מעליהם מלאכת הבנין ולעשות מלאכה זו לקשש קש לתבן, לזה אמר טעם הגזירה היא **כי אין נגרע** ואין זה אלא המעטת הזמן בדבר זה כדי שתעשו עבודתכם בזמן מועט :

[כב] **וישב משה וגו' למה וגו'**. כוונת הכתוב הוא על זה הדרך **למה הרעות** פיי כי לא אמרת לי אלא שיחזק לבו ולא ישלח את העם אבל לא שיכבד עליהם הרע. ואם תאמר שעדיין לא הגיע הקץ להקל מעליהם השעבוד וזה הוא סיבת הרע אם **כן למה זה שלחתני** פיי בזמן זה והיה לך להמתין עד קץ השעבוד :

עוד ירצה על פי מה שכתבנו למעלה כי גילה ה' אליו שהגם שעדיין לא קרב קץ גאולה אף על פי כן הוא מקדים להציל אותם מהעוני וכשיגיע קץ הגאולה לאחר ייב חודש יעלה אותם. והוא אומרו **למה הרעתה לעם הזה** ואם תאמר מוטב שיסבלו צרה זו לתכלית הגאולה אם כן למה זה שלחתני שהרי כל עיקר השליחות מקודם זמן הגאולה הוא לצד הסרת השעבוד ואם אין תכלית טוב לדבר אלא היציאה ולא הצלתו מצרה אם **כן למה זה שלחתני**, ורמז באומרו **זה** לייב חודש שנתעכבו ישראל במצרים מזמן זה עד הגאולה, וחשש משה כי צרה זו שהכביד פרעה על ישראל תהיה כן עד זמן יציאתם ממצרים.

עוד ירצה להיות שהיו בישראל כת המשתעבדים וכת שאינם משתעבדים והוא שבט לוי, לזה אמר כנגד כת המשתעבדים **למה הרעתה לעם הזה**, אמר הזה. לשלול שאינם משתעבדים, וכנגד כת שלא גרם להם רעה אמר **למה זה שלחתני** פיי שלא הועלתי בשליחותי כלום.

עוד ירצה על זה הדרך **למה הרעתה** לעמך ובהכרח להשיב באמצעות השליחות יצתה הרעה אם **כן למה זה שלחתני**, ורמז בתיבת זה לומר כי על זה היה ממאן מלילך בעת השליחות :

[כג] **לדבר בשמך וגו' והצל וגו'**. פיי מלבד טענות הראשונים עוד הוא קובל לפני מלך איך יהיה הדבר הזה כי מאז דברתי לרשע זה בשמך לא די שלא עשה אלא הוסיף להרע, ודקדק לומר **מאז** פיי משעה עצמה שהזכיר לו שמו יתברך נתמלא חמה, כי בזה יוכר הדבר כי מה שעשה הוא משנאתו את ה' וממיעוט ערכו בעיניו

נתכוון לזלזל ח"ו ואין לך מרים יד במלך ונוגע בכבודו כזה. ונתכוין משה בזה לומר כי איך לא נתקנא אל עליון לכבוד שמו להציל לישראל מידו למנעו מהרע לעמו תיכף ומיד הגם שלא יהיו ראויים ישראל לנס מצד עצמן יהיו ראויים למען שמו יתברך אשר חילל רשע בגובה לבו, והוא אומר **והצל לא הצלת** בתמיה איך לא הצלת אותם למען מנאץ שמך. וכפל לומר ב' הצלות לרמוז כי בלא טעם זה הם עומדים להצלה ולזה שלחו:

שמות פרק-ו

[א] עתה תראה וגו'. טעם אומר **עתה**. הוא תשובה למה שאמר ומאז באתי וגו' הרע לישראל יותר מהקודם, אמר לו **עתה תראה** כי רעה זו תיכף תסתלק תוספת ועיקר, כמו שכן היה שבמכה ראשונה של דם נסתלק השעבוד כמאמרם ז"ל (ש"ר ט"ו) וזה הפך מחשבתו שחשב שיתמיד רעת ישראל מאמצעות שליחות זה עד עת הגאולה כמו שפירשתי בדבריו.

עוד ירצה להשיבו על מה שאמר כי אויב חרף ה' ולא קינא לכבוד שמו, **עתה תראה אשר אעשה לפרעה** על זה. ואומר **כי ביז וגו'** יתבאר לפי מה שפירשנו באחד מהטעמים שנאמר למשה מכת בכורות בשליחות ראשונה הוא שאם לא היה פרעה מעיז פניו לדבר דברים נגד כבודו יתברך תכף היה משלחם במכת בכורות ועל ידי כי דבר ה' בזה הפלא ה' מכותיו, והוא אומר **כי ביז חזקה ישלחם** פי' אחזק לבו עד שאטעימהו מטעמים רבים מרים וקשים ואחר כך ישלחם וזה לטעם נגע בכבוד עליון:

וביז חזקה וגו'. כאן הודיע אשר ירעיש ה' בהבאת מכת בכורות כאומרם ז"ל (ילקוט קפ"ו) בפסוק אין בית אשר אין שם מת כי היו מתים גדולי הבתים אם אין בכור והיו מתים בכורי אב גם בכורי אם ובאמצעות כן לא הספיק לשלחם לבד אלא לגרשם במהירות גדול דכתיב (לקמן יב לג) ותחזק מצרים וגו' למהר וגו'. וכנגד מה שאמר בתחלה למה הרעותה וגו', באה התשובה בפרשה הסמוכה וידבר אלהים וגו':

שמות

פרשת

חסלת

פרשת וארא

[ב] וידבר אלהים וגו'. צריך לדעת מה דיבר אלהים. גם הודעת אני ה' אחר שכבר אמר לו למעלה זכרון השם ואמר לו (ג טו) זה שמי לעלם.

אכן להיות שדיבר משה לפני אל נורא ואיום דברים שאינם מהמוסר ובפרט לפני מלך גדול, ודבר זה נמשך לצד שהראה לו פנים צוחקות פנים שמחות הרשומים בשם הוי"ה, לזה הראהו ה' פנים של מורא שהם בחינת הדין הרשומים בשם אלהים, והוא אומרו וידבר אלהים אל משה. ושיעור. אומרו **וידבר אלהים** הוא כי הכתוב יגיד שהיה ה' מדבר כל הדברים האמורים בפרשה בבחינת שם אלהים שהם פנים המפחידים ומרעידים את הנדבר אליו, ואומרו **ויאמר אליו אני ה'** פירוש על דרך אומרם (ברכות ל'): במקום גילה שם תהא רעדה, נתכוון לומר לו כי הגם כי הראהו מדת הרחמים בדברו עמו לא מפני זה יסיר מסוה הפחד וידבר בלא מורא מלכות שמים, וזה לך האות כי ה' הוא האלהים שהרי הוא מדבר עמו בפנים הנוראים והבן :

עוד ירצה על זה הדרך **וידבר אלהים** פי' דבר אתו משפט ומה הוא המשפט כי טענו טענה הנשמעת ואמר אני ה' פי' איך אתה מייחס לי מדה רעה ב"מ ותאמר אלי למה הרעתה והלא אני ה' ומדתי מדת החסד והרחמים וטוב אני לכל, וכמו שכן אמר הנביא (איכה ג') מפי עליון לא תצא הרעות כי אם הטובות, ומה שאמר שם והטוב הוא על בחינת פרט טוב אחד שהוא להיות אדם צדיק לא יגזור ה' דבר כן אלא ביד כל אדם לבחור בטוב. ותמצא שבכל פעם שיזכיר ה' זכרון תשלום הרע לעושי רשעה ידקדק לומר (שי"א כד) כי מרשעים יצא רשע וכן הוא אומר (ידמ"י ב') תיסרך רעתך, (ישעי' ס"ד) ותמוגנו ביד עונינו, (איוב ח') וישלחם ביד פשעם, מה שאין כן הטוב (תהלים פ"ה) ה' יתן הטוב, (שם קמ"ה) טוב ה' לכל, ומעתה לו יהיה שעברה צרה על ישראל מי יודע אם היו חייבין כן ועונם גרם או לצד הקודם לתשלום גזירת העינוי, או לצד קצת מהם שלא האמינו כראוי וכדומה, והנך רואה כי הזקנים חזרו לאחוריהם ולא הלכו עם משה לפני פרעה כאומרם ז"ל (שמו"ר פ"ה) והקפיד ה' עליהם באופן כי מהם יצא להם דבר זה, ואיך הוציא מפיו דברים נכרים לומר למה הרעתה.

עוד ירצה על זה הדרך להיות שאמר משה למה הרעתה למה שלחתני באה התשובה, כנגד למה הרעתה דבר אתו קשות שדיבר לפני אלהיו בלא דרך כבוד והעלים הכתוב הדברים לצד כבודו של משה, או אפשר שאמר לו שיעמידנו במשפט על זה בעת משפט, וכנגד למה שלחתני השיב ואמר אליו אני ה' פי' רחמן אני לזה לא יכולתי לסבול ראות ישראל בצער עד עת קץ והקדמתי לשולחך קודם הגעת הקץ להקל מעל ישראל הצרה של הגלות. ותשובה זו אינה צודקת אלא אחר שהקדים לומר לו עתה תראה כי תיכף ומיד יפליא פלא בפרעה מכות נפלאות ותיכף נסתלק השעבוד.

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (במד"ר פ"ג) בפסוק מוציא אסירים בכושרות בכי למצרים ושירות לישראל והם ב' מדות מדת הדין ומדת רחמים, ולזה אמר הכתוב כנגד מה שהכין לדון את המצריים אמר **וידבר אלהים** שהוא בחי' הדין, וכנגד מה שרצה להטיב לישראל אמר **ויאמר אליו אני ה'**. ובכלל זה רמז לו כי המכות הגדולות המוכנות לבא על המצריים הגם שיבואו דרך כלל על כל מצרים וישראל נתונים נתונים המה בתוכם ודבר ידוע כי אין המשחית מבחין ומחבל הכל ובפרט בבא החשך הדעת נותנת כי בודאי כי יחשיך דרך כלל לכל יושבי ארץ, לזה אמר כי ערך הדינים הרמוזים בשם אלהים אשר הכין ה' להשקות את המצריים תשמש מדת הרחמים לערך ישראל, והוא אומרו אני ה'. וכן הוא אומר (לקמן כג) ולכל בני ישראל היה אור, (טו ה) וממקנה ישראל לא מת וגו'.

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פל"ג) כי הרשעים מהפכים מדת הרחמים למדת הדין, והוא עצמו שאמר הכתוב כאן כי גם מדת הרחמים הסכימה לעשות דין במצרים, וזה הוא שיעור הכתוב **וידבר אלהים** שהוא כינוי לדין **ויאמר אליו** וגו' אני מודיעך כי מדת הדין זו היא משם הוי"ה שגם הרחמים נתהפכו עליהם לדין:

עוד ירמוז גם כן כנגד ישראל על דרך אומרם ז"ל (ש) אשריהם הצדיקים שמהפכים מדת הדין למדת רחמים, והוא אומרו **וידבר אלהים ויאמר** וגו' פי' מדת הדין זו שאתה רואה נעשית רחמים המתכנת בשם הויה, ומזה יחליט משה בדעתו כי נחתם גזר דין רעת פרעה אפי' בהסכמת הרחמים ונחתם גזר דין טובת ישראל אפי' במדת הדין ובזה תחזקנה ידיו בשליחות:

עוד ירצה להשיב על מה שטען משה למה לא קינא ה', ואמר אלהים אני, והוא אומרו **וידבר אלהים** פי' שדבר אליו כי הוא אלהים ומביא במשפט על הכל ואת פרעה ישפוט משפט שלם, וטעם שלא מיהר, ויאמר אליו אני ה' ושם זה יש בו מדות הרשומים י"ג מדות הרחמים ואחת מהם הוא ארך אפים שאינו ממחר לפרוע לרשעים בפועל כפיהם.

עוד ירצה על זה הדרך **וידבר אלהים** ומדת דין זה באה כנגד השליח שהוא משה שדיבר לפני ה' שלא כדרך המוסר, אבל כנגד המשתלח אליהם שהם ישראל ויאמר אליו אני ה':

עוד ירצה עז"ה **וידבר אלהים אל משה** ישב עליו בדין ויאמר אליו אני ה' פי' הגם שצריך לדון אותך אליך אני נוהג מדת הרחמים, והוא שדייק לומר אליו אני ה', והטעם על דרך אומרם ז"ל (ר"ה י"ז.) למי נושא עון למי שעובר על פשע, וידוע הוא כי משה עניו מאוד ומעביר על מדותיו יותר מכל הנבראים לזה נהג ה' עמו במדה זו ונשא עונו שהיה ראוי לבא עמו במשפט עליו, והוא אומרו אני ה' ורמז למדת נושא עון ואין כאן משפט אליו.

עוד רמז ה' סוד אומרו ה' הוא האלהי' (מ"א יח), והוא אומרו וידבר אלהים ויאמר וגו' אני ה', וזה הוא גילוי יחוד ה' אשר גילה ה' סודו אל עבדו נביאו נאמן ביתו:

[ג] וארא אל אברהם וגו'. טעם שהזכירם בפרטות, לצד שכל אחד יש בו בחינה מעולה, אל אברהם שנתעלה לצד שהוא אשר הכיר את בוראו תחלה מבלי שיקדים אליו דבר ממנו יתברך, כי הלא תמצא כל מי שקדם לו ידיעה מהבורא ממעשיו והנהגתו עם ברואיו אין לשבח אותו כשילך בדרך בחר לו יה כי כל משכיל יבחר בטוב ובפרט בטוב השלם והערב והמופלא הוא דרך ה', מה שאין כן אברהם כי דבק בה' קודם שיוכר אצלו מדותיו יתברך והנהגתו, וכבר כתבתי כי לאברהם למנה שיקראו לו (ישעי' מ"א) אוהבו של מקום פי' אהבת האמת אהבת הטוב כי הגם שעדיין לא הכיר ממנו אלא הנסיונות הגדולות. אף על פי כן דבק בה' ואהבו וכמו שכתבנו במקומו.

אל יצחק שהיתה בו בחינה אחרת שפשט צוארו על גבי המזבח.

ואל יעקב שהיה שלם שלא יצתה ממנו טיפה מאוסה כישמעאל ועשו, והכוונה בזה שלכל ג' הדרגות הצדיקים בחירי עולם לא נגליתי עליהם אלא באל שדי שהוא גילוי הדרגה למטה מהדרגת גלוי שנתגלה למשה שהוא בשם ה' כאומרו אני ה', והכוונה בזה להודיעו כי הוא כפוי בטובתו של מקום שכל כך החשיבו

מהאבות והוא מדבר לפניו במיעוט דרך ארץ. והגם שמצינו שאמר בנבואת האבות גם כן (בראשית יח א) וירא אליו ה', מדבר ה' כאן אתה למד כי הכתוב שם יגיד שנגלה להם ה' אבל לא השיגו לדעת ולהכיר בחינה זו הנפלאה, והוא אומרו **ושמי ה' לא נודעתי להם** פ"י שלא נתודעה להם בחינה זו העליונה **עוד** ירצה באומרו **ושמי ה' לא נודעתי** וגו' פ"י הודעת יחוד ב' שמות יחד שהם שמי ה' שנודעתי לך כאומרו וידבר אלהים אני ה', והוא סוד אומרו (מ"א יח) ה' הוא האלהים, והוא סוד אומרו (זכרי' יד) ה' אחד ושמו אחד, לא נודעתי להם להאבות פ"י סוד ב' שמות יחד, שמי, ה', שהם אלהים הוי"ה שהדין יעשה רחמים ורחמים יעשו משפט לא נודעתי והבן. ואמר לא נודעתי כי ה' ברוך הוא הוא שמו ושמו הוא, ואינו כשאר הנבראים שחלוקים משמם ושמו חלוק מהם אשר על כן לא יצדק לומר לא הודעתי כי השם הוא המדבר ואם כן צריך לומר **לא נודעתי**.

עוד יתבאר אומרו **באל שדי ושמי וגו'** על דרך מה שפירשו בספר הזוה"ק (ח"ב כ"ג) בפסוק ואמרתם כה לחי כי מדת כה היא בחינת ההיכל שהוא שכינתו יתברך ויחודה הוא חי העולם וזה בחינת יחוד קטן, ואחר כך חזר לייחד יחוד עליון ואמר ואתה שלום רמז למקום גבוה שהוא תפארת ישראל הרמוז בוא"ו. ואולי כי הן הן הדברים הנאמרים כאן באומרו **באל שדי** שזה הוא בחינת חי אבל **ושמי ה'** שהוא יחוד העליון הרמוז בתיבת ואתה שגילה למשה באומרו **וידבר אלהים וגו' אני ה' לא נודעתי להם** וגו' והבן :

עוד ירצה כי בא האדון ברוך הוא להשיב למשה על ששלחו קודם הקץ, ואמר כי הגם ששם קץ לחושך לצאת בני ישראל מארץ מצרים והקץ עדיין לא נשלם, יש לך לדעת כי הקץ שעשיתי להאבות הוא בחינת אל שדי ובו שמתי לגלות גבול ואמרתי לו די אבל בחינה אחרת לא נודעתי פ"י לא אמרתי להם הקץ שיהיה באמצעות הרחמים אם יבקשו ויעוררו רחמים כמו שעשו ישראל שבקשו ממני רחמים וידפקו על דלתי הרחמים קודם הקץ לא נודעתי להם, ולכן הגם שלא שלמו ימי העינוי והצרה אף על פי כן רחמתי עליהם במדת הוי"ה, והוא אומרו בתחלה **אני ה' והבן**.

עוד ירצה על זה הדרך **וארא אל אברהם** פ"י איך אעלים רחמים מעם זה אשר הם בני בחוני שנגליתי על אבותם ולא לאחד בלבד אלא לשלשת האבות לכל אחד בזמנו, ולזה הפסיק ביניהם אל אברהם אל יצחק ואל יעקב ולא אמר אל אברהם ויצחק ויעקב וזה יגיד שבח כל אחד בפני עצמו באל שדי הוא חיבת גילוי שכינה. ואומרו **ושמי ה' לא נודעתי להם** פ"י עדיין לא הודעתי מדת רחמי להם, שכל ההבטחות שהבטחתים עדיין לא הבאתי עליהם, ואני חפץ להודיע להם מדת רחמי כי להם יאותו. ונתכוין ה' בזה להודיע גודל חיבתם בעיניו :

[ד] וגם הקימותי וגו'. לפי מה שפירשנו כי יודיענו אלהים אשר יפליא בינו ובין האבות, ירצה באומרו **וגם הקימותי** כאלו אמר והגם שהקימותי וגו', או וגם שהקימותי וגו', אף על פי כן לא השיגו להודיע להם שמי ה' כמו שהשגת אתה.

עוד ירצה לומר כי דבר זה הוא דבר שה' ברוך הוא חייב לעשותו כביכול מלבד שנגלה עליהם באל שדי והבטיחם עוד לו שקיים עמהם שבועה וכו', ומעתה צריך לקיים שבועתו והדבר בהכרח להיות, ובזה תחזקנה ידיו של משה כשידע כי דבר זה אין לו מניעה מלהיות כן. והגם שכבר השיבו על מה שטען משה שהיה לו לעכב השליחות עד עת קץ והשיבו ויאמר לו **אני ה'** כי לא יוכל לסבול לכבוש את רחמיו, עדיין יש לחוש שיתעצל משה בגמר שליחות היציאה כשיראה כל חוזק

לב פרעה או על הים ירתע לאחוריו, לזה הודיעו אל עליון כי הדברים הם עליו בתוקף השבועה לתת להם את הארץ:

את ארץ מגוריהם. צריך לדעת למה לא הספיק במה שהזכיר שמה ארץ כנען וחזר ואמר את ארץ מגוריהם. ואולי שנתכוון לומר כי הגירות כבר התחיל מימי האבות, ונפקא מינה להתחיל המנין מזמן האבות וכמו שכן היה. אלא כי עדיין קשה שהיה לו לומר את ארץ כנען ארץ מגוריהם למה אמר את שנראה שהם ב' ארצות. ואולי שנתכוון להוסיף ארץ פלשתים וכמו שפירשתי בפסוק (בראשית כו ג) גור בארץ הזאת וגו' כי לך ולזרעך אתן וגו' יעו " ש :

[ה] וגם אני שמעתי וגו'. אומרו וגם פ"י מלבד שהתפללו למדת הרחמים ומלבד אהבת האבות ובריתם יש בחינה ג' שלצד צעקתם לבד מהשעבוד שמע ה' קול צעקתם מכאב לב. והוא אומרו **וגם אני**, ופ"י אני הוא שם הרחמים שאמר בתחלה ויאמר אליו אני ה' מצד רחמי לבד שמעתי את נאקתם פ"י צעקה מכאב לב כחלל הנואק מבלי צורך תפלתם, והוא שדייק לומר **אשר מצרים מעבידים אותם** פ"י בחינת צער השעבוד שמצרים מעבידים אותם הוא ששמעתי. ועיין מה שפירשתי בפסוק (לעיל ב כג) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. גם יתיישב לפי שאר הדרכים שכתבנו והמשכיל יבין :

ואזכור את בריתי. פ"י גם כן לגואלם לתת להם את הארץ, והיא הברית הרשומה בסמוך, ואני מקדים בזמן זה לצד הרחמים כמו שכתבנו למעלה. והאומר שהברית היא ליפרע מן הגוי העובד לא הוזכרה ברית זו בסמוך ודוחק להרחיק הדברים :

[ו] לכן אמור לבני ישראל אני ה'. פ"י הודיעם משמי כי מדתי מדת רחמים וריחמתי עליהם, ומלבד הודעה זו תאמר להם סדר הטובות אשר אעשה להם **והוצאתי וגו'.** עוד ירצה באומרו **לכן** לשון שבועה שנשבע ה' לעשות כל האמור בענין, וכן תמצא שאמר יחזקאל סימן כ' ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים, ואומרו **והוצאתי וגו'** נתכוון לסדר סדר הטובות, כי בתחלה יקל עול סבולם, והוא אומרו **והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים** שהוא תוקף השעבוד, וזה היה תכף ומיד במכת היאור נתפרדה חבילת נוגשים ושוטרים אבל ישראל היו עובדים קצת כי אימת המצריים היתה עליהם ומעצמם. היו עובדים עבודה קלה. וכנגד זה אמר **והצאתי אתכם מעבודתם** שתעקר עבודה מהם כל עיקר, ואחר כך **וגאלתי אתכם** היא יציאתם מארץ מצרים ובכלל פרט זה היא קריעת ים סוף שאם לא כן זו גאולה שאחריה כלייה ב"מ, ולזה לא אמר והוצאתי אתכם מן הארץ אלא וגאלתי לומר הוצאה שיש כה גאולה אם ירדוף אויב ירדוף באף ובחמה שפוכה. ואחר כך **ולקחתי אתכם לי לעם** שהוא מתן תורה כי שם נתייחדנו לו לעם וייחד שמו עלינו והוא אומרו **והייתי לכם לאלהים.**

או ירצה על דרך אומרם ז"ל (ברכות ז) בפסוק ונפלינו אני ועמך וגו' כי בקש משה ע"ה מהי שלא ישרה שכינתו על אומות העולם והשיבו אל עליון גם את הדבר וגו' אעשה ע"כ, וכנגד זמן זה אמר **והייתי לכם וגו' ולא לאומות העולם שלא ישרה שכינתו עליהם.**

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פ"ו) כי ד' גאולות נאמרו בפסוק זה, ואולי כי הם רמוזים בשם הוי"ה שאמר ה' פתח דבריו **אמור לבני ישראל אני ה' ולצד זה**

שם הפועל יפעל ד' מיני גאולות. ולפי זה ידוייק אומרו **והייתי לכם לאלהים** על גאולה הבאה בחינת ה"א אחרונה כי תקרא שם אלהים כידוע לאנשי אמת. ואולי כי לזה נתכוון באומרו אחר שסדר ד' לשונות של גאולה וידעתם כי אני שם הוי"ה פ"י וזה לך האות ד' גאולות:

[ז] וידעתם וגו'. פ"י עכשיו יש לכם לדעת ידיעה ברורה.

כי אני ה' אלהיכם הוא **המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים** פ"י לתת עליכם סבלות אלהותי. עוד ירצה לומר להם שישגיחו להכיר מדות אלהיכם כי אל רחום ה' אלהיכם:

[ח] והבאתי וגו'. קשה כי דברי אל עליון דברו טהור הוא כי יוצאי מצרים הם הנכנסים לארץ דכתיב והבאתי אתכם אל הארץ ולא מצינו שכן היה אלא ואת בניהם הביא שמה אבל כל דור יוצאי מצרים מבן עשרים שנה נפלו פגריהם במדבר, ותגדל הקושיא למה שאמרנו שנשבע ה' על כל הדברים באומרו לכן ואמרו ז"ל (שמו"ר פ"ו) אין לכן אלא לשון שבועה. ונראה כי מקור החכמה נתחכם על קושיא זו וקודם אומרו **והבאתי אתכם וגו'** אמר **וידעתם כי אני ה' המוציא וגו'** פ"י תנאי הוא הדבר ובזה והבאתי וגו' וזולת זה אם תנאצו ה' אין כאן הבטחה זו, ואשר על כן כתב פרט זה של ידיעת ה' וגו' באמצע הבטחות הטובות ולא איחר ולא הקדים לומר עד כאן הוא בשבועה בלא תנאי אבל פרט זה של הבאתם לארץ תנאי הוא הדבר וידעתם וגו' אז הבאתי וזולת זה יהיה מה שיהיה:

[ט] מקצר רוח. אולי כי לצד שלא היו בני תורה לא שמעו, ולזה יקרא **קוצר רוח** כי התורה מרחבת לבו של אדם:

ומעבודה קשה. טעם אומרו **ומעבודה** זה יגיד כי מלבד צער העבודה עוד היה להם קוצר רוח, והטעם בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה קצרה נפשם מלבד פרט צער העבודה, וגם מדרך האיש אשר תקצר נפשו לא יוכל עבוד כי יחלש למכאובו ורעים הם השנים אשר על כן אמר **ומעבודה** כי קצרה רוחם וגם כבדה עבודתם.

עוד למה שנתבשרו ישראל בשורת הגאולה נתרחב לבבם ותחי נפשם ורוחם וכשחזרו לשעבוד הגם שלא היו משתעבדים אלא שיעור הרגיל ולמטה ממנו אף על פי כן תקצר רוח, והמשכיל בטבעיות הרכבת האנושי ישכיל על דבר. ומודיע עוד הכתוב שגם הכבידו עולם עליהם יותר מהרגיל והוא אומרו **ומעבודה וגו'.**

[י] לאמר בא דבר וגו'. אומרו **לאמר** פ"י שיאמר אליו כי הוא אמר לו בא דבר, ואומרו **וישלח** בתוספת וא"ו הגם שלא קדם לו דבר, לצד ששליחות משה לדבר לפרעה הוא ענין גדול לדבר הדיוט לפני מלך ועוד לו שידבר אליו דברים הנוקבים לבו להוציא בולעו מפיו.

עוד ירצה לומר אליו כי לא מלבד שאם יצאו מעצמן לא יעכב על ידם אלא שצריך הוא בעצמו לשלחם ג"כ ויאמר להם קומו צאו. עוד ירצה שמבטיחו שידבר ובודאי ישלח וגו' לבסוף:

יב לפני ה' לאמר הן וגו'. קשה אומרו לאמר כי למי יאמר ה' דברי משה. ואולי שיכוין הכתוב לומר כי לא השיב משה תשובה זו לבל ילך בשליחות זה אלא כמי שמתלונן על עצמו שלא הצליח, והוא אומרו תיבת לאמר פי' שאין תכלית הדיבור אלא האמירה לא תכלית זולתה שהיא מניעת השליחות והבן.

עוד ירצה כי כוונת דבריו הם לומר אמירה אחרת והיא מובנת מהדיבור מאומרו הן בני וגו' ואני ערל שפתים, ר"ל בזה כי יהיה ה' רופאהו, ועיין בפסוק הן בני וגו':

הן בני ישראל וגו'. קל וחומר זה יצדק לפי מה שפירשתי בפסוק מקוצר רוח שהם דברי תורה ישפוט בצדק משה קל וחומר כי לא חשב כי זה גורם. ואם נאמר כי משה גם כן ידע כי טעם שלא שמעו הוא לצד קוצר רוח יהיה הקל וחומר מופרך. ואולי כי ישפוט קל וחומר על זה הדרך שהגם כי בני ישראל הם בקוצר רוח יש בהם גם כן ב' בחינות, הא' שהם בעלי אמונה ומכירים מלכות שמים, והב' שהבשורה היא בשורה טובה ועצומה וב' אלו אינם בפרעה כי הוא כפר בעיקר ואמר מי ה' ח"ו וגם דברים המכהים את עיניו והנוקבים את לבו, ואם כן ק"ו נכון הוא ומה בני ישראל שיש בהם ב' מדות הנזכרים לא הטוה ה' לבבם לשמוע ולא שמעו מצד טעם כל שהוא שיש להם קוצר רוח ואיך ישמע פרעה שיש לו ב' סיבות מונעות ממנו השמיעה שאינו מאמין כל עיקר והם דברים שחונקים אותו פשיטא שלא ישמע הגם שאינו קצור רוח, שקוצר רוח של פרעה בדברי משה וגם בדברי המשלח הוא יותר מקצרות רוח של ישראל, ואלו היה כח בדברי משה להכריח לפרעה לשמוע אליו מכל שכן שהיו בני ישראל שומעים אליו הגם היותם בקוצר רוח, והוא אומרו לאמר הן וגו' פי' הגם שיש להקשות מה לבני ישראל וכי' הלא יש גם. כן לאמר להכריע הבנייא ההוא כנזכר. ואומרו ואני ערל וגו' פי' ועוד בה עצרייה כי הוא ערל שפתים ויאמר פרעה אם אלהי העברים שליט וכל יכול למה לא ריפא את משה, ובערך ענין זה גם כן ישתנה פרעה מישראל להיותו חסר האמונה בכל שהוא ינסה להרחיק האמונה ולהכזיבה ח"ו.

עוד ירצה לצד שדקדק ה' בדבריו שאמר לו בפרשת שמות (ד טו) על אהרן ודבר הוא לך אל העם מכאן אתה למד כי אין אהרן לו לפה אלא אל העם ולא לפרעה, וכן תמצא שאמר הכתוב (שם ל') בשליחות ראשונה אל העם וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ובדברם לפרעה אמר (ה' א') ויאמרו אל פרעה מוכח כי משה ידבר, וטעם אומרו ויאמרו לשון רבים כן משפט כל שנים שאחד מדבר ואחד מסכים יחשבו כי שניהם דברו, ואם תאמר כלך לדרך זה אהרן דבר ומשה הסכים. ממה שראינו שדקדק הכתוב לומר בדיבור אל העם וידבר אהרן בדיוק גם בדברי ה' מצינו שלא אמר אלא ודבר הוא לך אל העם, זה יגיד כי הדברים יצדיקו לנו, וכפי זה הכרעת צד ק"ו הוא אומרו ואני ערל שפתים, כי בחינה זו אינה אלא בפרעה כי משה ידבר מה שאין כן אל העם כי אהרן הוא המדבר. ואולי כי לזה דקדק לומר בערך ישראל תיבת אלי ובערך פרעה אמר ישמעני כי ישראל אינם שומעים מפיו ממש אלא מפי אהרן אבל פרעה היה שומע ממשה עצמו. ושמור לך פרט זה להבין אמרי קדוש בסמוך:

יג וידבר ה' וגו'. צריך לדעת מה דבר ה' להם. עוד צריך לדעת כוונת אומרו ויצוים אל וגו'.

ורז"ל (שמו"ר פ"ז) דרשו שינהג ישראל בנחת וגם שינהגו כבוד במלכות, וזה דרך דרש. עוד קשה היכן תשובת אל עליון לדברי שלוחו, ומה גם שטען טענה

הנשמעת, ולו יהיה שטעה וק"ו אינו ק"ו, היה לו לסתור דבריו, והגם שנוכל לומר כי העדר התשובה היא ההכחשה בק"ו כי איננו נכון, עם כל זה במה שלפנינו אין אנו יכולין לומר כן, בהעיר הערה אחת בכתוב שאחר זה וידבר ה' וגו' אם נאמר שמה שאמר משה הן בני ישראל לא חש להשיבו אל עליון אם כן למה לא רצה ה' לדבר הדברים הנאמרים בפסוק וידבר וגו' גם הצוואה הלז שאמר ויצוום עד אחר דבר משה לפניו הן בני ישראל.

אכן הנכון בעיני כי בא להשיבו על טענתו שלא החשיבוהו ישראל לשמוע דבריו ועוד לו כי לצד פרעה כי משה ידבר יש לו גרעון ופחיתות לצד היותו ערל שפתים כמו שפירשתי, ובאה התשובה על זה **וידבר ה' אל משה ואל אהרן** פי' הוזה אותם בשליחות ובזה ידבר אהרן גם לפרעה כי שניהם שוים בדבר, ולצד שלא יהיו נחשבים לשמוע להם אמר **ויצום** פי' המליכם על בני ישראל ועל פרעה על דרך (ש"א יג) ויצוהו ה' לנגיד ומעתה הנה מוראם על ישראל ועל פרעה ואמר **להוציא** וגו' פי' לסיבת פרט זה הקנה להם ה' בחינת המלכות על ישראל לבל ימאנו לצאת ועל פרעה לבל יעכב על ידם. ומכאן אתה למד שיש רשות למשה ולאהרן לרדות באיש ישראל הממאן לצאת. ואולי כי לזה נתכוון משה באומרו בני ישראל לא שמעו אלי פי' לא רצו לצאת כי אמרו ינוח לנו בן עמרם במקומנו לזה המליך ה' את האחים למלכים עליהם כנזכר, ומעתה פרוחה לה טענת הן בני ישראל וגו' כי מעתה והלאה מורא מלכות עליהם ועל פרעה וידבר משה אליו כדבר אל עבדו וכמו שכן היה, ובזה נתישבו הדברים על נכון:

[יד] **אלה ראשי וגו'.** טעם שהעלה מספר בני ישראל עד משה, לפי מה שפירשתי בסמוך שהמליכם על ישראל יחס אותם הכתוב לומר כי אין מעמידין על ישראל אלא המיוחס עד יעקב, ולזה לא יחס אותם הכתוב קודם אלא אחר מאמר משה הן בני ישראל ותשובת ה' אליו ויצום שהמליך אותם ונכון:

[כו] **הוא אהרן ומשה.** פי' המיוחסים בפרשה, הם אשר אמר ה' להם הוציאו פי' לצד שיש בידם יכולת להוציא שהם מלכי פרעה מלך מצרים ובני ישראל כמו שפי' בפסוק ויצום, לזה אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים וכל הממאן יכוהו בשבט מוסר אשר הכין ה' לגו כסילים.

[כז] **ואומרו הם המדברים,** פי' כמלך. הגוזר על עבדו בדבר שפתים לעשות דבר. עוד יכוין להודיע שהגם שתמצא שאמר הכתוב שידבר משה תדע כי גם אהרן דיבר כאשר אבאר בפסוק ויהי ביום דבר ה':

הוא משה ואהרן. פי' ששקולים הם, ולזה פעם יקדים משה ופעם יקדים אהרן, ומעתה יכול לומר על שניהם לשון יחיד הוא משה ואהרן. ואולי כי טעם שאמר בסמוך לשון רבים הם המדברים לצד שבדיבור ישתנו:

[כח] **ויהי ביום דבר ה' וגו'.** פי' מה שאתה רואה כי שוה אהרן למשה בכל פרטי דבר זה היה לצד כי ביום אשר דבר וגו' בארץ מצרים פי' לשלול דיבור ראשון שהיה במדבר שאמר לו ה' (לעיל ד' יד) הלא אהרן אחיך וגו', כי שם עדיין לא הוזה הכתוב אהרן למשה בשליחות מצוה זו עד שדיבר ה' עם משה בארץ מצרים, והוא אומרו ביום דבר וגו' בארץ מצרים, וחזר הכתוב לומר אופן הדיבור שדבר ה' עם משה בארץ מצרים, והוא. אומרו וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה וגו' פי' לאמר שדקדק לומר, לו אני ה', והכוונה בזה שתסתמוך על דברי, ותלך בשליחותי ותדבר אתה בעצמך אל פרעה כל אשר וגו', ותמצא שדיבור זה

של אני ה' היה בארץ מצרים דכתיב (ויש משה זו) ויאמר אליו אני ה' זה היה במצרים ואמר לו שילך הוא וידבר אל פרעה לא אהרן, והגם שכבר שתף ה' עמו אהרן הנה ביארתי היטב שם במקומו שאהרן ידבר אל העם אבל לפרעה עדיין ה' חפץ שידבר משה וריצה אותו באומרו **אני ה'** ולא תחוש לשום דבר ולא רצה משה לעשות כן וחזר וטען **הן אני ערל שפתים ואיך ישמעני פרעה**, הנה דקדק הכתוב לומר שטענת ערל שפתים היתה לצד פרעה לצד שאהרן אינו מדבר עד עתה אלא לעם וכמו שכתבנו, אז אמר ה' למשה **ראה וגו' ואהרן אחיך ידבר אל פרעה פי** גם לפרעה מלבד העם, ומעתה הושוו אהרן ומשה במצוה זו, ולזה תמצא שלא אמר ה' למשה במדבר כששתף עמו אהרן את כל ההכנות האלו האמורים כאן והיה לך לאות כי הם דברים חדשים כנזכר מטעם האמור:

והנה הראנו ה' כי הקפיד ה' על הדבר שלא עשאו משה שכל כך השתדל ה' עם משה לעשות הוא הכל. ואולי כי לזה אמר הכתוב **ויהי לשון צער** כי הענין יגיד כי יתרון, גדול היה אם עשה משה הכל, והראיה מהשתדלות ה' עמו, וכפי זה אמר ויהי על חסרון היתרון.

ואפשר כי לזה נתכוין מסדר הפרשיות לכתוב פסוק זה **ויהי ביום** בפרשה שקדמה וכפי האמת נקשר הוא עם מה שלמטה כמו שפירשנו, אלא נתכוון לומר כי. הצער הרמוז בתיבת ויהי היא על עשות המצוה בשניהם יחד. ואולי אם היה משה עושה מצוה זו לבדו היה מתחזק כוחו והיה נכנס לארץ ולא היו עוברים הרפתקי על ישראל במדבר, גם אם היה נכנס לארץ היה בונה בית הבחירה והיה עומד כל הימים. או אפשר שבשביל חסרון משה אמר לשון צער.

עוד יכוין מהפסיק הסדר לומר כי כל האמור הם אשר אמר ה' וגו' הם המדברים וגו' שהם שוים במצוה שניהם יחד זה היה ביום דבר ה' בארץ מצרים וגו', אבל קודם לכן הגם שאמר ה' הלא אהרן וגו' לא היו שוים במצוה כי משה הוא היה עושה כל השליחות לפרעה מה שאין כן עתה שאהרן לבד הוא ידבר אל פרעה כאומרו **יהיה נביאך וגו' ידבר אל פרעה:**

שמות פרק-ז

[ד] ולא ישמע. קשה אחר שאמר ואני אקשה מה מקום לומר ולא ישמע. עוד צריך לדעת מה נתינת יד זו חדשה שאינה בכלל אותות ומופתים האמורים למעלה בהקשאת לבו. עוד יש לדקדק בכתוב.

אכן כוונת הכתוב הוא בתחלה אמר **ואני אקשה** וגו' והרביתי ומודיע עוד שאחר שירבה מופתים יוסיף פרעה הרשע על חטאתו פשע ולא ירצה לשמוע השליחות עוד מכם כשאשלח אתכם אליו, וכן היה דכתיב (לקמן י כח) אל תוסף ראות פני וגו', ומודיע ה' למשה כי בעשותו כן אז הוא גבולו כי תכף ומיד יתן ה' ידו פי' מכת בכורות על דרך אומרו (דה"א כא) וחרבו שלופה בידו. ואמר בכינוי אליו **את ידי** לומר כי מכה זו יעשנה ה' בידו ממש כביכול כאומרם ז"ל (מכילתא בא) אני ולא

מלאך ולא שרף ולא שליח אלא הקב"ה בכבודו וכו', ובאמצעות מכה זו תיכף ומיד אוציא את צבאותי. ורמז גם כן על מה שעשה באלהיהם שפטים גדולים במכת בכורות כידוע:

ובזה נחה דעתי במאמר משה שם כשאמר לו פרעה אל תוסף וגו' השיבו כן דברת לא אוסיף וגו', וקשה על משה רבינו על מי סמך לומר לא אוסיף וגו' ואם יאמר לו אלהינו לך אל פרעה פעם אחרת מה יענה, ולפי מה שפירשנו טעמו לשבח כי ה' אמר אליו כי כשיגיע למדרגת מיאון שמיעת דבריהם זה הוא סוף גזירתו לנטות ה' ידו וגו' ולהוציא לזה כשאמר לו אל תוסף וגו' הרי שלל השמיעה שלא ישמע עוד מהם דבר קטן וגדול ואפי' ראות פניהם אסר על עצמו לזה תכף אמר אליו כן דברת לא אוסיף וגו', אלא עוד תשמענה אזנך דבר עתה וגו', ודבר זה של מכת בכורות כבר הודיעהו ה' וכמו שפירשתי בפרשת שמות בפסוק (ד כב) כה אמר ה' בני בכורי ישראל דרשו משם:

והוצאתי את צבאותי את עמי וגו'. צריך לדעת מי הם הצבאות, ואם הם ישראל היה לו לומר את צבאות עמי בני ישראל. ואולי כי יכוין ה' לרשום בתורה הפלגת מעלתינו אצלו כי אין לו צבאות מיוחדים לו כישראל, ולזה אם היה אומר את צבאות עמי וגו' היה מקום לומר כי ה' יש לו הרבה צבאי צבאות וזה אחד מהם, לזה אמר **את צבאותי** סתם לומר הרשומים ואין צורך לומר צבא פלוני כי באומרך צבאות ה' אחד הוא המיוחד, ואחר כך אמר מי הוא זה ואיזה הוא את **עמי בני ישראל**, ויתבאר הכתוב על דרך כלל ופרט אין בכלל צבאותי אלא הפרט שהם בני ישראל, ומעתה לא יקרא בכינוי צבאות ה' אלא ישראל המרוממים והמעולים:

[ו] ויעש משה וגו' כן עשו. צל"ד למה כפל לומר **כאשר צוה** וגו' כן עשו ולא הספיק הכתוב באחת מהנה. ונראה שיכוין לומר שעשו השליחות כאשר אמר להם ה' בבי' הדרגות, האחת שכל מה שהשיגו הבין בדברי ה' כן עשו, והבי' שנתכוונו אל אמיתות הדברים בשלימות, וזה הוא שיעור הכתוב ויעש משה וגו' כאשר צוה וגו' ולא שינו דבר, וחוזר הכתוב ומעיד ואומרו **כאשר צוה ה' אותם** פי' מה שנתכוון ה' במצותו להם כן עשו והבין.

עוד ירצה לומר כי כל מעשה משה ואהרן לא היתה לסיבת אמצעות שום דבר אלא כאשר צוה אותם ה', והוא על דרך אומרו (דברים ו') וצדקה תהיה לנו וגו' כאשר ציונו, ואומרו **כן עשו** הוא על גוף המעשה שלא היה בשום שינוי:

עוד ירצה שעל כל דיבור ודיבור היו מזכירין שם שמים והוא אומרו **עשו** ובשעת מעשה אמרו כאשר וגו'. עוד ירצה לומר שלא היו מתעכבים בדבר אלא תכף ומיד בכלותו לצוות אותם ה' היו נחפזים לעשות דבר ה':

[ז] בדברים אל פרעה. אולי כי ביום ראשון שדברו היו כן וגו' ולא אחר כן, ושיעור תיבת **בדברים** בהתחלת דברים:

[ח] לאמר כי ידבר אליכם וגו'. טעם אומרו **לאמר** שנתן להם רשות לומר כי על פי ה' הם עושים האותות, שזולת זה יהיה אסור להם להודיע דבר זה הגם שישאלם, וכאומרם ז"ל (יומא ד:) שהוא בבל תאמר עד שאמר לו לאמר, ודוקא אם ישאל פרעה או אם ירצו הם לומר אליו אבל אין חיוב בדבר עד שיאמר לאמר דבר אחת רשות ואחת לחובה. עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (תוי"כ א') כי כל מקום

שנאמר למשה ולאהרן אינו אלא למשה שיאמר לאהרן, והוא עצמו שרמז באומרו **לאמר** פ"י כי מה שאתה רואה אל משה ואל אהרן לא שהדיבור היה לשניהם אלא לאמר פ"י למשה שיאמר לאהרן. וטעם השוואתם בדיבור לצד ששקולים הם במצוה זו כי אהרן ידבר אל פרעה כמו שכתבנו למעלה:

פרעה לאמר תנו וגו'. כוונת אומרו **לאמר** לבל יצטרכו עד שיאמר פרעה בפירוש תנו לכם מופת ואז הוא שתעשו האמור בענין אלא כל שיאמר דיבור שהמכוון הוא שצריך הוא לאות ולמופת או שראיתם שהוא מפקפק בדבר ומכחיש לומר מי יאמר כדבריתם הגם שלא אמר תנו וגו' אף על פי כן אמור אל אהרן קח מטך וגו':

[יז] ויעשו כן כאשר צוה וגו'. טעם כפל לומר כן כאשר וגו' ולא הספיק לו באחת מהנה, נתכוין לבי' דברים, האחד שעשו הדברים כן, והשני שלא עשו עד אשר שאל מהם פרעה האות כאשר צוה ה':

עוד ירצה להיות כי האות יגיד על חיזוק נבואתם כדי שיאמנו העיד הכתוב עליהם כי לא עשו הדבר לצד דבר זה אלא לעשות מצות ה'. והוא אומרו **כאשר צוה ה'** כי יותר חביב על הצדיקים עשות מצות ה' מכל רצון בעולם:

[יח] ויאמר ה' וגו' כבד וגו'. צריך לדעת מה מודיע בדבר זה האלהים אחר שהם יודעים אותו. ואולי כי לא היה תשובה בפירוש מפרעה על זה למשה שלא ישלח אלא ראה האות ושתק, והודיע ה' למשה מה זו שתיקה כי כבד לבו ומאן לשלח את העם ולא חש להשיב שלילת הדבר:

[יט] ואמרת אליו ה' וגו' שלחני וגו'. כל הכתוב מיותר ולא היה לו לומר אלא פסוק שאחריו כה אמר ה' וגו'. ואם לומר כי הוא שלחו זה אינו צריך כי ידוע הוא, ואולי כי להיות שבא אליו והוא הולך לעשות צרכיו בבקר השכם ויאמר פרעה שאין זה מהלכות דרך ארץ שהיה לו להמתין עד עת שיהיה יושב בפלטין שלו ויאמר אליו השליחות, לזה צוה ה' לתת לו טעם בתחילת דבריו ויאמר אליו ה' **שלחני אליך** ודבר מלך עלי לבא בעת זו. גם לצד שהוא אלוה עליון צריך לעשות שליחותו תיכף ומיד:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פ"ח) בפסוק (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני שהיה עושה עצמו אלוה והיה מטעה עמו לומר כי הוא מכנים ואינו מוציא והיה יוצא בהשכמה דרך נסתר מכל חי והיה עושה צרכיו ביאור, לזה באה השליחות מה' למקום גנובתו ומסתורו מכל חי ואמר אליו תחילת דבריו ה' **אלהי העברים** הוא **שלחני אליך** פ"י הודיעני מקום אתה בו, והרי לך אות כי ה' אלהינו יודע אם יסתר איש במסתרים, גם בזה נבאש כי גילה ה' קלונו לעבדיו כי כבולעו כך פולטו ושקר בימינו והנה הוא כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד). ואומרו **והנה לא שמעת עד כה** פ"י מודיעו כי ה' יודע מחשבות והגם שעדיין לא השיב פרעה תשובה למשה על הדבר כמו שפירשתי בפסוק כבד לב פרעה אף על פי כן ה' יודע כי לא שמע עד כה.

עוד ירצה לצד שקדמה שליחות משה ועשה אות מטה שנהפך לנחש ולא היתה לו מכה כשלא שמע ע"י שליחות זו וכשבא להכות מכה ראשונה של דם אמר אליו כי כבר אמד לו השליחות על מה הוא מביא עליו הרעה, וזה שיעור הכתוב ה' **אלהי העברים** כבר **שלחני אליך** ודברתי לך והנה לא שמעת אשר על כן **כה**

אמר ה' וגו' באופן כי אינו צריך לומר לו עוד פעם אחרת כה אמר ה' שלח עמי וגו' שכבר אמר לו הדבר :

[יז] בזאת תדע כי אני ה'. טעם שציון לו ידיעת ה' באמצעות מכה זו על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פ"ט) כי נילוס היה למצרים לאלוה אשר על כן רשם ה' בהכאת היאור לדם ואמר בזאת תדע כי אני ה' כשעשה משפט כתוב באלהיכם, ודקדק לומר **אני ה'** כי שם זה מלבד שאמרו ז"ל (זהר ח"ג רצ"ז) שירצה לומר היה הווה ויהיה. עוד ירצה לומר כי במאמרו היה כל הווה. והנה כשיכה עבדו היאור יראה כי הוא יתברך הוא שעשה היאור הוא מהוהו בכל עת לאשר יחפוץ והנה הוא עושה בו הויה אחרת והפכו לדם :

עוד רמז לו כי מזה ידע מדת רחמיו יתברך על הנבראים בראות לפניך היאור נהפך לדם כדי שתשוב ותשלח ולא תמות, ואם לא היה צד הרחמים היה מכה בו ומאבדו מן העולם וק"ו הדברים ומה יאור גדול מהפכו לדם אדם אמגושי כמותו לא כל שכן, והוא אומרם **בזאת תדע כי אני ה'** שאני מתחכם עליך בדברים גדולים כזו של הכאת אלהיך כדי שתאמין ולא תאבד :

[כ] ויעשו כן משה ואהרן כאשר וגו'. פי' כשעשו משה ואהרן מעשה הכאת היאור, נעשית הפעולה ונתקיים הרצון כאילו היתה מצות ה' מפיו ברוך הוא היאור שיהפך לדם, ועיין מה שפירשתי עוד בפסוק (ו) ויעש משה וגו' הקודם לזה ועיין בפסוק שאחר זה :

לעיני פרעה ולעיני עבדיו. הגם כי תחילת דבריו היה עם פרעה בייחוד בעת הסתרתו לעשות צרכיו לפי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ט), ומן הסתם הוא לבדו יהיה שם, אף על פי כן מודיעך הכתוב כי נתעכב מהכות עד שהכה בפרסום לעיני עבדיו. והגם כי במצות ה' לא דקדק לומר פרט זה מן הסתם כן דבר ה' אליו, ואולי כי לזה נתכוון הכתוב כאומרו **כן כאשר צוה פי' כן** כדברים הנאמרים בדברי ה' וכנגד פרטים אשר תראה במעשיהם שאין כתובים כן בדבר האלהים מעיד הכתוב עליהם כי הם כאשר צוה ה' ונכון :

[כא] והדגה וגו' מתה. הכונה בזה לומר כי היה להם סימן במעשה זה כי לא היה מעשה שדים ולא מעשה כשפים כי מעשה שנים אלו יהיו דמיון ולא ממש והדמיון יהיה לעין הרואים לא שיהיה ממש דם שיהרוג כל שותיו ואפי' דגים, לזה אמר **והדגה וגו' מתה ויבאש היאור**, וזה יהיה להם לאות עולם כי מעשה אלהים המה פעולה צודקת ולא דמיון. עוד אמר **ויהי הדם בכל ארץ מצרים וגו' כי אפי' במרחצאות ובאמבטאות.** ואולי כי ירצה עוד לומר שהדם ההוא שנעשה מהמים הגם שהיו נוטלים אותו ממקום זה ונותנים אותו במקום אחר וחוזרים וכו' וכל דבר שיהיה ממעשה שדים יבטלהו שינוי מקום ובפרט כשיניחוהו בארץ כידוע (זהר ח"ב קצ"ב) ומה שלפנינו היה הדם בהויתו בכל ארץ מצרים :

[כב] ויעשו כן חרטומי וגו'. לפי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ט) שהיו כל מימות מצרים לדם. אם כן מנין מצאו מים להפכו לדם ואולי כי לא נהפכו אלא מים המגולים אבל מים שלא נראו בעולם שהם תחת לארץ לא נהפכו כאומרו ויחפרו מצרים סביבות וגו'. עוד לפי דבריהם ז"ל (שם) כי ישראל נתעשרו ממכת היאור שהיו מוכרים מים למצרים וכו' יעויין שם דבריהם, כפי זה עשו חרטומים מהנמכר להם. וכבר אמרנו שהכתוב רשם שינוי המעשה שנעשה מה' כי ישתנה ממעשי

כשפים ושדים, אלא כי לצד קושיות ערפם של המצרים לא בחנו במעשה כשפיהם לדעת כי אינם אלא חזיון ודמיון כוזב:

[כג] ויפן וגו' ולא שת לבו וגו'. לא שהשיב שאינו חפץ לשלח, וכוונת הרשע כדי שלא יתחייב עונש על המיאון ויביא עליו עוד מכה אחרת. וטעם שלא שת לבו ולא שאל ממשה שיבקש עליו רחמים נבאר בסמוך (לקמן ח' ד') בעז"ה:

[כה] וימלא שבעת ימים. פי' מלאו שיעור המוגבל למכה, ואחרי ששלמו שבעת ימים אחרי הכות וגו' ויאמר ה'. וכוונת הכתוב בהודעה זו היא כי לא נתרגש פרעה במכה זו לבקש ממשה להתפלל אל ה' ונשארה המכה עד גבולה, והוא אומרו **וימלא** וגו' אחרי שהכה ה' ושלמו ומלאו ימי המכה, וזה לדעת מרבתינו ז"ל (שמור"ר פ"ט) שאמרו כי כ"ד ימים היה מתרה בהם עד שלא באה המכה וז' ימים היתה המכה משמשת בהם, אבל להאומר כי שבעה ימים היה מתרה בהם וכ"ד ימים היתה המכה משמשת בהם, היו שבעת ימים של ההתראה, וממילא הנשאר מהחודש היתה משמשת המכה בהם. אלא שקשה לסברתו ממכת חשך, ואולי זו יצתה מהכלל, ואפשר שגם היאור מכתו יצתה מהכלל, ויודה מאן דאמר עשרים וארבעה ימים היתה משמשת המכה שהיאור לא ארכה מכתו, ויתכוונו שניהם יחד במשמעות הכתוב שאמר שבעת ימים אחרי הכות שלא הוכה אלא שבעת ימים כמשפט מכת חשך שלא היתה יותר משבעה. וסובר אני שהגם שהיה גבול למכה היתה מסתלקת אם היה משה מתפלל קודם הזמן ההוא:

[כז] ואם מאן אתה. צריך ההתראה סמוך למכה:

שמות פרק-ח

[ד] העתירו אל ה'. צריך לדעת למה לא פנה ובא אל ביתו במכה זו כמו שעשה במכת הדם הלא גם את זאת הראוהו חרטומיו כי עשו גם המה. אכן פיו ענה בו טעם הרגשתו בזו וכל כיוצא בה שהורגש וקרא למשה להתפלל בעדו, כי לא היה מתפעל אלא כשאימות מות נפלו עליו, וזה סדר מכותיו, ראשונה מכת דם לא היה לו בה סכנת מות, ומים לצמאו מצאו לו סביבות היאור או היה קונה מישראל לזה לא נרגש ממנה:

[ב] מכת צפרדע היו בו שני דברים האי' הרעשת הקול והשני שהיו נכנסים במעיהם דכתיב (לעיל ז' כט) ובכה ובעמך יעלו הצפרדעים, ומכה זו מבהלת הנפש ואין אדם בטוח בחייו, לזה אמר פרעה אל משה וגו' **ויסר הצפרדעים ממני** פי' מתוך בני מעיו וגו';

[ג] מכת כינים כי הגם שיצטער אבל אין שם סכנת מות כצפרדעים שתנקוב בני מעיו וגו' ותעשנו טרפה, ולזה הגם שידע כי אצבע אלהים היא והעידו החרטומים כי אינם יכולים עשות אף על פי כן ויחזק לב וגו':

ד) מכת ערוב אימות שן בהמות ששלח ה' בו בהלוהו וירא עד מאוד ותיכף שלח אחריהם ואמר (פסוק כא) לכו זבחו וגו' אנכי אשלח וגו' העתירו בעדי :

ה) מכת דבר לצד שהיתה במקנה לבד הגם כי שלח וראה מקנה ישראל ולא מת א' אף על פי כן לא שת לבו לבקש רחמים :

ו) מכת שחין לצד שלא היה בו סכנה גם אפשר שנתכבד במכה זו ממה שלא הזכיר ה' בפיו כי גם בו היה שחין ולא אמר אלא (לקמן ט' יא) כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים לזה לא בקש ממשה להתפלל בעדו :

ז) מכת ברד לצד שהרעים ה' משמים ונתן קולות ואש מן השמים נפלה עליהם אימתה ופחד שיעשה להם כמהפכת סדום ועמורה ופחד ורהב (ישעי' ס"י) לבבו ואמר ה' הצדיק וגו' העתירו אל ה' וגו' (ט"ו כז) :

ח) מכת הארבה פיו ענה בו כי מה שנתרגש הוא לצד שירא יראת מות דכתיב (י"ז) ויסר מעלי רק את המות הזה :

ט) מכת חושך לא ראינו לו שבקש ממשה להתפלל, ואולי כי בג' ימים ראשונים היה מדליק עששיות ופנסות גדולות ויאר את החושך ובג' ימים שניים שהיה חושך ממושש ולא קמו איש מתחתיו לא היה מציאות לו שילך אדם לקרא למשה כי לא קמו איש מתחתיו, ואחר ששלמו שבעת ימי אפילה (ש"ר יד) תכף ומיד שלח אחר משה ואמר אליו שילכו אלא שיתנו בטחון מהם שיחזרו ולא קבל משה, ולצד שכבר פסקה המכה לא הוצרך לומר לו התפלל :

ה **התפאר עלי וגו'**. צריך לדעת כוונת אומרו **התפאר עלי וגו'**. ואם לומר כי הגם שיאמר לו להסיר מעליו תכף ומיד זה הוא ההתפארות אם כן כשאמר לו פרעה למחר ולא אמר עתה בשעה זו שיגיד כי לא רצה להתפאר עליו מה מקום לומר לו כדברך למען תדע אין זה התפארות מיום ליום ואדרבה הרחיק לו הזמן :

עוד צריך לדקדק דברי משה שאמר **למתי אעתיר וגו'** שלא היה לו לומר אלא מתי יסיר הצפרדעים שהוא המבוקש.

אכן כוונת משה להראותו אשר יפליא ה' לחבב ידידיו ומזה ישער ויחליט בדעתו כי מהנמנע שיעזבם ה' בשום אופן, כי הנה מדרך המוסר עבד כי ישאל דבר מרבו ולואי שישגי עשוהו לו לא שיתנה עליו בזמן מסוים ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר אלא ועבד ישאף רבו עת אשר יחפוץ לחוננו רצון, ואמר משה בא וראה ההשגחה הנכונה ושלימות החיבוב שאעתיר לה' ואומר אליו בתפלתי כי יעשה הדבר בעת אשר אקבע לו הזמן, והוא אומרו **למתי אעתיר** פ' לאיזה זמן, תתפאר עלי לומר התפלל לה' עתה כי לזמן פלוני יסיר וגו', והשיבו פרעה למחר וגו', וקשה כי הגם כי נפש רשע אותה רע זה דוקא בדבר שאין הרעות ניכר לאדם אלא במושכל אבל כזו וכזה אין לך אדם שיחפוץ שיתעכב בסכנת מות כמו שכן קראה הוא ויסר מעלי את המות. והיה נראה לומר כי לראותו זריזותו של משה שאמר למתי אעתיר וגו' הטעתו עין שכלו כי אמר כן משה לצד שהכיר כי קרב זמן קץ המכה ואין עוד מאז והלאה שליטה לאלהי העברים והמכה כלתה מאליה והערים ח"ו משה לצד שאמר בדעתו כי חפץ יחפוץ פרעה למהר ולהסיר הנגע לזה אמר התפאר ומן הסתם יאמר בעת ובעונה הזאת לזה סבל צער אותו זמן להכיר הדבר אם מרמה אחז ואמר למחר.

אלא שכפי דרכינו אין אנו צריכין לזה, כי רצה לבחון התפארות משה שאמר שיתפלל ויתנה בתפלתו על אלהיו שישמע תפלתו עתה ולא יעשה כי אם למחר, ואין מדה זו אפילו בעובד לכוכב ומזל. ואמר **למחר** פי' שיתפלל עכשיו ויאמר בתפלתו כי למחר יסיר וגו', נתכוון הרשע להגדיל הנסיון שיתפלל להסיר ולא יסיר עד למחר. והשיב משה על זה ואמר כדברך נעשה למען תדע כי אין כה' אלהינו שיקבל תפלתנו בתנאיה על דרך אומרו (דברים ד' ז') כי מי וגו' כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ולזה תכף ומיד יצא והתפלל לה'. ואין לחוש ולומר כי במה יאמת פרעה את הדבר שהתפלל אז ולא למחר בעת הצורך, הנה לצד שלא היה מתפלל תוך הכרך היו יודעים זמן תפלתו וכשיצא באותו יום ולא למחר הנה האות צודק, והוא אומר **ויצא משה וגו' מעם פרעה ויצעק משה וגו' פי' צעק ב' דברים הא' להסירם והב' להסירם למחר ולא קודם**, ולזה דקדק לומר על דבר הצפרדעים ולא אמר ויצעק וגו' להסיר הצפרדעים שאז יהיה נשמע שתפלתו היתה על ההסרה לבד בלא תנאי הזמן, ויעש ה' כדבר משה פי' בזמן שאמר לו ויסר וגו' :

[ח] אשר שם לפרעה. מכאן שצריך לפרש תפלתו :

[יג] ותהי הכנס באדם וגו' כל עפר וגו'. קשה שהיה צריך לומר כל עפר וגו' היה כנים ותהיה הכנס באדם ובבהמה. ויובן על פי מה שנחלקו התוס' במסכת שבת דף י"ב ר"י מאורליינש ור"ת מה היא הנקראת כינה, ומהם הוכיחו מכאן כי כינה היא הקופצת שדרכה להתהוות מעפר הארץ, ומהם אמרו כי זו נקראת פרעוש וכינה היא הלבנה הגדולה בבגדים והוכיחו מאותה שאמרו (ברכות נ"א) מסמרטוטי קלמי. והנה למה שנאמר כי כנים היא כנה, הלבנה בא הכתוב להסיר מקום הטעות כי השכל יכיר דבר זה שמה שמתהווה מהעפר היא כינה הקופצת, לזה אם היה אומר כל עפר הארץ וגו' ותהי הכינס אז תהיה הכוונה בפשיטות שהיא הקופצת, לזה נתחכם לומר **ותהי הכנס באדם פי' הרגילה להיות באדם ממנו והכנת ההכאה**. היא שיתרבה עיפושו ויגדל בגוף האדם כינה הלבנה ובבהמה כינה הרגילה בה.

או אפשר כי שניהם היו בענין, הא' רמזה באומרו **ותהי הכינס באדם ובבהמה** פי' המתהווה מהאדם ומהבהמה מלבד כינה הקופצת שכל עפר הארץ היה כנים, וכפי זה ב' מינים אלו נקראים כנים, וכפי זה אין הוכחה מכאן לכינה המוזכר בדברי חכמים מה היא אם היא מין הלבן או מין הקופץ כיון ששניהם נקראים כינה, ומעתה אין הוכחות הר"י מאורליינש הוכחה ובאנו להכרעת ר"ת שהוכיח מהש"ס מה הוא שקורין חז"ל כינה שהיא הלבנה אבל הקופצת יחדו לה חכמים שם פרעוש כדי להכיר מין הכינה שאסרו בשבת וכן הלכה (טור שיע או"ח סי' שטי"ז) :

[יז] ומלאו בתי מצרים את הערוב. טעם שחזר לומר פעם ב' **את הערוב** ולא סמך על הערוב שהזכיר סמוך לה, נתכוון לומר שהבתים ימלאו מהערוב, ואם לא היה אומר את הערוב יהיה נשמע על זה הדרך ומלאו הערוב את בתי מצרים וכפי זה זה הוא תכלית המכה שימלאו הערוב בתיהם לבד, ולא כן הוא אלא מתחלה אמר **משליח בך** וגו' פי' לחבול ולהשחית ועוד אמר שימלאו הבתים מהערוב והבן. או יאמר אם לא היה אומר את הערוב והיינו מפרשים ומלאו הערוב את בתי מצרים היה בנשמע כי זה גבול רבויים עד שיהיה בהם גדר זה שימלאו הם את הבתים ולא כן הוא כי רבים הם הערוב ויתמלאו הבתים מהם ולא מכולם, וזה הוא שאמר הכתוב בהבאת המכה ובכל ארץ מצרים וגו' :

יט **ושמתי פדות.** פִּי מלבד שלא יכנסו לארץ גושן עוד יעשה פדות אפִּי לישראל שהם חוץ מארץ גושן לבל קרוב להם הערוב. ודקדק לומר **בין עמי ובין עמך** פִּי כשיהיו עמי ועמך עומדים בשוה יעשה ה' פדות לזה מבין זה ולנכרי ישיך ולאיש ישראל לא ישיך:

כ **תשחת הארץ.** פִּי שהערוב ישחית גם כל נמצא מלבד בני אדם:

כד **לא תרחיקו ללכת.** פִּי כשיעור ג' ימים, כי כלום טעם שאמר משה הוא הן נזבח וגו' ולא יסקלונו אם כן למה יצטרכו להרחיק דרך ג' ימים בהרחקת פרסה או יותר קצת די, וטעם שנתרצה לו משה, כיון שכל עצמינו אין אנו משתדלים אלא לצאת מהעיר מה לי בתנאו יום או יומים, וכי ירדוף תרדפהו רעה וגזירתו עומדת לעומתו, לזה לא רצה משה לדקדק בתנאי הזמן ואמר רק אל יוסף פרעה התל לבלתי שלח באיזה אופן שיהיה, ודקדק לומר רק לשון מיעוט לומר הגם שיהיה השליחות בתנאי פחות מג' ימים:

שמות פרק-ט

א **בא אל פרעה.** כלל זה בידך כל מקום שיאמר בא אל פרעה יכוין לומר לו שיכנס אל טרקלין שלו בלא השאלת רשות הגם שהיו לו כמשפט המלכים שומרי הבית אף על פי כן יעול ויכנס אצלו מבלי שאלת רשות, וכן היה עושה כאומרם ז"ל (ילקוט קע"ה) כי כמה שומרים היו לפרעה מזוינים ואריות וכלבים והיה נכנס באין מונע. ומצאתי ראיה ברורה לדבריהם ז"ל ממה שאמר פרעה למשה (לקמן י"ח) השמר לך וגו' אל תוסף ראות פני וגו' למה הוצרך פרעה להתרות במשה והיה לו לצוות לעבדיו שומרי הבית כי כן מנהג המלכים להעמיד שומרי המלך ולהם יצו שלא יניחוהו ליכנס, אלא ודאי כי לא עמדו כנגדו ואפִּי אריות וזה נס עצום, לזה היה ה' צריך לומר לו בא אל פרעה פִּי הכנס ועלה אליו ולא תשים לבך למונע בעולם. ובזמן שהיה פרעה יוצא המימה היה אומר לו לך אל פרעה כי שם אין שומרים לירא מהם להצטרך לומר אליו עלה אליו אלא לצד שאין זמן זה ראוי להליכה כי הוא מוציא בולעו התעוב ואינו מהמוסר לזה אומר לו לך אף על פי כן:

ג **אשר בשדה.** פִּי דוקא, וכולן מתו דכתיב וימת כל מקנה מצרים פִּי שהיו בשדה כרשום בדברי ה':

ה **וישם ה' מועד לאמר.** פִּי הודיע אותם זמן המכה כדי שיכניסו המקנה מהשדות וכמו שמצינו לו שעשה במכת הברד, ושם אמר ה' הדברים מפורשים דכתיב (פסוק יט) שלח העז וגו' וכאן אמר הדברים ברמז, והוא מה שנתכוון לומר בתיבת **לאמר** פירוש שיאמרו משה ואהרן שימת מועד זה לפרעה ולמצריים כי הוא תכלית המכוון כמו שפירשנו:

ו כל מקנה מצרים. פי' שלא הכניסום מהשדה, ולזה לא אמר אשר בשדה והבן:

וממקנה בני ישראל. שהיו להם מימי יעקב ובניו שבאו מצרימה, גם אולי שקנו מריוח שהרויחו במכת הדם. ועוד ירצה לומר שאם היו מתחכמין מהמצריים למכור לישראל כדי שיהיו נקראים על שם ישראל כדי שיפליא ה' בהם ולא ימותו והיו מערימין גם אלו מתו. אבל מקנה ישראל שהם כפי האמת מקניהם לא מת, ושיעור הכתוב הוא וימת כל מקנה מצרים וחלק א' ממקנה בני ישראל, ופי' מ"ם לא מ"ם מקצת הצאן אלא מ"ם מקצת מן המקנה הנקרא על שם ישראל, כי יש מקנה שנקרא על שמו והוא שלו, ויש שאינו שלו אלא שמו נקרא עליו, ואמר כי בחינה אחת ממקנה ישראל שהערימו המצריים לקרותם על שמם מתו. ומקנה ישראל פי' שהוא כפי האמת של ישראל לא מת מהם אפי' א':

יג השכם בבקר וגו'. ג' מצות נצטווה, א' שילך בהשכמה, ב' שיתיצב לפניו פי' שלא ירכין ראשו ולא ירכין קומתו כדרך העומדים לפני גדולים, אלא כגדול העומד לפני קטן כי כבר עשאו רבון ושליט עליו, והוצרך לצוותו לצד שמטבעו של משה להרכין ראשו מעט כדרך השפלים, לזה אמר כי לפני פרעה לא יתנהג כן, עוד רמז לו כי פרט זה שאומר לו התיצב לא בכל מקום יסיר מעליו ההכנעה הרגיל בה, אלא לפני פרעה, אבל יהיה בלבו עניו ושפל לפני אל עליון ויהיה נצב בגופו ולבו מוכנע מאימת מלא כל הארץ כבודו, ומצוה ג' ואמרת אליו וגו':

יד כי בפעם הזאת וגו'. הודיעו עוצם המכה כדין ההתראה שצריך להתרות עליו במיתה עצמה, שאם התרו בו במיתה קלה ובאים להמיתו בחמורה פטור כידוע:

כל מגפותי וגו'. קשה הלא ראינו שהביא עליו עוד שלש מכות אחרות. והיה נראה לומר כי לצד ששקולה זו כנגד כולן, ומה שאמרו ז"ל (רש"י) ששקולה מכת בכורות כנגד כל המכות, אולי שזו שקולה כנגד כל שלפניה שהם שש מכות ומכת בכורות שקולה כנגד כל שלפניה ומכת ברד בכלל, וכשאתה בא למנין תהיה מכת בכורות שקולה כנגד י"ד מכות, ולא הנאני דרך זה. והנכון בעיני שנתכוין לומר אליו כי באמצעות מכה זו יטה לבו להבין להרגיש במגפות שהביא עליו ה', יובן כי בכל מכה ומכה שהביא עד עתה לא היה מחליט פרעה בדעתו כי הם מאלהי היכולת והיה תולה במכשפות ומעשה שדים, וזה לך האות שגם החרטומים עושים כן, והגם שהיתה מכה שאמרו החרטומים אצבע אלהים היא, יש מקום לפרעה לחשוב כי אפשר כי האנשים ההמה לא השיגו השגת משה ואהרן במכשפות ואומרים כן ולעולם ימצא אדם מכשף שיעשה כן, לזה אמר אליו ה' **כי בפעם הזאת** באמצעות המכה אשר אביא עליך אני שולח את כל מגפותי שכבר הבאתי עליך **אל לבך** פי' שתדע כי לא מעשה כישוף ושדים המה אלא מעשה אלהים, והוא אומרו **מגפותי** בכינוי העושה אותם כי בראותך מכה נפלאה אשר אין יכולת לשד וכשוף לעשות אפי' דומה דדומה להוריד אש מן השמים בפלאי פלאות אז לראשונות תתבונן:

טז בעבור וגו' ולמען ספר. ירצה **בעבור הראותך את כחי** אתה שאמרת מי ה', **ולמען ספר שמי** באמצעותך **בכל הארץ** פירושו כל העולם יספרו את גודל אשר עשה לממאן בדבריו. וכן שמענו שאמר מלך אחד גדול כי אם יבא משיח ישראל ויעשה אות או מופת כי לא יעשה כפרעה למאן בדבר ה':

יט **ועתה שלח העז.** ואם תאמר אם כן מה מכה זו עושה. הרי שלך לפניך מה שהקדים ה' לומר לו שאין תכלית הכוונה במכות להרע אלא בעבור הראותו כחו הגדול וידו החזקה, ולזה הודיעו שיאסוף אדם ובהמה מן השדה, ועל כל פנים תעשה המכה רושם בהשחתה מה שהוא מחובר לארץ שכן כתיב ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר :

ונשאר לנו להשכיל בתיבת **ועתה** מה יכוין בה אלהינו ' עליון, אם לומר כפשטה ממש באותו עת למה יצו האל על זה כיון שאין הברד יורד עד למחר כעת ההוא. ואולי כי צריך שיעור זה לשלוח עד למקום שאדם ובהמה שמה ולשוב ליאסף הביתה.

עוד נראה בהקדים לשאול דבר ה' שלח העז לאיזה מקום נוטה אם להירא דבר ה' הוא מעצמו כשישמע כי מחר ימטיר ה' ברד בשדה יירא ויכניס עבדיו ומקנהו אלא ודאי שלא באו הדברים אלא למי שאינו ירא דבר ה', וכפי זה יכוין באומרו **ועתה** על דרך אומרים ז"ל (בי"ר פכ"א) אין ועתה אלא תשובה, כי להיות שהם אינם שמים על לב דבר ה' לזה אמר להם שיחזרו בתשובה וישימו על לב דבר ה' כי עשה יעשה ויכניסו מן השדה וגו'. והודיע הכתוב כי הרשעים לא חזרו בתשובה ולא שמו לבם וגו' ובערה במ אש ה' :

כא **ואשר לא וגו' ויעזוב.** טעם אומרו **ויעזוב** בתוסי' וא"ו, שיעור הכתוב כן הוא ואשר לא שת לבו בכל הקודם אל דבר ה' הוסיף על חטאתו אפי' בדבר כזה שאין לו שום הפסד בהכנסתם הביתה והוא עומד להפסיד קניניו אף על פי כן **ויעזוב** וגו' להראות כי דבר ה' בזה. והצצתי כי המצריים מכעיסים היו את המקום לא לצד שהיו מחזיקים בישראל לעבודתם הוא שהיו ממאנים לשולחם, והנה לפניך שלא האמינו שיש כח בו חוי"ש להוריד הברד ואפי' בתורת ספק לא היו אצלם שלא חששו לשמירת עבדיהם ובהמתם. ואולי כי לצד שלא היו בשש מכות הקודמות דבר פלא כזה לא לקחו מהם שיעור כי יכול לה ונראה בעיניהם שהוא רחוק שיכול עשוהו :

כב **ויהי ברד ואש וגו'.** אומרו **מתלקחת** פי' כי להיות שהמים והאש הם ב' דברים הפכיים בקצה הקצוות ואין קירוב להם ובהתחברם יחד המתרבה על חבירו נוצח ומאבדו אם מים רבים יוכלו לכבות, ואם אש רבה היא אוכלת את המים, והודיע ה' כי בשליחות ה' כששלחם יחד היתה האש מתלקחת פי' מפעלת הפכיית טבעה אשר הטביע ה' בה שלא להלקח יחד היא עם המים היא היתה מתלקחת בתוך הברד ונסמכת אליו לעשות רצונו יתברך :

כט **והברד לא יהיה עוד.** פי' לא יהיה מחדש ומה שכבר היה ויצא מן השמים אין עוד על דרך אומרו (פסוק לג) ומטר לא נתך ארצה ועמד באויר עד עת בוא דברו באחרית הימים והוריד אבנים שהיו על גב איש (ברכות נ"ד):

למען תדע וגו'. פי' אין אני מתפלל עליך לצד שאני מאמין בדבריך שתשלח את העם אלא להראותך כי לה' הארץ :

ל **ואתה ועבדיך וגו'.** הזכיר העבדים להיות שראה כי לא שמו לבם אל דבר ה' והניחו עבדיהם ומקניהם בשדה שתפס יחד, ואם תאמר מי גילה למשה שאחר מכת הברד עודם במרדם ולא נכנעו והלא הצדיקו עליהם את הדין אחר כך ואמרו ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, כבר כתבתי לך שהשם השכילו כי יביא

מכת בכורות על המצריים, גם כפי מה שפירשתי בפסוק (לעיל. ל ז ד) ולא ישמע אליכם פרעה שיגיע עת שלא ירצה עוד לשמוע אפי' השליחות מהם אם כן מזה ידע משה שהגם שיחדלו המטר וגו' לא ישלחו את העם ואמר להם ידעתי וגו'. עוד יתבאר בסמוך כי ישנו לטעם שממנו אמר טרם תיראון :

ידעתי כי טרם תיראון. פי' יודע אני כי קודם שתסתלק המכה אתם יראים את ה' ואומרים ה' הצדיק וגו' אבל אחר כלות המכה ותראו הרווחה תוסיפו למרוד כבתחלה וכבר נהגת כן עמי שתסכים על שלוח העם קודם כלות המכה ואחר כלות תכביד לבך. עוד ירצה להודיעו כי יודע הוא כי דבריהם לא ערמה ותחבולה כדי שיתרצה משה להתפלל בעדם אלא מלבם פחד ורהב לבבם מה' אלהים, ויש בזה הודעה להם כי יודע הוא מחשבות אדם ותחבולותיו, ודבר זה ישיגהו פרעה בעצמו כי צדק בימין משה, גם הודיעו בזה כי יודע הוא כי אין זה אלא טרם כלות המכה לא אחרי כן כשיראה הרווחה ימרוד וגם זה ידעהו לבסוף שהגם שישתדל להכחיש נבואתו ולשלח ישראל לא ימשול ברוחו והבן :

[לא] והפשתה וגו'. צריך לדעת למה סדר ענין זה קודם גמר ענין תפלתו של משה שהבטיח כצאתי את העיר וגו' היה לו לגמור אומר כי עשה משה כן ויצא מאת פרעה והתפלל וגו' ואחר כך יודיענו את אשר עשה הברד.

ואולי שיתכוון להסמיך ענין זה לאומרו טרם תיראון את ה' לרמוז הסיבה אשר סיבבה אותם לחזק לבם ואמר **והפשתה** וגו' ואמרו ז"ל במדרש תנחומא וז"ל כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו ע"כ, והנה כראות פרעה כי לא שלטה מכת הברד בחטה וכוסמת שלא כפי הטבע כאומרם פלאי פלאות נעשו להם הוא לא יתלה כי ה' הפליא אלא יתלה כי אין שליטת אלהי ישראל בכל הווה וזה יגיד ח"ו השיתוף ואין שליטה בכל וזה היה לו מקום להכביד לבו, ולזה אמר משה **ידעתי כי טרם תיראון**, וטעמו **כי הפשתה** וגו' **והחטה** וגו' **לא נכו** ועשה ה' פלא זה לחזק לב פרעה כאשר דבר ואני אחזק וגו' :

[לד] וירא פרעה כי חדל וגו'. פי' שלא עמד בתשובתו שאמר ה' הצדיק וגו' אפי' זמן מועט אלא תיכף ומיד ויוסף לחטוא פי' הוסיף על הקודם כי אילו לא היה אלא שיעור הראשון לא היה מספיק להחזיק בישראל אחרי ראותו פלא הברד אלא שהוסיף על גדר רשעו שהיה בו והכביד לבו ולב עבדיו :

וארא

פרשת

חסלת

בא

פרשת

שמות פרק-י

[א] **ויאמר ה' אל משה.** אמר לי אמירה רכה גם הזכיר שם הרחמים לא לצד המשתלח אליו אלא לצד השליח שהוזכר בסמוך אל משה כי הם דברים שישמח בהם צדיק כי חזה נקם לזה אמר לי אמירה והזכרת שם הרחמים כי הם דברים הסועדים את לבו :

עוד לצד שלא היה ה' שולח המכה תכף ומיד עד שהי' שולח להתרות בו קודם למר שבוע א' (שמו"ד פ"ט) ולמר ג' שבועות, וזה הוא ממדת החסד והרחמים לזה אמר לשון אמירה וזכרון שם הרחמים. עוד ירצה על דרך שפירשתי למעלה בפרשת וארא (וי"ב) כי אפילו מדת הרחמים הסכימה בשמחה לעשות דין ולהנקם מאויב זה :

כי אני הכבדתי. פי' מעתה תשכיל לדעת כי אני הוא שהכבדתי את לבו כי מטבע אדם לו יהי' לבו קשה כאבן ירעד ויפחד בראותו מכת הברד וזה האיש עודנו ברשעו אין זה ממדת אדם אלא אלהים גזר עליו להקשותו. ולפי מה שפירשתי בפסוק (לעיל ט' ל"ב) והחטה והכוסמת וגו' כי אפילות וגו' כי ה' עשה פלאי פלאים וזה היה סיבה להכביד לבו ידוייק גם כן על נכון כי אני הכבדתי בעשות פלא זה :

או ירצה לדרך זה כי לצד שראה משה המכה הגדולה של הברד ורשע זה אדרבה הוסיף לחטוא ישלול התקוה ממנו ויתחמץ לבבו בשליחותיו אל פרעה לזה אמר לא תחוש לזה **כי אני הכבדתי לבו** וזולת זה כשארף ממנו כובד לב הנה הוא משלחם :

ואת לב עבדיו. טעם כובד לב עבדיו הוא לבל יעצוהו לשלח גם שבזה תהיה הבאת המכות לכל מצרים ולא לפרעה לבד כי בזה לא יהי' פרסום המכות אשר יביא ה' על פרעה לבד והגם שלא הזכיר ה' פרט זה בשליחות ראשונה ולא אמר אלא אחזק את לב פרעה אמר העיקר ובכללו הם עבדיו ואולי שנתכוין ה' בדבריו כאן לפרש לו דבריו הראשונים שלא לב פרעה לבד אלא גם לב עבדיו וטעם שלא ביאר מקודם וביאר עתה לצד שאמר משה בפרשה הקודמת ואתה ועבדיך גילה דעתו כי הוא סובר שאין הזכרת עבדיו נכללת בהזכרת פרעה ומעתה יבין בדברי ה' שאמר לו ואני אחזק את לב פרעה כי אין עבדיו בכלל ויחשוב כי חיזוק לב עבדיו לא מה' יצא הדבר לזה אמר **אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו** :

למען שיתי אותותי אלה בקרבנו. צריך לדעת למה דקדק לומר **אותותי אלה** שיראה שעיקר הטעם שהכביד לבו הוא לצד אותות אלה לשומם שנראה שיש צורך בשימת אותות אלה ולא זולתם, עוד אומרו **בקרבנו** ויתבאר על דעך אומרם ז"ל (שמו"ד פ"ב) כי מעשה מצרים מעיד על האלהות כי הוא השליט והוא האדון, והאדון לצד שחפץ בישראל לקרבם לעבדו ולדבקה בו היה חפץ להשכילם לראות ולהביט בעין הכחשת כל אמונה חוץ ממנו, ועדיין לא הראם כי הוא בורא רוח ועושה מלאכיו רוחות, גם לא הראם כי הוא בורא אור וחושך, ולזה אמר **למען שיתי** וגו' פירוש לצד שאמר אליו כי אני הכבדתי את לבו יש מקום למשה לומר למה יאריך עוד הטורח ויצטרך גם כן לשדד המערכות כי יש בכל מכה שינוי סדר מערכת הבריאה, אם להראותו את כוחו יתברך אשר אמר עליו מי ה' הלא הכה מכת הברד והראהו ה' ידו הנפלאה ומה צורך להפך סדר הבריאה עוד, לזה אמר אליו טעם למען שיתי אותותי אלה פירוש אותות שאני רוצה לעשות בעולמי כדי שיכירו ישראל האלהות עדיין נשארו מהם אלה להשלמת האמונה, כי בכל שבע

מכות שעברו אין בהם הכחשה למשתחוה לשמש או לירח, גם לאשר יטעה כי בורא הרוח אינו בורא העפר, והגם ששלט ה' על הארץ במה יודע כי הוא בורא רוח הוא היוצר אדם וצר צורה, והוצרך ה' להראותם במעשה הארבה כי עשה מלאכיו רוחות להביאם גם להחזירם, גם לשאת את המתים לבל יהנו מהם המצריים (שם פ"ג) ובמכת חושך כי הוא יוצר המאורות ושלט בהם, גם יצירת החושך וגזר עליו לשמש עבות למצרים (שם פ"ד), ובמכת בכורות נודע כי הוא היוצר צורה בתוך צורה ומכיר טיפת הבכור (ב"מ ס"א:) גם באמצעות מכה זו צוה ה' מצות (לקמן י"ג ב') קדש לי כל בכור, ויהיה זה לזכרון כי הוא יוצרו מבטן לעבד לו, ולזה כשמצא רשע זה הקשה ה' לבו למען שיתי אותותי אלה שאני צריך לעשות לאות ולמופת לטעם הנזכר יהיו בקרבו שתמצאנה אותו כוסות התרעלה גם כן לצד רשעו וזולת טעם זה לא היה ה' משדד המערכות בשבילו לבד:

ב ולמען תספר וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין הוצרך לטעם זה ולא הספיק בטעם הראשון שה' חפץ להשים אותות אלה כמו שפירשתי בסמוך. עוד מה הוא את אשר התעללתי במצרים ומה הוא ואת אותותי שנראה שהם ב' דברים. עוד צריך לדעת כוונת אומרו **וידעתם** וגו' :

אכן כוונת הכתוב הוא כי בא ה' להודיע כי אין תכלית הכוונה בהבאת האותות בקרבו לעשות נקמה בפרעה אלא לחזק האותות שבהם עיקר האמונה בלב ישראל כדי שיהיה רשום בל ישכח לנצח כי כשיהי' בקרבו של פרעה יהי' בזכרון בני ישראל לעולם ועד והכוונה ע"ד אומרם ז"ל במס' חולין (ע"ה:) בדין בן פקועה כ"א יהיו בו ב' דברים המופלאים יהי' מוזכר תמיד וכשיראו שאוכלו בלא שחיטה לא יחשדוהו כי מוזכר הוא ביניהם כי תרי תמיהי מדכר דכירי אינשי והנה באמצעות הפלא שיפליא ה' להודיעם כי הוא שולט ברוח ובמים ובעפר ובבעלי חיים ובאש ובאוויר וכדומה אין זה מספיק שיזכר הדבר בתמידות לעולם לחקק האמונה אלא באמצעות היות הפלאה ב' כי יפליא ה' להרע את פרעה ועבדיו להשקותם כוסות לענה מה שלא הי' כן לכל גוי וזה לך נעימות אמרי נועם ולמען תספר באזני בנך ענין זה והסיפור מן הנמנע שיהיה הדבר תמיד בזכרון זולת באמצעות ב' תמיהות, הא' **את אשר התעללתי במצרים** הרי תמיה אחת הגם שהי' ה' עושה להם צרות שאין בהם שדוד המערכות והטבעיות אעפ"כ לצד רוב הצרות והמכות עשר מכות וכל מכה היתה של ארבע והי' מכות לא עשה כן לכל גוי הנה הדבר תמוה ותמיה זו לבד לא דכירי אינשי ולא יספרו מעשה ה' ואמר **ואת אותותי** פי' האותות שעשה ה' תמיהי שנית שגם בלא ענין מצרים האות מעצמו הוא דבר פלא ובאמצעות ב' פלאות תספר באזני בנך ובן בנך וגו' ותכלית המכוון בסיפור הוא וידעתם כי אני ה' ואין עוד ותכזיבו האמונות זולת זה וכן תמצא כשדבר אתנו ה' ב"ה בהר סיני פתח דבריו ית' אמר אנכי ה' אלהיך וזה לך האות אשר הוצאתיך מארץ מצרים והוא שהקדים דבריו כאן ואמר וידעתם כי אני ה' כי יכירו בזה בחוש הראות צדק האמונה מה שלא השיג אדם מהעולם עד העולם ברוך אשר כן עשה לנו :

ו ויפן ויצא. זלזלו בעיניו שאחר שהתוודה ואמר ה' הצדיק וגו' וחזר לסרחונו לזה פנה ויצא כדרך הנהוג עם שאר בני אדם ותמצא כי גם פרעה הרשע שילם לו כן דכתיב ויושב וגו' ויגרש אותם מאת פני פרעה ולזה תמצא שאח"כ כשקרא לו להתפלל על הסרת מכת הארבה אמר אליהם חטאתי לה' ולכם מה שלא היה רגיל לומר קודם שנתכוון להתודות על שנהג במנהג פחיתות ויגרש אותם :

[ז] עד מתי יהי וגו'. לא שהסכימו לשלח ישראל בהחלט כי הנבואה שאמר ה' למשה הכבדתי וגו' תכחיש זה אלא שרצו שילכו באופן שיחזרו ודאי ולזה תמצא כשאמר משה בנערינו ובזקנינו וגו' וגרש' פרעה לא יספו דבר עוד בדבר הזה גם פיהם ענה בס' כי לא האמינו בסדר המעשה כי אלהי העברים הגדול הגבור והנורא נטה ידו בהם לשלוח ישראל אלא שהיו יוקשים בהם ואין לך כפירה באמיתות הענין כזה :

הטרם תדע. פיי האם קודם שתשלחם תרצה לדעת שאבדה מצרים לזה שלח אותם קודם שיגיע גדר זה של אבידת מצרים :

וראיתי לתת לב במה הסכימה דעתם על אבידת מצרים אחר כך ושתקו והלכו להם ולהבין הענין נשכיל בחקור בענין מה היתה דעתו של פרעה ועבדיו מתחילת הענין האם יש שוטה גמור בעולם שיסבול כל הרעות והצרות ההמה ויכניס עצמו בסכנות נפשות ועוד לו שלקה אלוהו וספו מקניו ואבדו צמחי אדמה וכמעט ספו תמו כאומרו הטרם תדע כי אבדה מצרים ומהן הסתם לא יאמן כי כ"כ טפש היה והגם כי הקשה ה' את רוחו עכ"ז צריך שתהיה לו איזה סברא שבה יתגלה טפשותו ותגדל הקושיא בראות כי לא שאל ה' ממנו אלא דרך שלשת ימים והגם שכתבנו שם (לעיל ג' י"ח) כי ה' לא אמר פדט זה אלא ישראל עם כל זה הרי בכל שליחותיו לא אמר אלא (ה' א') ויחוגו לי במדבר, ויעבדוני (פסוק ג'), זה יגיד כי לא לחלוטין יצו ה'. ואבין דבר כי הוא זה אשר הטעהו לפרעה ולכל עמו אופן השליחות אשר שלח ה' לשלוח ישראל לחוג במדבר שהכוונה הוא לשוב אחר כך הרי הוא גלוי לפרעה ולעמו כי לא בהחלט הוא שואל ומזה נפל הטעות כי יש בדבר שני צדדין הא' כי דבר ה' אמת הוא כי אינו חפץ אלא דרך שלשת ימים והב' כי הדברים באו דרך ערמה ואין דעתו אלא להוציאם לחלוטין ולפי זה הדברים מעידים כי כביכול אין כח בו להוציאם בהחלט ב"מ הא למדת שיש לו מניעה חס ושלוש לרצון אשר יחפוץ ולזה פרעה ועבדיו לצד שלילת עיקר האמונה בהם חשבו צד הב' ולזה הקשו ערפם ומאנו לקבל מאמר ה' כי אמרו אין בכוחו ח"ו להכריח הכרח גדול וזה לך האות המופלא שערס יערים ולזה הקשו לבם ואחר כך כשראו עבדיו שעברו עליהם שבע מכות והתרה במכה שמינית של הארבה נתנו לב לצדד צד הא' כי האמת הוא שטעמו של האלוה ב"ה הוא שאינו חפץ להוציאם לחלוטין. והוא אומרם **עד מתי יהיה וגו' שלח את האנשים ויעבדו** פיי שאין כוונת ה' אלא על פרט זה והטעם שבו הכרחנו הדבר כי הכרנו כי כל יכול ואם היתה כוונתו שילכו לחלוטין היה אומר כן בפירוש ויאבד כל מסרב וממאן בדבריו ואמרו **הטרם תדע כי אבדה מצרים** במכות אשר הכה הא למדת כי יכול הוא לעשות כל אשר יחפוץ ולפי זה הכריחו שני דברים הא' שישראל לא ילכו בהחלט והצדיקו מפלאי המכות כ"א היה ה' חפץ להוציאם בהחלט אין מידו מציל. ותמצא כי נתחכם פרעה הרשע והשיבם במרמה ויושב את משה וגו' ויאמר להם מי ומי ההולכים והשיבוהו בנערינו ובזקנינו נלך ואמר להם רעה נגד וגו' לכו נא הגברים וגו' כי אותה אתם מבקשים ויגרש אותם וגו' ומאמצעות המעשה נסתרה דעת עבדי פרעה כי לא כמו שחשבו שאין הליכתם אלא לשעה שהרי מהענין מוכח כי ערמה בדבר והליכתם הליכת עולם ולפי"ז חזרו ג"כ למיחוש הראשון כי זה לך האות כי לא כל יכול כנזכר למעלה ובזה לא הוסיפו לדבר עוד כדבריהם הראשונים :

[ח] לכו עבדו וגו'. אמר סתם הדברים ונתחכם להרחיק שלא יעלה על הדעת שישאלו שילכו כולם ולזה דיבר סתם לכו עבדו ואמר **מי ומי** לא לומר אם כולם

אם מהם זה ' ודאי שלא ילכו אלא בני העבודה כמו שגילה לבסוף לכו הגברים
כי אותה אתם מבקשים אלא גם בגברים היה חפץ שלא ילכו כולם :

[יב] בארבה. אולי שיקשור ארבה אחד במטהו או אפשר שיזכיר שם הארבה
בנטותו את ידו לסי' כי נטית ידו הוא בשביל ארבה :

[כב] ויט משה את ידו. צל"ד למה במכת הארבה הסמוכה לה הגם שאמר אליו
ה' נטה ידך אמר הכתוב ויט מה את מטהו וגוי' וגם בכל המכות לא היתה מכה
שהזכיר בה נטית יד אלא מטה ובמכה זו אמר **את ידו**. ואולי שיתכוין ע"פ
דבריהם ז"ל (שמו"ר פי"ז) כי חושך של מצרים היה מאותו חושך דכתוב תהלים י"ח
ישת חושך סתרו אשר ע"כ לא נהג מנהג מיעוט דרך כבוד לנטות מטהו כלפי
מעלה :

גם ליש מרבתינו שאמרו (שמו"ר שם) שחושך זה היה מגיהנם אולי כי שניהם
נתכוונו אל האמת כי ב' מיני חושך היו אחד ששמש בג' ימים שלא ראו וגוי' וא'
ששמש בג' ימים אחדים שלא קמו וגוי' :

[כג] ולכל בני ישראל היה אור וגוי'. דקדק לומר **ולכל** לומר שכל אחד ואחד
מישראל שהיה הולך לבית המצרי היה לו אור במושבותם של המצריים. או יכוין
לומר אור זה מנין מוצאו ואמר שהוא **אור במושבותם** וחסר תיבת אשר והרבה
מקראות יקצרו כן והכוונה ע"ד אוז"ל (שם) כי הרשעים מתכסים בחושך והוא
אשר כיסה המצרים הרשעים וכנגד הצדיקים עליהם יזרח ה' ב"ה ואוהבו
כצאת השמש בגבורתו ומאור מושבותם ליוה להם ה' ב"ה חלק א' והוא אומרו
אור במושבותם :

[כד] ויקרא פרעה וגוי'. פי' אחר ששלמו ימי החשך כי קודם לא קמו איש וגוי',
ולזה דיבר הרשע קשות למשה ואמר לו אל תוסף וגוי' ראותך פני תמות, כי אם
חושך ישופהו היה מדבר תחנונים :

גם טפכם. טעם שלא הסמיך ההולכים יחד ואח"כ המוצגים עז"ה לכו עבדו וגוי'
גם טפכם גם צאנכם רק צאנכם וגוי' אולי שנתחכם הרשע להקדים התנאי קודם
למעשה וזה שיעור דבריו **לכו עבדו** כדברי הראשונים שהגברים הם העובדים ולא
הטף רק אם תעשו תנאי זה **שצאנכם** וגוי' יוצג בתנאי זה **גם טפכם ילך** וגוי' וזולת
התנאי לא ילכו אלא העובדים שהם הגברים ולא הטף ואם היה מקדים המעשה
לומר גם טפכם וגוי' ואח"כ יאמר רק צאנכם המעשה קיים והתנאי בטל ואולי
שגם בין הגוים יקפידו על דיוק זה להיות דברי סברא והם דברים הרגילים
במקח וממכר :

[כה] גם אתה תתן בידנו. קשה איך שאול ישאל עבד ה' זבחי אלהים מאיש בזוי
וטמא אשר הרים פיו בקדוש ישראל נוסף על היותו נכרי החפץ לה' בזבח רשעים
והגם שאמרה תורה איש איש לרבות (חולין י"ג:) אך ורק לא לשאול ממנו. אכן דברי
פי חכם דקדק בלשונו ואמר **ועשינו** שהיל"ל לעשות לה' אלהינו אלא נתכוונו
לומר שהוא יתן בידם מקנה הראוי לזבחים ואנחנו נעשה לה' אלהינו לצורך
עצמנו אלא שהוא ימציא להם מתנה שיסתפקו ממנה לזבחיהם לה' גם בזה לא
קשה אומרו זבחים ועולות לתנא שאמר (מנחות ע"ג:) שאין מקבלין מאו"ה אלא
עולה ולא שלמים והרי מקרא מלא דיבר הכתוב כאן זבחים ועולות ולדברינו לא
קשה :

[כז] וגם מקנינו וגו'. צריך לדעת למה הוצרך להזכיר אחר שכבר אמר אליו גם אתה תתן זה יגיד שמלבד שיקחו מקניהם גם אתה וגו'. אם כן הרי הזכיר מקניהם, והיה נראה לומר שחש שיבין פרעה כי אומרו גם אתה לא ירמוז הקודם על מקניהם אלא על הטף כי מלבד שילך הטף גם צריך הוא ליתן וגו', לזה ביאר הדברים שעל המקנה, זה דוחק. עוד צריך לדעת כונת אומרו **כי ממנו נקח** וגו' מה חידוש בזה אם להודיעו שעובדים ה' בזביחת צאן, הלא כבר אמר אליו גם אתה תתן בידינו זבחים וגו' אם כן אין חידוש בהודעה זו. עוד צריך לדעת אומרו לא נדע מה נעבוד כי פשט הדברים יגיד בזה הוא על השיעור שאינם יודעים כמה תכבד העבודה ולזה צריכין למקניהם וגם הוא יתן אם יחפוץ, אם כן היה לו לומר כמה נעבוד. אכן נראה כי נתכוין לשלול טענה אחת לבל יטעון אותה פרעה והוא כי יקחו מין הראוי לזבוח לה' ומין שאינו ראוי יוצג לזה אמר וגם מקנינו ילך עמנו פירוש אפילו אותם שאינם ראויים לזביחה, ולזה גמר אומר **לא תשארו פרסה** פירוש כל רגל בהמה ובכלל זה נכלל סוס ופרד גמל חמור וכו' כי כולם יקרא להם מקנה. ואומרו כי ממנו נקח יתבאר על דרך אומרים במסכתא (ע"ז כ"ד): וזה לשונם ת"ש וכו' אשר חמל העם על מיטב הצאן וגו' למען זבוח לה' וגו' מאי מיטב דמי מיטב ומ"ש דאקפץ עליהם זבינא ע"כ. הנה שהגם שאמר הכתוב למען זבוח לה' מפרש לה התלמוד למען קנות מדמיהן זבחים וכמו כן יתבאר אומרו **כאן כי ממנו נקח** פירוש הגם שאינם ראויים לזביחה אף על פי כן יצטרך לנו לטעם **כי ממנו** פירוש מדמיו נקח לעבוד ה' פירוש צורכי עבודה, ולזה לא אמר ממנו נזבח לה' אלהינו:

ואומרו ואנחנו לא נדע מה נעבוד פירוש ואם תאמר נשער שיעור המספיק לעבודה והשאר יוצג, לזה אמר לא נדע מה נעבוד תיבת מה תסבול ב' עניינים ולב' נתכוון, הא' הוא כמה, והב' מה הוא אופן העבודה שיצו האל אותנו, כי אפשר שיאמר שנבנה בנין לזבוח בו וכלי זהב אין שיעור ואבנים טובות ומרגליות ועבודות אחרים, והגם שאמרו ונזבחה וגו' הרי אמר עוד שלח עמי ויעבדוני והכניס פרטים אחרים בכלל זה מלבד הזביחה באופן שאין דבר זה של הזביחה מסויים שאין זולתה, אשר על כן אנו צריכין לכל מה שיש לנו וגם אתה תתן. ואומרו **עד בואנו שמה** נתחכם להשיב כי יאמר אליו הלא נביא אתה ושאל לך דבר זה מה' ויתברר הענין ויוצג דבר שאין בו צורך, לזה אמר עד בואנו שמה פירוש שאין זה מהמוסר לשאול את אלהינו על הדבר לדעת מה יחפוץ עד בואנו שמה במקום העבודה אז נדע הדבר. ואולי כי לצד שפרעה לא הצדיק תשובה זו וחשד כי משה ערום יערים עליו ודברי עצמו משיב ואין חס ושלום בפיהו נכונה כי מן הסתם יודעים גם יכולים לידע אלא משה מפי עצמו אמר תשובה זו לנגדו לזה נתקעס עליו ואמר אליו אל תוסף ראות פני וגו':

[כז] ויחזק ה' וגו' ולא אבה וגו'. יעיד הכתוב כי בפעם הזאת החליט בדעתו שלילת שליחות ישראל ולא נשאר בדעתו לחשוב מחשבות אם יחוש למכות או אם יסבול מכות הגדולות אלא חתם הדבר יעבור על דברי ה' הגם שיהרג:

או ירצה שנתחכם לעשות אופן שלא יבואו עליו עוד מכות ובה אין הכרח לשלחם והוא מה שאמר סמוך לאומרו ולא אבה **ויאמר לו פרעה לך מעלי וגו'**, הכוונה בזה כי לצד שהשכיל בתשע מכות שבאו עליו שכולן היו על זה האופן ב' בהתראה ואחד בלא התראה למאן דאמר ג' שבועות היה מתרה על כל מכה ומכה ולמאן דאמר שבוע א', אמר מעתה במכה זו הבאה תתחייב להיות ההתראה ואם אין התראה אין מכה, לזה נתחכם ואמר השמר לך אל תוסף ראות פני וכיון שכן אין התראה וכיון שאין התראה אין מכה. והנה לא הקשה

ה' את לבו לעשות כן אלא עד כלות ט' מכות ולא נשארה אלא מכת בכורות, ולזה אמר משה **כן דברת לא אוסיף עוד** וגו', ופירוש דברי משה כבר פירשתי אותם בפרשת וארא בפסוק (ו' ג') ואני אקשה, ולא ישמע אליכם פרעה וגו' :

ובדרך רמז ירצה באומרו **כן דברת** תשובה למה שאמר לו ביום ראותך פני תמות השיבו כי אינו יכול להמית ואין בידו אלא כח הדיבור, והוא אומרו כן דברת ולא כן תעשה. או ירצה על זה הדרך כבר דברת כן פעם אחרת, והמכוון הוא ראה מה עלתה בידך כאומרם ז"ל (שמות רבה פ"א) בפסוק (ב' ט"ו) ויבקש להרוג את משה ולא עלתה בידו, גם אמרו (ילקוט קע"ה) שהרג כל שועריו שהניחו למשה ליכנס והשיבו כי אין להם שליטה עליו, ואם כן הבזוי איך מחליט לומר ביום וגו' תמות. וכנגד הענין מצד עצמו שאין אתה חפץ לראות פני גם אני אין אני חפץ להסתכל בדמותך לא אוסיף וגו' :

שמות פרק-יא

[א] ויאמר ה' וגו' עוד נגע וגו'. פרשה זו מגדת מה שכבר אמר ה' קודם. ותמצא כי התחלת המכות נבואה ראשונה שהיתה במדין אמר לו (ג' י"ט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה ושלחתי את ידי וגו' ונתתי את חן העם וגו' ושאלה וגו'. ונבואה ב' גם כן במדין הודיעו מכת בכורות דכתיב (ד' כ"ב) בני בכורי וגו' ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך הרי בידו מכת בכורות באחרונה. ונבואה ג' בארץ מצרים אמר אליו (ו' ד') כי סימן סוף המכות הוא כשלא ישמע להם פרעה פירוש שלא ירצה לשמוע דבריהם עוד, אשר על כן כשאמר לו אל תוסף וגו' מזה ידע כי הגיע זמן מכה האחרונה שבה יצאו וידע אותה כי היא זו מכת בכורות ששקולה כנגד כל וכו' הנאמרת אליו בסמיכות מצות ושאלה אשה משכנתה, והוא מה שאמר הכתוב **ויאמר ה' עוד נגע** וגו' פירוש כבר אמר ה' עוד וגו' פירוש שהוא מה שכתב בנבואות הראשונות כמו שרשמתי, ולזה אמר משה תיכף אל פרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו'. והגם שלא מצינו שאמר לו ה' שם פרט זה של כחצות, ילמד סתום מהמפורש כי כן היו שם הדברים אלא שקצר וממקומו אתה למד כי כן אמר אליו ה'. ומעתה לא נאמרה נבואה זו במצרים, גם לא קשה למה יצו ה' פעמים על שאלת כלים ממצרים :

[ד] כחצות הלילה. כבר דברו רבותינו ז"ל (כרכות ד') בטעם אומרו כחצות בכ"ף. ואולי שיכוין עוד על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה פמ"ג) בפסוק (בראשית י"ד ט"ו) ויחלק עליהם לילה כי ליל ט"ו בניסן היה. עוד אמרו ז"ל (בראשית רבה פמ"ב) כי הריגת ד' מלכים שהרג אברהם אבדה כמה אמונות, גם היתה מלחמה גדולה ועצומה ורשומה במלכי עולם כי היו מלכים תקיפים ושלטו על ה' מלכים גדולים ותקיפים ואדם אחד הוא ועבדי ביתו נצחום, לזה ציין לו הזמן ואמר לו **כחצות הלילה.** הידוע בעולם שיצאתי לישע אברהם אביהם כמו כן אני יוצא וגו' :

אני יוצא וגו'. פירוש הגם שיש לי כמה משרתים אף על פי כן אני בעצמי אצא בתוך מצרים, והטעם לבי סיבות, אי' לחיבת הבנים שתהיה יציאתם על ידו

בכבודו ובעצמו, ב' כי אין מלאך מבחין ההבחנה הגדולה מי הוא שנוצר מטפה ראשונה של אדם שיקרא גם כן בכור הגם שהוא ב' וגי לבטן זולת הוא היוצר הוא הבורא ברוך הוא מכיר הטיפות שצר מי ומי הבכור :

[ה] ומת כל בכור. ולא אמר והרגתי כל וגוי להיות כי ה' ברוך הוא פועל הטוב כידו אבל פעולת הרע יצו למשרתיו עושי דברו והם יעשו, לזה לא אמר והרגתי אלא ומת פירוש על ידי שליח, ומעשה ה' המה הזכרת הודעת הבכורות זה הוא וזה גורם כי המשחית ישחיתנו ומת, ומזה יתגלה פירוש אומרו והכיתי שהוא על ידי שליח :

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (שבת ל"ד.) יתב ביה עיניה וקטליה, גם אמרו ונעשה גל של עצמות. והנה דברים אלו בהשקפה ראשונה ירחקם השכל כי איך תהיה ראיית צדיק לרעה והלא כתיב (משלי כ"ב) טוב עין הוא יבורך, גם ציין ר' שמעון בן יוחאי ז"ל (זהר ח"ג ר"א) לרע עין המזיק בעינו כי הוא חלק רע. אכן אחר ההשקפה בדקדוק אומרם יתב עיניה היה לו לומר ראה בו בעיניו, אלא להיות כי כל חלק רע שבעולם בהכרח כי יהיה לו דבר המעמיד כל שהוא מהחיוני שהוא בחינת הטוב כי חלק הרע שם מיתה יש לו ואיך יחיה ויהיה במציאות ואין צריך לומר שיתנועע וילך כבעלי חיים, לזה בהכרח שיהיה בו חלק כל שהוא מבחינה הנקראת חיים וזה חלק טוב. ובזה תשכיל להבין מאמרם ז"ל (סוכה נ"ב.) כי לעתיד לבא יביא הקדוש ברוך הוא לס"מ וישחטנו במעמד הצדיקים וכו' עד כאן. ודברים אלו אין להם משמעות כי לא יוצדק שחיטה למלאך, ולמה שהקדמנו תהיה הכוונה כי יסיר ממנו חלק המחיהו ובהסרת ממנו חלק הטוב זו היא שחיטתו :

עוד יש לך לדעת כי כל מקור ישאף למינו וישאבנו, וזה הוא סוד בחינת בירורי ניצוצי הקדושה באמצעות נשמות ישראל ועסק תורתם, והצדיקים העצומים קדמונינו יכירו בהביטם באדם רשע לברר ממנו כח החיוני שהוא בחינת הטוב באמצעות הראיה הדקה אשר יביטו בעין החכמה להוציא חלק הטוב ההוא כי כשיתכוין למול ענף הקדושה תעשה בו נפש הצדיק כמעשה אבן השואבת לברזל הנקראת קאלמיטי"ע בלע"ז שתוציאנו ממקום שנקבע שם בראיה, וה' עשה דמיונות בעולם להאמין אדם בתורת חכם. ומעתה נמצא דעת אלהים באומרו ומת כל בכור פירוש כי באמצעות שאני עובר בתוך מצרים בזה ימות מעצמו כל בכור כנתינת עין של חכמים ברשעים ועושים אותם גל של עצמות כי באמצעות כן יצא מהם החיוניות כמו כן הדבר הזה שיפריד מהם באמצעות העברתו שם כל נשמות הבכורות והבן הדברים. ואומרו **כל בכור** פירוש לא שתצא הנפש מהגוף לבד אלא שגם בחינת נפש תמות גוף ונפש של קליפת בכור מצרים. ואולי כי בזה לא נתעצם שום גלות עוד כבחינת גלות ושעבוד מצרים כי אבד כח הקליפה העצום שהוא בחינת בכור :

וראיתי לתת טעם למה לא יצאו ישראל אלא באמצעות מכת בכורות. עוד למה ה' הכה אפילו בכור שאינו מצרי דכתיב (לקמן י"ב כ"ט) בכור השבי. ואולי כי הטעם הוא לצד שמצינו שקרא ה' לישראל (לעיל ד' כ"ב) בני בכורי וכבר הודיענו רבותינו ז"ל (זהר ח"ב רס"ג) כי כל מה שברא ה' במדת הטוב גם זה לעומת זה עשה האלהים בבחינת הרע וכל בחינה ובחינה שיש בקדושה יש כנגדה בקליפה והקליפה מתאמצת ומתחזקת לאחוז בה, ולזה כנגד בחינת הבכורה שבקדושה היתה בחינת בכורה שבקליפה אוחזת ותוקפת בה לבל שלח עד אשר הרג ה' כל שם הבכורה שבקליפת מצרים בין של מצרים בין של האומות שהיו שם דכתיב עד

בכור השבי ובכור השפחה וכל בכור בהמה, וגם בכור ישראל קדש אותם ה' כאומרו (במדבר ח' י"ז) כל בכור וגו' הקדשתי אותם לי כדי שלא תשאר בכורה זולת של קודש אשר הקדיש ה', ולזה מת אפילו בכור בהמה, וכיון שנעקר שם זה נפל ענף הרע שהיה מחזיק בבכור הקדושה ולזה תכף יצאו בני ישראל והגם שמצינו שיצאו ורדפו אחריהם, חשבו שעדיין יש בהם כח לאחוז בם, וצא ולמד מה עלתה בידם לא נותר בהם עד אחד :

ז **ולכל בני ישראל וגו'.** צריך לדעת הכוונה בזה, ואם לומר שלא ימות אדם מהם, היה לו לומר בפירוש ולא ימות מבני ישראל וגו'. ואולי שנתכוין בסדר הדיבור על דרך אומרים ז"ל (בבא קמא ס':) כלבים צועקים מלאך המות בעיר, לזה אמר **ולכל בני ישראל וגו'** כדי שתדע שלא ימות מהם אדם שלא יחרץ כלב לשונו שם הא למדת שלא נראה ביניהם מחבל, והוא אומרו **למען תדעון אשר יפלה :**

עוד נתכוון לרמוז לו כי דוקא במקום שיהיו כל בני ישראל פירוש כולם יחד יהיו ישראל לא יחרץ כלב וגו' זה לך האות כי אין זר אתם אבל אם לא יהיו כולם בני ישראל ויהיה ביניהם איש מצרי יחרץ כלב לשונו הא למדת כי יראה שם משחית, והכוונה בזה לומר לו כי לא תועיל ערמה לבכורות להמלט שהגם שיתחבאו הבכורות המצרים בין ישראל לא ימלטו באמצעות זה, וכן אמרו רז"ל (שמות רבה פי"ח) :

ח **וירדו כל עבדיך וגו'.** כאן הבטיח כי עבדיו אלו יחיו ולא ימות מהם אחד במכת בכורות. ואולי שהיו כולם פשוטים ואין בכור ביניהם וידע בידיעת נביא. או הגם שהיו ביניהם בכורות אף על פי כן הוציאם מכלל המכה, והטעם לא לצד צדקותם אלא לצד שביזהו פרעה הרשע בפניהם ודבר אליו כדבר הנבל אל תוסף ראות וגו' כי ביום וגו' לזה צריך גם הוא להתבזות בפניהם כדין המבייש חבירו בפני רבים שצריך לפייסו בפניהם, ותמצא שהקפיד משה על הדבר דכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף. והנה הגם שלא אמר משה אלא וירדו כל עבדיך נתכוון לומר גם עליו כי הוא בעצמו יקום לילה אלא שדבר דרך כבוד :

והשתחו לי לאמר. טעם שלא אמר בפירוש ויאמרו לי, נתכוון לומר כי אמצעות ההשתחוויה עצמה יגיד כי כוונתם לאמר צא אתה כיון שהוא אדון עליהם אם כן האדון יעשה חפצו ואין עליו שלטון. עוד ירצה כי להיות כי מנהג המלכים כשיבא אדם לדבר אליהם דבר ישתחו לפניו ומזה ידע המלך כי הם חפצים לדבר עמו, כי אין מהמוסר לדבר לפני מלך גדול בלא שאלת רשיון גם אין דרך כבוד לשאול רשות לזה ישתחוה ובה ידע המלך כי חפץ דבר ויאמר אליו דבר, והוא שאמר **והשתחו לי לאמר** פירוש שהשתחוויה היא להגיד שרוצים לאמר והאמירה צא אתה וגו'. והגם שלא הזכיר הכתוב פרט זה באותה הלילה, קצר ואמר גדולה מהאמור כאן שפרעה עצמו קם לילה וגו' :

ט **ויאמר ה' וגו' לא ישמע.** הכוונה בזה אולי שחשב משה כי פרעה בראותו כל המופתים והפלאים אשר עשה משה בזה הגם שיראה כי הלכו ישראל ולא חזרו שמא תפול עליו אימתה ופחד ולא ירדוף אחרי בני ישראל, לזה הודיעו כי לא ישמע פירוש לא יקבל אליכם פירוש למה שאתם חושבים שהחליט דעתו מישראל. ואמר לשון עתיד לומר אפילו אחר מכת בכורות לא אכניע לבו לקצה האחרון לקבל לשלוח בהחלט, והטעם למען רבות מופתי בארץ מצרים כשירדפו אחריהם, ואומרו ארץ כבר אמרו ז"ל (מכילתא י"ד) בפסוק כי ה' נלחם להם במצרים וגו' יעויין שם דבריו :

עוד ירצה להיות שאמר משה **והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך** ופירוש ברגליך הוא ברשותך, הרי שהוציאם לעם מרשות פרעה ונתנם ברשות משה רועינו מלכינו ובזה גילה לו כי יציאתן ממצרים היתה בעקירת רשות פרעה מעליהם לזה אמר ה' אליו **לא ישמע אליכם פרעה** פירוש לא יבין דבריכם פרעה, והטעם למען רבות מופתי, ואם יבין הדבר מעת שיאמר לכם בלילה (י"ב ל"א) קומו צאו יחליט הדבר ואין לו מקום לרדוף אחריהם אחר כך ואין מקום למופתים שאני רוצה להרבות מאתים וחמשים מכות יסובבוהו :

[י] **ומשה ואהרן וגו' ויחזק וגו'.** כוונת הכתוב לומר שהגם שעשו את כל המופתים האלה אף על פי כן לא נתרצה לשלחם אפילו שלא בהחלט אלא לצאת מארצו לבד כאומרו (לעיל ה' ג') נלכה נא דרך ג' ימים:

שמות פרק-יב

[ב] **החדש הזה לכם וגו'.** טעם כפל ראש חדשים ראשון הוא וגו', נתכוון לומר כי חדש זה הוא ראש פירוש מובחר שבחדשים על דרך או' (שמות ל') בשמים ראש. ודקדק לומר **לכם** כי אינו משובח ומעולה שבחדשים אלא לישראל. ותמצא שאמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה י"א) בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל, כי החודש מסויים לטובת ישראל ועל זה ראשון הוא ראוי להיות לכם שיהיו מונים מניסן לצד מעלתו. עוד ירמוז באומרו **החדש הזה** ולא אמר חדש זה, לרמוז על הידוע שהוא הקדוש ברוך הוא דכתיב (לקמן ט"ו ב') זה אלי כי יהיה זה לכם שיגלה להם כאומרים ז"ל (מכילתא י"ד) ראתה שפחה על הים וכו'. עוד ירמוז **כי החדש הזה לכם ראש** פירוש שיהיה לישראל כינוי בחינת הראש שלא יהיו עוד נבזים ושפלים. עוד רמז בתיבת זה כי יהיה ראש לכל החדשים שהם י"ב כמספר זה :

[ג] **דברו וגו' לאמר.** צריך לדעת למה הוצרך לומר דברו ולא סמך על מה שאמר בפסוק ראשון ויאמר ה' וגו' לאמר, ואם לא הספיק לו תיבת לאמר היה לו לומר דברו קודם אומרו החדש הזה כי מצוה זו לישראל לדורותם נתנה ולמה לא אמר קודם לה דברו. עוד קשה אומרו תיבת **לאמר** כי למי יאמרו ישראל. ואולי כי לצד שבמצוה זו של לקיחת השה יש בה ב' בחינות, א' לטובה כי בה נשאו ראש וראו אותם אויביהם עושים באלהיהם שפטים כאומרים ז"ל (שמות רבה פט"ז), והב' לצד המצוה כי מצות המלך היא לעשות כן והעובר עליו ענוש יענש לזה הוצרך לומר **דברו וגו' לאמר**, דברו לשון קושי כנגד צורך הדבר וגזירת מלך ולהעניש על כל עובר, ולאמר אמירה רכה כנגד מעלה וכבוד אשר תשיגם בדבר. ולצד שבמצוה שצוה בתחלת הנבואה שהיא לחשוב מניסן אין עונש לעובר על זה כעונש החודל מעשות הפסח ולזה לא אמר כנגדה אלא לאמר אשר על כן הוצרך לחזור ולומר דברו כנגד מצות פסח, ואמר עוד לאמר כי גם בה יש מעלה לישראל כנזכר. ובדרך דרש צום להנהיג את ישראל בהנהגת התורה והמצות להודיעם חוקי ה' ותורותיו ולהנהיגם בדרך ישרה, ולזה אמר דברו ואמר לאמר פירוש כדי שיהיו מעולים, על דרך אומרו (ישעי' ג') אמרו צדיק וגו' :

עוד ירצה כי מתחלה ידבר אל הזקנים כמו שמצינו לו שכן עשה משה דכתיב (פסוק כ"א) ויקרא משה לכל זקני ישראל, והוא אומר **דברו אל כל עדת ישראל**; **לאמר** שיאמר להעם, והוא גם כן מה שאמר שם הכתוב ויאמר אליהם:

ויקחו להם וגו'. קשה למה אמר ו' בתחלת ענין. ואולי כי רמז לדברים הנאמרים בדברי משה לישראל דכתיב משכו וקחו וגו' ואמרו רבותינו ז"ל (שמות רבה שם) משכו ידיכם מעבודה זרה וגו', ודבר זה לא נאמר בדברי ה' והנה מדברי משה נשמע כי כן נאמר לו בנבואה, והוא אומר ויקחו בתוסי' ו' רמז שקדם דיבור ומה הוא משכו שאמר משה. עוד ירצה להיות שאמר בעשור יכול לקח בעשור ישחט לא לקח בעשור לא יקח בי"א בי"ב בי"ג, תלמוד לומר ויקחו לרבות אחר כך ובמכילתא (כאן) למדו דין זה של לקיחה בי"א בי"ב בי"ג מדין קל וחומר ודבר הבא בקל וחומר אם נמצא לו רמז בכתוב נסכים לומר כי לזה נתכוון. עוד ירמוז בדקדוק עוד תיבת להם. עוד אומר תיבת **איש** שלא היה צריך לומר אלא ויקחו שה לבית וגו', אכן ירצה על דרך אומרים ז"ל (תנחומא) בפסוק ויקחו לי תרומה וזה לשונו אמר הקב"ה קחו אותי עמכם, והוא אומר כאן לצד כי זו מצוה ראשונה הודיעם השגת המצוה כי בעשותה ישרה עליו ה' שכינתו בסוד (דברים כ"ח י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, גם אמרו כי תיבת מצוה יש בה שם הוי"ה חצי בא"ת ב"ש וחצי בפשוט (תיקוני זוהר תיקון כ"ט) והוא אומר **ויקחו להם איש** פירוש על דרך אומרם ז"ל (סוטה כ"ט מ"ב:) **איש אין איש אלא הקב"ה**, כי במצוה זו יקחו להם לקיחה גדולה ועצומה והוא איש שהוא אלהינו מלכנו:

וראיתי לתת לב למה לא צוה ה' בפסח מצרים על הטמאים והערלים ובני הנכר שלא יאכלו מפסח, הן אמת כי אזהרת הטמאים לפי מה שכתבנו בפרשה זאת חקת התורה יש טעם נכון בדבר, אבל הערלים ובני הנכר למה לא צוה אותם ה'. והנה לפי דבריהם ז"ל הוזהרו ישראל על שניהם על המילה כאמור בדברי קבלה (יחזקאל ט"ז) ואראך מתבוססת בדמיון, ואמרו רבותינו ז"ל (שמות רבה י"ט) דם פסח ודם מילה, ועל בן נכר דרשו רז"ל (שם ט"ז) בפסוק משכו וגו' משכו ידיכם מע"ז הרי שהזהיר על הדבר כי קודם מצות הפסח יצאו מכלל עובדי עבודה זרה ויכנסו בכלל ישראל, וכל זה אינו מספיק לקושייתנו כי למה לא באו הדברים בדברי ה' בעיקר המצוה:

והנה בסוף הפרשה אחר שסדר יציאת ישראל ממצרים נאמרה פרשת זאת חקת הפסח וגו' כל בן נכר וגו' וכל עבד וגו'. וראיתי לר' אברהם בן עזרא ז"ל שכתב כי פרשה זו נאמרה לפסח דורות והוסיף מצות אחרות וכו', ואם נתכוין לומר כי בן נכר וערל הם מצות מוספות בפסח דורות דבריו כאן בטלים הם כפי דברי רבותינו ז"ל, וגם ממה שגמר אומר הכתוב שם בפרשת ערל ובן נכר ואמר (פסוק נ') ויעשו בני ישראל כאשר וגו', ואם לפסח דורות נאמרה פרשה זו לא היה לו לומר ויעשו בני ישראל כאשר וגו' שמשמע שעשו ישראל כל האמור בפרשה, גם מה שאמר שיכוין על פסח שעשו במדבר סיני הם דברים בעלמא ומי ישמע אליו ואין צריך לומר לקבל דבריו בזה, הגם שהרב ז"ל חש לקמחיה ואינו חולק על דברי רבותינו אלא בדבר שאין בו הוראה לעתיד אף על פי כן גם במה שלפנינו חולק בלא עומק המכריח וכיוצא בו:

וראיתי לרבותינו ז"ל במכילתא שאמרו וזה לשונם זאת חקת הפסח בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר בפסח מצרים הכתוב מדבר אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מנין תלמוד לומר ככל חוקותיו וגו' יעשו אותו על כרחם, הרי דלכל דעת התנאים בפסח מצרים הכתוב

מדבר ונעקרו דברי ר' אברהם בן עזרא והיו כלא היו, ולפי זה אפשר שירמוז הכתוב באמרו ויקחו פירוש מלבד מצות מילה ומצות משיכתם מעבודה זרה שהוא בחינת בן נכר שצוה ה' הוסיף עוד לומר ויקחו וגו', ואמרו להם כאן רמז שלילת בן נכר וערל שלא יוכלו לאכול בפסח כמו שבא הדבר מבואר בנבואת זאת חקת הפסח:

[ד] ואם ימעט וגו'. הכתוב יתיישב בין לדעת ר' יהודה ובין לדעת ר' יוסי שנחלקו בתורת כהנים (מכילתא, פסחים צ"ט). לרבי יהודה שאמר צריך שישאר אחד מבני חבורה ראשונה ידוייק ואמרו **ימעט הבית** פירוש שיתמעט מהחבורה ולא כל החבורה, ולרבי יוסי שאמר שלא יניחו הפסח כמות שהוא ידוייק ואמרו **מהיות משה** שמעט שה יתמעט ממנויים ועליו הוא ההקפדה שלא ישאר בלא מנויים, והכתוב שקול הוא:

עוד נראה שיכוון לומר שאין דרך שיהיה השה מועט לאוכליו כי כזית בשר ימצא בו לרבים שיהיו בחבורה:

או ירצה כי ברכת הקודש מרובה הוא וימצא בו שיעור הצריך למנויו ולא ימצא המיעוט אלא בבית שהם בני חבורה שלא יספיקו לאוכלו:

לפי אכלו תכוסו. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (פסחים פ"ח.) שוחט אדם על ידי בנו ובתו הקטנים וגם על ידי אשתו, גם אמרו (שם פ"ז:) אם היא למודה לבא אצל אביה אוכלת משל אביה לצד היותה רגילה לאכול שם, והוא אומר **איש לפי אכלו**. פירוש על אותם שהם רגילים לבא אצלו לאכול וסומכים על שלחנו לפי מה שהם ימנה עמו ושם קנו מקומם:

עוד יתבאר על דרך אומרם (שם צ"ז:) שאונן שוחטין עליו הגם שבשעת שחיטה אינו ראוי כיון שיכול לאכול בלילה שוחטין עליו, והוא אומר **לפי אכלו** פירוש הולכין ונמנין בשעת שחיטה על שעת אכילה:

עוד ירצה **לפי אכלו** על פי מה ששנינו בפסחים (שם) זב וכו' שוחטים עליו וגם אמרינן התם שוחטין וזורקין על טבול יום ומחוסר כיפורים ועולא אמר אף על טמא שרץ עד כאן, והטעם הוא כל שיכול לאכול את פסחו בעת אכילתו, והוא אומר **לפי אכלו** פירוש אין הולכים בו אלא לפי אכילתו של פסח וכל שבשעת אכילתו הוא ראוי לאוכלו הגם שבשעת שחיטה לא היה ראוי שוחטין עליו, ולפי זה הוא הדין טמא מת אם היה יום ז' שלו חל ביום י"ד שוחטין עליו ואוכל לערב:

ומה שאמרו שם בתורת כהנים והובא בפסחים דף צ' סברת תנא שסובר כי ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא (במדכר ט"ו ו') יום ז' שלהם היה ואף על פי כן נדחו לפסח ב', דוקא טומאת מת דחמירא ולזה אמר (שם) לנפש אדם הגם שלערב היו טהורים. ולר' יוסי הגלילי (שם) נוכל לומר שאפילו טמא מת שחל ז' שלו ביום י"ד שוחטים עליו. ומה גם אם טבלו וכדעת התוספות בפסחים דף צ' ולדעת הראב"ד שהשיג על רמב"ם בפ"ו מהלכות קרבן פסח יעויין שם דבריו והוא היותר קרוב לפשטא דסוגיא:

[ה] ומן העזים תקחו. טעם שהוצרך לומר **תקחו** לומר אפילו יש כבשים יכול ליקח מן העזים, לזה סמך לקיחה לעזים:

[ו] והיה לכם למשמרת. פירוש צריך שמירה כדין קדשים כיון שקרא עליו שם פסח. עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל (שיד השירים רבה פ' כשושנה בין החוחים) בפסוק גוי מקרב גוי שהיו ישראל במצרים סרוכים קצת בחוקי עבודה זרה מצד היותם בין המצריים, ואמרו עוד (שמות רבה פט"ז) שרמוז הכתוב באומרו משכו שימשכו מעבודה זרה. והנה אין כוונתם ז"ל לומר חס ושלוש שהיו עובדי עבודה זרה אלא לצד שהיו ביניהם מבלי ידיעתם יעשו חוקים של עובדי עבודה זרה בפרטי המלבושים והמאכלים ודברים הרגילים, ואשר על כן מלבד שצוה שיעקרו מאותם פרטים שידמו להם נתחכם עוד אל עליון לעקור בחינת הרע מהם ולעשות תיקון עון זה ואמר שיקחו הטלה שהיא עבודה זרה של מצרים שבה היה לישראל המכשולות ויעשו בה מצוה האמורה בענין ובזה יהיה להם תיקון לשמירת עון עבודה זרה, והוא אומרו **והיה לכם למשמרת** פירוש במקום מצות שמירת עבודה זרה כשינהגו בו משפט כתוב והבן :

[ח] ואכלו את הבשר. רבותינו ז"ל (פסחים פ"ג.) אמרו את הבשר ולא גידים ועצמות קרנים וטלפים. ולדבריהם למה אמר את מה בא לרבות. ונראה כי בא לרבות מה שאמרו במשנה (שם פ"ד.) כל הנאכל בשור הגדול נאכל בגדי הרך, ומפרש לה רבא כל הנאכל בשור הגדול בשלקא וכו' :

עוד ירצה על פי מחלוקת ר' יוחנן ודיש לקיש (שם) בגידין שסופם להתקשות לר' יוחנן נמנין ולריש לקיש אין נמנין. לר' יוחנן יתבאר הכתוב על זה הדרך את הבשר כל שדמו לבשר שעמהם קאמר והרי הם דומין, ולריש לקיש כל שדומין לבשר בבחינת הבשר מצד עצמו וכשם שהבשר אין סופו להתקשות וכו' :

ומצות על מרורים. לפי פשט הכתוב לפי מה שראינו שאמר ה' שצריך צלי אש ושיהיה שלם כו' זה יגיד שדעת עליון הוא להראות בחינה הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליהם, ולפי זה גם המרורים שיצו ה' הוא לצד כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אות נפשו. גם בזה יוכר גודל העריבות כשיקדים לפיו מרורים. גם מה שהזכיר המצות הוא פרט אשר יכונן חיך אוכל יטעם לו הצלי. והנה ג' השריגים יטעימו יחד והוא רומז לג' דברים, הא' הוא הגלות שמררו את חייהם, הב' היא היציאה תיכף ומיד שלא הספיק בצקם להחמיץ במצרים, ג' אשר פסח ה' על בתיהם והוא בחינת הגאולה כי עבר ה' בארץ מצרים ונתק חבל מוסרות העבות שהיו תוקפים בהם שהוא בחינת הבכורה וכמו שפירשתי הענין במקומו (לעיל י"א ה'). ושלושת הענינים יחד היו צריכין להיות וזולת א' אין נס בשנים האחרים, שאם לא היה הגלות לא היו משיגים אשר השיגו מהצירוף ומה שבררו, ומה גם לפי מה שכתבנו במקומות אחרים (ויגש מו ג) כי גוי גדול עצמו שהוציא ה' ממצרים הם בחינות ניצוצי הקדושה ששם היתה ושם נמצאת, וסגולת הוצאתה הוא המרור אשר מררו את חייהם, והוא סוד אומרו (קהלת ח') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. ואילו לא היה המהירות שהוציאם ה' היו חוזרים ומשתקעים בוררים ומתבררים, והוא מאמר התנא (הגדה) ואלו לא הוציא וכו' עדיין וכו' והיינו עבדים לפרעה וכו' דכתיב (לקמן יב לט) ולא יכלו להתמהמה, ועיקר הגאולה היא הפסיחה. נמצאת אומר כי שלשתם יחד הם העיקר, ולזה היה הלל מדקדק לכורכם יחד (פסחים קט"ו.) :

[יג] ולא יהיה וגו' למשחית. פירוש לסיבת משחית שיוצא להשחית בזולת אין בו אלא בחינת טבע ההשחית לכל זולת בראות חותם שמו יתבי' שהוא המצוה יפחד וירא מגשת אליו, לזה הוא שצוה ה' להיות הדם לאות. ואם תאמר אם כן מצרי שהיה נחבא אל בית ישראל יהיה ניצול תלמוד לומר בכס ולא במצרים כי

לא תאיר אור המצוה להצלה אלא על ישראל דכתיב (ישעי' ס"ו) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה :

[יד] **חקת עולם תחגוהו**. טעם שלא הספיק לומר לדורותיכם. והגם שאמרו ז"ל (מכילתא) כי דורותיכם לבד הייתי אומר מיעוט רבים שנים תלמוד לומר חקת עולם לגלות על פירוש דורותיכם שהוא תמיד עדיין קשה לא היה לו לומר לדורותיכם אלא חקת עולם. אכן יתבאר על דרך האומר (ברכות י"ב:) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך להביא לימות המשיח, ולמאן דאמר כל ימי חיך הלילות אפשר כי אמר חקת עולם שלא תאמר תינח בימי החירות בימי הגלות שאנו משועבדים מה מקום לזכרון לטובה שפסקה תלמוד לומר חקת עולם אפילו בזמן השעבוד בשאר גליות חקה חקק ה'. ומאמצעות פירושם זה תשכיל גם כן הסרת טענת לדורותיכם שאין כוונתו ב' דורות. ואם לא היה אומר לדורותיכם לא היינו שומעים מה שפירשנו בחקת עולם והיינו אומרים שלא בא אלא להתמדת דורות ולא לב' דורות לבד הנשמע מתיבת לדורותיכם ומהייתור שמענו מה שפירשנו :

[טו] **שבעת ימים**. הנה הטעם הוא לצד שלא הספיק בצקם להחמיץ וגאלם הגואל. ואם תאמר והלא היוצאים עדיין לא יצאו לעשות זכרון לדבר. הלא גם הפסח שצוה ה' לקחת שה לבית אבות וגו' עדיין לא פסח אלא שבזכות מצוה זו יפסח ה', גם המצה בזכות מצוה זו ימהר לגואלם, וכן היה :

ותמצא שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים ק"כ.) מדרשות התורה בא' ביי"ג מדות כי כל שבעה אין חיוב במצה אלא לילה הראשונה קבעו הכתוב חובה, והטעם כי גם בחינת המצוה לא היה אלא בליל ט"ו וזה נקבע לחובה בזמן עצמו ומאז והלאה אין כיוון בנס למצוה והבן. וטעם אומרו שבעת ימים מצות אינו אלא רשות. ואולי שדיבר בסדר זה לומר כי מעלה עליו הכתוב כאלו אכל כל ז'. ותמצא כי צוה ה' ב' מקראי קודש ביום הא' וביום הז' יום א' לצד נס יום ט"ו, ויום ז' לצד נס גמר הגאולה של קריעת ים סוף וכו'. עוד טעם אומרו **שבעת** לצד שלא צוה ה' בכל ז' לאו דלא תאכל חמץ והייתי אומר אם לא אכל חמץ אין בידו לא זכות ולא עונש תלמוד לומר שבעת ימים תאכל מצות לומר לך כי כשלא אכל חמץ כאלו אכל מצות והרי בידו ז' מצות עשה. וטעם ז' ולא פחות ולא יותר, נתכוון ה' שיהיו עסוקים במצות עד גמר הגאולה שהוא ביום ז' של פסח אשר הפליא ה' עשות נסים להם וברודפיהם משפטים. גם יש טעם ברוחניות כי יסודי הקדושה שהם שורש נשמות ישראל שבעה עינים (זכרי' ג'), ותקרא כנסת ישראל בת שבע לסיבה זו (זהר ח"ג ו') :

[יז] **ושמרתם את המצות וגו'**. פי' כשם שאני שמרתי היום ולא אחרתי יום אחד ובעצם היום הזה הוצאתי אתכם לטעם זה אתם גם כן לא תאחרו המצה עד שתחמיץ. ואמר עוד **ושמרתם את היום הזה** יצו כן האל גם כן שיהיה האדם משמר גם היום לבל יטעה בחשבון ולא יקדים ולא יאחר מעשות את היום הזה ולא יום אחר במקומו. וכל פי' זה אומ' כי **בעצם** יאיר ימין ושמאל, יאיר לתת טעם למה שלפניו לשמירת המצות, ויאיר למה שלאחריו לשמירת היום על זה הדרך כי בעצם וגו' פירוש לטעם שבעצם היום וגו' ושמרתם אתם גם כן את היום הזה :

[כא] **ויקרא משה לכל זקני ישראל**. והגם כי ה' אמר אליו דברו אל כל עדת ישראל, יהיה פירושו כמאמר (ויקרא ד' י"ג) ואם כל עדת ישראל ישגו שיאמר על

הזקנים כמו שמפורש במקומו (בתורת כהנים), ויאמר אליהם יכוין לשאר העם כמשפט כל מצות ה' לישראל שהיו מפי משה (עירובין נד.):

או אפשר שלא אמר אלא לזקנים והם ידברו לכל עדת ישראל, וחלוקה מצוה זו משאר מצות התורה כי עדיין לא נכנסו ישראל בברית ולא הוחנכו להכנס לשמור ולעשות ולזה היה מדבר לזקנים והזקנים כל אי' ידבר בנחת ובדרך המתקבל לבני משפחתו כדי שיהיו נוחים לעשות:

כד **ושמרתם את הדבר הזה.** הנה פשט הכתוב יגיד כי גם לדורות יצו דברים האמורים בענין ולא ראינו שעשו כן קדמונינו, גם רבותינו לא צוו לעשות כן. ונראה כי ממה שאמר הכתוב **לחק לך** בפני עצמו וחזר לומר **ולבניך** גילה המכוון שהוא על זה הדרך שאין הדברים שוים בו ובבנו שהיה לו לומר ושמרתם את הדבר הזה לחק עולם, ומאומרו לחק לך ולבניך הרי זה מפרש המכוון שאינם שוים בדבר, לחק לך הוא כל האמור בענין. ולבניך עד עולם פרטים מהענין, וסמך הכתוב על שיבא במקומות אחרים הפרטים שהם נוהגים לדורות ושלל בהם פרטים שאינם לדורות שלא הזכירם בהם, וגם כאן ביאר הדברים באומרו ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף שינגוף את מצרים ודבר זה אינו מצוי לדורות:

כה **והיה כי תבואו וגו'.** הנה פשט הכתוב יגיד כי מצוה זו אינה אלא אחר כניסתם לארץ, אם כן למה חזר ה' מדעת זו וצוה את בני ישראל (במדבד ט א) בשנה השנית לעשות הפסח במועדו ככל חקותיו:

ונראה כי גילה ה' דעת עליון בזה כי היה בדעתו אם יזכו ישראל לא יעשו פסח ב' אלא בארץ כנען אלא לצד המראתם מעת יצאו ממצרים והם ממרים פי ה' ואפילו בים סוף התחילו למרות דכתיב (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף זה היה סיבה שארכו הימים ולא היה להם זכות לעלות תיכף ומיד, ולזה כשראה ה' שגרמו מעשיהם ולא נכנסו לארץ והם עדיין במדבר הוצרך לצוות לעשות הפסח במדבר כי עד עתה לא נצטוו אלא כי תבואו אל הארץ. והגם כי האדון קורא הדורות מראש (ישעיי מ"א), אף על פי כן מחשבותיו הטובים הגיד לעמו כנזכר:

כח **וילכו וגו' כן עשו.** הוצרך לומר **כן עשו** ולא הספיק במה שקדם לומר ויעשו וגו', לומר הצדיקו במעשיהם במצות ה' ולא הבינו דבר שלא כן הוא במשמעות, וזה לא היה נשמע מאומרו ויעשו וגו' כאשר וגו' כי אפשר שהכתוב אומר מה שחשבו הם והבן:

ל **ויקם פרעה לילה.** טעם אומרו **לילה** יתבאר על דרך אומרם ז"ל (זהר ח"ב ל"ח). כי אותו לילה היה כיום יאיר כצחות היום. ורמזתי רמז זה בפסוק (לקמן יג ח) והגדת לבנך ביום ההוא כי יכוין לומר שיגיד לו גם נס הלילה שנעשה יום. ושמא תאמר כי זרח אור בלילה דרך כלל לרעים ולטובים. לזה אמר **ויקם פרעה לילה**. כשקם הוא לקרוא למשה ולאחרן מנע ה' מרשע אורה והיה לילה פירוש חשך כאומרו (בראשית א ה) ולחשך קרא לילה:

לא **ויקרא למשה וגו' לילה.** טעם אומרו פעם ב' **לילה**. אולי להיות כי חש פרעה בקריאתו למשה שלא יצא לקראתו מחשש גזירתו שאמר לו (לעיל י כח) אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות ואם כן יחוש לבל יעליל עליו, לזה אמר בקריאתו לילה פירוש אין זה מתנאי הגזירה כי הוא לא אמר אלא ביום ולא

בלילה וזמן זה לילה הוא. או לצד שלא יראה פניו הוא אומר כי הוא לילה ואין כאן טענת אל תוסף ראות פני כי הוא במחשך לא יראו איש את וגו' :

או יכוין הכתוב לומר תשובת משה אל פרעה כשקרא לו כי ענהו ואמר לו לילה ואין אני יכול לצאת לדבר עמך כי צוה ה' (פסוק כב) לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, ואמר פרעה **קומו צאו** וגו' פירוש עשאים בני חורין לעצמן, ואולי שרמז בתיבת **קומו** לשון התקוממות ונשיאות ראש על דרך מה שדרשו רבותינו ז"ל (ב"ר פנ"ח) בפ' (בראשית כג) ויקם שדה עפרון, וחשב כי בזה תקל המכה מעליו כשיגמור הדבר מצידו לשלחם הגם שיבא העיכוב מהם אין עליו אשמת דבר :

עוד ירמוז באומרו **קומו צאו** כי לצד שלא היו רוצים לצאת אליו קראם לקום כי חשב שאינם רוצים לקום ממטתם לבוא אצלו ואמר כי קריאתו להם הוא להנאתם שאומר להם צאו וגו'. ולדרך זה טעם אומרו לילה, הקדים הכתוב לומר טעם שלא יצאו לקראתו תיכף ומיד וה' צוה על כבוד המלכות לזה הקדים סיבה אשר סבבה עכבתם מצאת ואמר לילה וזו סיבה שלא קמו ויצאו אצלו כי ה' צוה לא תצאו איש מפתח ביתו וגו' :

גם אתם וגו'. צריך לדעת למה אמר גם בתחלת דבר. ועוד וכי משה ואהרן היו אסורים שהוצרך לומר צאו מתוך עמי. ואולי כי מתוך דבריו גילה מחשבתו כי היה חפץ שיוצגו משה ואהרן לזה אמר **גם אתם** מלבד ישראל, ולצד שאין הדבר מובן בתיבת גם שהיא על ישראל כי לפי האמת משה לא היה במאסר וכשאמר גם אין במשמעות הקודם בני ישראל ולא יוצדק לומר גם אתם אלא לפי מחשבת פרעה כנזכר, לזה חזר לבאר **גם בני ישראל** :

עוד ירצה כי נתכוון לגרש אותם הגם שיחפצו מרצונם לשבת עמם, ולפי זה יוצדק לומר **גם אתם** הגם שאתם ברשות עצמכם אף על פי כן אין אני חפץ שתשבו בארצי, וזה חידוש, והוא מה שאמר ה' (י"א א') כשלחו כלה גרש יגרש אתכם. ואומרו **גם בני ישראל** לרבות הטף והנשים, ואומרו **גם צאנכם** וגו' לרבות שאר מקנה או לרבות מה ששאלו לעזר ממנו :

[לב] וברכתם גם אותי. כאלו אמר וגם תברכו אותי, ושיעור הכתוב וברכתם גם כן אותי מלבד שיסיר המכה הרחקת הנזק והקרבת התועלת :

[לה] עשו כדבר משה. פירוש לא להנאת הממון אלא למצות נביא. עוד ירצה על פי מה שהעלה רמב"ם בפרק ט' מהלכות יסודי התורה כי אם יבא נביא ויאמר לישראל על פי ה' לעבור על מצוה אחת הוראת שעה כאליהו בהר הכרמל וכדומה שומעין לו חוץ מעבודה זרה, והוא אומרו **ובני ישראל עשו** ולצד כי מעשה זה הוא מעשה בלתי הגון לגנוב דעת גוי, גם לגזול ממונם, ואיך יצדיקו ישראל לאומר להם עבור עבירה לזה אמר על פי משה פירוש אשר הובחן לנביא ובפרט זה יאמנו דבריו כנזכר :

[לו] וישאלום וינצלו וגו'. פירוש לצד שנתן ה' חן העם בעיני המצרים ובזה היו המצרים משאלים אותם בעל כרחם ומחמת זה הצדיקו הדברים כי אין כוונתם ללכת בהחלט שאם כן היו מבקשים הם לקחת מהם להרויח יותר ובזה וינצלו את מצרים. והנה המשכיל על דבר יראה כי פועל אדם ישולם לו (ברכות ט:) כי לצד שישראל חבבו דבר היציאה ולא חששו להנאת ממון הוא הדבר והוא הסיבה שהפליאו להרויח וזכותם עומדת להם :

[לט] מצות כי לא חמץ. פירוש הטעם שאפוהו מצות כי לא הותר להם לאכול חמץ לזה מהרו לאפותו מצה. והגם ששהה מעת לישה עד עת אפיה זמן מה. ואולי כי היו מתעמלים בו, ולזה אמר הכתוב משארותם צרורות בשמלותם על שכמם, וכי לא היה להם מקום לשאת אותם שהוצרכו לתתם על שכמם, אלא כדי שיתעמלו בהם וכל זמן שמתעמלים בעיסה אינה מחמצת נוסף על שלא נתנו בו שאור לחמץ. ונתן הכתוב טעם **כי לא חמץ כי גורשו ממצרים וגו' :**

[מא] ויהי מקץ וגו'. ולא אמר הכתוב מה היה, ואם נתכוין על היציאה הרי חזר ואמר פעם ב' ויהי בעצם. עוד צריך לדעת מה צער ירמוז בתיבת **ויהי**. ואולי כי יגיד הכתוב הצער של עכובם עד הקץ ולא היה בהם זכות לצאת קודם הקץ. או לרמוז כי הצער שהיה לישראל במספר המוזכר למעלה דכתיב ומושב בני ישראל וגו' לא כל הזמן ההוא אלא מקץ :

ויהי בעצם. רמז הצער של יציאת היוצאים עמהם שמהם סבבו רעות. או לרמוז כי לא חדלו המכות והצרות ממצרים גם בעצם היום הזה, וכן הוא אומר (במדבר ל"ג) ומצרים מקברים וגו' ובני ישראל יוצאים ביד רמה (י"ד ח') :

[מב] ליל שמורים וגו'. יכוין הכתוב לרמוז ה' נסים מופלאים שזמנם לילה זו. א, בימי אברהם כשהכה את ד' מלכים (בראשית יד טו) ויחלק עליהם לילה. ב, ביציאת מצרים דכתיב (פסוק כט) ויהי בחצי הלילה. ג, בימי חזקיהו כשהכה גבריאל מחנה סנחריב דכתיב (מ"ב י"ט) ויהי בלילה ההוא. ד, בימי מרדכי ואסתר (אסתר ו) בלילה ההוא נדדה שנת המלך. ה, גאולה העתידה. כנגד נס אברהם אמר **ליל שמורים הוא לה'** כי באמצעות הנס נתגלית אמתתו יתברך כאומרם ז"ל (בראשית רבה פמ"ב) שיש מהאומות שלא היו מאמינים בנס הצלתו מאור כשדים והאמינו בנס הכאת ד' מלכים. וכנגד מצרים אמר **להוציאם מארץ מצרים.** וכנגד נס חזקיהו אמר **הוא הלילה** הידוע לכם כרשום בדברי נביא (מ"ב י"ט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך וגו'. וכנגד נס מרדכי אמר **הזה לה'**, וכנגד גאולה העתידה אמר **שמורים לכל בני ישראל לדורותם** פירושו לסוף הדורות בעגלא ובזמן קריב :

[מג] ויאמר ה' וגו' זאת חקת הפסח. קשה למה לא אמר דבר אל בני ישראל כסדר האמור בכל מצוה ומצוה. ולפי מה שכתבנו (לעיל פסוק ג) כי פרשה זו נאמרה ב"ד בניסן לא הוצרך לומר דבר כי היא סמוכה עם דברו אל כל עדת ישראל שאמר שם. ויש לתת טעם למה לא נכתבה במקומה. כי לצד שמצוה זו בשלימות ישנה בפסח דורות נאמרה אחר יציאת מצרים לומר כי כל זה בשלימות מעכב לדורות :

וראיתי מדרש רבותינו (שמות רבה פ"ט) שהוציא ה' רוח' מגן עדן ובשם פסחו של משה ונתקבצו כל ישראל ואמרו לו משה רבינו בבקשה האכילנו מפסח שלך אמר להם אם אין אתם נימולים אין אתם אוכלים דכתיב זאת חקת הפסח וגו' מיד נתנו עצמן ומלו וכו' עד כאן. הנה לפי מדרש זה לא קשה למה לא אמר דבר וגו' או לאמר כי פרשה זו למשה ולאחרן נאמרה וצוה אותם כל בן נכר וגו' ואחר שבאו ישראל לצד אכילת פסחו של משה המבושם מלו עצמם :

וקשה לדברי המדרש איך יכול ליתן להם מפסחו והלא אין הפסח נאכל אלא למנויו. ואולי שאמר להם כן כדי שימולו וכשימולו יהיה כמו כן פסחיהם כפסחו של משה מבושם. וראיתי ראייה לדברי המדרש שלא רצו למול ממה

שאמר ביחזקאל (כ"ו) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגו' ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים, הרי שלא קבלו עשות מצותיו יתברך :

[מח] וכי יגור אתך גר. כאן הסכים על קבלת גרים מהערב רב כדעת משה. והוא אומרו אתך. עוד רמז דעת עליון כי לא הסכימה על הדבר אלא לרצון משה ה' חפץ כאומרם ז"ל (שמות רבה פמ"ב). והוא אומרו אתך גר פירוש עמך הוא גר שאין אתה בקי בנסתרות ולא מחשבותי מחשבותיכם, וצא ולמד מה עלתה בידם מהם :

המול לו כל זכר. פירוש כשם שמילת עבד מעכבת בישראל שלא יאכל גם הגר מילת עבדיו וגו' מעכבת אותו עד שימול לו כל זכר. ואומרו ואז יקרב וגו'. פירוש לא יצטרך שישחטו אחרים עליו אלא הוא בעצמו יקרב לעשותו והיה כאזרח וגו' :

[נא] ויהי בעצם וגו'. הודיע הדבר בסמוך לעשית פסח. לומר כי זה גורם גמר היציאה, כי זולת זה לא היה בידם מצוות לצאת כאומרם ז"ל (שם פי"ז) בפ' ואעבור עליך וגו' :

שמות פרק-יג

[ה] והיה כי יביאך וגו'. טעם שתלה מצוה זו בביאת הארץ, לטעם עצמו שכתבנו בפסוק (לעיל י"ב כ"ה) והיה כי תבואו אל הארץ, או כדי שלא ישכח באורך הימים שם כשירבו ימיהם על האדמה :

[ח] והגדת לבנך וגו'. צריך לדעת למה לא אמר ואמרת כי תיבת הגדה מצינו לרבותינו ז"ל שאמרו (שבת פ"ז). שיתכוין בה דברים קשים כגידים. עוד קשה אומרו ביום ההוא ובסמוך גמר אומר בעבור זה ודרשו רבותינו ז"ל (מכילתא ובהגדה) בשעה שמצה ומרור וגו' והוא בלילה ולא ביום ואם כן לא היה לו לומר אלא ובגדת לבנך לאמר בעבור זה ואני יודע זמן ההגדה שהוא בלילה. עוד צריך לדעת אומרו לאמר והוא כבר אמר והגדת :

ונראה כי יכוין על דרך אומרם ז"ל (פסחים קט"ז): מתחיל בגנות ומסיים בשבת, יאמר גנות אבותיהם של האבות כי לא היה דבר משובח, והוא אומרו והגדת דברים קשים שלב האדם נעקש מהם, ואחר כך מסיים בשבת, והוא אומרו לאמר אמירות משובחות משמחים את הלב ומסעדים אותו, ואמר ביום ההוא הודיע במתק לשון צדיק כי הלילה ההוא יום יקרא לא לילה והוא אומרו (תהלים קל"ט) ולילה כיום יאיר, ולא חש שתטעה לומר יום ממש ממה שגמר אומר בעבור זה שהוא בשעת מצה כו' כאומרם ז"ל. ואולי כי סמך ביום ההוא עם והגדת כי גם נס זה בכלל מצות ההגדה :

עוד ירצה באומרו לאמר להיות שאמר והגדת לבנך תינח אם יש לו בן אם אין לו בן יהיה פטור תלמוד לומר לאמר שעל כל פנים צריך להגיד אפילו בינו לבין עמו.

ואם תאמר כיון שעל כל פנים הוא צריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו אם כן למה אמר לבנך. ואולי שבאמצעות היתור אני מבין כן ולא בלא יתור. ואפשר עוד שירמוז באומרו **והגדת לבנך** שאם יגיד הגדה האמורה בנין יזכהו ה' שיגיד לבנו וכדי שלא תטעה לומר דוקא, לזה אמר לאמר:

בעבור זה. אולי שרמוז בתיבת זה י"ב מצות הרשומים בחג הפסח, ג' דברים פסח מצה ומרור, והגדה, וז' ימי החג, וקידוש יום א' ובי', הרי י"ב כמספר ז"ה, והוא אומרו **בעבור זה עשה וגו'**, והגם שז' ימי החג לענין תרי"ג מצות אינם נמנים לז' מצות:

[יא] והיה כי יביאך וגו'. אמר **והיה כי יביאך** וגו' לומר שלא ישכח מצות ה' כי ירחיב ה' גבולו וישמן ויבעט, ולא חש לומר כי דוקא בארץ, לצד שהיא מצוה התלויה בגוף ואמרינן בקדושין (ל"ו:). שכל מצוה שהיא תלויה בגוף אין חילוק בין בארץ בין בחו"ל:

[יד] והיה כי ישאלך וגו'. פירוש בשעה שיראה בנך ענין פדיון בכור אם ישאלך אתה חייב לומר לו אבל בלא שאלה אין חיוב אלא בליל פסח. ולזה דקדק לומר **מחר** פירוש אפילו למחר דהיינו כל זמן שיהיה, ואמר **לאמר** פירוש שתהיה כוונתו בשאלה שתאמר אליו אז הוא שתשיבהו בדרך האמור, אבל אם יאמר מה זאת בדרך זלזול לא לכוונת התשובה לא תשיבהו כזה:

עוד ירצה שאין צריך שתהיה השאלה בלשון זה מה זאת אלא הגם שתהיה באיזה אופן שתהיה כל שהמכוון של השאלה הוא לאמר מה זאת, נמצינו אומרים כי פסוק זה שלא בליל פסח נאמר אלא במצות קדושת פטר רחם ואין צורך בהגדה זולת על ידי שאלה, ורבותינו ז"ל (מכילתא) אמרו כנגד ד' בנים כו' זה דרך דרוש:

[טז] והיה לאות על ידכה וגו'. רבותינו ז"ל (מנחות ל"ז) אמרו ידכה יד כהה שהוא יד שמאל, וצריך לדעת מדוע לא בחר ה' ביד ימין לעשות בו המצוה כי הוא המשובח, ורבותינו אמרו (שם) להיותו מכוון כנגד הלב שבצד שמאל, ודבריהם אמת, אלא שנראה לי לתת טוב טעם כי הכתוב עצמו נתן טעם הדבר במה שכתב **כי בחוזק יד**, כי יש לך לדעת כי האדון ברוך הוא יש במדותיו ב' בחינות, הא' תקרא יד הגדולה, והא' תקרא יד החזקה, היד הגדולה היא צד החסד והטוב, והיד החזקה היא הגבורה המשלמת לעושה רעה כרעתו, והנה בהוצאת ישראל ממצרים נטה ה' יד החזקה והכה שונאיו עשר מכות, אשר לזה גמר אומר האדון שתהיה הנחת תפילין בכתובת זכרון ביד כהה שלנו שהיא דוגמת יד החזקה המוציאה אותנו ממצרים, וזה שאמר הכתוב כאן **כי בחוזק יד** ונכון. והגם שמצינו שאמר בהרבה פעמים יד הגדולה זו הסכמת מדת הרחמים למדת הדין אבל עיקר המשפט יד החזקה יתכנה:

פרשת בשלח

[יז] ויהי בשלח וגו'. צריך לדעת למה אמר לשון צער במקום גילה ורנן. עוד למה כינה הענין בפרעה ולא באדון המעשים כי הוא המוציא אותנו מארץ מצרים. אכן הכתוב יגיד הסיבה שגרמה כל הצער שנצטערו ישראל ברדיפת פרעה, ואמר תדע סיבת הדבר לצד שלא הוציא ד' את ישראל שלא לרצונו של פרעה, כפה אותו עד שנתרצה ושלחם ואמר להם קומו צאו מזה חשב מחשבות לרדוף אחריהם כאשר אבאר בעזרת השם, ובזה גרם צער לישראל, וגם לעצמו גרם איבוד לו ולאומתו. וצא ולמד כי הקב"ה יקפיד על כליון הנבראים כמובא בדבריהם ז"ל (מגילה י'). מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. וכנגד כל זה אמר הכתוב ויהי לשון צער, ומי גרם כל צער זה בשלח פרעה, שאם היה ה' מוצאים שלא לרצונו הגם שלא היה חפץ לשלחם לא היה לו מקום לרדוף, אלא עינו הטעתו שהיה הדבר תלוי בו ולזה חשב לשוב לקחתם. ואומרו **ולא נחם** בוא"ו בתחלת הודעת ענין, יכוין תוס' על הגדת צער הקודם הרמוז בתיבת ויהי כנזכר :

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (זהר ח"ב מ"ה): כי כל מקום שיכנה ישראל בשם עם ירמוז על ערב רב, ולזה תמצא בענין זה לפעמים מזכיר שמם העם ולפעמים מזכירם בני ישראל דכתיב וחמושים עלו בני ישראל וגו' הרי זה מראה באצבע כי העם לא מבני ישראל המה. ואמרו ז"ל (שמות רבה פמ"ב) כי השחתת ישראל במדבר זה הוא סיבתו, הם אמרו נתנה ראש וגו', הם אמרו עשה לנו וגו', וזה הוא אומרו **ויהי** צער גדול לשונאיהם של ישראל **בשלח פרעה את העם** פירוש ערב רב ששלחם פרעה לא ה' ברוך הוא הוציאם כי לא בא אלהים לקחת לו אלא גוי גדול נחלתו יתברך אלא פרעה שלחם, וטעמו היה לכוף את ישראל לשוב מצרים, והם מצאו מקום להדבק בישראל וסובב בתכליתם צער לישראל כנזכר. ולדרך זה ידוייק על נכון אומרו ולא נחם אלהים **כי קרוב הוא** פירוש קרוב הוא לרמוז העם מקרוב בא ואין לו חוזק בקדושה. או קרוב הוא להרשיע וישובב רעה גם לישראל והרעה היא כי אמר וגו' פן ינחם בראותם, וידוייק על נכון אומרו **ולא נחם** בתוס' וא"ו בתחלת ענין לומר כי זה נוסף על כמה צער שגרמו להם הרמוז בתיבת ויהי וגו' ועוד להם ולא נחם :

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (שם פ"ב) כי פרעה עשה לישראל לוויה, ולפי זה יגיד הכתוב צער הנמשך להם מזה ואמר **ויהי** לשון צער לסיבת שלח פרעה כי יצטרך הדבר להיות שיטול שכר פסיעותיו. וצא ולמד משכר פסיעות של אותו רשע נבוכדנצר (סנהדרין צ"ו). וכל שכר שיקצוב לו ה' יהיה גורם רעה לשונאיהם של ישראל, אשר על כן נתחכם ה' ובטל מצותו ממנו ונתחכם שלא הולכים דרך קרוב שמן הסתם לשם יערים פרעה ללותם ובזה בטלה מחשבתו כאילו לא לווה אותם. נמצא מי גרם שלא הלכו ישראל דרך קרוב לוויתו של פרעה, וטעם אומרו **ולא נחם** בתוס' וא"ו לדרך זה לרמוז כי צער אחר גרם הדבר זולת זה שעל כל פנים הגיעו קצת זכות בלוייה וזה סיבה שנכנסו ישראל בסכנה ברדיפתו כאמור בדבריהם ז"ל (שמות רבה פכ"א) בפסוק ולא קרב זה וגו' ובפסוק מה תצעק אלי וגו' וכמה הרפתקי דעזו עליהו. ואומרו **כי אמר** וגו' הוא טעם אחר וכאלו אמר וכי אמר, ותולדות מיחושו הוא לצד שליחת העם שהם ערב רב כמו שרשמנו בדרך ב' :

[ית] **וחמושים עלו וגו'.** ואולי כי זולת היותם מזויינים בכלי זיין לא יועיל מה שיסב ה' אותם לבל יחזרו בראותם מלחמה כי על כל פנים ישובו מצרימה כיון שאין בידם כלי זיין לערוך עם אויב מלחמה ויראו עצמן אבודים, לזה אמר **וחמושים עלו וגו' פירוש מלבד טעם שיסב ה' היו להם גם כן כלי זיין ובהצטרפות שני הטעמים לא ינחם העם בראותם מלחמה וגו' :**

[יט] **פקוד יפקוד וגו'.** טעם הכפל להצדיק אמונת הדבר.

וזה שיעורו פקוד פירוש הפקידה שהבטיח ה' ודאי יפקוד. עוד ירצה לרמוז על ב' דברים על הרחקת הנזק היא הצלתם מעוני מצרים ומעול סובלם, והקרבת התועלת שיצאו ברב טוב לבית ישראל דכתיב (בראשית טו, יד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, וטעם שרמז להם דבר זה לפי שהוא נוגע לשבועה שלא יהיה להם דבר זה סיבה למניעה לבל יעלו עצמותיו לצד שיהיו טרודים באסיפת הון וטעינת כסף וזהב כי ירבה כאומרם ז"ל (בכורות ה'): שאין לך אדם מישראל שלא טען עשרה חמורים מכסף וזהב של מצרים וזה יהיה סיבה למניעת הדבר, לזה אמר **השבע וגו' לאמר פקוד יפקוד** גם פקידת העושר ואף על פי כן תדחקו עצמיכם ותסבלו עצמותי הגם שיהיה להם מאמצעות כן הפסד כשיעור משאו מכסף וזהב. ותמצא שכן עשה משה כאומרם ז"ל (שמות רבה פ"ב) שבמקום שיטעון כסף וזהב טען ארונו של יוסף במקומו ונטל שכרו על הדברו :

מזה אתכם. טעם אומרו **מזה** אין לומר כי דוקא משום יעלוהו, אלא נתכוון לחזק השבועה שתהיה חזקה כדין הנשבע על דעת חבירו בשביל טובה שעשה לו, ולזה התנה ואמר **מזה** פירוש על דרך אומרם ז"ל (בראשית רבה פי פ"ד) בפסוק נסעו מזה נסעו מהאחיה שהוא מנין ז"ה, והוא שרמז להם כאן בשעת השבועה באומרו **מזה אתכם** פירוש כי באמצעות חסד זה שהם נשבעים לו מה שהם הפרידוהו מזה ונסעו מאחותו ועשו מה שעשו לו עכשיו יתקן הדבר ויהיו לאחדים, והוא אומרו אתכם יהיו חונים מהנסיעה להיות אתם עמם ונעקר העון ההוא והרי הם יחד באחיה, והכוונה בזה כי מחל להם מה שפשעו בו בעד חסד זה שנשבעין לו, וכפ"ז הנה הם נשבעים על דעתו בשביל טובה שעשה להם :

[כא] **וה' הולך וגו'.** אומרו **לנחותם** פירוש להיות להם נח הדרך כי לצד שהיו ימי החום חופף ה' עליהם בעמוד ענן לבל יכס השמש. ולזה לא היה משמש עמוד הענן אלא ביום ולא בלילה, וענן זה הוא לבד מענן הקודם להם לישר המעקשים להשפיל הגבוה ולהגביה הנמוך ולהראותם הדרך. ויש ראייה לזה ממה שאמר הכתוב בפרשת דברים (א' ל"ג) ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנותכם באש לילה לראותכם בדרך אשר תלכו בה ובענין יומם, והנה הזכיר הכתוב ג'. הא' לתור לכם מקום זה היה משמש תמיד לפניהם פירוש מקדים ללכת קודם להם. הב' עמוד האש לראותכם וגו', הג' ובענין יומם, והם דברינו עצמם שענן זה לא היה אלא חופף מהכותם שמש. ולא כמו שפירש"י להנחותם וחסר ה"א והביא חבר לראותכם כי לפי דברינו גם כאן גם שם אינה חסרה ה"א, ועיין בפסוק שאחר זה :

ולילה וגו' להאיר וגו'. קשה לפי דבריהם ז"ל (שבת כ"ב:) שאמרו שכל מ' שנה שהיו במדבר לא הלכו אלא לאורו שהיו רואים אפילו מה שבתוך הטפחה, ואין לומר כי על זמן הלילה הוא אומר שאין זה פשט אומרם לא הלכו אלא לאורו כי מה בא למעט אם לא שנא' אור השמש ביום ואם כן הלילה למה לא יאיר כיום שלא היו צריכין לשמש שהוצרך לעמוד אש להאיר להם. ולהבין הענין יש לדקדק עוד

אומרו **ללכת יומם ולילה** למה לא הספיק טעם להאיר להם שהוצרך לומר ללכת וגו':

אכן כוונת הדברים היא לעולם שלא זו אורו יתברך ממחנה ישראל תמיד כמאמר חכמינו ז"ל שכתבנו בסמוך אלא שיש לדעת כי האור הקדוש הלזה לא היה מתפשט חוץ ממחנה ישראל אלא דוקא במושבותם. ויש טעם בדבר ומה גם במדבר הרע שהוא מדור של מחנה טומאה כי שם הרגיעה הקליפה כידוע בדברי הקדושים (והר ח"א קכ"ו). וכיון שכן לא היו ישראל יכולים ליהנות מהאור העליון אלא במחניהם אבל חוץ למחניהם לילה יחשיך כסדר העולם. והנה אם לא היו ישראל הולכים בלילה כשיחפוץ ה' ללכת לא היו צריכין לאור עמוד האש כי לכל בני ישראל היה אור ה' במושבותם אלא לסיבת הליכתם בלילה הוצרכו לעמוד להאיר למרחוק חוץ למחנה ישראל להכיר מקום שיכלו בו חוץ למחניהם, והוא אומרו **להאיר להם**, וטעם אור זה הוא **ללכת יומם ולילה** פירוש בשוה כשם שביום מלבד אור ה' הנוצץ עליהם היו רואים אור למרחוק באור השמש המאיר לעולם כולו כמו כן היו רואים בלילה באמצעות עמוד האש. ובזה יטעם ביאור מה שאמר הכתוב בפרשת דברים באש לילה לראותכם בדרך אשר תלכו בה פירוש לראותכם כדי לראותכם. כדי שתראו אותם, לא כמו שפירש"י להראותכם וחסר ה"א והביא מהנביאים ומהכתובים חבר לה כין אנו צריכים לזה, וביאר הכ' דבריו כי דברינו יגיד באומרו לראותכם בדרך ולדבריו היה צריך לומר הדרך, אלא הכוונה היא להיות שהיה להם לישראל אור עולם במושבותם ולא בדרך אשר עדיין לא באו שמה לזה אמר כי עמוד [אש] טעמו הוא כדי שיראו בדרך אשר ילכו בה לשון עתיד והבן והם דברינו עצמם. ומעתה אין הבדל בין היום ללילה לבני ישראל ולא היו מכירים זמן יום וזמן לילה אלא על ידי השתנות

שמות פרק-יד

[ב] דבר וגו' וישובו וגו'. הנה כל רואה יקהה בזה למה יצטרך ה' להערים חם ושלום על הדבר והוא עשה יעשה כל אשר יחפוץ בלב פרעה לרדוף:

אכן בהשכיל במה שקדם לנו בידיעת מדת הבורא כי חפץ למען צדק ישראל הלא זה הדבר אשר דבר ה' במצוה זו שנתחכם לבל יכשלו בהכעסה לבורא ויאמרו דברי ניאוף שאמרו אחר כך (פסוק יא) המבלי אין קברים וגו' הלא וגו' טוב לנו עבוד את מצרים וגו' ונתחכם ה' ועשה דבר מורגש ומוכר להם כי ה' יעץ על פרעה רעה ומתחכם אליו להוציאו ממצרים לרדוף את ישראל להכבד בו. ומעתה אין מקום לישראל לחוש לפרעה ואדרבה יחילו דרכיו לראות נקמתם בו, ולא הספיק לבורא לומר להם הדברים בפה לבד כי הוא יחזק לב פרעה לרדוף אחריהם כי לא יעשו הדברים בהם רושם ובראות אותו ירעשו ויתנו ראש לשוב אליו ממוראו עליהם, לזה צוה ה' שישובו ויחננו ויעשו מעשה המוכן לרדוף פרעה אחריהם ודבר זה ירגישם ויעשה בהם רושם כי הם הם העושים הכנה בהרגשה רעושה שחזרו לאחוריהם ולחנות במקום מיוחד שממנו יטעה פרעה לרדוף אותם ובזה לא

יפחד לבס ובבואו יגל יעקב ישמח ישראל כי יחזה נקם באויבו, ותמצא שאף על פי כן לא הועיל בהחלט. וצא ולמד מה שאמרו בראותו ומזה תקיש מה היו עושים זולת החזרה והבן :

ג **ואמר פרעה וגו'.** פירוש כשישוב המגיד הוא יודיעו כל אשר ראו עיניו :

ה **ויגד למלך וגו' כי ברח וגו' ויהפך לבב וגו' אל העם.** צריך לדעת אומרו כי ברח ולא אמר כי הלך שיראה שראו בהם סימן בריחה. עוד קשה אומרו **ויהפך** וגו' משמע שנתחרטו על הדבר אשר עשוהו והדברים תמוהים וכי לרצונם עשו והלא הוכו מכות גדולות עד כמעט ספו ותמו ובעל כרחם שלחום ואיך יהפך לבם בדבר שלא לרצונם עשוהו, וקשה עוד אומרם **מה זאת עשינו** וגו' כמתרעמים על עצמם על עשות דבר שלא כהוגן והלא לא עשו אלא בעל כרחם ומה יתאונן אדם על דבר שעשאו בעל כרחו. ואפשר לומר על דרך מאמרם ז"ל (זהר ח"ב מ"ה:) כי העם הוא ערב רב וכמו שכתבנו בתחלת הפרשה ופירוש הכתוב כך הוא ויגד למלך מצרים כי ברח העם פירוש העם אשר שלח הוא עם ישראל לטעם נכון אצלו להשיב בני ישראל הן עתה ברחו והלכו להם ולא לו יתיחס הבריחה כי זולת הבריחה אין מצילים מיד פרעה כי הם עמו ועבדיו, **ויהפך לבב פרעה** וגו' פירוש שנחמו על אשר שלחום פירוש לעם לא על ישראל, ויאמרו מה זאת עשינו פירוש תמוהים הם על מעשיהם ששלחו העם, וטעם התמיהה הוא כי שלחנו את ישראל מעבדנו פירושו על דרך אומרם ז"ל (ילקוט ר"ח) כי פרעה כתב גט שחרור לישראל ואמר להם הרי אתם לעצמיכם הרי אתם בני חורין, והוא אומרם **שלחנו** בגט שילוחים, **מעבדנו** שאין להם משפט עבד, והגם שאפשר שעלה על דעתם שיחזרו לא יעבוד בהם עוד עבודת עבד, וכיון שכן תחזור העבודה הצריכה למלך על העם, ומעתה כיון שברח העם מי יעבוד. גם בזה רמז למה לא חששו על בריחת העם הנזכר כשירגישו שתכבד העבודה עליהם, ולזה תיכף ומיד הכינו עצמם לרדוף, והנה לפי מה שפירשתי אין הרדיפה אלא על העם ואמר הכתוב כי ה' חזק לבו של פרעה וירדוף גם אחרי בני ישראל ולא לעם בלבד :

עוד נראה על פי מה שפירשתי בפרשת בא (י"ז) כי טעם שהקשו ערפם פרעה ועבדיו הוא לחושבם כי דברי ה' בדרך זה הם דרך ערמה וזה יגיד כי לא יוכל עשות כל חפצו חס ושלוש, והנה ביום הכות ה' אותם מכת בכורות וימדדם פגרים מתים רעשו ורעדו והצדיקו הדברים כי אלהי ישראל כל יכול להחריב עולם ומכל שכן מצרים ולפי סברא זו יתחייבו לומר כי מה שאמר ה' דרך ג' ימים אין ערמה חס ושלוש אלא אמת יהגה והוכחת פרעה ממה שהולכים כלם יחד אינה הוכחה כטעם האמור בדברי משה (ש) כי חג ה' וגו' וזה היה להם למשען שהשאלו ממונם לישראל והונם כי נתחזק בלבם כי שוב ישובו ישראל מצרים, גם לא חששו כי עשה ה' הדבר בדרך זה כדי שישאלום לצד שהכירו שהי' ה' יכול להכריחם גם על זה לתת כל ממונם, ומה גם לדבריהם ז"ל (שמות רבה פי"ד) שגילו מצפוניהם בימי חושך מצרים וידעו מצרים בזה ואם כן מטעם זה היה להם ליטול הכל באין רואה, וכאשר הגיד המגיד לפרעה אמר אליו כי ברח העם פירוש לפי מה שעלה במסקנתם כפי ההוכחות כי מהי לא היה הדבר בהחלט הליכות עולם אם כן מה שלא רצו ישראל לחזור כי רצו לברוח ממצרים וללכת הליכה מוחלטת ולא מן ה' הוא הדבר, לזה **ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם** פירוש לא לצד המוציא כי המוציא עדיין בחזקת כי לא הוציא אלא לשעה אלא למה שנוגע לעם למה לא חששו להם שיברחו, והוא אומרם **מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו** פירוש הגם שהיה לנו לשולחם לגזירת אלהיהם אף על פי כן לא

היינו שולחים אותם בדרך זה שיוכלו לברוח מעבדנו, כי היו יכולין לשלוח עמהם חיל מצרים ורכבו ופרשיו עד עבוד אלהיהם במדבר וישבו למצרים :

או יאמר כי באמצעות המגיד שהגיד שברחו נתהפך לבב פרעה על מה שהכריעו כי אלהי ישראל כל יכול והרי זה לך האות בבירור כי לא יכול על הכל ממה שדבר דרך ערמה אמור מעתה במופת חותך כי לא היה בו חס ושלוס כח להוציאם בהחלט והוצרך לגניבת דעת, ודקדק הכתוב לומר **לבב** לומר כי ב' לבבות הוכרעו בדבר כי הגם שבתחלה קודם שלח ישראל היה חושב מחשבה זו כי אין כח בידו להוציאם בהחלט ממה ששואל בדרך זה אף על פי כן היה לו לב אחר דוחה סברא זו ואומר אולי כי אינו חפץ בהם אלא לשעה, ומעתה פרחא לה טענה זו והסכימו ב' הלבבות יחד אל העם לבלתי שלחם שהוברר אצלם צד האחר. ואמרו מה פעולה רעה זאת עשינו כי שלחנו וגוי שלמפרע אנו רואים שלא היה יכול להוציאם בהחלט מטעם שכתבנו : לזה :

[ו] ויאסר את רכבו ואת עמו לקח וגו'. כי לא היה במשא ומתן שכתבנו אלא הוא ועבדיו אבל עמו הוצרך לקחתם בדברים כי הם היו יראים לנפשם :

[ח] ויחזק וגו' ובני ישראל יוצאים וגו'. פירוש הוצרך ה' לחזק לבו כי היה לו לתת לב לאופן וסדר יציאת בני ישראל שהיתה ביד רמה וזה יגיד כי פסקה יד מושל מעליהם ומזה היה לו להיות נרתע אלא שה' חזק לבו וחשב מחשבות הנזכר למעלה וירדוף וגו' :

[י] ופרעה הקריב וגו' והנה מצרים וגו'. צריך לדקדק למה הוצרך לומר זה ולא הספיק מה שקדם לומר וישיגו אותם וגו'. ואמר עוד והנה מצרים נוסע וגו' גם למה התחיל הסיבה בפרעה וגמר אומר במצרים דכתיב והנה מצרים שהיה לו לומר והנה פרעה וגו'. עוד צריך לדקדק אמרו **נוסע** לשון יחיד וגו' על מצרים שהם רבים. ולהבין הכתוב יש להעיר הערה גדולה בדברי בני ישראל אל משה המבלי אין קברים וגו' מה זאת עשית לנו וגו' כנשמע שהדבר להם חדש ואין זה אמת כי כבר הודיעם ה' כי יחזק לבו לרדוף להכבד בו והעירם בזה במעשה אשר צוה להם עשות שישבו ויחננו וגו' כדי שיטעה לרדוף אחריהם ויעשו כן הרי הכינו עצמם להטעותו לרדוף אחריהם אם כן מנין נכנס להם הפחד, לו יהיה שראו שבא בכח גדול שש מאות רכב וגו' אשר אפשר כי לא חשבו מקודם שהיו להם כל כך חוזק אף על פי כן כבר הבטיחם ה' כי הוא המחזק לבו להכבד בו והם סייעו בדבר :

אכן יתבאר על פי דבריהם ז"ל (שמות רבה פכ"א) שאמרו וזה לשונם ומצרים נוסע אחריהם זה שר של מצרים מצרים שמו עכ"ל, והנה המלאך הלז בא עמהם כי כן הוא הנהוג שהשר יעזור לאומתו ויפול בנפילתה וצא ולמד ממעשה אלכסנדרוס מוקדון (יומא ס"ט) שהיה נדמה לו שרו במלחמות, והנה מן הסתם כי השר יהיה עומד לימין המלך לא לפני העם, והנה מסדר הרגיל במלחמות שהמלך ביניהם שהעם יקדמו קודם למלך והמלך לבסוף מהעם, וכאן הודיע הכתוב הדבר שממנו באה ההרגשה לישראל לירא ולפחד הגם שקדם להם מה שקדם מהידיעה, ואמר **ופרעה הקריב** פירוש לא עשה סדר הרגיל להקדים העם אלא הקריב עצמו קודם לעם, **וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים** פירוש שר של מצרים כנזכר פירוש לצד שפרעה הקריב והשר היה לפניו עומד זה היה סיבה לראות ישראל השר ששמו מצרים נוסע וגו' והם לא יוכלו דעת סיבת השר שאינו אלא לעמוד לפני מלך כנהוג כי אין מנהג המלך להקדים למחנה והם ראו השר

נוסע אחריהם פירוש קודם המחנה, לזה רעשו כי חשבו כי שרי מעלה באו לערוך עמם מלחמה, והגם שקדם להם מה שקדם לא הספיק להם כשראו מלאכים באו להלחם עמהם כי הוא אות כי ה' חזר ממחשבתו הטובה כי זולת זה לא היה מסכים על מלאכו לבא כנגדם ולזה צעקו וגו'. ואילו לא היה פרעה מקדים או אם היה סדר הרגיל שיקדים המלך הם היו תולים הדבר כי לא למלחמה בא אלא לעמוד לפני המלך כחוק שרי מעלה עם כל מלכים אשר הם ממונים עליהם ולא היו מפחדים, ובזה נתישב הענין ויישוב הכתובים. וטעם שלא מנע ה' המלאך מבא, לבי טעמים, הא' כדי להורגו לפניהם כאומרו וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ואמרו ז"ל (זהר ח"ב נ"ב): שיכוין על השר ששמו מצרים, וטעם ב' אלהים חשבה לטובה כדי שיפחדו ויחזרו בתשובה שלימה ויקרבו לבם לשמים כדי שבאמצעות זה יעשה ה' להם הנס העצום של קריעת ים סוף ודבר זה לא הובטחו בו קודם. ותמצא שדרשו ז"ל (שמות רבה פכ"א) בתיבת הקריב ולא אמר קרב ירצה שהקריב לבן של ישראל לאביהם שבשמים, וכן היה דכתיב **ויצעקו בני ישראל אל ה'**:

[יג] התיצבו וראו. אולי שנתכוון לומר להם שיתיצבו בתפלה כמות שהיו עומדים וצועקים אל ה' כאמור בסמוך ויצעקו וגו' אל ה', וכן הוא אומר (שמואל א' א') אני האשה הנצבת עמכה וגו':

אשר יעשה לכם היום. נתכוון באומרו היום להסיר מלבם חשש מה שעבר ביציאת מצרים שארך קץ הגאולה מיום שהתחילה הבשורה עד גמר הדבר שנים עשר חדש, לזה אמר להם כי לא יאריך זמן מלחמה זו אלא הן היום יעשה ה' התשועה:

אשר ראיתם את מצרים וגו' כוונת מאמר זה אפשר שנתכוון להסיר מהם הפחד על זה הדרך באומרו הלא מה שראיתם את מצרים היום הוא לצד שלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם לטעם זה הוא שהביאם ה' והראה ה' אותם לכם כדי שלא ישאר לכם שום מיחוש מהם לעולם, והוא מאמר הקודם שאמר להם (פסוק ד') וחזקתי את לב פרעה וגו', והגם שראו השר, גם אותו יתמדד לפניהם כמו שכן היה:

[יד] ה' ילחם לכם. פירוש לצד שהפחד שנפל אליהם הוא מהשר וכמו שפירשנו בפסוק ופרעה הקריב לזה אמר להם בשלמא אם היו הם הלוחמים ישערו כי עצום הוא מהם מה שאין כן לצד שה' הוא הלוחם אין לחוש לאלף כיוצא בו:

עוד ירצה לומר שאפילו מדת הרחמים תהפך לדין על המצריים להלחם עמהם, ודקדק לומר לכם כיון שבערך ישראל יחשב הדבר רחמים. עוד ירצה ילחם לכם כי לא לעזרה לבד יהיה להם במלחמה אלא הוא יערוך כל המלחמה. ואמרו ואתם תחרישון יתבאר על דרך אומרים ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי ל') ד' צדיקים מה ששאל זה לא שאל זה וחלוקה המעולה שבכולן הוא מה ששאל חזקיה שאמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא להתפלל אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה וכן עשה ה' דכתיב (מלכים ב' י"ט) בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו' והיא המדריגה שאמר משה ואתם תחרישון פירוש אפילו בתפלה אם אין בכם כח כמאמר חזקיה תחרישון והוא ילחם לכם. ולפי מה שפירשנו בפסוק התיצבו שאמר להם יעמדו בתפלה ירצה על זה הדרך ואתם תחרישון למדת הדין פירוש תרבו בתפלה להשמיע במרום קולכם להחריש למדת הדין עליכם:

{טו} מה תצעק אלי. קשה ולמול מי יצעק אם לא לה' אלהיו ובפרט בעת צרה דכתיב (יונה ב') קראתי מצרה לי, (תהלים קי"ח) מן המצר קראתי יה, ואם לצד שהרבה להתפלל הלא כל עוד שלא נענה מהעונה בצר לו לא ירף מתפלה. עוד רואני כי נתקבלה תפלתו ואמר לו ה' **הרם את מטך וגו'** אם כן קבלנות זה שאמר **מה תצעק אלי** למה. עוד קשה אומרו **דבר אל בני ישראל ויסעו** להיכן יסעו אם רודף מאחור והים לפניהם, ואם הכוונה אחר שיבקע הים אם כן היה לו לומר הרם את מטך וגו' ואחר כך יאמר דבר אל בני ישראל וגו' :

אכן יתבאר הענין על פי מאמרם ז"ל (שמות רבה פכ"א) שישראל היו נתונים בדין מה אלו אף אלו, ודבר ידוע הוא כי כח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה יוסיפו כח במדת הרחמים ולהיפך ב"מ ימעטו הכח, והוא אומרו (דברים לב יח) צור ילדך תשי, והנה לצד שראה אל עליון כי ישראל קטרגה עליהם מדת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לצדק ישראל אבל אין כח ברחמים לצד מעשיהם כנזכר, אשר על כן אמר למשה תשובה נצחת **מה תצעק אלי** פירוש כי אין הדבר תלוי בידי הגם שאני חפץ עשות נס כיון שהם אינם ראוים מדת הדין מונעת ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת, ואמר אליו **דבר אל בני ישראל** פירוש זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם ויסעו אל הים קודם שיחלק על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס ובאמצעות זה תתגבר הרחמים **ואתה הרם את מטך** פירוש באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה. ותמצא שכן היה וצדיק הראשון הוא נחשון בן עמינדב ונכנס עד גרונו ולא נבקע הים עד שאמר כי באו מים עד נפש כמאמרם ז"ל (סוטה ל"ז). ובזה נתישב הכתובים על נכון. ונראה לי לומר כי רשם ה' לומר להם טעם תגבורת הדין עליהם לצד שהם המעיטו בלבם האמונה ואמרו הלא טוב לנו את עבוד מצרים לזה צוה ה' לעשות כנגד עון זה הצדקת האמונה בכל תוקף. גם בזה רמזם לדעת הסובב תגבורת הדין מחדש :

{יז} ואני הנני מחזק וגו'. בחמלת ה' עליהם נתכוון להודיעם קודם לבל יפחדו בראותם כי הים נשאר חלוק לפני המצריים כסדר שהיה חלוק לפניהם ישובו לחשוב מחשבות ולהמעיט האמונה בלבם ויאמרו הנה המה עולים אחרינו וייראו מאד לזה הודיעם ואמר להם דעו לכם כי ממני היו הדברים להכבד בו ואני פורש רשת לרגליהם :

{יט} ויסע מלאך האלהים וגו'. יאיר נתיב כתוב זה במה שפירשנו בפסוק (י"ג כ"א) וה' הולך לפניהם וגו' כי ג' עננים היו משמשים לישראל, א' לפניהם לתור להם מקום וגו', והב' להגין עליהם מחוס השמש, והג' להאיר להם בלילה, והודיענו הכתוב אשר עשה ה' בלילה ההוא **ויסע מלאך האלהים** שהוא ההולך לפניהם והוא הענן הראשון שמוזכר בפרשה דברים (א' ל"ג) שאמר ההולך לפניכם נסע והלך לאחריהם, ואמר עוד כי הענן המשמש בפניהם שזמנו כל היום שהגיע זמנו לנסוע בלילה והוא המוזכר בפרשה דברים דכתיב (שם) ובענן יומם גם הוא נסע ועמד לאחריהם, נמצאת אומר כי ב' עננים שהיו לפניהם נסעו לאחריהם, וטעם הב' כדי שיחשיך לפניהם בלתי דעת מקום תחנותם של ישראל, והוא אומרו **ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה** פירוש כי הוצרך לשניהם להחשיך בפניהם לבל ידעו מחנה ישראל שהיה בו אורה הלילה והאור יגיד להם מקום לזה כיסה חושך פניהם ולא הספיק לו חשך לבד כי יבהיק אור בני ישראל במושבותם לזה עשה ה' ב' הענן והחשך :

[כ] **ויבא בין מחנה מצרים וגו'.** אולי כי כל מקום החלל שבין ב' המחנות מילא אותם הענן והחשך, והוא אומרו **ויבא בין וגו'** שאם לא כן למה הוצרך לומר ויבא בין וגו' אחר שכבר אמר וילך מאחריהם ויעמוד מאחריהם:

[כא] **ויט משה את ידו וגו'.** הגם שאמר הכתוב וילך ה' וגו' וישם את היס לחרבה, לא שם לחרבה אלא מים העמוקים כדי שלא יבקעו כל מי היס ויצטרכו ישראל לרדת למעמקים ויאריכו בהליכה וביגיעה ולזה הקדים רוח קדים להקפות עמקי המים, והוא אומרו (לקמן ט"ו ח') קפאו תהומות בלב ים, וחלק שלא נקפא נבקע, ואם לא היה טעם זה לא היה צריך לרוח קדים. ויש לדעת אימתי היתה נטית ידו של משה אם בתחלת הלילה אם בסופו, והנה משטח הכתוב מוכח כי קודם הבוקר היתה, וקשה דאם כן אין היכר לקריעת ים סוף שהיתה על ידי משה, על כן מוכרח לומר שפירוש הכתוב הוא ויט משה וגו' וכבר הוליד ה' וגו' וישם את היס לחרבה ולזה כשנטה ידו בקעו המים, וכפי זה תכף לנטית ידו נבקע היס. וזה מכוון למה שפירשתי בפסוק (ט"ו) מה תצעק אלי שלא נטה ידו אלא אחר נסיעת ישראל ותכף לכניסת ישראל לים נטה ידו ובקעו, וכן הוא ברבות (שמות רבה פכ"א) וז"ל מיד כיון שהרים משה ידו על היס נבקע עד כאן, או ירצה אומרו **וישם את היס לחרבה** פירוש כל מי היס נגלדו ובנטית יד משה נבקעו המים הגלודים כשיעור שלא יצטרכו לירד לעמקי ים ולעולם רוח קדים שם כל מי היס לחרבה וראשון עיקר:

כל הלילה. פירוש עד סוף הלילה ואז נקרע היס וירדו ישראל באשמורת הבוקר:

[כב] **בתוך היס ביבשה.** פירוש אומרו בתוך היס בפנימיותו, ואומרו **ביבשה** שלא היה קרקעית היס טיט ורפש:

והמים להם חומה וגו'. פירוש כי חלק מהמים שנחלק לא נשפך לצדדין. ואומרו מימינם לומר כי לא חומה ממש שהוא בהקף מהצדדין:

[כג] **וירדפו מצרים.** הגם שאמר הכתוב ויהי הענן וגו', זה היה בלילה ובאור בוקר לא עבות חזרו המערכות לדאשונות וראו המצריים הליכת ישראל ורדפו אחריהם:

[כד] **ויהי באשמורת הבוקר.** צריך לדעת למה עשה ה' המשפט הגדול הזה בבוקר ולא בלילה שהוא זמן תגבורת הדינים. וראיתי שאמרו ז"ל (ילקוט רל"ה) כי גבריאיל טען טענה זו לפני ה' והשיבו אל עליון המתן עד אותה שעה שפעל אביהם עמי שנאמר וישכם אברהם בבוקר עד כאן. פירוש תשובת ה' כי הגם שאינו זמן הנקמה אני מהפך הסדר לבני אברהם כשם שהפך אברהם טבעו הרחמן ומה גם על בנו ידידו ואעשה כן גם אני שהפך הזמן לאשר יחפוץ, ויש בזה הנאה לישראל שיעמוד זכות העת. גם יעשה ה' דברו הטוב בכבודו ובעצמו כמו שעשה אברהם וחבש חמורו בעצמו, והוא אומרו **וישקף ה':**

[כו] **נטה את ידך וגו' וישבו וגו'.** צריך לדעת לאיזה ענין הוצרך לנטות ידו על השבת המים הלא הם מעצמם לא יתמידו לעשות כן ובגמר עליית ישראל שהוא גם כן גמר ירידת אחרון של המצריים (שמות רבה פכ"ב) מעצמו ישוב היס. ואולי כי מהטעם עצמו שנשאר חלוק גם במקומות שעברו בו כבר ישראל והיו המצריים באים שמה חשב היס כי מה אלו אף אלו, וה' גזר כן כדי שיכנסו כולן יחד לתוך

הים, וטעם זה לא גודע לים ולא הרהר אחר רבו, לזה צוה ה' למשה לרמוז לים כי כלתה שליחותו וילך כמנהגו :

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל במסכת יום טוב (הי.) כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתיירו והוכיחו כן ממה שאמר הכתוב (דברים ה כז) שובו לכם לאהליכם הגם שאין טעם לאסור עוד אף על פי כן הוצרך להתיר :

עוד טעם הנטיה לפי שזולת זה הגם שישוב הים ישוב לאט לאט לצד היותו תש כח מההשתנות שעברה עליו ובזה יוכלו להמלט, לזה צוה ה' למשה להעיר לים בנטית ידו לשוב לתוקפו הראשון תיכף ומיד, וכן הוא אומר **וישב וגוי לאיתנו**. או אפשר כי לצד שהוכה הים על ידי משה חפץ ה' שעל ידי משה שב ורפא לו על ידי נטית ידו וה' סומכה כאומרו (ישעי' ס"ג) מוליך לימין משה זרוע תפארתו יתברך :

עוד ירצה בנטית ידו לרמוז לים שיעשה מלאכתו בהם שלמה לבל ימלט סוס ורוכבו ולא ימנע מהם בשום אופן לבל ימלט מצרי לשוב עלות מהים וכגון אותם שבקצוי הים שבשיטה אחת יפנו מהים, הרשהו לים על כולם לבלתי ימלט מהם עד אחד וכן הוא אומר **וישובו המים ויכסו וגוי** :

[כז] לאיתנו. רז"ל אמרו (שמות רבה פכ"א) לתנאו הראשון. וקשה לי לדבריהם אין זה מקום התנאי אלא בשעת החלוקה שם יזכיר תנאי זה. ואולי כי יודיע הכתוב כי אחר ששב אז ידע שהוא תנאי שהתנה עמו ה' ולא גזירת כליונו או הגעת צביונו להבטל מהעולם, והגם כי התנאי היה ידוע לו, אולי שלראות הפלאות הדבר שנתבשר ונעשו המים יבשה וגם המים העומדים נעשו חומות אבנים יאמרו כי בא עד קיצו גם כן וכשחזר ידע כי אין זה אלא תנאי ראשון לבד. וצריך לדעת אופן התנאי אם היה ליוצאי מצרים אם כן למה נדעש בפעם הזאת כמאמרם ז"ל (שם) שהתריס כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע מפניך שאני נבראתי ביום ג' ואתה נבראת ביום ששי וכו' עד שנטה ה' ימינו לימין משה דכתיב (ישעי' ס"ג ז') מוליך לימין משה. ועוד רואני כי ליחידי סגולה היה נקרע בעל כרחו כמעשה הובא בחולין (י.) ברבי פינחס בן יאיר וכו' ואם לא התנה עמו אלא ליוצאי מצרים לבד מה כוחו של ר"פ בן יאיר עליו השלום להתגבר על מעשה בראשית :

אכן תנאי זה הוא בכלל התנאים שהתנה ה' על כל מעשה בראשית להיות כפופים לתורה ועמליה ולעשות כל אשר יגזרו עליהם וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ברוך הוא, ולזה תמצא כמו כן בשמים ובארץ ובכוכבים ובשמש וירח שלטו עליהם הצדיקים יחידים ואין צריך לומר מרובים כאשר חקק ה' להם בעת הבריאה, והוא סוד אומרו (ישעי' מ"ג) בוראך יעקב וגוי ואמרו ז"ל (ויקרא רבה פל"ו) שאמר הקדוש ברוך הוא לעולמו מי בראך מי יצרך ישראל והכל בכח התורה. וצא ולמד מ"ש בפסוק בראשית. והנה ביציאת ישראל ממצרים עדיין לא קבלו התורה ואין גזירתו על הנבראים גזירה ולזה לא הסכים הים ליחלק להם וטען למשה אתה נבראת בששי ואני בג' זה רמז כי אינו בן תורה שאם היה בן תורה הנה הוא קודם לו כי התורה קדמה לעולם כולו, ולזה נתחכם ה' והולך ימינו לימין משה פירוש הראהו כי הוא בן תורה המתחכם לה ימין דכתיב (דברים לג ב) מימינו וגוי וכשראהו תיכף ומיד נקרע כתנאי הראשון, ולזה כל צדיק וצדיק שיעמוד אחר קבלת התורה יביא בידו שטר חוב א' לכופו ליחלק לפניו, ותמצא שכשלא רצה ליחלק לר' פנחס בן יאיר ולהמתלוה עמו רצה לקונסו ופחד הים ממנו :

ומצרים נסים וגו'. פירוש שהגם שהיו נסים ממנו כשראוהו ששב לאיתנו אף על פי כן לקראתו פירוש היה הים בא להם למול מקום שנסים שמה ולכל מקום שהיו נסים היו מוצאים עצמן שהולכים לקראתו, על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין ק"י, במדבר רבה פי"ח) בבליעת קרח ועדתו שהיה פה הארץ רץ אחריהם למקום שיעמדו שמה כי כל הנבראים עושים רצון קונם בזריזות וזהירות גדולה, ושיעור הכתוב כי נתגבר הים לאיתנו פירוש לתוקפו ונעשה כנזכר:

וינער ה'. פירוש לצד שיש בני אדם בקיאין לשוט בים הגם שיהיה הים בכל תוקפו וגבורתו יתחכמו לשום בו דרך, לזה אמר הכתוב כנגד אלו וינער וגו' בטל מהם הכח ההוא. ולדברי רבותינו ז"ל (שמות רבה פכ"א) שאמרו כי מצרים מת הוא שר של מצרים אמר כי הגשימו והשליט עליו גשם המים ונערו בתוך וגו':

[כח] לכל חיל פרעה וגו'. פירוש הרכב והפרשים שלא היה בהם כח למהר לבא לתוך הים והיו באים אחריהם שבו המים עליהם למקום שהיו שם לא נשאר בהם וגו':

[כט] ובני ישראל הלכו וגו'. טעם הודעת דבר זה פעם ב'. אולי כי יכוין לומר שידעו המצריים את הדבר הזה כי ישראל עברו ביבשה והמים היו להם חומה וגו' והם ירדו תחתיות ארץ ובזה ידעו ה' כמאמרו יתברך (פסוק י"ח) וידעו מצרים וגו' וזולת זה לא ירגישו בדבר. וצא ולמד (אבן עזרא פי כ"ז) ממה שטעו מהמשוגעים ואמרו כי משה היה יודע שעות שבו יתמעט הים וכו' והעביר ישראל באותו עת והמצרים לא ידעו ונטבעו, ומופת זה יסיר שגעון דעת זו כי הלכו ביבשה והמים חומה ב' סימנים אלו יעקרו הכחשת הנס, והראים ה' לנטבעים:

[ל] ביום ההוא. פירוש ביום ההוא היתה התשועה ולא קודם הגם שיצאו ממצרים לא היו בוטחים בעצמן מהם:

וירא וגו' מת על שפת הים. קשה למה הוצרך להודיענו שראהו מת פשיטא שלא יהיו חיים אחר הטביעה. ורבותינו ז"ל (מכילתא) אמרו כי ראו במיתתו, והודיענו בזה כי שם גמרו מיתתם, והטעם כדי שיכירו בהם ישראל בעודם חיים והם יראו בישראל ותכסם בושה, ולפי זה תהיה כוונת הכתוב על זה הדרך **וירא ישראל את מצרים** שהיתה יוצאה נשמתו **על שפת הים**, ותיבת מת נקשרת עם אומרו על שפת הים ולא עם תיבת וירא:

[לא] וייראו העם את ה'. פי' יראת הרוממות, אבל יראת העונש מן הסתם היתה להם קודם במצרים. ולפי מה שהוכחנו בפרשת (וי"ב מ"ג) זאת חקת הפסח כי לא קבלו עליהם מצות המלך אם כן אפילו יראת העונש לא היתה להם עד שראו היד הגדולה וייראו וגו', ועל כל פנים ביראת הרוממות הכתוב מדבר מאומרו וירא ישראל את היד הגדולה וייראו וגו'. ואמרו **ויאמינו** כי זה תשלום האמונה בהם:

שמות פרק-טו

[א] אז ישיר. לא היה צריך לומר אז אלא וישיר משה וגוי' והדבר מובן כי אז שוררו. אכן יכוין הכתוב להודיענו הכנת המושג. כי כשנכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה השלימה אז זכו לומר שירה ברוח הקודש. ואומרו **ישיר** לשון עתיד לצד שאמר אז חש הכתוב שיטעה אדם ויאמר כי אז מיעט שאין שירה זו יכולה ליאמר זולת אז תלמוד לומר ישיר שישנה לשירה זו גם לעתיד וכל הבא לשיר שירה זו לפני ה' יש לאל ידו. או ירמוז למצוה שמצוה לאומרה תמיד וקבעוה בתפלת שחרית בכל יום:

ויאמרו לאמר אשירה. פירוש אמרו זה לזה **לאמר** פירוש שיאמרו שירה יחד בלא בחינת השתנות והפרדה עד שיהיו כאיש אחד, הגם היותם רבים, ונתכוונו יחד ועשו כן ואמרו **אשירה** לשון יחיד כאילו הם איש אחד שזולת זה היו אומרים נשירה:

כי גאה גאה וגוי'. אין לשבח תחלה אלא על מפלתן של רשעים על דרך אומרו (משלי יא) ובאבוד רשעים רנה, ופירוש אומרו **גאה גאה** יכוין על פרעה שנתגאה גאות ששמה גאות כי דרך הגאים יתגאו על כיוצא בהם אדם על אדם כיוצא בו וגאותו של זה אינה חשובה גאות כי הוא מתגאה על השפל אבל פרעה גאה גאה פירוש גאות שנקדאת כפי האמת גאות גאה כי לא החשיב מאמר עליון ואמר מי ה'. או ירצה **גאה גאה** שהיתה גאותו כפולה, סוס ורוכבו של הגאה רמה וגוי':

עוד ירצה גאה גאה על ה' מלך גאות לבש ונתכוונו לומר כי קודם שעשה משפט זה היתה לו בחינת גאווה אחת ובאמצעות יד הגדולה גאה גאה. גם לרמוז בין בעליונים בין בתחתונים באמצעות דבר זה. ולדרך זה חסר הנסמך לרוכבו. ואולי שיעור הכתוב הוא על זה הדרך אשירה לה' כי גאה גאה פירוש ה' ונמשכת עוד תיבת כי גאה גאה למטה על זה הדרך ולאותו שגאה גאה סוס וגוי' רמה בים:

[ב] עזי וזמרת וגוי'. הנה סדר העומדים לפני ה' לשורר ולשבח ולהתפלל הוא להתחיל בדברים המושכלים מה' אליו ואחר כך במושכל מה' לאבותיו, וכמו שמצינו שתקנו אנשי כנה"ג באבות אלהינו ואחר כך אלהי אבותינו, ולזה סדרו בהתחלת השיר מה שהגיעם מטובו ואמרו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, והוא מה שנתחסד ה' עמהם להושיעם מהצרה שהיו בה קודם שיגיע הקץ, וזה היה לצד רחמיו אליהם, וכמו שכתבתי ענין זה באורך בפ' שמות (ג' ז'), ובפ' וארא (ו' ג'), ולזה גמרו אומר **זה אלי** ואחר כך אמרו **אלהי אבי**, והוא כסדר עצמו של כנסת הגדולה שקבעו לומר אלהינו ואלהי אבותינו, וכאן אמרו לשון יחיד כי נעשו כולם כאיש אחד כמו שפירשתי בפסוק ויאמרו לאמר:

[ג] ה' איש מלחמה. פירוש גם במדת הרחמים עשה מלחמה, ולא שישתנה מפני זה חס ושלום אלא ה' שמו, על דרך (מלאכי ג) אני ה' לא שניתני. או ירצה כי בזמן עצמו שעשה מלחמה עם המצריים בזמן עצמו היה מתנהג במדת הרחמים עם ישראל וכמו שפירשתי במאמרו יתברך (לעיל ו' ב') וידבר אלהים אל משה וגוי' אני ה':

[ה] תהומות וגוי'. לפי מה שפירשתי לעיל (י"ד כ"א) כי חצי הים נקפא וחצי נבקע, וכל חלק יקרא תהום לצד הפלגת ריבוי ושניהם יכסיומו, ועיין בפסוק קפאו תהומות באופן אחר:

ירדו במצולות. ירמוז אל אותם שהיו משתדלים לעלות מהים בכח מלאכת השיטה שהורידם לעמקי מים וכמו שפירשתי בפסוק (שם כ"ז) וינער וגו' :

[ו] ימינך ה' וגו'. פירוש כשתהיה מדת הרחמים מתחזקת לעשות דבר משפט והוא אומרו **נאדרי בכח** אז ימינך ה' שהיא מדת הרחמים עצמה תרעץ אויב. או ידרוש מסופו לראשו אימתי ימינך ה' נאדרי בכח כשימינך ה' תרעץ אויב אז תפול אימתה ופחד על כל הנבראים מפני שמך האדיר :

[ז] וברוב גאונך. פירוש לצד שהזכיר כי ירעוץ קמיו הוסיף לומר כי עוד להם שיהרסם ברוב גאונו, והכוונה שלא יהרסם הריסה קלה בלא הרעשה אלא במופתים ובאותות יעשה בהם משפט כתוב. ואומרו **תשלח חרונך יאכלמו כקש** פירוש לא שאתה צריך לרוב גאונך להרוס אותם אלא הגם שיכול אתה לשלח חרון אחד שלך ויהיה נאבד כקש :

[ח] נערמו וגו' נצבו וגו' קפאו וגו'. פירוש כנגד ג' מלאכות שעשה ה' בים. הא' שנבקעו ונתקבצו כולם יחד ולא נשארו מפוזרים במקום הפנוי אלא נעשו כולן ערימה אחת לעשות מדרך רגלי ישראל. ב' המימות שהיו מתקבצים ובאים ושופכים בים מהצדדין היו נצבים במקום שנערמו הראשונים והוא אומרו **נצבו כמו נד נוזלים**. פירוש אותם שנוזלים ובאים נצבו כמו נד. ג' לפי מה שהעלינו (לעיל י"ד כ"א) כי לא נחלק כל הים כדי שלא יצטרכו לרדת לעמקי הים חלק שלא נחלק נקפא ונעשה כיבשה וכנגד זה אמר קפאו וגו'. וכבר כתבתי כי ההקפאה קדמה לביקוע. והוא אומרו **קפאו תהומות בלב ים** קודם שנקרע קפא לבו ונשאר מלבו ומעלה מים שלא קפאו ונבקעו. וטעם אומרו **תהומות** לשון רבים, לדבריהם ז"ל (שמות רבה פ"ד) שאמרו שהים נקרע ל"ב קרעים וכל מקום ומקום שנקרע קפא שם התהום וכנגד כולם אמר **תהומות** :

[ט] אמר אויב וגו'. טעם לחזרת דברים אלו והם עצמן שאמרו בתחלת השירה מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו'. נתכוונו לשורר על אופן סדר המעשה שנתחכם ה' עשות במלאכת הים לישראל לנס וצוה ה' שיעמוד הנס כשורתו וכמנהגו לאויב שבוזה טעה וחשב לרדוף כי ישיג ויחלק שלל שזולת זה לא היה רודף דרך ים ולא היו מובטחים ממנו :

אחלק שלל. הנה הרשע חשב עשות ג' דברים. א' שוה בכולן והוא לשלול כל שללם, והוא אומרו אחלק שלל, ב' שיקח אותם לעבדים כבראשונה, והוא אומרו **תמלאמו נפשי** פי' תתמלא נפשי מהם כשאחזור לכבוש אותם לעבדים. גם רמז שיוסיף לעשות בהם חפצו בעיניו יותר ממה שעבר. ג' להרוג משה ואהרן וזקניהם וגדוליהם, והוא אומרו **אריק חרבי** וגו' ואומרו **תורישמו ידי** ירצה על דרך אומרם ז"ל (שמות רבה פ"א) בפסוק (ב' ט"ו) ויבקש להרוג את משה שבקש להורגו בסייף ולא שלטה בו וכו', והוא שאמר משה (לקמן י"ח ד') ויצילני מחרב פרעה לזה אמר אויב תורישמו ידי כי תשיג ידו מה שלא השיג מקודם :

[י] נשפת ברוחך וגו'. ג' פורעניות כנגד ג' מחשבות, כנגד מה שאמר אחלק שלל כסמו ים בזה הגם שימלטנו סוס וישוט בים הנה שללו אבד, וכנגד העינוי שחשב על היהודים כרמוז באומרו תמלאמו נפשי גם מה שחשב להריק חרבו אמר **צללו** וגו' פירוש מתו, ולא מתו תכף ומיד אלא צללו כעופרת במים אדירים ואמרו ז"ל (מכילתא) שהיו המים מעלים אותם עד לשמים ומורידים אותם עד התהום והיו מתים באריכות זמן, והוא אומרו **כעופרת במים אדירים** יכוין לב' דברים, הא' :

הוא השקיעות, והוא אומרו צללו כעופרת, והב' הוא מניעתם מלמות תכף ומיד, והוא אומרו במים אדירים והם יעלום ממעל וימנעום ממות תכף ומיד שיר ושבח לאלהים על נסיו ומופתיו :

[יא] מי כמוכה באלים וגו'. פירוש כיון שאנו רואים מצרים שהוא השר מצרים שמו מת מי ידמה לה' בבני אלים :

עוד נראה על דרך אומרים ז"ל (חגיגה ט"ז) מלך בשר ודם כשנחבא בתוך העם אינו ניכר כי הוא זה מה שאין כן אלהינו אות הוא בצבאו, והוא אומרו **מי כמוכה** אפילו כשאתה באלים בלא שום היכר המלוכה רשום הוא :

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (מכילתא) מלך בשר ודם מוראו על הרחוקים יותר מהקרובים אבל הקב"ה מוראו על הקרובים יותר וכו', והוא אומרו **מי כמוכה באלים** כי שם מכירים יותר אבל בתחתונים אימתי מי כמוכה כשאתה נאדר בקודש כשאתה נותן חוזק ואדר לבחינת הקדושה כמעשה ארץ מצרים אשר השפיל גאון רשע והאדיר הקדושה :

עוד ירצה על דרך אומרו נהר דינור נגד ונפיק מן קדמוהי, (דניאל ד' י'), ואמרו ז"ל (חגיגה י"ג) : כי מזיעת החיות שמזיעים בעת שאומרים קדוש יוצא נהר דינור, והוא אומרו **נאדר בקודש** פירוש כשמאדרים אותו בקודש אז לצד המורא שנכנס בחיות כשמהללים אותו עושה הנוראות ההוא שמזיעים נהר דינור :

נורא תהלות עושה וגו'. פירוש יש לכל לירא מהגיד תהלותיו לצד שמעשיו כולם פלא ומי הוא שיצטדק בתהלותיו, כי אין אדם ישיג דעת המופלא לשבח בו ואיך יהללו במדרגה קטנה כיון שיש לו בחינה מופלאת ומכוסת גדולה ועצומה :

[יב] נטית ימינך וגו'. רבותינו ז"ל אמרו בספרא (מכילתא) מלמד שהיה הים זורקן ליבשה והיבשה לים אמרה היבשה לים ומה במקום שלא קבלתי אלא דמו של הבל יחיד נאמר לי ארורה וגו' עתה איך אוכל לקבל כל האוכלוסים עד שנשבע לה הקב"ה שאינו מעמידה בדין דכתיב נטית ימינך וגו' עד כאן. וכן תרגם יונתן בן עוזיאל, מכאן אתה רואה כי לא רצה הים לקבלן והיה פולטן ליבשה, ולא כן מצינו שאמרו בפסחים קי"ח וזה לשונם אמר הקב"ה לשרו של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבונו של עולם יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה ממנו אמר לו אתן לך א' ומחצה וכו' אמר לו יש עבד שתובע רבו אמר לו נחל קישון יהיה ערב מיד פלטן ליבשה ובאו ישראל וראו אותם שנאמר וירא ישראל וגו' עד כאן. הרי שאמרו ז"ל בפירוש שלא היה חפץ לפולטן אם כן אחר כך כשהחזירתם לו האדמה למה לא שמח לקבלם, גם למה הוצרך ה' לפרוע לו ממחנה סיסרא והרי שלך לפניך יחזירם לו בעצמן ולא היה צריך ערב :

עוד קשה הלא עינינו רואות כי אין הים סובל בתוכו אדם ובהמה אלא פולטן ליבשה שזכורני פעמים שטבעו בני אדם בים והשליכן ליבשה מהם ביום ההוא מהם אחר יום או יומים ולדבריהם ז"ל הים חפץ שיהיו עומדים אצלו. וראיתי לרש"י ורשב"ם שפירשו שטענת הים הוא לצד פרנסת דגי הים שימצאו מזון. וצריך לדעת אם כן למה לא קבלם כשזרקתן היבשה והיו למזון הדגים. והיה נראה ליישב כי אז היו סרוחים ואינם ראוים למאכל דגים, וזה דברי דחוי כי מן הסתם לא יתעכב ה' לומר ליבשה לקוברם מדין לא תלין, וגם אין צורך בדבר לעכב קלונם על פני האדמה אלא עד שימותו ואחר מיתה מה צורך להתעכב בלא

קבורה. והגם שאין דרכנו בחיבור זה לפרש מאמרי רבותינו ז"ל, עם כל זה הענין הוא צורך משמעות הכתוב, וכדי שלא נאמר מדרשים חלוקים נראה להתאימם על פי מאמרם ז"ל (מכילתא י"ד ל') וכתבנו אותו בפסוק וירא ישראל וגו' מת על שפת הים כי ראו אותם בגמר מיתה בעודם קצת חיים כדי שיכירו ואז וכו', ולפי דבריהם אלו זרח אור ב' המאמרים, כי מה ששאל הים שלא יפלוט אותם הוא לצד כי ה' אמר אליו לפלוט אותם חיים לסיבת הנזכר לשמח ידידיו שיכירו המצריים ישראל ויראו ותכסם בושה כאמור בדבריהם הפלגת נס זה, והגם שלא רמוז במאמרם זה ענין הפליטה שתהיה בעודם חיים, אף על פי כן רבותינו ז"ל סומכים למה שידוע ביניהם, ולזה טען הים יש עבד שנותן וכו' הכוונה כי חפץ הוא לגמור המצוה במכעיסי אל. ותמצא כי כל שרי מעלה וכל ברואי מעלה ומטה חפצים וחשקים לעשות מצות ה' כי הם אביונים בדבר לצד שאין להם מצות, וכן תמצא שם בפסחים באותה סוגיה כי גבריאלי בקש מה' להציל אברהם מכבשן האש ואמרו שם כי ה' לא קפח שכרו ואמר לו תזכה ותציל ג' מבני בניו וגו' עד כאן הרי כי זכות הוא למלאכים לעשות חסד לצדיקים ולאובהי עליון, וכמו כן היה חפץ הים שתגמור יציאת נפשם בים ולא ביבשה ולזה צעק לבו, והשיבו אל עליון כדרך שעשה לגבריאלי כי לעתיד ימציא לו זכות אחר לאבד עם רשע חלק ומחצה והוא מחנה סיסרא שהוא יעשה בהם מצות איבוד רשעים:

עוד יש טעם בטענת הים שהיה חפץ שתגמר מיתתם בים לקחת כל כוחות החיוניות שהם כל הנפשות של העם, כי מטבע נפשות העמים לעמוד במקום מיתתן כאומרו (קהלת ג') ורוח הבהמה הירודת היא למטה לארץ, והעובדי כוכבים ומזלות נמשלו לבהמות וכי תצא נפשם בים יזכה השר בהם לבחינת המושגות אצלו מהענין, ולזה כשאמר אליו לפולטן חיים שאז תהיה הארץ זוכה בדבר כי קונים מקומן במקום הנחתם יורדים שמה צעק לבו יש עבד וכו' עד שענהו רבו כי יתן לו בעדס וכו' פירוש בני אדם חיים כמות אלו ופרט לו בדומין לאלו ושאב חיותם מהם שהוא עיקר חשקו לא בגוף, ולזה אחר שפלטם ויצתה נפשם על שפת הים וזרקתם האדמה לים לא רצה לקבלם כי אינו מטבעו והארץ היא המכסת על בניה אשר לוקחו ממנה והכריחה ה' לקבלם כי לה נוגע הדבר. ולא תקשה לדרכינו זה ממה שאמרו שם בפסחים כי כשפרע ה' לים פתחו דגים שבים ואמרו ואמת ה' לעולם ע"כ, אם כן להם נוגע הדבר, ואולי כי בעת אשר יחפוץ הים בקבלתם בתוכו שהוא בזמן שהם חיים היו הדגים נהנים מהם ביני וביני קודם שימותו ואז ישליכם הים ואין להם עוד מהם מזון ועל זמן פרנסתם אמרו שירה. וראיתי מי שנתעצם בטענת הים יש עבד וכו' הלא יד עבד כיד רבו, ואין בזה קיהוי כי הים טענתו נכונה על דרך אומרם (תענית כ"ה), משמים מיהב יהבי משקל לא שקלי, ועל אדנות אדונו הוא אומר וכי קרה מקרה זה לאיזה עבד מעבדי ה' שנתן לו רבו וחזר וכו', ולזה לא אמר יש אדון שנותן וכו' וחוזר וכו' כי זו אינה טענה יש ויש ואדרבא יד עבד כיד רבו וכאלו לא נתן אלא דבריו הם לרבו כי אינו מתנהג כן עם עבדיו:

{טו} אז נבהלו וגו'. אומרו אז לומר כי אינו בזמן שדבר בו עד עתה שהוא זמן של הנכנסים לארץ אלא על זמן ביאת גואלנו, ולזה אמר אז נבהלו אלופי אדום, וכן הוא אומר (במדבר כ"ד י"ח) והיה אדום ירשה, וגם אז יחול זמן לזכות במואב ועמון, ולזה אמר **אילי מואב יאחזמו רעד**, וטעם שלא הזכיר עמון, כי גם הוא מאב פירוש עם בתו בא, ואז גם כן נזכה בכל הנשאר מהכנעני, והוא אומרו נמוגו כל יושבי כנען, ואמר **יושבי**, לומר שיטהרו בהם אפילו שאר העמים, וטעם אומרו לשון עבר כי דבר ה' כאילו נתקיים והיה:

טז **תפול וגוי' עד וגוי'**. פסוק זה ושלאחריו ידבר כל אחד על ב' הכנסות לארץ אחת בימי משה ואחת בימי המשיח, ולזה אמר העניינים כפולים :

יח ה' **ימלוך וגוי'**. טעם שלא אמרו ה' מלך, אמרו הם עצמם הטעם כי בא וגוי' פירוש לצד שלא נעשה המשפט אלא באומה אחת, והוא אומרו **כי בא סוס פרעה** וגוי' כי לא יוקח מזה הכחשת כל האלהות אשר אומות אותם יעבדו ולזה אין מלכותו נכרת לעולם, מה שאין כן לעתיד לבא כי יעשה ה' משפט בכל הגוים אז יהיה ה' למלך על כל הארץ והוא אומרו ה' ימלוך :

או ירצה טעם אומרו **ימלוך** ולא מלך כי בא סוס פרעה וגוי' פירוש כולם היו בטביעה כסוס אחד והכוונה בזה כי לא נמלט מהם עד אחד כשם שיטבע אדם אחד יטבעו כולם, והן אמת אם היה מגיד לעולם הפלגת ועוצם הנם להכיר העולם גדולת תגבורת פאר נצחון והוד יסוד אמונתינו אשר כל שומעיו יתלהבו ויאמרו הבו יקר כי הוא זה אדונינו מלכנו ומעתה יהיה ה' למלך אלא שלא הלכו ביבשה ונמלטו זולת בני ישראל, והוא אומרו ובני ישראל הלכו וגוי' ולהם לא ישמעו האומות כי הם נוגעים בדבר להיותו אלהיהם :

כב **ויסע משה וגוי'**. פירוש נסיעה זו על פי משה נסעוה ומכאן ואילך על פי ה' :

כג **ויבואו מרתה וגוי'**. צריך לדעת למה לפעמים יקרא לה מרתה ולפעמים מרה, ונראה כי שם המקום היה מרתה והמעין של מים שבו לא היה לו שם מיוחד, ואמר **ולא יכלו לשתות מים ממרה** פירוש מהמעין שהיה במרתה מטעם כי מרים הם, ואחר כך חזר הכתוב לגלות לך כי שם מרה שאמר הוא שם שנקבע למעין ההוא אחר שמצאו מימיו מרים קראו הכתוב על שם העתיד, ולדרך זה יבא על נכון אומרו **כי מרים הם**, לצד שקריאת שם מרה הוא על העתיד ואז עדיין לא נקרא שמה מרה וכאלו אמר לשתות מים ממרתה, לזה הוצרך לומר **כי מרים הם** והבן :

כד **וילונו וגוי' לאמר**. יספר הכתוב בגנותם כי באו בריב, ואין הכתוב מקפיד אלא על תלונותם, אבל על פרט אומרם מה נשתה לא יקפיד ה' אם היו אומרים כדרך שואל חסרונו :

כו **אם שמוע וגוי'**. פירוש **אם שמוע** לחק ומשפט אשר שם כאמור בסמוך תזכו לשמוע בקול ה' פירוש ממנו יתברך, על דרך אומרו (דברים ד' ל"ג) השמע עם קול אלהים וגוי', ומבשרם שיזכו למה שזכו אחר כך, וה' נתן להם שבת ודינים קודם (סנהדרין נ"ו:) לנסותם אם ישמעו למצות אלו יצום התורה כולה, והוא אומרו למעלה **ושם נסהו** פירוש אם יעמוד בקבלת התורה. ותמצא שכאן רמז הכתוב ד' מצות ללמוד וללמד לשמור ולעשות, כנגד ללמוד אמר אם שמוע וגוי' בקול ה' זו תלמוד תורה, וכפל השמיעה לטעם הנזכר, גם לרמוז להם שיהיה עסק התורה בחשק גדול שהגם שעודנו לומד יתאוה ללמוד עוד וזה יגיד שאינו שבע וקץ בלימודו. וכנגד ללמד אמר **והישר בעיניו תעשה** על דרך אומרם ז"ל (נדרים ל"ז.) מה אני בחנם אף אתה בחנם, ושיעור הדברים הוא על זה הדרך והישר בעיניו יתברך לעשות הוא עם ברואיו שנתן להם התורה בחנם תעשה גם כן אתה, וכנגד מצות עשה אמר **והאזנת למצותיו**, וכנגד מצות לא תעשה אמר **ושמרת כל חוקיו** לשון שמירה הצודקת על ל"ת :

אשר שמתו וגו'. טעם שפרט לומר אשר וגו' נתכוון לבל יאמרו כי אינו מבטיח אלא שלא להביא עליהם מחלה אבל אם באה לזולת בהדי הוצא לקי כרבא ואין כאן הבטחה לזה אמר אשר שמתו במצרים, ולכו וראו מעשה מצרים שהגם שהביא ה' כמה מחלות היה ה' מגביל למכה לבל תגע בהם הא למדת שאפילו בשעת חרון אף יפליא ה' להם חסדו ויצילם ה' :

כי אני ה' רופאך. פירוש לצד חולאים שאינם בידי שמים כאומרם ז"ל (כתובות ל'). הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים. לזה אמר **כי אני ה' רופאך** פירוש הגם שיקר לך מקרה מהם אני ארפאך מהם, כי משה הוא שנתחכם להביאם דרך זה לסיבה ידועה :

שמות פרק-טז

[ג] ביד ה' בארץ מצרים. פירוש כי אם היו במצרים והיו ממאנים לצאת מה היה הדבר היו מתים הרוגי ה', לזה אמרו כי הם בוחרים שהיה ה' ממיתם בארץ מצרים על מיאונם ולא יודו לצאת, וימותו ברעב, על דרך אומרם (איכה ד') טובים היו חללי חרב מחללי רעב :

בשבתנו על סיר וגו'. מכאן אתה למד כי מדברי לשון הרע זה הם אותם שלא היו עליהם עול סבלות מצרים והם השוטרים, כי המעונים סובלי עול הגלות לחמא עניא אכלו במצרים. ואולי שהם הרשומים ברשע הוא דתן ואבירם :

בשבתנו על וגו'. פירוש ובאמצעות הבשר היו אוכלים לחם לשובע כי היה להם הבשר ללפת בו את הפת :

או ירצה כי מלבד שכבר אכלו לחם פירוש סעודתם היו מוסיפין לאכול בשר על השובע. ואולי שדקדקו באומרם **על סיר** וגו' ולא אמרו באכלנו בשר וגו' לרמז כי לא היו אוכלים שנתבשל ושהה כי זה יפגם טעמו אלא שהיו יושבים על הסיר לאוכלו בעת גמר בשולו. ורמזו לו בדבריהם כי הגם שיאמר להם שחטו ממקניכם ואכלו בשר זה לא יספיק בתמידות כאשר היו רגילים לאכול תמיד לחם ובשר. עוד יתבאר הכתוב למה שקדם לומר כל עדת בני ישראל מן הסתם לא תהיה כל העדה בגדר שוה בתלונתם נגד ה' ונגד נביאו, ולזה רשם ה' ב' טענות כנגד ב' כתות שהיו בישראל אחת תובעת בשר ואחת תובעת לחם, והוא אומרם **בשבתנו על סיר הבשר** זו כת הפריצים שבהם והתחיל הכתוב בדברים אלו כי בקלקלה מתחילין מן הצד, ואחר כך אמר באכלנו לחם לשובע כנגד התובעים לחם לאכול כי היו רואים עצמן בארץ לא עבר בה איש ולא היו מושלים ברוחם להמתין עד שיתן להם רבם מנתם :

[ד] ויאמר ה' אל משה הנני וגו'. לא אמר הכתוב לאמר. גם התחיל לדבר נוכח וסיים נסתר ויצא העם וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (יומא ע"ה.) כי המן היה יורד לצדיקים פתח אהלו של כל אחד ולא היה צריך לצאת אחריו ולשאר העם היה

יורד במקום אחר והיו יוצאים ללקוט, והוא אומר **הנני ממטיר לכם לחם וגו'** פירוש באין צורך לצאת ללקוט, אבל העם יצאו וילקטו. כנגד מה שלא בטחו וקדמו לשאול ישיגוהו בטורח:

וטעם שלא אמר בתחלת נבואה זו לאמר, לצד כי עדיין יצוהו פעם ב' כל הדברים בפרשה שאחר זו אלא שהקדים הדברים למשה למצוא בפיו מענה, ותכף ומיד השיבם שהנבואה נאמרה לו כהרף עין ותכף ומיד והנה כבוד ה':

למען אנסנו וגו'. כי לחם מן השמים לא יצטרך שום תיקון ובוזה יהיו פנויים מכל ואראה הילך וגו':

עוד ירצה על זה הדרך טעם **דבר יום ביומו למען אנסנו** כשיהיה צריך לו בכל יום למזונותיו:

[ה] **והכינו את אשר יביאו.** פירוש כי ההבאה עצמה בכלל ההכנה וצריכין להכניח מיום ו' כדי שלא יביאו בשבת, והוא מאמר משה לישראל (פסוק כ"ט) אל יצא איש ממקומו וגו':

[ו] **ערב וידעתם וגו'.** פירוש לצד שישראל דברו בדרך החלטת המניעה שימצאו בשר במדבר באומרם מי יתן מותינו וגו' ולא שאלו הדבר קודם זה יגיד כי היה להם הדבר בלתי אפשר, לזה אמר להם ערב וידעתם כי ה' וגו', כי עד עתם אינכם יודעים המוציא אתכם מה נורא מעשיו ולא לקחתם ידיעה מהמסות הגדולות כי כל יכול עכשיו מחדש תכירוהו. וכונת דבריו הוא לשבט מוסר כי טח מראות עיניהם וגו' (ישעי' מ"ד). וטעם שלא תלה הידיעה אלא במעשה ערב ולא במעשה בוקר, לצד שהוא המופלג אצלם במניעה. ואמר **וידעתם** בתוספת וא"ו, לומר מלבד שתוסר יראת מות ברעב אלא שיהיה בדרך מופלא כמעשה ה' הנורא המוציא אתכם מארץ מצרים:

[ז] **ובוקר וראיתם וגו'.** פירוש בוקר הוא מה שאמר בסמוך ויאמר משה וגו' והנה כבוד ה', וענין זה היה ביום ב'. ולפי זה טעם אומרו **וראיתם** בתוס' ו', פירוש מלבד דברו אשר ידבר לכם על ידי עוד יעשה ה' לכם דבד שיראה לכם את כבודו. או ירצה באומרו **ובקר** כי גם בקר ידעו כי ה' וגו', והיא נמשכת למעלה עם אומרו ערב וידעתם וגו' ובקר, ואומרו וראיתם הוא תחלת ענין, וכפי זה אפשר כי בו ביום ראו כבוד ה':

[ח] **ויאמר וגו' בתת וגו'.** להיות שבתחלה אמר הדברים סתומים ערב ובקר ולא אמר מה יהיה ערב ובקר לזה חזר ופירש מה שאמר ערב וידעתם הידיעה היא בתת ה':

[ט] **ויאמר משה אל אהרן.** פסוק זה אפשר שהיה ביום ראשון עצמו שדבר אליהם ערב וידעתם. או אפשר שהיה למחרתו, ומה שאמר להם ערב וידעתם אינו חוזר על ערב של אותו יום אלא ערב של זמן שיתן ה' להם כאומרו בתת ה' וגו' ולאפוקי בוקר:

[י] **כדבר וגו'.** פירוש שהיה ה' כיושב ומצפה שיפנו אליו ותכף לדברו נראה כבוד ה' בענין:

יא (יא~יב) **וידבר וגו' לאמר שמעתי וגו' דבר וגו'**. קשה למה אמר תיבת **לאמר** בפסוק א' ולא הספיק במה שאמר אחר כך דבר אל בני ישראל, ואם נתכוין שגם פרט זה שאמר לו שמעתי את תלונות וגו' יאמרנו לישראל אם כן למה הוצרך לומר עוד אחר כך דבר. ונראה לומר על פי דבריהם ז"ל (יומא ד'): שאמרו שכל האומר דבר לחבירו הרי הוא בבל תאמר עד שיאמר לו לאמר, והנה כשדבר ה' למשה ואמר לו **שמעתי** וגו' הם דברי ה' למשה, וענין זה הוא בבל תאמר לזה אמר לו ה' **לאמר**. והנה אין הכרח בזה שחייב לומר אלא רשות הוא שמרשהו לומר לשלול בל תאמר והדבר בידו להודיע דבר ה' זה אליהם, וכשרצה ה' שידבר אליו דברים שנוגעים לישראל אמר דבר אל בני ישראל כי מכאן ואילך הם דברים שאני מחייבך לדברם, ולזה תמצא ששינה ה' את דברו כי מקודם דיבר דרך נסתר על ישראל כאלו מדבר דברים בינו לבין משה אלא שהרשהו לספר לישראל. וכשיאמר לישראל צריך לדבר להם על זה הדרך כי ה' אמר למשה ששמע תלונות בני ישראל לא שהושלח מה' לומר להם משמו ששמע וגו', ומאמר ב' אמר אליו דבר אל בני ישראל משמי בשליחות בין הערבים תאכלו. וטעם שהוצרך לומר תיבת לאמר נתכוון שיאמר להם משמו יתברך. וזה שיעור הכתוב דבר אל בני ישראל שאני אומר להם בערב תאכלו וגו' והוא אומר **לאמר**, ומשמשת תיבת לאמר במקום כה אמר ה', גם בזה יוצדק גמר הדברים שאמר **אני ה' אלהיכם**, וזולת לאמר ישמע הדבר שחש ושלום על משה :

טו **ויאמרו איש וגו' מן וגו'**. צריך לדעת מה כוונת הכתוב בזה. ואולי כי בראותם אותו הזמין ה' לפיהם במקום שיאמרו מה הוא אמרו מן הוא, וזה שמו אשר קבע לו ה' ושם שמו בפי ישראל על דרך אומרם ז"ל (ברכות ז'): אשר שם שמות בארץ שיכוונו לשמות אשר קרא להם הבורא. ואמרו **כי לא ידעו** נתן הכתוב טעם המצאת השם לפיהם הוא לצד שלא ידעו מה הוא ומאמצעות זה נפל אליא בפיהם. ואולי כי מזה נתחכמו בני ישראל וקראו שמו מן דכתיב (פסוק ל"א) ויקראו בית ישראל שמו מן שהשכילו בתיבת מן שאינה מן הרגיל בנדבר ואין זה אלא רוח ה' דיבר ומלתו על לשונם כי זה שמו :

טז **איש לפי אכלו**. פירוש לפי שיעור בני ביתו אם רבים אם מעטים. ואמר **אכלו** כי אכילת כולן תחשב אכילת האיש התלוי בו, והעד על זה מה שאמר אחר כך וימודו בעומר וגו' איש לפי אכלו וגו', וחזר לומר כמה יקחו לכל אחד עומר לגלגולת, וחזר לומר **מספר** וגו' לומר שלא יעשו הפרש בין קטן לגדול אלא מספר הנפשות כי כולם ישוו באכילת המן. ואמרו **לאשר באהלו** נתכוון לומר כי מי שיש לו באהלו איש או אשה שאין מזונותיהם עליו והם בשכונתו שגם להם יקח האיש. ודרשת רבותינו ז"ל (יומא ע"ה). תאיר עינים בנפלאות ה' :

יט **ויאמר משה וגו'**. אולי כי מצוה זו משה מעצמו דן אותה, להיות שראה כי ה' נותן להם דבר יום ביומו זה יגיד כי אין יום אחד מכין לחברו והבין דבר מתוך דבר ואסר להם. ולזה אמר הכתוב ולא שמעו אל משה, וקשה לא היה צריך לומר אלא ויותירו וגו' ואני יודע שלא שמעו :

עוד למה לא הספיק לומר ולא שמעו ויותירו ואני יודע כי לא שמעו למשמיע. ולדברינו יבא על נכון פירוש **ולא שמעו** למה שנתחכם ואסר להם מדעתו. ולדרך זה ידויק גם כן אומר במאמר הקודם לזה זה הדבר אשר צוה ה' מה שלא אמר כן במה שלפנינו. וטעם שהבאיש וירם תולעים, שהסכים ה' על ידו שהצדיק בסברתו סברת חכם עדיף מנביא :

ואפשר לומר כי לעולם מפי הגבורה נאמרה לו מצוה זו אלא לצד שכבר אמר זה הדבר אשר צוה ה' סמך שכל ענין פרטי דיני המן נמשך למה שהקדים לומר זה הדבר אשר צוה ה', והם לא השכילו כונתו וחשבו כי הוראתו הוראת חכם לא הודעת נביא :

[כ] **וירם תולעים וגו'.** טעם שהקדים וירם וגו' לויבאש, לצד שהרמת התולעים תמצא במין המתוק ולא יבאש כי אין הסרחון רגיל בדברים המתוקים כרגילות הויית התולעים ומן זה טעמו כצפיחת בדבש ולזה אמר **וירם תולעים** ולא די זה אלא **ויבאש**. והעד הנאמן לפרושנו זה אומר (פסוק כ"ד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו פירוש לא מלבד שלא הבאיש אלא אפילו רמה הרגילה להיות בלא סרחון לא היתה בו, ואם לא ירום תולעים עד שכבר הבאיש אחר שאמר הכתוב ולא הבאיש אין צורך לומר עוד ורימה וגו'. והנה ראיתי לרבותינו ז"ל (מכילתא) שלא פירשו כדברינו, ואולי כי יסברו שעל כל פנים הגדלת התולע יקדים לה קצת מההבאשה שממנו תתהוה הגם שלא יבאש המתוק. ובדרך רמז ירצה כי אין תולע גדל אלא מהנבאש. והנה מצינו שתרגם אונקלוס רע ביש, ובחינת הרע ויסודו הוא עבור פי התורה והמצוה, ואדם כי יחטא ירום תולעים, והוא סוד גדילת תולעים מהפירות ואויר האדמה אחר חטא האדם, והוא אומר **וירם תולעים** הטעם הוא לצד ויבאש שנעשה בו בחינת הרע שהניחוהו הפך מצות התורה, ולזה כשאמר להם משה הניחו אותו וגו' עד הבקר אמר הכתוב ויניחו אותו עד הבקר כאשר צוה משה ולא הבאיש ורימה לא וגו' פירוש לא נגע בו בחינת הרע ובזה ורימה לא היתה, וכמו כן הצדיקים אשר לא יטעימו נפשם מבחינת הרע לא יתליעו. וצא ולמד מעשה ר' אליעזר בר רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום (ב"מ פ"ד:) כי תולע אחד לבד גדל באזנו לצד בחינת הרע אשר נגע שם :

[כב] **ויגידו למשה וגו'.** מכאן משמע שלא הודיעם קודם דבר ה', וקשה איך יכבוש חס ושלום נבואתו ולימדונו רבותינו (סנהדרין פ"ט.) דין נביא הכובש נבואתו וכו' חס ושלום, ומה גם בהגדת מצוה לקיים ישראל רצון המלך שיש בזה ב' בחינות כובש נבואה ועקירת המצוה, ואין לומר כי חס ושלום שכח מצות ה' אם כן נחוש לו גם כן ששכח ממה שנצטוו ועדיין שכוח חס ושלום, ומה גם שלא היה לו לעכב זמן מה לישכח ותכף ומיד היה לו להגיד נבואתו, וגם קושיא לאלהינו למה לא הזכירו כשידעו בו ששכח באותה שעה עצמה היה לו להזכירו ולא היה מניחו שכוח עד ז' ימים שהוזכר מעצמו :

אכן משה רבינו טעמו ונימוקו עמו ובמתק לשונו השיב תשובה כראי מוצק (איוב לז) באומר **הוא אשר דבר ה' שבתון שבת וגו' כאן** בנועם דבריו השמיט תיבת לאמר רמז כי לא דבר לו ה' לאמר להם, ואשר על כן הדבר בבל תאמר כמאמרם ז"ל (יומא ד'): וכתבנוהו בפסוק (י"א) וידבר וגו' שמעתי וגו', וזה הוא טעמו שלא הודיעם קודם. והעד הנאמן לדברי משה ה' מעידו בנוסח הנבואה כשאמר לו (פסוק ה') והיה ביום הששי וגו' תמצא שלא אמר לו ה' שם דבר אל בני ישראל ולא תיבת לאמר, הרי סתם הדבר בפניו שאין לו שליחות במצוה זו לישראל, והוא שאמר הוא אחר מעשה שלקטו לחם משנה ובאו לפניו גילה להם הדבר ואמר להם שלא היה אצלו אלא בדרך סוד נמסרו לו הדברים ולא לאומרם :

ויש לנו לתת לב כפי זה מי התיר לו לאמר להם כל מצות האמורות בדבריו שלא נאמר לו דבר ולא לאמר :

ונראה כי נתחכם משה בחקירת חכם למה לא רצה ה' שיאמר הדברים לישראל, והשכיל כי טעמו הוא שחפץ ה' לנטוע בהם נטע אמונת והצדקת מצות שבת שתהיה קבלתה וידיעתה ממנו אל עליון שלא על ידי שליח תחילה אלא כשיצאו ללקוט כמנהגם שיעור הרגיל ליומו וימודו וימצאו פי שנים מהרגיל יום יום יראו ראייה חושיית ושכליית כי ה' מצווה להם לבל יטרחו ביום שבת ומזמין להם מיום ששי צורך יום ז' כדי שבזה תהיה מצוה זו אצלם מקובלת בתוס' קבלת הרצון ומורא גדול מעבור עליה לצד שמעלתה גדולה, וכמאמרם ז"ל (שמות רבה פכ"ה) שקול שבת כנגד כל התורה כולה, ולזה לא צוה להם תחלה על השבת משה כדי שלא יכוונו להרבות בלקיטה וילקטו כמשפט יום יום ויעשה להם הנס למצוא בכפלים אין זה אלא מעשה אלהים אשר ישיחם לשמור שבת. ואם תאמר סוף כל סוף יצוה להם משה על השבת ויאמר להם כי לא ילקטו אלא כשיעור זה הרגיל כדי להכיר הדבר, אין זה מהמוסר להבינם כי צריכין נס להצדיק דברי משה, לזה עשה ה' דבר חכמה:

ועוד אם היה מקדים המצות על ידי משה עדיין יש מקום לטעות, על דרך מה שאמרו במנחות פרק רבי ישמעאל (ס"ה), כשנטפל רבן יוחנן בן זכאי לבייתוסין הארורים ואמר להם עצרת אחר השבת מנין לכם ופטפט כנגדו זקן א' מהם ואמר לו משה אוהב ישראל היה ויודע עצרת יום אחד הוא עמד ותקנה אחר השבת כדי שיהיו מתענגין ב' ימים עד כאן. וכתבו התוספ' שם וזה לשונם עמד ותקנה והקב"ה הסכים על ידו עד כאן. הרי כי יש טועים שהגם שתהיה המצוה מפי משה יסכים הקב"ה על ידו, אם כן יש הפרש להקדמת ידיעת המצוה מנסיון אל עליון, לזה לא צוה ה' למשה לאמר לישראל דבר זה, ומעתה אחר שיצתה המחשבה אשר חשב אלהים והכירו ישראל הדבר תחלה אמר להם משה **הוא אשר דבר ה' אלי שבתון שבת קודש**. ואם תאמר למה לא הועיל ההיכר להשיג בו ידיעת שבת והוצרך משה לומר להם הדברים. הנה זולת דברי משה יטעו ויאמרו אולי נגמרה ירידת המן ולזה נתן להם ה' שלא כסדר הרגיל, לזה אמר להם משה **הוא אשר דבר וגו' ולא לסיבה אחרת**, ויוכר הדבר להם בהחלט כשירד המן יום א' אחר השבת. והוכרח משה לומר להם הדברים שהם בבל תאמר שלא יכשלו באותו שבת ויצאו אלא שלא אמר להם האזהרה בפירוש כאשר אבאר בפסוק עד אנה מאנתם:

[כה] אכלהו היום וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לצוותם על אכילתו. ואולי כי להיות שלא אמר להם אלא הניחו אותו למשמרת ולא פירש להם שיהיו מותרים באכילתו, והגם שלא מצינו שאסר בפירוש אכילת הנוטר מכאן אתה למד שאסרו להם. או אולי דאסור מדין לא תאכל כל תועבה ואמרו ז"ל (חולין קי"ד): כל שתעבתי לך הוא בבל תאכל, לזה אמר להם **אכלהו היום**. ודקדק לומר **היום** לשלול יום אחר אסור הנוטר לבקר, וכדי שלא תטעה ותאמר היום דוקא ולא יום אחר כל עיקר ואפילו שבת, לזה גמר אומר **כי שבת** וגו' הא למדת כי מיעוט היום לא בא למעט אלא שאינם שבת:

עוד נתכוין באומרו **כי שבת** טעם למה שלאחריה על זה הדרך ולטעם שהיום שבת לא תמצאוהו בשדה, דקדק לומר **בשדה** לרמוז מאמר רבי שמעון בן יוחאי שאמר בזוהר (חלק ב' פ"ח). כי ביום שבת ירד המזון של כל ששת ימים למעלה ומאותו מזון יורד דבר יום ביומו, והוא אומרו **לא תמצאוהו בשדה** אבל למעלה בו ימצא אדרבה מזון לכל ו' ימים:

כז **ששת ימים וגו'**. הכוונה בזה להזהירם לבל יצאו ללקוט, ופירוש **לא יהיה בו** לא יהיה בו מעשה זה של הלקיטה, שאם על הויית המן כבר אמר לא תמצאהו בשדה, ולזה כשיצאו מן העם ללקוט אמר ה' להם עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו' הרי שעברו על הלאו והיכן מצינו אזהרה זו שאמר להם כן, ואם כוונתו על דיוק הנשמע מאומרו ששת ימים לבד, לאו זה לא יקרא לאו אלא עשה כדין לאו הבא מכלל עשה (פסחים מא.) ולא יוצדק לומר להם עליו מאנתם לשמור כי לשון שמירה יאמר על הלאו:

כז **ולא מצאו**. פירוש שאם מצאו היו לוקטין:

כח **עד אנה מאנתם**. לפי מה שהעליתי בפסוק ויגידו למשה כי משה לא פעל און במה שלא אמר להם קודם ענין זה אם כן מה מקום לכוללו עם הממאנים לשמור מצות ה' ורבותינו ז"ל (בבא קמא צ"ב.) אמרו דבהדי הוצא לקי כרבא, ודבריהם ז"ל יצדיקו כי לא פעל מכשול. ולי נראה כי על כל פנים לא יכללנו הכתוב עם השאר אם לא היה לה' עליו חוט השערה מההקפדה. והצצתי במאמר משה בסמוך לפסוק זה שאמר לישראל ראו וגו' וצריך לדעת נבואה זו אימתי נאמרה למשה, אם נאמרה אחר שאמר לו עד אנה מאנתם קושיא לאלהינו למה לא צוה לו קודם לצוות ישראל אל יצא איש וגו', ואם נאמרה לו קודם איך לא אמרה משה לישראל:

אכן זו היא שגיונו של איש האלהים כי ההתחכמות שנתחכם בהשכלתו בדברי ה' בטעם שלא אמר לו דבר וגו' או לאמר היה צריך לאומרה לישראל, והוא לא אמר להם אלא הוא אשר דבר ה' וגו' ולא אמר להם היוצא ממעשה זה אשר עשה ה' לחם משנה שהוא לתת להם השבת בדרך זה ממנו להם על דרך שפירשנו בפסוק (כ"ב) ויבואו כל נשיאי העדה וגו', והנה מזה יצא להם שיצאו ביום שבת קודש מן העם ללקוט כי חשבו כיון שלא אמר להם אזהרה בפירוש אלא דמפרש להם הענין הוא אשר דבר וגו' לא עשו הרגשה ויצאו ללקוט ולא חששו לזה עד אחר כך כשאמר להם אל יצא וגו' אז אמר הכתוב וישבתו העם וגו' הא למדת כי לא כן מקודם, אשר על כן כללו ה' ואמר עד אנה מאנתם. ולזה כשראה משה שהקפיד ה' עליו הבין הדברים ותכף אמר ראו כי ה' וגו', והם הדברים שנאמרו לו בתחילת דבר ה' בענין זה (פסוק ה') והכינו את אשר יביאו וכמו שפירשתי שם. והנה מכאן אתה למד שעל עיכוב מאמר זה לישראל כללו ה' עם הממאנים שהיה לו לומר לישראל כונת ה' כמו שהשיג לדעת הוא וכמו שפירשנו בפסוק ויגידו למשה. וסובר אני כי אין בדבר זה כדי להתיסר בשבט מוסר גדול עליו ליאמר לו עד אנה מאנתם כי הוא לא נצטווה וכחד ולא עבר אפילו על חוט השערה אלא שהיה לו להודיע לישראל מה שהשיג בדעת עליון כדי שלא ישגו לצאת כמו ששגגו ואין בזה עונש, לזה אמרו ז"ל בהדי הוצא לקי כרבא ליקוי שאינו ראוי לו:

מצותי ותורת. כי מצינו להם שעברו על ב' מצות, א' שאמר להם אל יותר ממנו והותירו, וב' שאמר להם תלקטוהו וביום השביעי לא יהיה בו הלקיטה ועברו ויצאו ללקוט לזה אמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי, ואומרו **ותורות** גם כן הם ב' תורות, א' כי ה' אמר להם שילקטו עומר לגלגולת והם לקטו יותר, וכמו שדרשו ז"ל (מכילתא) באומרו ולא העדיף המרבה, ובמעשה שבת גם כן לא הספיק להם מה שנתן להם משנה יום ששי ויצאו ללקוט יותר מעומר לגלגולת, וב' שלא האמינו במאמר ה' כי ביום שבת לא יהיה בו ויצאו וגו' ואין לך עובר על תורה כזה שאינו מאמין בתורת משה עבדו:

[כט] ראו כי ה' וגו'. פירשתי למעלה שנתכוין משה לומר להם כי מצוה זו אינו צריך לאומרה הוא להם אלא הנה הם רואים אותה כי ה' נותן המצוה ממנו להם בלא שום אמצעי כמו שפירשתי בפסוק (כ"ב) ויגידו וגו' וזה למעלת השבת כי יראו ישראל הדבר בחוש הראות. ואומרו **אל יצא איש** פירוש כי ה' לא הוריד המן לצד שלא יצטרכו לצאת איש ממקומו וגו', ועיין מה שכתבתי בפסוק (כ"ח) עד אנה מאנתם :

[לב] ויאמר משה זה וגו'. צריך לדעת אומרו **הדבר**. עוד צריך לדעת מצוה זו למי מצוה אותה משה, אם לאהרן הרי הוא אומר אחר כך ויאמר משה וגו'. ועוד כפל הדברים רואני כאן. ונראה כי כונת משה הוא על זה הדרך **זה הדבר אשר צוה** וגו' **מלא העומר** וגו' ולא אמר ה' מי יקחנו וגם לא אמר סדר לקיחתו, גם לא אמר מקום הנחתו אלא זה הוא הדיבור שיצא מפי ה' אלי ולא יותר, ויאמר אל אהרן שפט בצדק דעת חכם, כי פירוש למשמרת סובלת ב' דרכים, ומדרכי התורה כל שהתיבה תסבול ב' דברים שקולים במשמעותה תכוין אל ה' כי איזה מהם תוציא, וב' הדרכים הם, הא' למשמרת מן הטומאה, והב' מן שליחות יד. כנגד שליחות יד אמר מקום המשתמר באוהל מועד, גם שם מקום שצורכי ישראל נתונים שם התורה וכלי שרת וזה גם כן כלי שמשמש הוראת דבר אשר חפץ ה' להראות לדורות, וכמו כן עשה ה' במטה אהרן ובמחתות עדת קרח, ולזה אמר להניחו לפני ה', וכנגד שמירת טומאה אמר צנצנת אחת, ואמרו ז"ל (מכילתא) צנצנת דבר שהוא מציץ מחבירו שהוא כלי חרס שכל שצמיד פתיל עליו טהור, וב' פרטים אלו שמעם מדבר ה' באומרו למשמרת, ומעתה דן כי אהרן הוא הלוקח כי הוא הכהן המשרת במקדש ולזה ויאמר אל אהרן, ולבל יחשבו העם כי ה' אמר אליו לדבר אל אהרן ולקחת צנצנת וגו' לזה אמר הנאמן הגדול זה הדבר אשר צוה ה' ולא יותר, והחכם הבין הכוונה :

או ירצה כי מתחילה כשקבל הנבואה סדרה לפני ישראל כסדר שמיעתה מאל עליון והיה חסר הידיעה מי העושה ומקום הנחת המן ומקום הנחת הכלי ולא ידע מה לעשות עד שבאה הנבואה פעם ב' ואמר לו ספקותיו, והוא אומרם בסוף המעשה **כאשר צוה ה' אל משה** פירוש לא תחשוב בדעתך כי פרטים שאינם מפורשים בדבר ה' שהם ג' הנזכרים משה מעצמו עשאן לא כן הוא אלא כאשר צוה ה' אל משה מפי עליון היו הדברים. ולדרך הראשון יתבאר אומרו **כאשר צוה ה' וגו'**, יכוין הכתוב לומר כי הצדיקו עיונו של משה כאלו כן צוה ה' אליו כאשר שפט בדברים הסתומים כמו שפירשנו :

למשמרת לדורותיכם. אמר לשון רבים, אחת היתה בדורו של ירמיה, ואחת תהיה לעתיד לבא כמאמרם ז"ל (מכילתא, כ"א תנחומא ג') שלשה דברים עתיד אליהו להעמיד לישראל ואחד מהם היא צלוחית של מן :

[לה] את המן אכלו וגו'. הוצרך לומר פעם ב' את המן ולא סמך על הזכרתו בסמוך, להיות שיש שינוי בין אכילת המן שאכלו עד בואם אל ארץ נושבת למן שאכלו עד בואם לקצה ארץ כנען שהוא קודם העברת הירדן כי אותו שעד ארץ נושבת היה מהמן שבכלים לא שהיה יורד יום יום, לזה כשרצה להזכיר המן שאכלו עד בואם אל ארץ כנען זכר אותו בפני עצמו לומר כי ישתנה זה מזה, והשכל יכיר זה כי כל שיוסיף להתרחק זמן שהיה קרוב למקור שנתהוה ממנו יגשם יותר. עוד אמרו ז"ל (קידושין ל"ח). וכי מ' שנה אכלו והלא חסרים ל' יום מט"ו בניסן עד ט"ז באייר אלא שהיו טועמים בעוגות טעם כמין. וראיתי לדקדק הכתוב למה שינה לשונו בתחילה כתיב **אכלו את המן** הקדים זכרון האכילה

לזכרון המן, וכשהזכיר המן פעם ב' אמר **את המן אכלו** הקדים זכרון המן לזכרון האכילה. הנה הכתוב ידקדק לשונו לומר כי ישתנה חשבון מ' שנה שמנה באכילת המן למה שמודיעך שאכלו המן עד בואם וגו' מלבד ההפרש שכתבנו של ירידתו יום או מהשמור, כי המן שנכנס בחשבון מ' שנה אינו אלא בערך מה שהיו טועמים באכילתו, והוא שהקדים זכרון אכילה קודם זכרון המן לומר כי לצד האכילה הוכר היותו מן שהיו טועמים בעוגותיהם מן אבל אין כל המ' שנה מן ממש שהרי ל' יום אכלו מה שהוציאו ממצרים עוגות, וכשרצה להגביל שיעור זמן אכילת המן הקדים זכרונו לומר אין זה נחשב מן לצד שטעמו כן אלא לפי מה שהוא כפי האמת ודו"ק:

שמות פרק-יז

[א] **ויחנו ברפידים ואין מים**. לדבריהם ז"ל (בכורות ה:) אין רפידים אלא רפיון ידים מן התורה יכולין הכתוב לומר כשרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים לזה גם ה' מנע מהם המים מדה כנגד מדה:

[ב] **וירב העם וגו'**. פירוש והמריבה הוא שאמרו להם בדרך זה תנו לנו מים וכי משה יש לו מים לתת להם אין זה אלא מריבה שאם היתה כוונתם לשאול כי יצעק אל ה' היה להם לומר כדרך שדברו אליו (חקת כא ז) כששלח ה' בהם נחשים שרפים. או אפשר שהיו תובעים המים כמי שתובע חוב מחברו ואומר לו תן לי מה שאתה חייב לי, ואמרו לשון רבים ודבריהם עם משה לבד, כאן כללו לה'. ולזה אמר להם משה **מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'**. ואמר בסדר זה כי בערך ה' כבר ידעו כי כל יכול אלא מנסים אם יש בקרבם:

[ג] **ויצמא שם וגו'**. הנה הענין יוליד התימה למה יביאם ה' אל הנסיון הגדול הזה למות בצמא, וכפי השכל ישער אדם שדבר זה וכדומה תוליד הכפירה. ועוד תגדל הקושיא על משה שבמקום שיאזור חלציו בתפלה ובתחנונים בא בטענה לפני ה' עוד מעט וגו' שיראה כי לא חשש על צמאונם ועל מות בני ישראל בצמא כי הכתוב מעיד כי צמאו למים:

ונראה כי ה' ניסה אותם להדריכם לשאת עיניהם ולהתפלל לפני ה' כי זה עיקר גדול באמונה ובהשלמת הנפש. ותמצא שנתחכם ה' על הדבר ולא נתן להם מן יום לחדש אלא דבר יום ביומו, ואשר על כן מנע מהם הנס עד שיתחנונו למול קונם וישמע צעקתם, ומודיע הכתוב כי במקום שיצעקו לה' היו מריבין עם משה וכשתקף עליהם הצמאון וילן העם על משה, לזה סדר הכתוב סדר המעשה ויצמא וגו' וילן וגו', לומר שלא עשו דבר זולת זה הא למדת כי לא צעקו לה'. וכן העיד הכתוב על נסותם וגו' היש ה' בקרבנו אם אין הא למדת כי לא היו מצדיקים בההשגחה. והן האדון ברוך הוא היה מכריחם לצעוק אליו ולהסיר המחשבה הרעה באמצעות תוקף הצמאון, וכל זה השכיל והבין משה ולזה לא התפלל אל ה' והיה מצפה לתקות האדון מהם, וכשראה כי גדול הכאב אמר לפני ה' **מה אעשה לעם הזה** פירוש מה אעשה להם להרחיק תלונתם מעלי ומזה תדע

כי הרגיש משה כי אין דבר זה תלוי בתפלה שאם לא כן היה מתפלל כמו שעשה על הים, ולו יהיה שלא נענה היה מוסיף בתפלה עד שיענהו ה', וטען עוד לפני ה' **עוד מעט** וגוי פירוש אם תוסיף לצערם עוד מעט תולדות הדבר שתצא מהם היא וסקלוני, ולו יהיה שאחר תוסיף לצערם עד שיצעקו לפניך בבכיה רבה ותצא כוונת ה' לפועל אבל ביני ביני וילך משה בסקילה, וזו טענה הנשמעת. וראיתי לתת לב איך עם ה' הרואים דברים המופלאים והנוראים במצרים ועל הים ובמדבר יטעו בדבר ולא יצעקו אל ה' והלא הם המכירים תועלת הצעקה כי שמע את נאקתם במצרים. ואולי כי דעתם היה שאין צורך לתפילה על הדבר כל שה' ישנו בתוכם, כי אחר שהביאם למדבר פשיטא שלא הביאם אלא לספק צורכם שאם לא כן הלא המה אבודים ולא יצטרכו לתפלה ואין זה אלא שאין ה' בקרבם, והוא הנסיון שאמרו היש ה' בקרבנו וגו' :

[ה] עבור לפני העם וגו'. אולי שידע ה' כי גדל הצמאון בעם ויהיו מסתכנים אפילו בזמן מועט, לזה אמר כי מדי עוברו יעבור לפני העם פירוש בדרך שידעו שאתה הולך למצוא להם מים כדי שישקוט אש הצמאון מהם ביני וביני ולא תעבור דרך שלא יהיה לפניהם, וגם קח עמך הזקנים כדי שתהיה ההרגשה :

אשר הכית בו וגו'. וזה יהיה לנס עצום כי זה אשר הבאיש המים הנמצאים ועשאים דם יפעול בכח עליון פעולה נגדיית שימציא מים לשתות העם. ויש בזה הכחשות מופלאות מנגדות למתחכמים להכחיש כי הם פלאות אלהי ישראל במטה זה תבקע קרקפתו החושבת זרות :

[ו] הנני עומד וגו'. פירוש לפניך במקום זה ושם על הצור, כי מלא כל הארץ כבודו בתמידות באין השתנות מקום שלא יהיה בו שוכן השוכן אלא יש מקום שתגדל בו השראת שכינתו יתברך, או כפי מעלת הכנת המקום כמקום המקודש, או כפי השרויים בתוכו :

[ח] יבא עמלק וגו'. להיות שנתעצלו בתורה שנמשלה למים ולאש דכתיב (ירמיי כ"ג) כה דברי כאש ולא נתעסקו במלחמתה של תורה, לזה הענישם בצמאון כנגד בחינת המים ובאש המלחמה של עמלק :

[ט] ויאמר משה אל יהושע. נתחכם משה כשהכיר העון שהוא לצד ביטול מלחמת התורה אמר אין ראוי לצאת למלחמה אלא יהושע שנאמר עליו (לקמן ל"ג י"א) לא ימיש מתוך האוהל בעסק התורה, ואמר לו שיבחר כיוצא בו ובזה יתגבר עליו וכן היה :

[יד] ושים באזני וגו'. צריך לדעת למה נתיחד מאמר זה ליהושע לבד. ואולי כי לצד שראה יהושע עוצם הכעסת עמלק ותוקפו ולא היה בו כח לעשות בו כליון אלא שהחלישם לבד ויש בלבו של צדיק איך לא עשה ה' מה שראוי לעשות ברשע זה, לזה בא ה' להפיג צנתו וצוה למשה לאמר לו באזנו פירוש כי הדבר הוא להשיב למה שבלבו של יהושע ואמר לו כי לא ידאג על הדבר מחה אמחה וגו' ודבר ה' כאילו כבר היה ותהיה זאת נחמתו. וטעם כפל מחה וגו' אולי שרמז לנו זמנים שימחה בהם, א' בימי שאול וכנגדו אמר מחה, ב' בימי מרדכי וכנגדו אמר אמחה, ואחת לעתיד וכנגדו אמר מתחת השמים :

שמות פרק-יח

[א] וישמע וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין יחסו בייחוס כהן מדין שאין זו מעלה אלא ירידה ומן הראוי ראשונות לא תזכרנה. ואולי כי יכוון שבח האיש באומרו **כהן מדין** לומר שהגם שהיו לו ב' בחינות הרמוזות בכהן מדין שהם היותו ראש למדין ואדוק לעבודה זרה אף על פי כן עשה ב' דברים נגדיים והפכיים לבי הפרטים. כנגד היותו גדול אמר **חותן משה** שנתחתן לאדם שלא נודעה לו גדולה עדיין, ודבר זה יקפידו עליו נוהגי שררה ואין צריך לומר א' המיוחד לאומתו שיקפיד לתת בתו לאדם בלא שם, וכנגד היותו אדוק לעבודה זרה כמשמעות המובן מתיבת כהן אמר הכתוב **(י"א)** מה שאמר בסוף הענין עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ודבר זה אין בו חידוש ומעלה גדולה באמור כן גוי א' לקובעו בתורה אלא באמצעות מה שקדם ליחסו בשם כהן מדין דבר גדול הוא שכהן אומה אחת מהם ובהם יעיד על כי הכל יפצה פיהם:

עוד טעם אומרו **כהן מדין** לומר באמצעות כן השיג לדעת כל אשר עשה ה', כי לאנשים הגדולים יתגלה ויודע הכל בצדק בלא תוספת וגרעון מה שאין כן לשאינם רשות הגם שיודע להם החדשות לא ידעו כל הדברים הנעשים:

את כל אשר וגו' גם זה יגיד שבח האיש שהשתדל לדעת כל פרטי המעשים, וזה יגיד כי אהב את יעקב, שהלא תראה איש שונא לרעהו יקוץ בהגדת שבחיו וטובו ויחדל מדעת מצבו הטוב, אשר לא כן אהוב לאהובו, ורשם ה' בדתו כי זה האיש אהב את ישראל. עוד ירצה בדקדוק עוד למה הוציא הכתוב פרט זה של הוצאת ישראל ממצרים מכלל כל אשר עשה. ועוד כי הוא עיקר כל אשר עשה ולא היה צריך לפרשה:

אכן לצד כי יתרו מן הסתם ידע תוקף שבית מצרים כאמור בדבריהם (מכילתא) כי אסירי מצרים לא פתחו מעולם, ומה גם לדבריהם (סנהדרין קו. שמו"ר פ"א) שאמרו כי יתרו היה מיועצי פרעה ובקי במצרים ואסיריה, ולזה הגם שישמע כי הוציא וגו' לא יצדיק היציאה בלבו, לזה הקדים הכתוב דבר שממנו הצדיק כי הוציא ואמר **וישמע יתרו את כל אשר עשה** פירוש כל הנפלאות והנוראות אשר עשה ה' בהצדקת נביא, והוא אומרו **אשר עשה למשה** והנפלאות שעשה להצלת ישראל בין ברדיית מחזיק במ בין בהפלאותם מהמכות בין בנס הים וכו' ובזה ידע כי **הוציא וגו'**, ולזה לא אמר וכי הוציא וזולת שמיעת כל הנעשה מהפלאים לא היה

מצדיק הגם שישמע ששלחם כי לא יאמין ואם יאמין לא יבטח כי יאמר שוב ירדפו אחריהם ואם רדפו ולא יכלו יכינו עוד מחנה וירדפו :

אכן במה ששמע **כל אשר** וגוי הצדיק כי הוציא. ותמצא כי רבותינו ז"ל נחלקו (זבחים קט"ז.) באיזה מהשמועות נרגש מהם אמרו קריעת ים סוף ומהם אמרו מלחמת עמלק, וזה מתאים לדברינו. ולדברי האומר מלחמת עמלק ממה שסמך לו וישמע, זה יגיד כי לא הספיק לו כל מה ששמע מהנפלאות כי יתלה שהסובב הוא פחזותו של פרעה שהתרים כנגד שלוחו של מקום לא לצורך הצלת ישראל כי לא היה ה' טורח כל כך בשבילם וכפי זה אין בטחון לישראל מעמים אשר יקומו עליהם לזה אמר הכתוב ששמע מלחמת עמלק, וכבר הפליאו רבותינו ז"ל (מכילתא) לומר מה עצמה המלחמה הארורה. ונראה לפרש לדרך זה אומרו כי הוציא פירוש לצד ששמע כל אשר עשה ובכלל זה מלחמת עמלק בזה הצדיק כי כל המופתים לא היו אלא למעלה ולחיבת ישראל להוציאם ובשבילם עשה כל אשר עשה ושמיעת עמלק יגיד :

עוד ירצה באומרו **כי הוציא** לסמוך אחריה הגדת קיחת יתרו את צפורה וגוי על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פ"ד) כי אמר יתרו למשה למה אתה מוליך אשתך וכו' אמר לו עתידין ישראל לקבל התורה על הר סיני ולא יהיו בני בכלל אמר לו לך לשלום וכו' עד כאן, ולזה אמר הכתוב **כי הוציא ויקח** וגוי לקיים דברו :

[ב] ויקח יתרו חותן משה. פירוש לצד שהיה חותן משה מצא עשות ככה שהלך להר האלהים וגוי שהניחוהו מיראתו של משה כי נפלה אימתו על כל העמים, אבל זולת זה היו מונעין אותו מלכת לכפור באמונתם ומה גם שחשוד היה בעיניהם, ותמצא שכל אומה תחייב מיתה לכופר באמונתם, ולצד היות יתרו לחותן משה היא שעמדה לו, ואולי שירמוז עוד כי הגם שהיה ליתרו כינוי של גדולה ליקרות כהן מדין מאם בכינוי זה ולקח לו כינוי חותן משה, והוא אומרו **ויקח יתרו** ומה לקח מהב' יחוסין שיחסו הכתוב בתחלה, **חותן משה** לא כהן מדין :

אחר שלוחיה טעם שהוצרך לומר אחר שלוחיה, גם דקדק לומר לשון שלוחין, וזולת דברי רבותינו ז"ל (שמות רבה שם) שכתבתי בפסוק את כל אשר עשה וגוי נראה לומר כי משה גרשה כשראה שהיה עוסק במצות שליחותו יתברך לא ידע שיעור הזמן ושלחה מביתו, והבנים אליעזר קטן היה וצריך לאמו שנולד בדרך במלון, וגרשם מן הסתם קטן היה סמוך לאליעזר מלפניו, או לדבריהם ז"ל שאמרו (מכילתא) שהתנה עם יתרו בן אחד לבת ובן ב' לאב, לטעם זה נמצאו שניהם בידה, וכוונת הודעת ה' הדבר כאן לומר שבח יתרו ומעלת משה בעיניו שהגם ששלחה לקחה וטרח בכבודו ובעצמו להוליכה לו אפילו אחר שלוחיה, אלא לדבריהם ז"ל (שמו"ר) שאמרו שלא שלחה אלא סמך על הבטחת יתרו כי ידיו תביאנה, נראה לומר כי טעם אומרו **אחר שלוחיה** פירוש שלא היה הדבר אלא עד שקדמה ושלחה לו למשה שלוחים וידעה מקום תחנונו והסכים על ידה אז הוא שלקח יתרו וגוי ויבא אל המדבר וגוי :

[ג] שם האחד גרשום וגוי. הוצרך לכתוב טעם השם פעם ב' אחר שכתבו בפרשת שמות (לעיל ב' כ"ב) כדי שתדע כי הוא זה האמור בפרשת שמות ולא אחר שנקרא על שמו :

עוד אולי כי חש הכתוב שיאמר האומר כי טעם שקרא לו שם גרשום הוא לצד שגרשו יתרו מעל שלחנו או מביתו, והגם שאמר הטעם גר הייתי וגו', אולי כי לצד שלא ירגיש יתרו אמר כן, לזה חזר הכתוב והצדיק הדברים אפילו בזמן שלא יחוש להרגשת יתרו כי טעם **שם** וגו' **כי אמר** וגו'. ופירוש משמעות כי אמר גר וגו' פירשתיו בפרשת שמות (שם) :

[ד] ושם האחד אליעזר וגו'. טעם אומרו **האחד**, כי לצד טעם קריאת השמות טעמו של זה קדם לטעמו של שם גרשם שבתחלה הצילו מחרב פרעה ואחר בא למדין וגר שם, וטעם שלא הקדים קריאת שם אליעזר הוא כי קרא למאורע שהיה בו אז בארץ נכריה ואחר כך הלך לחפש מאורעות קודמות, או לפי מה שפירשנו בפסוק גר הייתי (שם) שיכוין על גרותו בעולם הזה בחינה זו קדמה להצלתו מחרב פרעה ולזה הקדימו, ולצד בחינת גרות ב' בארץ נכריה קדם לו כוונה הרמוזה בקריאת שם אליעזר וכנגד זה אמר האחד ולזה הוצדך לפרש מה הוא העזר שכנגדו קרא לו שם ואמר **ויצילני** וגו', ובזה יוצדק לומר עליו שם **האחד**, וזולת אומרו ויצילני מחרב פרעה הייתי מפרש שהעזר הוא אחר הגרות והקדימה שהקדים לומר גר הייתי וגו' תחייבני לפרש כן ויסתם בפני ידיעת טעם אומרו האחד :

[ה] אל המדבר וגו'. פירוש ואם תאמר מנין ידעו מקום תחנונו במדבר הגדול, לזה אמר **אשר הוא חונה שם** וגו' פירוש וכבר הודיעו משה מקום אשר דבר אתו שם האלהים ואמר אליו (לעיל ג' י"ב) תעבדון את האלהים על ההר הזה והודיעו ההר שעליו יקבלו התורה, והוא אומרו אשר הוא חונה שם הר וגו' הידוע אצלו. ותמצא שאמרו ז"ל (שמו"ר פ"ד) שאמר משה ליתרו ענין קבלת התורה וכתבתיו בתחלת הפרשה ותהיה הודעת הר האלהים מכלל מה שהודיעו :

[ו] אני חותנך וגו' ואשתך וגו'. טעם ששינה הכתוב סדרם כאן מסדר שכתב בפסוק שלפני זה שהקדים הבנים לאשה, יתבאר על פי דבריהם ז"ל (מכילתא, שמו"ר כא) שאמרו אם אין אתה יוצא בגיני וכו', אם כן ממטה למעלה סדרם הכתוב, לזה הקדים האשה לבנים שאם לא יעשה בשבילה יעשה בשביל הבנים, מה שאין כן כשהודיע הכתוב ביאתם למדבר וסדרם סדר החשוב חשוב קודם הקדים הבנים, והגם שהקדים שם יתרו לבנים וכאן סדרו קודם לאשה שיוורה שהוא למטה ממנה, הוא יתרו דבר בענוה ושפלות אבל הכתוב כבדו והקדימו לצד היותו חותנו של משה וצריך לכבדו אפילו משה דכתיב (ש"א כ"ד) ואבי ראה גם ראה :

ושני בניה עמה. טעם אומרו **עמה**, נתכוון לומר חלוקה רביעית שאם אין אתה עושה בגינה לבד ולא בגין בניה לבד צרף כבוד שניהם וצא :

[ז] ויצא וגו' לקראת חותנו. פירוש לצד שאמר לו יתרו אם אין אתה יוצא בגיני וכו' לזה אמר הכתוב **ויצא משה לקראת חותנו** כי כבודו של חותנו הספיק לו לצאת לקראתו. ואולי שעשה היכר לדבר שיצא ביחוד לקראתו ולא פנה ביציאתו למקום אהל האשה וילדיה, או שהיה אומר בפירוש שיציאתו הוא לקראת חותנו, גם לדבריהם ז"ל (מכילתא) שמשם הוא שהשתחוה ליתרו זה לך האות כי לכבודו יצא, ולזה אמרו ז"ל (שם) כבוד גדול נתכבד יתרו וכו', וזולת דברינו מנין לו כבוד מיציאה זו דלמא לכבוד בניו ואשתו יצא משה :

וישתחו וגו'. רבותינו ז"ל (שם) אמרו איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש מי הוא שקרוי איש זה משה עד כאן. הנה טעם שלא אמרו כי שניהם השתחוו זה לזה לצד שאמר לשון יחיד וישתחו וישק לו זה יגיד כי אחד לבד השתחוה. ואם תאמר לדבריהם ז"ל והלא מצינו שגם יתרו נקרא איש דכתיב (לעיל ב' כ"א) ויואל משה לשבת את האיש, יש לחלק בין קריאת איש של יתרו לקריאת איש של משה, וקודם אעירה שחר מה מעלה יש בשם זה של איש והלא כל אדם יקרא איש ונקבתו אשה, וגם בבהמות מצינו שאמר הכתוב בפרשת נח (בראשית ז') שבעה איש ואשתו, אלא שישתנה שם איש כשיהיה במקום זכרון האדם ויוסף לו ליווי קריאת איש זה יגיד שהוא לשון מעלה לבמקום שיאמר איש בלא זכרון שמו זה ימצא במקום השם ולא יגיד מעלה, כמו שתאמר (בראשית כד כא) והאיש משתאה לה, וימצאהו איש (בראשית לו טו), וגם זכרון אנשים שאמרו ז"ל (במד"ר פט"ז) שהוא לשון חשיבות דוקא בצירוף זכרון שמים דכתיב (במדבר יג ג) כולם אנשים שאחר שזכר שמים חזר לומר כולם אנשים זה יגיד לשון חשיבות, מה שאין כן כשיהיה במקום הזכרת שמים כנוי זה אין זו מעלה כאומרו (במדבר כ"ב ט"ו) מי האנשים האלה עמך והנה מצינו שאמר הכתוב (לעיל י"א) גם האיש משה, כי זה משה האיש (לקמן ל"ב) הרי הזכיר שמו והוסיף לומר האיש זה יגיד כי למעלה ואדנות יכוין, וזה הוא אומרם מי הוא שקרוי איש זה משה פירוש איש לשון שררות וממשלות, אבל יתרו הגם שמצינו לו שנקרא איש לא מצינו אותו בליווי אלא במקום זכרון שמו אמר האיש והוא שם הצודק על כל נברא זכר, ומעתה כשאמר הכתוב כאן **איש** הדבר שקול אם הוא כנוי הרגיל בבחינת הזכרים או פירושו הוא איש הרשום למעלה וחשיבות, ותיבה זו מונחת בין יתרו ובין משה אם נאמר שפירושו הוא כנוי לזכר יכנס במשמעות גם יתרו ושניהם שקולים במשמעות ואין אני יכול לעשות שניהם שהרי הכתוב לא אמר אלא אחד כמו שדייקנו מאומרו וישתחו, ואחד זה אין אני יודע מי הוא ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ובהכרח לומר כי פירוש **איש** האמור כאן הוא לשון חשיבות ובאומרו כן נתחייב לומר כי זה הוא משה האיש שאליו נתייחד חשיבות זה ולא ליתרו ובזה לא סתם הכתוב כוונתו והרי פירש שעל משה הוא אומר :

[ח] ויספר משה. הגם שאמר הכתוב וישמע וגו' את כל אשר וגו' אולי שהיו פרטים שלא שמעתן אזנו. או אפשר שלא הצדיק הפלאות לצד הגזמת העניינים, או שהגם שקדם לו מהידיעות עדיין היה מסתפק שלא נרתק חבל מצרי שעל צואריהם, וספר לו משה ענין שלא היה יכול לדעת מזולתו והוא הריגת שר מצרים שאמרו רבותינו ז"ל (זהר ח"ב נ"ב): שראהו ישראל מת ובזה החליט יתרו כי פקע נירם מעליהם, ואולי כי זה הוא שרמז הכתוב באומרו **את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם** וגו' שהודיעו מרדיפת השר כי יתרו כהן מדין היה ומן הסתם הם יבחינו וידעו כי יש שרי מעלה על כל אומה וספר לו כי רדף אותם הוא בעצמו דכתיב (לעיל י"ד י) והנה מצרים נוסע אחריהם ומזה רעשו ופחדו ישראל וכמו שפירשנו שם, וכששמע יתרו כן אמר **ברוך** וגו' **מתחת יד מצרים** שהוא השר שמצרים שמו ונכון :

[ט] ויחד יתרו. תרגום אונקלוס וחדו. וצריך לדעת למה ידבר הכתוב כאן ארמית ולא אמר לשון ברור שהוא לשון הקודש. והגם שאמרו ז"ל (סוטה ל"ב). בשבעים לשון, אף על פי כן דבר יגיד בשנותו את טעמו. ונראה כי יודיע הכתוב כי מרוב השמחה נתחדד בשרו, כי תמצא כשתהיה לאדם שמחה והוא דבר שלא כפי המשוער במושג הרגיל תולד בו הרגשה בהרכבת מזגו ולפעמים יתעלף ולפעמים יסתכן ממש, ועיין מה שפירשתי בויגש בפסוק (בראשית מ"ה כ"ו) לאמר עוד יוסף חי. והנה יתרו הגם שקדם אצלו ידיעה מבשורות הטובות אף על פי כן

כששמע תוכן הנס ומה גם ברדיפת המלאך אותם כמו שפירשתי בפסוק (ח) ויספר משה והצילם ה' נתחדד בשרו, ודבר זה מורגש הוא אצל כל בעל חי מרגיש :

[יא] עתה ידעתי וגו'. פירוש כי הגם שיש לאומות שרים גדולים ועצומים להלחם בעדם ולהרע לאויביהם וכל מרים יד כנגדם אף על פי כן לא יכוונו להנקם מהאומות הנגדיית בדמיון המרד מה שאין כן אלהי ישראל שיכוין למדוד במדה עצמה של המורד ועושה רשעה שקע שוקעיהם וכו', גם יש לתלות במאורע הרע כי לא מצד שכנגדו הוכה מה שאין כן אלהי ישראל שכל המכות והיסורין אשר יסר פרעה הם מכוונים למה שזדו עליהם. וצא ולמד מה שאמרו ז"ל (תנחומא) בכוון המכות שכל אחת כנגד מדה אחת רעה שזדו המצריים וכו' :

[יב] ויקח יתרו וגו' עולה וגו'. הנה נתחכם יתרו לזבוח שלמים רבים, וזה היה לו לאות כי מזמין הוא גדולי ישראל על שולחנו, ולזה לא אמר הכתוב ויקרא לאהרן ולזקני ישראל לאכל וגו' אלא **ויבא אהרן וגו'** פירוש מעצמן באו כי מעשיו מוכיחים ההזמנה כדי שלא יבואו קדשים לידי נותר וכבדוהו ובאו מעצמן אהרן והזקנים ולא הטריחוהו להזמין על הזבח :

[טו] כי יבא אלי העם וגו'. קשה מה תשובה זו עושה והלא ראה יתרו כי בא אליו העם לדרוש וכוונת קושייתו הוא למה יתנהג במנהג זה כי יש טורח לעם. ודבריו ברור מללו אתה יושב לבדך פירוש ואין שופטים אחרים לדון העם, ולו יהיה שלא הבין משה דבריו, היה לו לשאול גזירת הדיבור לא שיאמר לו דברים שעליהם הוא מקשה. ונראה כי משה הבין בדברי יתרו במה שאמר **אשר אתה עושה וגו'** משמע כי משה מכריחם ומחייבם שלא לעמוד לפני דין זולתו וזה סיבה שסובלים העם הטורח ואם יחפוץ ימנה עליהם דיינים וילכו לדון לפניהם, לזה השיבו כי לא ממנו אלא מהעם כי יבא מעצמו אלי ולא לזולתי חפץ ללכת, ולצד שיקשה לך למה יחפצו בטורח זה, הטעם הוא **כי יהיה להם דבר בא אלי** ואמרו ז"ל (זהר ח"ב ע"ח). בא אלי הדבר עצמו ויצטדק הדין לאמתו, ודבר זה לא ימצא בזולתי :

ומעתה אין מציאות למנות דיינים וילכו העם לפניהם, וגמר אומר **והודעתי וגו'** פירוש גם דבר זה אי אפשר בזולתי. ויתרו נסתפק במשמעות דברי משה שסובל ב' דרכים. הא' כי לצד שבאים אצלו העם הוא חש על המצוה לדון בין איש וגו' לעשותה הוא ולא אחרים, והב' כי העם לא יחפצו לזולתו לצד מה שפירשנו בדבריו, לזה השיבו כנגד המובן מדבריו כי יבחר עשות המצוה בעצמו ולא ימנע עשות טוב אמר **לא טוב הדבר אשר אתה וגו'** כאשר יבאר הטעם. וכנגד מה שמובן מדבריו כי העם לא יתרצו ללכת לזולתו אמר **איעצך וגו' היה אתה לעם וגו' ואתה תחזה וגו' ושפטו את העם בכל עת** פירוש בכל דין שיהיה המשפט רצוי לב' בעלי דינים ומן הסתם כשידונו להם משפט רצוי למה יבחרו בטורח הגדול, **והיה וגו' פירוש וכשיהיה דבר גדול של התעצמות הדין בין לצד השופטים שלא יוכלו השג בין לצד הנשפטים שלא יתרצו ב' הכתות במשפטם יביאו אליך, ולא לצד פרט זה תתחייב בכל :**

[יח] נבל תבל. כפל לומר נבול וגו', להיות כי יש ב' גדרים במשמעות תבול, הא' כל שיגרע כל שהוא מכחו הראשון יקרא עליו הלאות לערך הקודם אבל על כל פנים יכול עשות מה שהיה עושה קודם במעט יגיעה. והב' הוא הלאות הנרגש לכל שהוא גדר המונע האדם מעשות חפצו לצד כי לא ישאר בו כח, לזה אמר אליו כי מה שיגיע אליו מהלאות כח לא שיעור מועט אלא שיעור שכפי האמת

יקרא לו **תבול**, והוא מה שגמר אומר **לא תוכל עשוהו לבדך**. או אולי שכפל כנגד מה שאמר גם אתה גם וגו' :

גם אתה גם העם הזה. טעם אומרו **גם** בחלוקה ראשונה ושניה, ירצה לא מבעיא זולתך במצב זה אלא **גם אתה** כי רב חילך, ואומרו **גם העם הזה** פירוש ישראל לצד שצריכין להמתין זה לזה בדין כמעשה האמור בענין ויעמוד וגו' ואומרו תיבת **גם** לצד שטרחם אינו מקובץ ביחיד. ורבותינו ז"ל (מכילתא) אמרו גם זה אהרן העם אלו הע' זקנים, וצריך לדעת טעם רבותינו ז"ל שפירשו כן, ואם לצד גם היה להם לפרש כמו שפירשנו. אכן לצד שראו כי בעצתו אמר שימנה סך גדול מישראל שרי אלפים וגו' שעולה בהם למנין שמונה רבבות גילה דעתו כי לא יספיקו ע' זקנים. ולדבריהם ז"ל יתפרש אומרו **גם** מלבד הזקנים, **וגם** שנית פירוש מלבד משה, ויש רבותא בכל אחד, משה לצד מעלתו, והזקנים לצד היותם רבים, או אפשר שנתכוון באומרו **גם אתה** לרבות העם שיגיע להם הלאות אנשים כשיהיו ממתנינים זה לזה בדין, ואומרו גם ב' לרבות הגם שיצטרף הוא עם הזקנים :

[כא] ואתה תחזה. פירוש לא שהעם ימנו עליהם אלא הוא יחזה. עוד רמז כי לצד זה יחשב כאלו הוא השופט כיון שהם שלוחיו ויטול חלק במצות :

מכל העם. פירוש הגם שימצא בני אדם שיראה בעיניו כי הם ראויים לדבר, אף על פי כן לא יהיה מתרצה בהם עד שיבקש כל העם ויקח הגדול שבכולם בכל בחינה מבחינות הטובות המנויות בדבריו :

אנשי חיל וגו'. אמר ד' הדרגות כנגד ד' מינוים המוזכרות בדבריו, כנגד שרי אלפים אמר **אנשי חיל**, תיבת חיל תגיד עוצם השלמת האושר והמדות והגבורה וכללות השלימות, כי כן צריך להיות שר האלף, וכנגד שרי המאות אמר **יראי אלהים** כי לצד פרט זה לא יצטרך כל כך אלא כשיהיה ירא אלהים ראוי להתמנות שר למאה, ודקדק לומר **יראי אלהים** שצריכין להיות יראים יראת העונש, כי יש לך לדעת כי הירא בבחינת שם הוי"ה לצד שיהיה בדעתו כי ה' רחום וחנון לפעמים יחטא ויסמוך על רחמיו כי יאריך אפו וכדומה אבל יראת העונש תרעיד המשכיל, וכמו שתמצא שכל גדולי עולם יראים מדקדוקי המשפט הגם כי יודעים שמעשיהם ישרים ונכונים, וצא ולמד ממאמר חכמינו ז"ל (חגיגה ד') שאמרו במעשה בעלת אוב כשעלה שמואל והביא עמו משה רבינו ע"ה יעויין שם דבריהם, ואשר על כן אמר יראי אלהים כי צריכין להיות בגדר יראה מדקדוקי המשפט באין רחמים, ובחינה זו ישנה גם כן בשרי האלפים אלא שנוסף בהם פרטים אחרים שאין צורך להם בשר המאה, וכנגד שרי חמשים אמר **אנשי אמת** שיספיק לגדר זה הגם שלא השיגו לבחינה זו של יראת עוצם הדין אלא שיהיו אנשי אמת שישתדלו על העמדת האמת לבל תהיה נעדרת, וכנגד שרי עשרות אמר **שונאי בצע** די להם גדר זה ובזה יהיו ראויים להיות שרי עשרות, ודקדק לומר **שונאי** פירוש כי יהיה להם הדבר שנאו לא שיצטרכו להרחיק תאותם כי לאלה יש חשד שינוצחו מהרשע המפתה וכל מדות הג' ישנם באנשי חיל, וכל מדות הב' ישנם ביראי אלהים, ומדת שונאי בצע ישנה באנשי אמת והם זו למעלה מזו, ולזה לא אמר ויראי וגו' ואנשי אמת ושונאי בצע אם כולם יתקבצו יחד באדם א' היה צריך לומר וא"ו בכל אחת או לפחות בחלוקה האחרונה אלא ודאי כמו שכתבתי שאין צורך לזה בכל הפרטים. והנה פשיטא שאם ימצא ממין המשובח שבכולן לכל המנויים מה טוב ומה נעים, ולזה כשבקש משה בישראל מצא ממין המשובח אנשי חיל שיעור שיספיק לכולם

כאומרו ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ולא הוצרך לפרט שאר הפרטים כי ישנם בבחינת אנשי חיל, וזה יצדיק לך גם כן פירושינו בדברי יתרו, שאם כוונתו לומר זאת ועוד אם כן היה לו למשה לבחור גם כן כל הרמוזים בדברי יתרו, ואין לומר חס ושלום כי לא מצא בישראל יראי אלהים אנשי אמת וגוי' אלא ודאי כדברינו שלא הזכיר יתרו שאר הפרטים אלא לצד שחש יתרו שלא ימצא שיעור המספיק מבחינה הגדולה והיה מסתפק במדרגה קטנה כנזכר :

וראיתי לתת לב איך זכה יתרו שתכתב על ידו פרשה זו, והן אמת כי הוא כבד משה עבד ה' והנה שכרו שכבדו ה', אלא היה ה' יכול עשות לו דרך כבוד אחר לא בדרך זה שיראה חס ושלום כפחות ידיעה בעם ה' עד שבא כהן מדין והשכילם :

ונראה כי טעם הדבר הוא להראות ה' את בני ישראל הדור ההוא וכל דור ודור כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה, וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו ואופן סדר בני אדם אשר בחר כי יש באומות מכירים דברים המאושרים, והכונה בזה כי לא באה הבחירה בישראל לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות, וזה לך האות השכלת יתרו הא למדת כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ה' בהם אלא לחסד עליון ולאהבת האבות. ויותר יערב לחיך טעם זה למאן דאמר (זבחים קט"ז.) יתרו קודם מתן תורה בא כי נתחכם ה' על זה קודם מתן תורה לומר שהגם שיש באומות יותר חכמים מישראל אף על פי כן אותנו הביא ה' אליו ובחר בנו, ועל זה בפרט עלינו לשבח לאשר בחר בנו מצד חסדיו. גם למאן דאמר אחר מתן תורה יש טעם במה שסדר ביאתו קודם להראות הכוונה הנזכרת שזולת זה אין הכונה הנזכרת נגלית והבן :

{כב} **בכל עת**. רמזו אפילו בזמן שהוא משה עסוק בקבלת חוקי ה' ותורותיו וכדומה אלו הם פנויים ישפוטו בכל עת מה שאין כן יכול עשות משה :

והקל מעליך ונשאו. פירוש כי מה שאני אומר לך להקל מעליך לא שלא תשפוט אלא הדבר הגדול אלא **ונשאו אתך** פירוש אתה והם תהיו במלאכה זו :

{כג} **אם את הדבר וגוי' וצוך וגוי'**. צריך לדעת כוונת אומרו **וצוך**, אם להמלך בגבורה הוא אומר כבר אמר לו כן פעם אחת דכתיב (פסוק י"ט) איעצך ויהי אלהים עמך, ומה צורך בכפל הדברים. ואולי שנתכוון לומר לו תשובה על מה שיטעון כי סוף כל סוף הוא מונע מעצמו המצות ואין ממדת הצדיקים להקל מעליהם המצות הגם כי ייעף וכי יגע כי אדם לעמל יולד (איוב ה') בעמלה של מצוה, לזה אמר אליו **וצוך אלהים** וגוי' פירוש כי הנה ידוע הוא עוצם הכח אשר יצטרך לאיש נביא, וצא ולמד ממאמרי דניאל (דניאל י') בדבר אליו מלאך ומזה תשכיל לדברות אל, ולזה תמצא שאמרו ז"ל (נדרים ל"ח.) אין נבואה שורה אלא על גבור, והן אמת כי משה זיכך גופו ולא יארע לו התשות כח, אבל על כל פנים לא יכול להתאזר כל כך כשיהיה חלש בטבעו. ולזה אמר אליו כי יותר במצוה זו שיכולה להתקיים על ידי אחרים כדי שיקיים מצות הנבואה שאינה יכולה להתקיים על ידי זולתו, והוא אומרו **אם את וגוי' וצוך אלהים** פירוש כאשר יצוך אלהים המצות אשר הוא מצוך בהודעת התורה והמצוה תוכל עמוד בהם פירוש יהיה בך כח לעמוד בהם. ואולי כי דקדק לומר לשון עמידה לומר כי יהיה בו כח לקבל הנבואה מעומד כאומרם ז"ל (זהר ח"א קע"א.) כי שאר הנביאים היו נופלים על פניהם מה שאין כן משה דכתיב ונצבת שם וגוי' (שמות לד ב) פה עמוד עמדי (דברים ה כח), ולזה אם לא יקל מעליו זה יהיה לו סיבה שיגרע מצדיק עינו חס ושלום ולא יוכל עמוד :

שמות פרק-יט

[א] **בחדש השלישי וגו'.** הנה למה שקדם מעוצם חיבתו יתברך בישראל וגודל חשקו לתת להם ארוסתם זאת התורה תקשה למה נתעכב ה' מתת התורה עד חודש השלישי כי מן סימני האהבה היא שלא יתעכב חושק מבא לחשוקתו. ואם לצד הדרך הלא מצינו שאפילו לאליעזר עבד אברהם קפצה לו הארץ (סנהדרין צ"ה.) בלכתו לקחת אשה ליצחק ומכל שכן וקל וחומר לחתונת נשיאת ראש כי תקפוץ הארץ וגם השמים אם יצטרכו לה, אשר על כן בא הקדוש ברוך הוא ונתן אמתלא לדבר כי לא מיעוט החשק הוא הסובב אלא לצד הכשרת החתן כי לא היו ישראל ראויים לצד שהיו בארץ הטמאה והיו לנדה ביניהם והוצרכו לספור ספירת טהרתם שבע שבתות כדרך ז' נקיים אשר צוה ה' לזבה (זהר ח"ג צ"ז:) והוא אומרו **לצאת בני ישראל** פירוש לסיבת יציאתם מארץ מצרים הוא הסובב עכבת הדבר עד החודש הג', והראיה כי כשקרבו ימי הכשרתם בו ביום נסעו בו ביום באו, והוא אומרו **ביום הזה** פירוש שנסעו בו ביום באו, וכן הובא בדבריהם ז"ל (שבת פ"ז:) שביום שנסעו בו באו. והצצתי בענין ואראה עוצם חשקו יתברך בישראל שניכרת מתוך מעשיו בהעיר למה הטריחם ה' בדרך עד החדש הג'. ואם לסיבה שכתבנו עדיין תקשה שהיה לו לקפוץ הארץ ולהגיע למדבר סיני בו ביום ושם יתעכבו עד ספור ז' שבועות ויהיה זמן הכושר כנזכר:

אכן זה יגיד עוצם חשק נתינת התורה לישראל, כי לגודל חשקו ברוך הוא בהם לא רצה להביאם ולהתעכב זמן ארוך בלא חתונה בבית חתנות, ולזה היה ממעיט הימים בריחוק מקום, ותקח לך שיעורן של דברים מחשוק וחשוקתו כי לא יצטער בעכבתו מבוא אליה כל זמן שלא הגיעו עת דודים ועדיין לא עלתה כלה לחופתה אשר לא כן בעת כלה בחופתה לא יעצור כח לעכב ביאתו אליה:

[ב] **ויסעו מרפיזים.** קשה למה איחר המוקדם כי פסוק זה היה לו להקדים קודם פסוק שלפניו שאמר באו מדבר סיני, ואולי שהוא על דרך אומרים (סנהדרין ק"ה:) אהבה מקלקלת השורה להקדים המאוחר, שלהיות כי הוא זה יום המקווה לבורא לתורה לעולם לעליונים ולתחתונים ומיום הבריאה והם יושבים ומצפים מתי יבואו בני ישראל מדבר סיני, לזה כשהגיעו שמה לא עצרו כח לספר סדר הדבר ותכף קדמה ההודעה באומרו **ביום הזה באו** וגו' הגיע חשוק ונחשק לחושק וחשוק ושמחו שמים וארץ כי זה הוא תכלית הבריאה ותקוה ואחר כך חזר הכתוב להודיע פרטן של דברים:

עוד ירצה בהעיר עוד אומרו **ויבואו מדבר סיני** והלא כבר אמר בכתוב שלפניו באו מדבר סיני. עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר ויחנו במדבר הלא מובן הוא הדבר כי במקום ביאתם חנו:

אכן כוונת הכתוב הוא להקדים ג' ענינים הם עקרי ההכנה לקבלת התורה שבאמצעותם נתרצה ה' להנחילם נחלת שדי היא תורתנו הנעימה:

הא' הוא התגברות והתעצמות בעסק התורה כי העצלות הוא עשב המפסיד השגתה, ולזה תמצא כי כל מקום שיזכירנה ה' לתורה ידקדק לומר לשון חוזק ואומץ עד גדר שימית עצמו עליה דכתיב (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות וגוי ודרשו ז"ל (שבת פ"ג:) וכו', כמו כן רבותינו ז"ל ידקדקו בהזכרתה לומר עסק התורה השתדלות התורה ורבים כמוהו, ועיין מה שפירשתי בספרי חפץ ה' שחברתי על קצת ממסכתות הש"ס בקטנותי במאמר רבותינו ז"ל (שם פ"ח:) למיימינים בה כו' ותראה כי לא תושג ההשגה אלא בהתעצמות גדול, וכנגד זו אמר הכתוב **ויסעו מרפידיים**, לא בא להודיע מקום שממנו נסעו שאם כן היה לו להקדימו קודם תחנותם, אלא נתכוין לומר שנסעו מבחינת רפיון ידים כמו שמצינו שדרשו כן רבותינו ז"ל (סנהדרין ק"ו.) בפסוק (לעיל י"ז ח') וילחם עם ישראל ברפידיים ברפיון ידים עד כאן. והן עתה נסעו מבחינה זו והכינו עצמם לעבוד עבודת משא בנועם ה', והוא אומרו **ויבואו מדבר סיני** :

וענין ב' הוא השפלות והענוה כי אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשפיל עצמו ומשים עצמו כמדבר, וכנגד זה אמר **ויחנו במדבר** פירוש לשון שפלות וענוה כמדבר שהכל דורכים עליו :

וענין ג' הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים לא שיהיו בד בבד שעליהם אמר הכתוב (ידמיה ט) חרב אל הבדים (בדכות ס"ג.), אלא יתועדו יחד ויחדדו זה לזה ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר **ויחן שם ישראל** לשון יחיד שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה :

[ג] ומשה עלה וגו'. צריך לדעת למה עלה משה קודם שיקרא לו ה'. עוד צריך לדעת לאיזה מקום עלה, אם להר היה לו לומר אל ההר בפירוש. ורבותינו ז"ל אמרו (שמות רבה פכ"ח) זה הוא שאמר הכתוב (תהלים סח) עלית למרום וגו'. ולדבריהם קשה עוד כי מצינו שאחר כך היתה הקריאה אליו מן ההר דכתיב ויקרא וגו' מן ההר ואם הוא כבר עלה לשמים מה מקום לקריאה ממקום נמוך למקום עליון. עוד יש לדקדק למה אמר הכתוב **אל האלהים** ולא אמר אל ה' כמו שגמר אומר ויקרא אליו ה' וגו' :

אכן כוונת הכתוב היא להיות שקדם ה' ואמר למשה בסנה (לעיל ג' י"ב) בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה, הוא מראהו כי שם הוא מקום קבלת התורה, אשר על כן בהגיעו שמה עשה משה משפט עבד נאמן וקדם ועלה אל ההר ולא הוצרך להזכיר ההר כיון שהזכירו בסמוך דכתיב נגד ההר ועליו חוזר אומרו **ומשה עלה**, ואומרו **אל האלהים** הוא טעם עליתו כי מה שייכות בעליה זו לזה אמר אל האלהים שקדם אצלו מהבורא תעבדון את האלהים על ההר הזה לזה אם היה מתעכב עד שיקרא ה' אליו יראה התרשלות ומיעוט חשק בדבר לזה תיכף קדם והכין עצמו ועלה, וזולת מה שקדם לו במאמר ה' תעבדון את האלהים לא היה עולה אל ההר. ובזה נתיישבו כל הדקדוקים שדקדקנו. ואין בפירוש זה סתירה לדברי רבותינו ז"ל שאמרו (שמו"ר שם) עלית למרום כי בעלייתו ההר שהוא מקום שהרכין ה' שמים עליו הנה הוא נמצא עולה לשמים :

ויקרא אליו ה'. פירוש כשקדם הוא ועלה תכף קרא לו ה'. ויש לך לדעת כי בחינת הקדושה לא תקדים אלא למזמין אותה ומעיר על הדבר והוא מאמרם ז"ל (והר ח"ג צ"ב) באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא, והוא סוד אומרו (בראשית ב' ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה מלמעלה את כל פני האדמה, וירמוז באומרו **ויקרא** לשון יקר וגדולה עשה ה' למשה על הכנתו וזריזותו בדבר :

מן ההר לאמר. פירוש לצד כי דבר ה' בא מן שמי השמים כי עדיין לא ירד ה' על הר סיני, אשר על כן בא להודיענו הכתוב כי צוה ה' על הקול שיעבור דרך הר ומשם ישמע משה אמריו ולא יפנה לצדדין גם לא ישמע לאוזן משה קודם שיגיע להר אלא להר יבא ומן ההר יהיה נשמע אליו. וזה הוא שיעור הכתוב **ויקרא אליו ה'** ממקום ששמו שם כידוע וקריאה זו **מן ההר לאמר** פירוש מן ההר התחיל האמירה ולא קודם ולא מן הצדדים, ואם לא אמר הכתוב תיבת לאמר היה בנשמע כי התחלת הקריאה היה מן ההר וכבר ירדה שכינה שמה ולא כן הוא :

כה תאמר וגו' אתם ראיתם וגו'. צריך לדעת למה כפל **תאמר** וגו' **ותגיד** וגו'. ורבותינו ז"ל אמרו (שמות רבה פכ"ח) בית יעקב הם הנשים ולהם יאמר מענה רך ולבני ישראל דברים קשים כגידים. וקשה הלא לא מצינו שאמר ה' בדבריו ב' מיני שליחות אלא לשון א' לכולם יחד אנשים ונשים אם הם קשים יחד ישמעוהו ואם הם רכים יחד ישמעוהו. ואין לומר שכשידבר משה ישנה מענה לשון מסדר הנדבר חס ושלוש כי הלא תמצא כי בסוף דברי ה' אמר אליו (פסוק ו') אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ואמרו ז"ל (מכילתא) וזה לשונם לא פחות ולא יותר. ולכשנאמר כי כוונת אומרו **אל בני ישראל** הוא על האנשים, יחסר דרך אשר ידבר בו לנשים, גם אין אני רואה דברים קשים בדברי ה' לאנשים אלא דברים המחיים את הנפש :

אכן כוונת דברי ה' הוא על זה הדרך וקודם אקדים המושג אצלינו מכל התורה כי האדון אלהי ישראל מדותיו הם להטיב ויותר מחשק המקבל חשקו להטיב, וזה לגודל הפלגת בחינת טובו, ויותר מהמה לבני ישראל, ומתחכם הוא יתברך להרבות שכרנו וטובתנו כי זה הוא אשר יחפוץ ה'. והנה מצינו לו שגילה דעתו כי שכר המקיים תורת ה' ומצותיו מיראה הוא מחצה מהעושה מאהבה מבי כתובים הבאים בהודעת שכר המצות באחד אמר (דברים ז ט) לאלף דור ובאחד אמר (לקמן כ' ו') לאלפים ודקדק בשר האלף שהוא השומר מיראה ושר האלפים שהוא לעושה מאהבה. והנה יש בבחינת האהבה צד גורם רעה כי לא תספיק לבעליה להשמר בתמידות לבל עבור איזה פעם באקראי כי יאמר שמצד קורבתו לבורא וחביבותו לא יקפיד עליו על זה כמנהג וסדר הרגיל בין הנבראים, ולהשכילך בענין ממשא אתה למד כי לצד רוב קורבתו וחיבתו עם ה' שגג ודבר אליו (לעיל ד' י"ג) שלח נא ביד תשלח, למה הרעתה וגו' (ה' כ"ב), לא הצלת וגו', וזה היה סיבה גודל קריבתו לפני ה' נתקררה היראה כי פשיטא שאדם אחר כשלא יהיה קרב כל כך תפול עליו אימתה ופחד. והנה האדון ה' צבאות לא כן יחשוב כמו שאמר הכתוב (דברים י"יז) אשר לא ישא פנים ולא וגו' ויקפיד אדרבה ביותר על אהובו ליסרו בתוספת מרובה על עוברו אפילו פעם אחת ואפילו על הקלה שבקלים כאומרו (תהלים נ) וסביביו נשערה מאוד ואמרו ז"ל (בי"ק נ.) שמדקדק עם חסידיו כחוט השערה, ואשר על כן בעת נתינת התורה חשב ה' מחשבות טובות להועיל בקבלת התורה ולפניו ב' דרכים, א' לדבר דברי אהבה וחיבה ויש בזה תכלית דבר טוב כשיקבלוה מאהבה שקל הקודש כפול הוא בשכרם, ויש בזה צד אחר כי העושה מאהבה לפעמים לא ידקדק בפרט אחד מהתורה כדרך האב עם בנו המגעגעו והמשעשעו כיון שאין עליו בחינת המורא מה שאין כן כשתהיה קבלת התורה מחמת יראה מדרך הירא לפחד על דקדוק אחד כעבד מרבו ונמצא תמיד עומד לשמור עץ החיים וכן הוא בדבריהם ז"ל. (ירושלמי ברכות). ודרך ב' הוא לדבר דברים קשים כמלך שגוזר על עבדו בזריקת מרה ואימת מלכות, ויש בזה תכלית טוב שלא יזלזלו באחת מכל מצות התורה ואפילו באקראי ועראי אלא שמגיעם מחצית שכר משכר המגיעם בעשותם מאהבה :

אשר על כן נתחכם ה' לצוות בבי' אופנים בדרך אהבה ודרך שררה והפחדה ואמר גם שניהם במתק לשון צדיק בנושא אחד, והוא מה שהתחיל לומר **כה תאמר** על זה הדרך כה פירוש כסדר זה שאני אומר לך **תאמר לבית יעקב ותגיד** וגו' פירוש יש בו אמירה רכה שהיא דרך אהבה וחיבה **ותגיד** פירוש יש בו גם כן דברים קשים כגידיים שהוא דרך הפחדה ויראה. ודקדק לומר **בית יעקב** באמירה **ובני ישראל** בקושי, לומר חלק החסר לכל אחד משניהם על זה הדרך כי בית יעקב הם מדריגה הקטנה שבאומתנו הקדושה אשר לא ישיגו עבוד ה' מאהבה אלא מיראה לזה המצוה להם שצריכין להוסיף עבוד מאהבה הרמוזה באמירה רכה כנזכר, ולבני ישראל שהם מדריגה הנבחרת והמעולה אשר ישיגו בחינת האהבה אמר כנגדם **ותגיד** שלא יספיק להם בחינת האהבה לגבי פרט אחד וצריכין הם ליראה ולאהבה מטעם שכתבנו, נמצאת אומר כי טובים השנים וצורך בהם לקיום התורה וצריך כל איש מישראל לקנות שניהם אהבה ויראה ושניהם יחד אמרם אל עליון בנעימות דבריו באומרו אתם ראיתם אשר עשיתי וגו' כאשר אבאר בסמוך בעזרת השם ודברי רבותינו ז"ל שאמרו (מכילתא) אלו הנשים ואלו האנשים הם דרך דרש:

[ד] אתם ראיתם וגו'. צריך לדעת כוונת אל עליון במה. שדקדק לומר **אשר עשיתי למצרים** שיותר היה לו לומר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהוא עיקר הדבר להתחייב להשתעבד ולחבק אמריו על כל אשר גמלם ה'. ואם להזכיר נפלאותיו הרי הם רשומים באומרו אשר הוצאתי מארץ מצרים וידוע הוא כי לא הוציאם אלא באמצעות המסות הגדולות:

והנה לפי מה שפירשנו כי יכוין ה' לבי' דברים שהם בחינת האהבה ובחינת היראה לזה רשם ה' שניהם במאמר. זה, היראה באומרו **אשר עשיתי למצרים** פירוש אשר יסרתי יסורי נקמה לממאן עשות מאמרי כמה מכות רעות באין מספר על אשר מאן עשות מצותי לשלוח אתכם, והיה הדבר הזה לכם לאות לעובר על מצותי כי אתנקם ממנו ביסורי נקמה וצרות רבות כאשר ראיתם וקחו מוסר, ונתכוין ה' לרמוז להם שהם בגדר זה עצמו של המצרים אם ימאנו לשמוע אל התורה ואל המצוות וזו בחינת היראה יראת העונש, גם יש בנשמע מאמר **אשר עשיתי** יראת הרוממות בכל הנפלאות והאותות והמופתים אשר עשה למצרים. גם בזה הראה בחינת האהבה והחיבה שכל זה עשה בשבילנו הרעיש כל הבריאה ואבד אומה אחת בשבילנו, ולצד זה יתלהב אדם בחיבת הבורא אשר הפליא חסדו להם, והנה היא בחינת האהבה לה' אלהינו, והם בי' דברים הרמוזים באומרו **תאמר לבית יעקב** שלא תספיק היראה וצריך גם האהבה **ותגיד לבני ישראל** שלא תספיק בחינת האהבה וצריך גם היראה והטעם כמו שכתבנו:

ואשא אתכם. הנה האריך האדון בבחינת האהבה כי הוא העיקר במצוה להרויח כפל השכר, וצריך התעצמות גדול להשיגה, לזה אמר ראו חיבתי בכם כרחם אב על בנים חביבין שאפילו מדרך כף רגליכם חסתי עליו ונשאתי אתכם על כנפי נשרים פירוש ענני כבוד היו ממוצעים תחתם, וכן הוא אומר (דברים ח ז) ורגלך לא בצקה, ועוד יש לאלוה מילין לעורר האהבה מה שאין כן היראה שבנקל תכנס בלב האדם לזה הספיק לו ברמיזתו במאמר אשר עשיתי למצרים כמו שפירשתי:

ואבא אתכם אלי. ירצה כי לא קדם הקרבתם אל ה' כמשפט כל הקרב הקרב למשכן ה' שיקדים הוא לעורר חבתו כידוע שאין אלהי עולם מקדים לקרב עד שיעורר המתקרב את האהבה, וכן הוא מהמוסר כי ההדיוטות והקלים הם המשתדלים להתקרב לגדולים ונכבדים מהם ומכל שכן עם עבד מושלים, ואף

על פי כן אמר ה' כי לא כן עשה אלא הגם שהיו גוי מקרב גוי ערום ועריה בלא שום התעוררות אף על פי כן אני הבאתי אתכם אלי ולא אתם התקרבתם אלי :

עוד ירצה לומר שאחר שהוציאם ממצרים היו חוזרים מאחרי השכינה כמו שמצינו להם שהמרו אמרי אל בים סוף במן ובשלו וכדומה אף על פי כן היה ה' מושכם אליו בכל עת שהיו חוזרים לאחוריהם ומביאן ומקרבן אליו יתברך :

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (הגדה) אלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים מיד כו', והטעם כדי שלא ישתקעו בבחינת הרע בטומאת מצרים ולא תהיה חס ושלום עוד תקומה לשונאיהם של ישראל לזה מיהר להוציאם כדי שיעמדו במקום קדוש, והוא אומרו **ואביא אתכם אלי** דייק תיבת אלי לשלול השתקעות בחלק הרע רחמנא ליצלן והבן :

עוד ירצה לשלול טענת הטוען כי הלא מצינו לו (ספרי ברכה) שהלך לשעיר ופארן לישמעאל ועשו והזמינם לקבל תורה ולא קבלו לטעם שאמרו ואם כן מה מעלה זו שמרומם לעם ישראל, לזה אמר **ואבא** וגו' פירוש על דרך אומרים ז"ל (ילקוט הראובני ר"פ בלק) בפסוק (במדבר כג ד) ויקר אלהים אל בלעם וגו' משל למלך שבא אוהבו לדבר עמו וכו' עד כאן, פירוש כי אתם הבאתי אתכם אלי מה שאין כן הם ששלחתי להם למקומם לשעיר ולפארן ואין זה אלא לדחותם לעתיד לבא ולחייבם בדין מה שאין כן אתם כי דעתי ורצוני לקרבכם אלי ואין לדמות מעשה ישראל למעשה אדום וישמעאל :

[ה] ועתה אם וגו'. אומרו **ועתה**, על דרך אומרים ז"ל (ב"ר פכ"א) אין ועתה אלא תשובה, כי לצד שהיו ישראל מלוכלכים בחרמי העונות אשר קדמו להם וגם החדשים מקרוב באו בהמראתם ככתוב בתורה כמה פרטי חטאים במן בשליו בשבת במים וכאשר רצה אל עליון לתת התורה זכה וברה יסוד הקדושה והטהרה ורוחניות הרוחניות צוה להם שיחזרו בתשובה אפילו מחטא קל, וכבר קדם לנו מאמרים ז"ל (קידושין מ"ט:) בדין המקדש את האשה על מנת שהוא צדיק גמור ונמצא רשע שקידושיו קידושין כי חיישינן שמא עשה תשובה ובאמצעות תשובתו יקרא צדיק. עוד יתבאר בסמוך :

אם שמוע תשמעו וגו'. צריך לדקדק טעם כפל **שמוע תשמעו**, ואולי יכוין ה' לצוותם על קבלת ב' תורות אחת אשר ישמיעם באותו מצב, ואחת היא תורה שבעל פה ודקדוקי סופרים וספרים וגדרי חכמים ותקנותם וגזירתם אשר יורו כרמוז במצות (דברים יז יא) לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ולזה אמר כנגד מה שמשמיעם מהמצות אז אמר **אם שמוע**, וכנגד תורות העתידים מפי חכמי ישראל אמר **תשמעו** לעתיד. ולדרך זה ידויק על נכון אומרו **ועתה אם שמוע**, כי להיות שמצוה באומרו **תשמעו** על העתיד לזה סמך **ועתה אם שמוע** לומר אם שמוע עתה ותשמעו לעתיד כנזכר. ודקדק לומר בקולי, על דרך אומרים ז"ל (במד"ר פי"ד) שומע מפי חכם וכו' כשומע מפי הגבורה, והוא אומרו כי מצוה זו שאני אומר לכם שתקבלו תקנת חכם צריך שתהיה לכם שוה כאלו אם השמעתי והגדתי לכם. ואולי כי בזה יתיישב מאמרים ז"ל (במס' שבת פ"ח.) שדרשו בפסוק (יז) ויתיצבו בתחתית ההר שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים וכו' ואם לאו שם תהא קבורתכם, וקשה והלא הם אמרו (לקמן כ"ד ז') כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומה מקום לכפייה זו, והתוס' תרצו שם שמא היו חוזרים כשיראו האש הגדולה שיצתה נשמתן עד כאן, ואין דבריהם נראים כי אדרבא יוסיפו פחד ופחת ויראו יראת הרוממות. ולפי מה שפירשתי כי ה' אמר

להם ב' תורות אחת מפיו אז ואחת לעתיד מפי חכמים כנזכר נוכל לפרש תשובתם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שכוונתם היא על זה האופן כל אשר דבר ה' חלק ממנו שהוא מה שאמר **ועתה אם שמוע** שהוא ענין הנאמר מפי הגבורה אז נעשה אנו מקבלין עלינו לעשות מעתה קודם שנשמעוהו, וחלק ממנו שהוא מה שאמר **תשמעו** לעתיד שהוא תורת חכם ונשמע פירוש לא קבלו ולא מאנו אלא תלו הדבר עד שישמעו לדעת מה יעשה ישראל, כי הם דברים שאין להם שיעור ואין גבול לקבלה זו כי בכל דור ודור יחדשו דינים וגדרים וסייגים ותקנות ומי יכלכל תורה שאין לה שיעור כזו, לזה תלו שיהיה הדבר ברשותם עד שישמעו ויבחנו בכל דבר אם יוכלו קבל, ומעתה לא קבלו עליהם אלא תורה שבכתב אבל תורה שבעל פה הדבר תלוי ועומד, ועל זה כפה ה' עליהם ההר כגיגית עד שקבלו עליהם תורת חכם, ובאונס היה עד ימי מרדכי שראו פעולת חכם לחיים אשר עשו להם מרדכי ואסתר חזרו לקבל ברצון לקיים כל דבר אשר יחדשו ויתקנו עליהם חכמיהם אחר אשר ראו מה גדלו מעשה הצדיקים שזולתם לא היה נשאר רושם משונאיהם של ישראל. והגם שרבותינו ז"ל (שם) דרשו אומרים נעשה ונשמע באופן אחר לשבח שדמו למלאכים שקדמו לומר המעשה קודם השמיעה כמלאכים שמקדימין (תהלים קג) עושי דברו קודם לשמוע בקול דברו, זה דרך דרש. וגם לדרכנו הרי אמרו נעשה קודם שישמעו ולא הקדימו השמיעה אלא בתורת חכם. או אפשר שהכתוב נתכוון לב' הפירושים אחד בצדיקים ואחד בשאר העם כי פשיטא שמן הסתם לא ישוו הדרגות ישראל יחד בצדקות:

עוד ירמוז בכפל **שמוע תשמעו** מה שהיה אחר האמת בקבלת התורה על פי דבריהם ז"ל (הוריות ח"י) כי ב' דברות שמעו מפי הגבורה וח' מפי המלאך שנברא מדיבורו יתברך לזה אמר **אם שמוע תשמעו** ב' הדרגות השמיעה, ודקדק לומר כנגד שמיעה שישמעו ממש מהגבורה **תשמעו בקולי** ולא אמר לקולי והבן:

עוד ירצה לומר כי אם יתחיל לשמוע התורה משם ואילך הוא יתאוה לשמוע עוד, והוא אומר **אם שמוע** עתה אני מבטיחכם כי תשמעו מעצמכם כשתטעמו טעמה, כאומרו (תהלים לד) טעמו וראו כי טוב ה'. עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (סוטה כ"א): תורה בין וכו' מגנא ומצלא, והוא אומר **אם שמוע** פירוש אם תהיה השמיעה זה יהיה לכם לב' תועליות הא' שאתם שומעים קולו יתברך דברי אלהים שיש בהם החיים ותחיו כאומרו (ישעי' נה) שמעו ותחי נפשכם, והב' **ושמרתם את בריתי** פירוש שיגן עליכם מיצר הרע, ולדרך זה הרווחנו גזירת הדבור שמקומו הוא תשמעו וגו' שעיקר המצוה הוא שמיעת התורה וממנה נמשכים כל התועליות, הא' שהם נהנים מקול אלהים חיים, ב' יהיו שומרים המצוות ולא ישלוט בהם יצר הרע, ג' והייתם לי סגולה וגו'. ולפי מה שפירשתי למעלה כי אומרו תשמעו הוא לתורה שבעל פה, תהיה גזרת הכתוב **ושמרתם** וגו' כי באמצעות התורה תצילהו מיצר הרע המחטיאו, ואומרו בתוספת וא"ו, לומר מלבד שתהיה לכם ידיעה ממנה להבחין בין טוב לרע עוד לכם שתשיגו השמירה ולא ישלוט בכם השטן:

עוד יכוין הכתוב על זה הדרך **ועתה אם שמוע** פירוש תכינו עצמיכם לשמוע אני אשמיעכם את קולי פירוש שלא אדבר עמכם על ידי שליח, גם רמז כי באמצעות שישמעו הדברים ממנו יתברך משמיעה אחת ישמעו עוד שמיעות רבות, על דרך אומרו (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב ותדלה נפשם מים חיים חכמה ותבונה, וזה שיעור הכתוב **אם שמוע** פירוש שמיעה שממנה תשמעו עוד שמיעות רבות היא שמיעה בקולי, והוא אומר **תשמעו בקולי**, עוד יש לכם תועלת בזה

ושמרתם את בריתי על דרך אומרם ז"ל (שהש"ר פ"א בפסוק ישקני) **כי השומע תורה מפי אדם היא עומדת לישכח ממנו מה שאין כן השומע מפי עליון שמורה לעד ולעולמים, והוא אומרו ושמרתם את בריתי. גם ירצה על דרך אומרם ז"ל (שבת קמ"ו.) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, והכוונה היא כי באמצעות דבור ה' להם בכח בגדי מלכות שנתן להם שהיא נפש אדם ובאמצעות כן תתראה הנפש למאוס בגעולי גוים המתאווים הרע, והוא אומרו **ושמרתם את בריתי** :**

והייתם לי וגו'. הכוונה בזה היא כי כשם שהסגולה הוא דבר שאינו כפי הטבע כי הלא תמצא כי יש עשב שטבעו קר וסגולתו לרפאות חולי הקרירות, וכן יש עשב חם וכו', וזה אינו כפי הטבע אלא דבר סגולה, וכמו כן מבטיחם ה' שיהיו סגולה גם שלא כפי המשוער, ויש הרבה ענפים בהבטחה זו, ראשונה על דרך אומרם ז"ל (שבת ס"ג) חשב אדם מישראל לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה נותנים לו שכר כאלו עשאה, ולא כן בעבירה, ובאומות אינו כן אלא להיפך, ואין זה מהנשער כפי השכל ממה נפשך אם המחשבה תעשה דבר אם כן תעשה בחושב רע ואם לא תעשה אלא בבחינת הטוב ולא בבחינת הרע אם כן באומות למה בהפך. עוד תמצא (סנהדרין נ"ט.) כותי שעוסק בתורה או ששבת חייב מיתה, ואפילו שאר מצות אין לו לעשות, ולמה אם הפעולה מצד עצמה פעולה טובה כל העושה הרי זה עושה דבר טוב, לזה אמר הכתוב **והייתם לי סגולה מכל העמים** כי אין פעולה טובה יוצאה אלא מידכם שאין סגולת התורה והמצות אלא מכם. ואומרו **כי לי כל הארץ**, פירוש כי יאמר האומר כי הבטחה זו שיהיו סגולה לא תוצדק אלא כשיהיו האומות חפצים ללמוד ולעשות וגו' בזה יוצדק לומר שעשנו סגולה, אבל רואני (ספרי ברכה) כי אדרבה מאנו העמים לקבל תורה ומצות כשדבר ה' לפארן ושעיר ומעתה במה יוכר טוביות הבטחת המעלה, לזה אמר **כי לי כל הארץ**, כאן הודיע ה' כי אין לך אומה ואומה שאין בה מכירי אלהותו יתברך, וכן הוא אומר (מלאכי א') מוקטר מוגש לשמי וגו' הרי כי כל הגוים לו יכרעו ואף על פי כן לא יטלו שכר על הדבר ולא יעשה מעשיהם רושם, וזו היא סגולתם של ישראל:

עוד ירצה שיהיו סגולה והסגולה היא שיהיו מיוחדים לו ביחוד לעבוד אלהי עולם מכל העמים כי גם כל העמים לי הם פירוש עבודתם לי הוא כי אינם עובדים אלא למשרתיו הא כיצד עובדים לשמש ולירח ולצבא השמים הלא כולם משמשו יתברך ונמצאים עובדים לעבדיו כאומרו (דברים ד') אשר חלק ה' וגו' לכל העמים :

ומה שמצינו שמרד פרעה וסנחריב וכו' הוא בדרך טעות ושגיון, הא למה הדבר דומה למלך שנחבא ויצא לפני שאינם מכירים אותו הרי הוא כהדיוט ולפעמים עבדיו עצמם יזלזלו בו כפחות הפחותים כמו כן פרעה לא ידע כי הוא זה האדון השליט על מי שחושב שהוא אלוהו, נמצאת אומר כי כל הארץ למשרתי מלכותו ישתחוו ובחר לו לישראל שיעבדוהו לו ביחוד ועשאו סגולה :

והציתי בהשכלת דבר זה שאמרו ז"ל בספרי בפרשת וזאת הברכה וזה לשונם כשנגלה ה' על ישראל לתת התורה הלך אצל בני עשו אמר להם מקבלים אתם התורה אמרו לו מה כתוב בה ואמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבונו של עולם כל עצמו של אותו אביהם רוצח היה ועל כך הבטיחו אביו ועל חרבך תחיה הלך אצל עמון ומואב וכו' אמרו לו מה כתוב בה לא תנאף וגו' אמרו לו כל עצמה של ערוה להם היא הלך ומצא בני ישמעאל אמר להם וכו' לא תגנוב וכו' רבונו של עולם כל עצמו של אביהם לסטים היה וכו' עד כאן. הנה מאמר זה תמוה הוא כי מה יצדק אנוש עם אל ומה טענה פחותה זו וכי בשביל שאביהם רשע היא טענה

הנשמעת, ועוד מי שאכל שום וריחו וכו', ותגדל הקושיא איך קבל ה' את טענתם כנשמע שיש בה ממש :

אכן אשכילך כי כל אשר עיניך תחזינה בתורתינו בין במצות עשה בין במצות לא תעשה טעם הדברים הוא כי ה' בחן במה שברא והכיר בחינת הרע והבדילנו ממנו ובחן בחינת הטוב וקדשנו בו, והוא מאמר הזוהר (תקו"ז תיקון כ"א) בפסוק ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי ממצות עשה ולא כאשר שנאתי ממצות לא תעשה, וכן הוא מאמר רבותינו ז"ל בספרא (מכילתא פס' כי אני ה' רופאך) אמר ה' למשה אמור להם לישראל דברי תורה שאני נותן לכם רפואה הם לכם חיים הם לכם עד כאן, כפל לומר רפואה וחיים כנגד מצות לא תעשה ומצות עשה, רפואה לבל תחלו באכלכם או בעשותכם מהמעשים הרעים, וחיים הם בעשותכם מעשים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ותמצא כי בעת צוות ה' על דברים האסורים יאמר (ויקרא יא מג) אל תשקצו את נפשותיכם, אל תטמאו וגו' (ויקרא יח כד), גם יזכיר העריות בשם תועבה וכדומה לזה, להגיד בא האלהים כי כל מחשבותיו הם לשמור אותנו להיות בבחינת הקדושה וצונו להיות קדושים. ויש לך לדעת כי כל בחינת מעשה הרע יש לה שורש בבחינת רוח הטומאה, וכל בחינת מעשה הטוב היא בחינת שורש הקדושה והטהרה, והנה כל מצוה שצונו ה' עליה לבל עשותה שמה הוא שם בחינת הרע שממנו הוא, כמו שתאמר שיקוף הניאוף שורש בחינת הרע כך שמו, הגזל כמו כן כך שם שורש בחינת הרע, ובעת עשות האדם מפעל הרע הנה הוא מחזיק שורשו הרע, ובעת שיהיה נזהר מעשותו הנה הוא ביטולו, וכמו שפירשו במאמרם ז"ל (מדרש תהלים פצ"ב) בפסוק הנה אויביך ה' וגו'. ודע כי מעשה האדם יגיד על שורש נפשו אם שורש ראש ולענה שהוא בחינת הרע או אם שורש המתוק והערב שהוא בחינת הקדושה, וכבר כתבתי ענף מזה בפרשת ויחי בפסוק ראובן בכורי וגו'. ובזה מצאנו מאור הברייתא שבאנו עליה. כי טענה נצחת טענו ג' הכתות עשו ישמעאל עמון ומואב כל אחד למה שנגע לו, עשו אמר כי שורש נפשותם הוא מבחינת הרע ההוא ששמו רציחה ממנו הוא כמעשהו ובעת קבלתם הדבר זה הוא שלילת הווייתם, וכמו כן עמון ומואב וישמעאל, וזה הוא שדקדק כל אחד ואמר כל עצמו של אביהם וכו' פירוש כל הווייתו הוא בנוי מבחינת הרע ששמה רוצח, וכמו כן אמרו מואב וכו' עצמה של ערוה פירוש שאתה מצוה עליה להם היא פירוש הם בחינתה ואיך יקבלו ההפכיות אם כן זה הוא ביטולם, וכן ישמעאל אמר כל עצמו של אביהם לסטים היה פירוש בחינת הרע הנקראת לסטים, ומעשיהם היה מגיד על בחינת נפשם מאיזה מקום באה. והנה עמון ומואב הוכיחו בטענתם מעיקר הווייתם שהיתה מבחינת הניאוף, אבל אדם וישמעאל לא הוכר הדבר מעיקר הבנין אלא ישמעאל על פי מלאך שאמר (בראשית טז יב) והוא יהיה פרא אדם ידו בכל הרי כי מגיד לה שורשו כי הוא זה, ועשו על פי יצחק כאומרו (בראשית כז מ) ועל חרבך פירוש שאתה מאותה בחינה. ואשא עיני ואראה חיבת הקודש הוא אדון ישראל אשר התנהג עם העמים בסדר זה להקדים לכל אחד מהם מצוה שיש להם טענה כנגדה, כי אולי שידע שיקבלו כיון שאין להם טענה כנגדה, ונתחכם ברוך הוא כדי שלא יטלו שכר על קבלת מצוה ראשונה שאין להם עליה מענה, ופתח דבריו להם רוממות אל להשמידם מנחלת שדי ובחר לו יה לעמו סגולה. והנה דרך זה אומרו והייתם לי סגולה הוא גזרת הפסוק, וכפי זה טעם אומרו בתוס' וא"ו, לתוספת שכר מלבד שאר פרטי המושג מהמעלות עוד לכם שתהיו סגולה כנזכר, ולא הוצרך להזכירם כי מובנים ממשמעות תוס' וא"ו של והייתם וגו'. עוד ירצה בתוס' וא"ו לרמוז ענין אחר, והוא כי לא יטעה לבבם לחשוב כי הוא האדון ברוך הוא חס ושלום צריך להם לשום דבר לא כן הוא אלא סגולה כמלכים שחפצים בדבר סגולה שהוא כלי יקר הגם שאין להם צורך בו, גם אתם תהיו לי אבן יקרה בערך כל העמים ולא

שהדבר הוא אצלי לצורך **כי לי כל הארץ** פירוש ומעתה לא יוצדק לומר שיש לי צורך בדבר וכאומרו (איוב לה) אם צדקת מה תתן לו כי הכל שלו יתברך :

עוד ירמוז למה שאמרו ז"ל (שבת קמ"ו.) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, וזו היא סגולתן מכל העמים שלא פסקה זוהמתן. עוד ירמוז סתר עליון לפי מה שקדם לנו כי ענפי הקדושה נתפזרו בעולם ואין מציאות להם להתברר זולת באמצעות ישראל וביותר באמצעות עסק התורה שהיא כאבן השואבת ניצוציה במקום שהם, ואותם ניצוצי הקדושה גם להם יקרא סגולה, והוא אומרו **והייתם** קרינן ביה והייתם פירוש בה"א מלאפ"ם כי הם יהיו היות סגולה **מכל העמים** אשר נפוצו שם באמצעות התורה כמאמרם ז"ל וכמו שכתבנו כמה פעמים הדברים במעשה מצרים. ואמרו **כי לי כל הארץ** כאן רמז שיש לו סגולה מפוזרת בכל הארץ, וזה טעם פיזור ישראל בד' רוחות העולם לחזר אחר הסגולה שהיא אבידתם. והנה זולת עונם של ישראל היו יכולים השגת הדבר בלא פיזור בעולם אלא בכח עוצם תורתם היו מולכים בכל העולם ושואבים כל בחינות הקדושות מכל מקום שהם, ובאמצעות החטא תש כוחם וצריכין לרדת שמה לברר הטוב ההוא :

ו **אתם תהיו לי וגו'.** צריך לדעת למה הוצרך לומר ואתם כיון שעד עתה להם היה מדבר. ואולי כי על משה ואהרן חוזרים הדברים, ולהיות שעד עתה היה מדבר על כל ישראל ועשאם סגולה אם כן יאמר משה כי אין הפרש עוד בינם לבין ישראל, לזה אמר **ואתם** פירוש אתה ואחיך תהיו לי ממלכת כהנים כנגד אהרן, **וגוי קדוש** כנגד משה ומשפחתו על דרך אומרו הקדשתי אתם [לי ואקח את] הלויים [וגו'] :

או ירצה לומר להם כי מעתה יהיו הם בבחינת פמליא של מעלה, כי למעלה יש להאדון משרתיו ומשמשים לפניו במרום ולהם יקרא כהנים גם יש לפניו צבא רב הנקרא קדוש דכתיב (דניאל ח') אחד קדוש, ואמר ה' כי אותם יעשה ה' במקום כהנים וקדושים העליונים, וכן היה שצוה לעשות לו בית לשכון בתוכנו ובחר ממנו כהנים וצוה לנו (ויקרא יא מד) והייתם קדושים, וכפי זה אומרו **ואתם** חוזר הדבר לכללות ישראל, והוצרך לומר תיבת **ואתם**, לבל יחשבו כי דבריו להם על העתיד לבא בעלות הנפש אחר הפרדה מהגוף ישיג הרוחניות מעלות הסדורות אבל בחיים חיותו תרחיק הדעת השגה זו, לזה אמר **ואתם** פירוש אתם בעצמיכם בעלי גויה תשיגו מעלה זו. ומצינו שהצדיקים השיגו מעלה זו שנקראים מלאכים וקדושים כי באמצעות התורה תגדל ותעלה מעלת האדם עד אין קץ למעלה מהמלאכים (סנהדרין צ"ג.), וזה לך האות כי ה' בחר ליותר מעלה לקדושת מקום כבודו עם ישראל הא למדת כי הם למעלה מהם כי מעלין בקודש וכו' :

עוד ירמוז לפי מה שפירשתי בפסוק והייתם לי סגולה שירמוז לבירורי ניצוצות הקדושה אומרו **ואתם** וגו' להגדיל מעלת המברר מהמתברר כי המברר יהיה ממלכת של כהנים ושל גוי קדוש שהם ב' הדרגות הקדושה המתבררים כנזכר, וחלקם לב' חלקים כי יש בנבררים הדרגות עליונים והדרגות קטנים כפי בחינת הקדושה, והכוונה בזה כי בחינת מלכות יש להם על המתבררים, וצא ולמד ממשה כי לצד שהוציא ישראל ממצרים קנה מלכות עליהם :

אלה הדברים וגו'. כוונת הכתוב לפי מה שפירשנו בסמוך בפסוק ואתם תהיו לי על ישראל ידוייק הכתוב על זה הדרך שלא תחשוב כי אמירתי ואתם תהיו לי וגו' חוזרת עליכם משה ואהרן לא כן הוא אלא אלה הדברים אשר תדבר אל בני

ישראל כי המעלות להם הנה, ולפי מה שפירשתי שחוזר על משה יכוין באומרו **אלה הדברים** וגוי' שלא יוסיף עליהם. ואם תאמר פשיטא שלא יוסיף עליהם ואם יש לחושדו חס ושלום למה לא צוה לו בשאר המצות ששלחו עד עתה :

אכן הכוונה היא שצוה לו שלא יפרש דברי ה' לישראל אלא יאמר הדברים כמות שהם, וטעם הבורא להיות שדקדק בדבריו ענין היראה וענין האהבה וכמו שפירשנום בפסוק (ג) כה תאמר וחש הבורא למשה שאחר שידבר דברי ה' להם יבא לבאר הדברים להוסיף זירוז מעצמו להכניס מוראו בלב ישראל או להפליג באהבת הבורא, לזה אמר אליו אל תדבר עוד בדבר הזה **אלה הדברים** כי אם יאמר משה דברי יראה יבואו לעשות מצד היראה וה' לא כן יעץ ולא הזכיר היראה אלא כמי שמוסיף תבלין בתבשיל להוסיף בו טעם ערב וכמו שכתבתי שם שהוא לבל יזלזל אדם באיזה זמן באיזה פרט באומרו כי לא יקפיד האוהב אבל כל עיקר העבודה צריכה באהבה ונמצא דברי משה מפסיד חס ושלום הכוונה. עוד נראה כי רצה ה' לנסותם ושיער דברים המספיקים להם מהמוסר ומהאהבה לצורך קבלת התורה ואם לא תרוץ נפשם בשומעם דברים אלו זה יגיד כי רחוקים הם מטוהר לב, לזה אם יוסיף משה לדבר דברים רבים בין בבחינת היראה בין בבחינת האהבה הגם שיאמר בפירוש שהם דברי עצמו הרי הוא מפסיד כוונת הבורא בנסיונו הגם שיקבלו יש מקום לומר כי רצויו של משה הוא הסובב. גם יש בזה פחיתות חיבת התורה ושבח בית אביה האל הגדול, אשר על כן צוה ה' לבל יוסיף לדבר אפילו מפני עצמו דבר והבן :

[ז] **ויקרא לזקני העם**. הנה נתחכם משה רבינו עליו השלום בשליחותו לעשותה בהתבוננות, כי ירא ופחד לבבו דלמא תארע תקלה בדבר שהוא תכלית הכל ועיקר העולם, וכבר אחזו חבלים לארץ שמא חס ושלום לא יקבלו ישראל את התורה, ונתחכם עליו השלום ולא דיבר לכללות העם עד שקרא לזקנים והושיבם לפניו וכל ישראל יחד שומעים דברי משה אלא שהקביל הדברים לפני הזקנים, והועיל בזה כדי שלא יתחילו להשיב למשה אלא הזקנים ולא כללות העם כי חש דלמא חס ושלום יענו מהעם תשובה שלא כהוגן מה שאין כן הזקנים מובטח הוא בהם שתשובתם תהיה כהוגן ואחר שישבו הזקנים כהוגן העם יטו אחריהם, ולו יהיה כי יקהו שינייהם חס ושלום, כל זקן וזקן ידבר לבני משפחתו. ואולי כי בני אל חי נודעה להם התחכמות משה כי חש למיאון חס ושלום והוציאו עצמם מהחשד ולא הניחו לזקנים להשיב תחלה וענו כל העם יחדו כל אשר דבר ה' נעשה מדעתנו השלמה וברצוננו הפשוט ולא קדמה תשובת הזקנים לתשובת כל עם ה', והנה הראו בני ישראל עוצם אחדותם והשואת רצונם באלהינו כי ס' רבוא אמרו בהשואה דיבור אחד כאומרו יחדו ולא נתאחר אחד מהם ולא קדם אחד לחבירו ולא שינה אחד מהם להשיב בנוסח אחר אשרי עולם שאומה זו בתוכו. ובזה ידויק מאמר הנביא (ירמ' ב) כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריק אהבת כלולותיך פירוש אומרו כלולותיך הוא תשובתם שענו כל העם יחדו שעשו ב' כלליות באהבה, הא' תשובה כהוגן מכולם ואין גם א' שלא נתרצה בדבר. ב' שהושוו יחד בקול התשובה ובלשון התשובה על דרך שכתבנו :

את כל וגו'. נתכוון באומרו **את כל** שלא שינה מהודעת כל בלא מגרעת, ואומרו **האלה** שלא הוסיף לדבר דבר כמאמר ה' אליו (פסוק ו) אלא הדברים :

[ח] **וישב משה**. פירוש לשון חזרה כי מלבד מה שקדמה הידיעה לבורא מתשובת ישראל כי הוא יודע נסתרות בכליות האדם ומכל שכן הנגלות עוד החזיר הדברים פעם ב', והטעם הוא לשבח התשובה כאשר אבאר בסמוך. או ירצה על

דרך אומרם ז"ל (מכילתא) שאמר ה' למשה החזר לי תשובה, לזה אמר **וישב** פירוש כי לצד התשובה שאמר לו ה' השיבני וכו' הוא שעשה, כי זולת זה מי יגיד לפני יודע כל ברוך הוא :

את דברי העם וגו'. אין הכוונה שהשיב שקבלו לעשות אלא השיב לה' אופן סדר התשובה שענו כולם יחדיו על דרך שפירשתי, ולא להודעה אלא נתכוין בזה לפאר לרומם עם בני ישראל על כמה בחינות טובות אשר תגיד אופן התשובה, ולזה החזיר משה הדברים לפני ה' על דרך אומרנו (ד"ה א' י"ז) ומי כעמד ישראל גוי אחד :

[ט] הנה אנכי בא אליך וגו'. אולי שיכוין לומר לו כי לצד שהיה ה' רגיל לדבר עמו פנים בפנים לזה אמר אליו שידבר עמו באופן אחר דהיינו **בעב הענן** ולא יהיה הדיבור כל כך רוחני כרגילות הקודם, ונתן הטעם **בעבור ישמע העם** כשידבר עם משה ואם ידבר כסדר הראשון באספקלריה המאירה אין כח בישראל לשמוע הדברים לעוצם רוחניותם, וה' חפץ שישמע המאמרים לישראל, ואמר לו שמלבד תכלית זה שישמע העם המצוה מפי הבורא ויש בזה חיזוק האמונה בלבם עוד יש תועלת שיאמינו במשה לעולם בשאר מצות כשיצוה אותם על פי ה'. ונתכוין ה' בזה גם כן לרצות משה שלא יקפיד על המעטת כבודו מאופן הדיבור הרגיל :

יאמינו לעולם. פירוש לעולם לדורות הבאים יאמינו באמצעותך בכל הנביאים על דרך שכתב רמב"ם בפ"ח מה' יסודי התורה וזה לשונו כל נביא שיעמוד אחר משה רבינו אין אנו מאמינים בו מפני האות וכו' אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות אליו תשמעון עד כאן. וכתב עוד שם כי אמונת משה לא היתה לצד המופתים וכו' אלא לצד ששמעו בדבר ה' עמו והם עדים באמיתות נבואתו. ועל פי הדברים יכולנו לפרש **וגם בך יאמינו לעולם** טעם אומרנו לעולם רמז גם על שאר נביאים הבאים אחריו לעולם כשיבא גם כן נביא להם שלוח ממני יצדיקו נבואתו. כי האותות שיעשו לא יאמתו הנבואה אלא במצות ה' על אמונתם וזולת הבחנה זו גם המצוה במצוה זו יש בו פקפוק כשתהיה אמונתו על פי האותות זולת כשישמע העם בדברו עמו. אלא שיש לתת לב בדברי הרמב"ם איך יצדק לומר שלא האמינו במשה והלא כבר נאמר (לעיל י"ד ל"א) ויאמינו בה' ובמשה וגו' כי מופתיו ואותותיו מופלאים הם ומה גם מעשה קריעת ים סוף הוא דבר מבהיל ובו יצדיקו ויכריחו האמונה, הן אמת כי בשאר נביאים לצד שאין צריכין לעשות אותות חזקים וגדולים כאותות משה לזה צריכין אנו לחזק אמונת נבואתם על פי מאמר ה' אשר צוה לשמוע לו מה שאין כן משה. ומה שכתב רמב"ם שם כי אותות שעשה משה לא היו כדי שיאמינו בו אלא לצורכי ישראל וכו' כאמור שם, סוף כל סוף ישתמע האמת מעצמו כי משה אמת :

ונראה לומר כי האמונה שהאמינו ישראל במשה היתה שהוא עבד ה' וה' חפץ בו ועושה תפלתו ורצונו אך לא האמינו שהיה ה' מדבר עמו, כי יש סברא מחכמי אומות שמוכיחים בהרבה הוכחות כפי פילוספיותם כי מן האי אפשריות שידבר ה' עם אדם וחי, ואלה יצדיקו כי ה' ישמע ויענה ויאהב לחביביו ויעשה רצונם, ולצד שיש סברא זו בעולם נוכל לומר כי הגם שהאמינו ישראל במשה עבדו פירוש שהוא עבד ה' וישמע ה' תפלתו ויעשה חפצו ורצונו אבל לא מפני זה יצדיקו כי ידבר ה', וישנה עדיין לחששת פילוסופי האומות, לזה אמר ה' אליו **בעבור ישמע העם בדברי עמך** ובזה יצדיקו כי ידבר ה' עם האדם וחי, ואומרנו **וגם בך יאמינו** פירוש באמצעותך יאמינו בנביא אשר אקים להם תחתך בכל

דור ודור לעולם כי תפקע מהם טענת סברא זו. או ירצה אומרו **בך** באמצעות נבואתך כשיצדיקוה כשתצוה להם שישמעו לנביא על פי אות יאמינו לעולם לכל נביא ונביא אבל זולת הצדקת נבואתך לא יועיל האות להאמין בנביא כמו שכתב הרמב"ם. אחר שכתבתי זה מצאתי ברייתא במכילתא וזה לשונם גם בך גם בנביאים שאחריך עד כאן, והם דברינו עצמם ובמה שפירשתי תבין כוונת דבריהם. והנה בשמוע העם דברי ה' הצדיקו כולם יחד כי ידבר ה' עם האדם וחי וכמו שהגידו בפיהם ואמרו (דברים ה' כ"א) היום הזה ראינו כי ידבר ה' עם האדם וחי והם עדי ה' בדבר ונכזבה דעת הפילוסופים בראיה ברורה, וגם הכירו מעלת הנביא משה במשה שנשאהו ה' בנבואתו דכתיב (פסוק י"ט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול וכמו שדרשו ז"ל בכתוב (מכילתא) יעויין שם דבריהם :

ויגד משה וגו'. אולי שהגיד שהסכימו לשמוע דברי ה' מפיו כמאמר ה' בעבור ישמע העם וגו', או שאין צריך עוד אות להאמין במשה שכבר האמינו במשה כי הוא נביא. ומכוון ההגדה היא, לימוד זכות על ישראל לבד, ולדבריהם ז"ל (מכילתא) שאמרו שההגדה היא שאמרו ישראל רצוננו לשמוע מפי ה', ולמאן דאמר לראות את מלכנו ידויק לשון הגדה שהם דברים קשים שיבקש עבד לשמוע קול אלוהו או לראות כבודו יתברך. והגם כי מצינו שאמר ה' בעבור ישמע העם לא אמר שידבר עמהם אעל בדברו עם משה ישמעו הם ובקשתם היתה שידבר ה' עמהם, וטעם ההגדה הגם שלא יכחד ממנו דבר הוא להשיבו על שאלתם. ומצינו לו שהשיב תכף ומיד לך אל העם וקדשתם וגו' :

[יב] והגבלת וגו'. נראה שאין מצות הגבלה זו אלא ליום הג' ואף על פי כן הקדימה מעתה כדי שינהגו בו כבוד מעכשיו, גם ירגילו עצמם להתרחק ממנו בג' ימים, ואין לומר שינהגו חיוב הנגיעה בהר מיום צוותו, זה אינו כי הוא דבר רחוק שיתקדש ההר ויתחייבו עליו קודם רדת שכינתו ית'. וכן משמע ממתניתא בספרי (מכילתא כ"ד) כי לא התחיל החיוב אלא מיום ג' :

[יז] ויוצא משה וגו'. אולי שלצד חרדתם פחדו מן ההר והוציאם משה והעמידם בתחתית ההר לקבל התורה מעומד :

[יח] עשן כולו. פירוש ששלט האש בגופו של הר ונשרפו אבניו כמשפט הכבשן אשר ישרפו בו האבנים לעשות סיד, ומעתה אבני סיני נעשו סיד, ואומרו **ויחרד כל ההר** כי כן דרך האבנים כששולט בהם אש בכבשן יתזעזעו וישמיעו קול חרדה :

[יט] משה ידבר והאלהים וגו'. אולי שהיה משה מדבר לפני ה' דברי שיר ושבח כמקבל פני מלך הגדול ברוך הוא, **והאלהים יעננו בקול** פי' בקול האמור בסמוך שהוא קול השופר כמי שמתרצה בדבריו. או יאמר **יעננו** למה שהיה מדבר לו ואומרו **בקול** פי' בקול גדול בעבור ישמע העם בדברו עמו כמו שכתבנו למעלה שבזה יצדיקו נבואתו. ורואני כי יש בזה תוספות הדרגה כי היה ה' עונה לדברי משה וזה יותר מעלה ממה שהיה ה' מדבר תחלה ויענהו משה. ורבותינו ז"ל אמרו (מכילתא) שיכוין על הדברות ששמעו מפי משה שהיה ה' מגביה קולו של משה וכו', וזה דרך דרש וכפטיש וגו' :

[כ] וירד ה' על הר סיני. רבותינו ז"ל אמרו (סוכה ה'). למעלה מעשרה. וצריך לדעת למה הוצרך לומר **אל ראש ההר** כיון שהגבוה הוא עשרה מההר פשיטא שאפילו לראשו לא הגיע. ואולי כי בא לשלול שלא ירדה שכינה לצדדי ההר ואפילו

למעלה מעשרה, הגם שמצינו לו שאפילו במקומות הנמוכים ירדה שכינה כל שיש ממנה לארץ י' טפחים, וצא ולמד מהמשכן בכל מקום אשר יחנו בני ישראל ישכון שם כבוד ה', כאן בהר לא ירד אלא על ראש ההר, ולזה מצא משהעלות אל ראש ההר, וכאומרו בסמוך ויקרא ה' למשה אל ראש ההר. וצריך ליישב עדיין למה לא אמר הכתוב וירד ה' על ראש הר סיני. ואולי שחש לטעות בכוונת דבריו, כי לעולם ירד על כללות הר סיני ראשו וצדדיו ואומרו על ראש לצד שלא השרה שכינתו ממש על ההר בבחינת כל חלק וחלק מההר יקרא מקום שכינת ה' שמה ראש להיותו עליון ממנו והבן, לזה אמר בסדר זה **וירד ה' על הר סיני** למעלה מעשרה ואחר כך חזר להוריע מקום שירד שמה שהוא **אל ראש ההר** והבן:

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל שאמרו (מכילתא פ"ט) כתוב א' אומר מן השמים וגו', מלמד שהרכין ה' שמים העליונים וכו' והציען על גבי ההר ודבר עמהם עד כאן. וזה הוא שיעור הכתוב **וירד ה' על** וגו' פירוש לא ירד ממש אלא למעלה כרמוז בתיבת על ושמו מקום מצבו היו נוגעים אל ראש ההר:

עוד ירצה להודיע כי כשירד ה' פירוש כשהתחיל להוריד שכינתו רעש ההר ועלה לקראתו כעבד רץ לפני רבו, וזה הוא שיעור הכתוב **וירד ה'** ועדיין לא גילה הכתוב לאיזה מקום ירד והודיע פעולת ההר הגם היותו דומם שנעשה בעל חי ועלה קודם שיגיע עדין, ואחר כך הודיע הכתוב לאיזה מקום ירד ואמר **אל ראש ההר**, הא למדת שעלה ההר קודם הגעת שכינת ה' אל ראשו:

[כא] **פן יהרסו וגו'**. פירוש לבל יחשבו בדעתם כי יראו ברוך הוא הגם שימותו על דרך אומרו (תהלים ס"ג) טוב חסדך מחיים ומיתתם זו היא חיותם, והוא אומרו **פן יהרסו** פירוש יסכימו על הריסתם **אל ה' לראות** פירוש כאלו אמר לראות אל ה', ואומרו **ונפל ממנו רב** פירוש תהיה נפילתם נפילה רבה מלבד שימותו תהיה להם נפילה אחר נפילה. או ירצה כי לצד שאורו יתברך ממלא המקום כשיבואו לראות יצטרך ה' לסלק האור ההוא לבל יביטו בו, וזה הוא אומרו **פן יהרסו אל ה'** פירוש לאורו לסיבת ראותם, והרי זה מגיד כי לא ישיגו לראות אם יבואו לראות, ולזה לא אמר הכתוב פן יראו כי לא ישיגוהו כנזכר אלא הם יחשבו בדעתם לראות, ושמה תאמר אין כאן לא הקרבת התועלת ולא נזק לזה אמר **ונפל** וגו' פ"י מלבד שלא יראו עוד להם הקרבת הנזק. ודקדק לומר **רב** פירוש אפילו יהיה הרב שבהם לא יאמר שלא אקפיד אלא על המון העם אבל גדולי ישראל הראוים להשראת שכינה לא אקפיד תלמוד לומר ונפל ממנו רב:

[כב] **וגם הכהנים**. פ"י הגם שיש להם מעלת קריבה אל מקום המקודש לעבוד בבית ה' כאשר היה מקובל בידם או הבכורות או מזרע אהרן, **יתקדשו** פ"י לא תהיה קדושתם מגעת עד גדר זה וצריכין הם לחשוב עצמם בערך מקום זה כאילו אין להם קדושה כל עיקר. ושיעור תיבת יתקדשו כשיעור תיבת ודשנו (במדבר ד"י"ג). או ירצה על פי דבריהם ז"ל (מכילתא) כי הגביל ההר עד כאן משה עד כאן גבול אהרן עד כאן גבול הכהנים, כפי זה אומרו **הנגשים אל ה'** פירוש שגבולם בהר נגשים מה שאין כן ישראל, **יתקדשו**, פ"י יעמדו בקדושתם ולא יוסיפו לעלות עוד פן וגו':

[כג] **ויאמר משה וגו' לא יוכל וגו'**. צריך לדעת תוכן משמעות ענין ההפרש בין משה ובין ה' כי ה' אמר לו רד העד וגו' ולא הספיק מה שכבר צוה קודם ומשה מקשה ואומר כי אינו צריך ודי במה שקדם מהציווי וההתראה. ונראה כי

מתחלה צוה ה' על ישראל לבל יעלו ולבל יגעו בהר בדרך כלל וכשחזר ה' לומר למשה שיתקדשו הכהנים ורמזו לו שיש להם מקום בהר לעמוד בו וכמו שדייקנו מאומרו הנגשים אל ה' יתקדשו חש שישראל ידונו בדין זה דין דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל שללמד על הכלל יצא והכהנים והעם ואהרן הכל בכלל נגיעת ועליית הר היו וכשיצאו כהנים להתיר חלק בהר ללמד על הכלל יצא ויותרו כל ישראל בחלק שהותרו בו הכהנים ולפחות בחלק שלמטה ממנו בהדרגה, והגם שעדיין לא נתנה תורה לדעת משפט זה אפשר שימצא בתוך ס' ריבוא ישראל חכם שידין בחכמתו כזה. או לו יהיה שלא ידון אדם דין זה מדעתו עם כל זה ה' אוהב משפט צדק ולא יכול לחייבו מיתה לנוגע בהר במקום עמידת הכהנים אחר שכפי משפט התורה פטור הוא כנזכר, לזה חזר ה' לומר לו רד העד בעם ובזה סתר שאין לדון בדין זה דבר שהיה בכלל שהרי גילה הדבר בפירוש לאסור חלק ההר שיעלו בו הכהנים, ומשה לא הבין דברי ה' וכוונתו כמו שפירשנוה כי עדיין לא גילה לו ה' מדות שהתורה נדרשת בהם וסבר כי דוקא אהרן והכהנים שהתירם ה' אבל ישראל באיסורם עומדים ולזה צעק לבו כי אזהרה זו אינה צריכה כי לא יוכל וגו' שכבר העדותה בנו, והשיבו ה' לך רד ועלית אתה וגו' ועל פרטי המקומות שאני מתיר לך ולאהרן ולהכהנים אני מזהירך שתעד בהגבלתם הרי זה מורה באצבע כי לצד מה שגילה בהם ההתר הוא שהוצרך לחזור לאוסרם:

ולפי מה שפירשנו באומרו הנגשים וגו' שהכוונה הוא הנגשים לעבודת המשכן גם כן יהיה טעם חזרת האזהרה כמו שפירשנו לצד דבר שהיה בכלל אלא כי עדיין לא גילה ה' היתר עליית אהרן והכהנים שמצדה הוצרך לחזור פעם ב' האזהרה ותיכף קדם משה קודם שיגמור הדבור של היתר עליית הכהנים ואמר **לא יוכל** וגו' וחזר ה' והודיעו התבוננות הדברים ואמר לו **לך רד ועלית אתה** וגו' והכהנים הרי התיר חלק מעליית ההר ותיכף סמוך ממש אמר לו **והעם אל יהרסו** פירוש כל עיקר והכהנים לא יהרסו למקום אהרן ואהרן למקום משה ואז השכיל דעת עליון על דרך שפירשתי שהמיחוש הוא לבל ידונו דבר שהיה בכלל וכו', ורמזו אל עליון בסדר הדיבור שהקדים לומר לו **ועלית** וגו' **והכהנים** וגו' ואחר כך **והעם אל יהרסו** וגו'. ובזה מצאנו נחת רוח במאמר ב' שאמר ה' למשה **ועלית אתה** וגו' וקשה ממה נפשך אם הודה לו ה' על תשובתו אם כן למה חזר לומר פעם ב' **והעם אל יהרסו**, ודבר זה פשוט הוא כי כוונתו היא שיאמר כן לישראל אם כן לא נתקבלה תשובת משה, ואם נאמר גם כן שלא הודה על דברי משה למה לא השיבו תיכף לסתור דבריו עד שהקדים לומר ועלית אתה ואהרן והכהנים כי היה לו לה' לגמור ענין השליחות שהתחיל לצותו עליו שאמר לו העד בעם וגו' ואחר כך יצו האל דבר חדש שהוא ענין עליית אהרן והכהנים שלא הזכירו עד עתה, ובמה שפירשתי יבא על נכון כי לעולם לא באה מצות העד בעם אלא לצד היתר גבולין של אהרן אלא שלא המתין משה עד גמרן של דברים ולזה בדברי ה' אליו הקדים תשלום הדברים שלא הספיק משה לשומעם שהוא טעם האזהרה ואמר לו **ועלית אתה ואהרן והכהנים** הרי התיר גבול מההר לאהרן וגבול לכהנים וגמר אומר **והעם אל יהרסו** לגבולין של אהרן והכהנים אלא כל ההר באיסור:

עוד נראה לומר טעם ההתראה פעם ב' להיות כי התראה ראשונה לא נאמר בה זמן מאימתי מתחיל האיסור, והגם שהזכיר שם ג' ימים לא נאמרו בפירוש בענין איסור הגבלת ההר שמתחיל מיום הג' ונמצא שעדיין לא ידעו ישראל זמן התחלתה, לזה כשירד ה' תכף אמר למשה שירד להעד וגו' שהוא משעה זו ואילך, ותשובת משה צריך עיון. ואולי כי משה חשב כי איסור הגבלת ההר היא מעת

צוותם כיון שלא נתבאר בפירוש לא תגע בו יד ביום פלוני התחלת המצוה היא מעת האזהרה, ולא כן היה דעת עליון, ולזה היה עליו דבר ה' חזק לחזור לומר כי זה הוא זמן ההגבלה. ולכשנאמר כי כן היתה דעת עליון שאיסור נגיעת ההר יתחיל מעת צוותו טעם שהוצרך האזהרה פעם ב' כי בפעם ראשונה אמר כי סקול יסקל או וגוי הרי זו מיתת בית דין וכאן חידש כי מי שלא הרגוהו ישראל שה' יפרוץ וגו', ודקדק לומר לשון רבים לומר שהגם שיהרסו כולם לראות ידינם בדין שמים ויפרוץ במ ה' :

[כד] רז ועלית וגו' עמך. כפל לומר לך רז, אחת לגופה ואחת לומר לו לשון ירידה ואולי שהירידה היא מקודם לא היה למשה מקום מוקבל בהר והיה עולה לראש ההרה וכשסרב אמר לו רז ועלית וגו' פיי כשם שאהרן יש לו גבול גם אתה יש לך גבול והוא אומרו עמך הרי השוה האחים בבחינת הגבול:

שמות פרק-ב

[א] וידבר וגו' את כל הדברים וגו'. טעם זכרון שם אלהים בנתינת תורה, לומר כי התורה נתנה ממדת הדין וממדת הרחמים, מדת הדין וידבר אלהים, מדת רחמים אנכי ה', עוד הודיע סוד אומרו (מ"א י"ח) ה' הוא האלהים, כי דבר אלהים אנכי ה', והוא מה שאנו מיחדים פעמים באהבה בפי שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד :

עוד יתבאר על דרך שאמר רב קטינא (מנחות מ"א.) ענשיתו אעשה וכו' עד כאן, הרי שעל עשה לא יעניש הכתוב, לזה אמר ה' כי יביא ה' במשפט עונש על כל הדברים גם לעשין הרשומים ביי הדברות, אמונתו ית' שהוא עיקר הכל הרשומים בתחלת דבר ה' אנכי וגו', שבת, כבוד אב ואם, על אלו הגם שהם עשה יש אלהים שופטים בארץ, והוא. אומרו וידבר אלהים שהוא בחינת הדין את כל הדברים בין עשה בין לא תעשה :

עוד ירצה באומרו את כל הדברים לומר כי אין חפץ במקבל תורה אלא אם יקבל כל התורה, וכל המקבל עליו תורה חוץ ממצוה א' אין לו תורה (בכודות ל.) :

עוד ירצה על פי ממה שהקדמתי בפי בראשית כי כשידבר ה' בתגבורת המכונת לשם אלהים ידבר דברים מופלאים אשר אין הפה יכול לדבר והוא שיאמר הדברים שלימים וכן רבים בדבור אחד כאשר עשה בבריאת עולם, כמו כן ביום מתן תורה דיבר בתגבורת את כל הדברים בדבור אחד, ואומרו תיבת לאמר יתבאר בהעיר מה שיש להעיר בנוסח עשרת הדברים מדוע שינה הכתוב נוסח דיבור מדיבור כי בתחלה התחיל לדבר בסדר זה אנכי ה' אלהיך, הוצאתיך, על פני, כי ה' הוא המדבר על עצמו יתברך שמו ואחר כך יצא לדבר בדרך אחר את שם ה' אלהיך, לא ינקה ה', שבת לה' אלהיך, כי ששת ימים עשה ה', שהיה לו לסיים כדרך שהתחיל על זה הדרך לא תשא את שמי, כי לא אנקה, כי ו' ימים עשיתי וגו' :

אכן יתבאר על דרך אומרים ז"ל (מכות כ"ד.) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום פירוש בתגבורת הדיבור יובן כי כאשר דיבר ה' עשרת הדברים בדיבור אחד כמו שכתבנו בסמוך אין האוזן יכולה לשמוע כל הגבורות וכשהשמיעם לישראל השיגו הם שמוע ב' דברות מהם שהם דיבור אנכי וגוי ודיבור לא יהי לך ויצתה נשמתם כאומרו (שה"ש ה') נפשי יצאה בדברו ולא יכלו הבין עוד ושאר הדברות נחצבו להבות אש מקולו יתברך ועמדו סדורים על הר סיני עד שחזרה נשמת ישראל בטל חיים באו הדברות שהם קולות האדיר ברוך הוא והיו מדברות לכל אי מישראל, ולזה תמצא שאנכי ולא יהיה לך נחקקו בתורה כסדר שאמרם ה' **אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך** כי האלוה בכבודו מדבר נוכח לישראל בעד עצמו ברוך הוא וכמו כן במצות **לא יהיה לך** גם כן ידבר כסדר זה אבל משם ואילך ידבר קולו יתברך בעד מלאכו כאומרו **שבת לה' אלהיך, כי ששת ימים עשה ה', על כן ברך ה', וגוי וכן כולם, כי אינו יכול הקול לומר שבת לי וגוי, עשיתי את השמים וגוי ונתתי וגוי, כי אינו אלא מלאכו ית' והבן ויערב לחכך. והגם שאמרו ז"ל (מכות כ"ג:) כי משה אמרם לישראל, אפשר כי משה היה בו כח ושמע כולם וכשבאו הקולות לדבר לישראל היה קולו של משה גם כן מדבר. ואולי כי לזה רמז הכתוב באומרו (לעיל י"ט י"ט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול, ותמצא שאמרו ז"ל (שהש"ר פסי ישקני) שכל דיבור ודיבור היה עומד על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו תקבלני עליך והוא אומר לו הן ומחבקו ומנשקו ועולה ומתעטר על ראשו, ולפי זה יתיישב אומרו **לאמר** על זה הדרך **וידבר אלהים את כל וגוי** פירוש בתגבורת האלהים ודיבר כולם בדיבור אחד גם עשה כח בדברות שהם בעצמם יאמרו לישראל כשיצטרכו כמו שכן היה כי כשלא יכלו ישראל לשמוע כולם מהגבורה דברו הם אליהם כמו שכתבנו :**

עוד יכוין באומרו **לאמר** כי יש בסדר זה שנדברו בו הדברים מעלה ורוממות לישראל על דרך אומרו (דברים כו יח) וה' האמירך וגוי כי הרבה תועליות נמשכו מזה שפסקה זוהמתן וזה יסוד קניית הקדושה בהם לעולם :

עוד יתבאר הכתוב על דרך אומרים ז"ל (תנחומא תולדות) שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הנבראים בחיים חיותם משום (איוב טו) הן בקדושו לא יאמין, ולזה לא יחד שמו על אברהם לומר עליו אלהיך אלא אחר מותו, והוא אומרו **וידבר אלהים את כל הדברים האלה** פירוש בתגבורת הדיבור כמו שפ"י דברים שאין האוזן יכולה לשמוע, והטעם הוא **לאמר** להם אנכי ה' אלהיך פירוש ליחד שמו על כל אחד ואחד מהם לומר לו אלהיך אשר על כן השמיעם את קולו ליסרם להפריד מהם הזוהמא ובזה יהיו ראויים לומר להם כן. ולדברי רבותינו ז"ל (שבת פ"ח:) שאמרו שפרחה נשמתם נמצאת אומר כי כשיחד שמו עליהם היה זמן יציאת נשמה אז אמר לכל אחד מהם אלהיך, והגם שהיו בחיים ושמעו גם כן לא יהיה לך וגוי, לא יתייחס לה איחור כי הכל אמר ה' בדיבור אחד ולא קדמה אפילו אות לחברתה. עוד אומרו **לאמר** יכוין אומרים ז"ל (זהר ח"ב צ"ג:) שכל התורה כולה רמוזה בעשרת הדברות, והוא אומרו **לאמר** פירוש דברים אלו יש בהם אמרות אחרות כלולות ורמוזות. וראיתי לתת טוב טעם בהשמעת ה' לישראל ב' דברות אנכי ולא יהיה לך כי הם ב' שרשים לב' כללות המצות מצות עשה ומצות לא תעשה, **אנכי** היא עיקר ושורש כל מצות עשה, **לא יהיה לך** וגוי היא עיקר ושורש כל מצות לא תעשה, לזה נטע ה' בהם מפי אל עליון שרשי ב' עיקרי המצות שבזה לא תימוט תורה מזרעינו לעולם ועד :

[ב] אנכי ה' אלהיך וגוי. טעם כפל אשר הוצאתיך **מארץ** וגוי **מבית עבדים.** פשט הדברים הוא שכוונתו להגדיל עוצם שבייתם שהיו בארץ מצרים מקום שאסיריו

לא פתח (ישעיהו יד יז) וגוי' נוסף על הפלגת טומאתה, ועוד שהיו שם בגדר עבדים והוציאנו ה' :

עוד יכוין ה' לומר על זה הדרך **אנכי ה' אלהיך** הנה הזכיר בתחלת דברי ה' ב' עניינים האחד היותו ה' ברוך הוא שם הוי"ה זה יגיד האמונה כי ממנו יתברך ובמאמרו היה כל הווה וכל מה שהיה ומה שיהיה, גם יגיד על הויתו יתברך היה והוה ויהיה, והב' אמר אלהיך פירוש שעליהם לקבל מאמרו וגזרותיו, וכל הממרה את פיו יכנו אלוה, וכנגד ב' בחינות אלו בא האלקים להכריח כל אחת מהם בהוכחה שאין עליה טענה, כנגד אומרו **אנכי ה' זה לך האות אשר הוצאתיך מארץ מצרים**, דע כי באמצעות יציאת מצרים הוכחשו כל הדוברים שקר שיש חס ושלוש אמונה זולתו כי הוכחשו המאורות כי לא אלהים המה בהחשיך ה' מאורם, הוכחושו הימים כי ה' עשה בהם אותות והפכם לדם, הוכחשה הארץ בהכותה ה' ותשרץ שרצים רעים, הוכחושו בעלי חיים שאין בהם ובמזלם חוזק, הוכחושו כל אלוהות בעשות ה' בהם שפטים, הרי כי ה' הוא אדון כל הווה ושולט על הווה ומכחידו וגוזר על אין ויהיה כאשר עיני כל ישראל רואות. וכנגד מה שאמר **אלהיך** שצריכין לקבלו עליהם לאלוה לקיים כל דבריו אמר טעם הדבר **מבית עבדים** פירוש כי לצד שהיית עבד לזולת ואני הוצאתיך מעבדותם שורת הדין נותנת כי תקבל אלהותי עליך לקיים כל דבר :

עוד ירצה בכפל **מארץ מצרים מבית עבדים** להודיע סוד כמוס כידוע ליודעי חן כי נשמות ישראל שיצאו ממצרים הן הנה שהיו טבועים בטומאת מצרים ובאמצעות יעקב אבינו ובניו אשר ירדו מצרים הוציאו אותם כאומרו (בראשית מו ג) כי לגוי גדול אשימך שם. ועיין מה שפירשתי שם, ואמרו יודעי נסתרות לה' כי הוא עצמו שאמר הכתוב עליו (דברים ד' ז) כי מי גוי גדול וגוי שעמדו בהר סיני. וכפי זה יתבאר הכתוב על נכון אומרו **אשר הוצאתיך מארץ מצרים** הוא הוצאות הנשמות משבייתם בטומאת מצרים פי' שבררם באמצעות מועצותיו ית', אבל עודם במצרים בבית עבדות, ואמר **מבית עבדים** כנגד מה שהוציא העם המבורר לבל ישתעבדו בהם שונאיהם :

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (ירושלמי סוכה פ"ה ה"ד) בפירוש יושב תהלות ישראל כי לא נתרצה הקדוש ברוך הוא בתהלת מהלליו כשאמרו אלהי עולם ולא אלהי המלאכים אלא כשאמרו ברוך ה' אלהי ישראל, והוא אומרו **אנכי ה' אלהיך** פירוש שלא נתרציתי בשום כינוי המעלות אלא בקריאתו אלהיך ובזה פרסם מעלות ישראל בעליונים, וכנגד פרסום בתחתונים אמר **אשר הוצאתיך וגוי' פי' מקום שאין מציאות לצאת משם והיתה הוצאתיך פרסום גדול לכבוד ולתפארת, וצא ולמד מדברי יתרו שהוא אחד המיוחד מהאומות. ואומרו מבית עבדים** פירוש לא הוצאתיך בדרך שישאר עליך שם עבדות, המשל אם היה ה' מוציאם בדרך בריחה וכדומה הגם שהיתה ההצלה נכונה אף על פי כן שם עבדות לא יעקר מהם כי אלה עבדי פרעה, וממה שהוציאם בכמה נוראות עד שאמר פרעה הרי אתם לעצמכם הרי אתם בני חורין כו' (ילקוט ר"ח), ועוד לו כשרדף שעשה ה' הפלא הגדול בהטבעתו בים בזה פקע שם עבדות מהם :

עוד ירצה לדבר עם הנפש ועם הגוף, כנגד הנשמה אשר תכיר בחיי הרוחניות אמר **אנכי ה' אלהיך** כי הנשמה תכיר בחינת האלהות, ואולי באותו רגע עצמו היתה יציאת הנפש והכירה אלוה שלה כשאמר לה אנכי, ולזה אמר לשון יחיד **אלהיך** כי בחינת הנשמות הקדושות מתאחדת היא ואין בהם פירוד בעולם הפירוד שהוא עולם הזה, ותמצא שאמר דוד בדברי הימים (א' י"ז) ומי כעמך ישראל גוי

אחד בארץ פירוש אפילו בארץ במקום הפירוד הם גוי אחד כי נתקדשו ונעשו בארץ כמלאכים והוא השבח שמשבחם בו דוד עליו השלום, וכנגד בחינת הגוף וחיותו שהוא בחינת הדומה לחיות הבהמי אמר הכרת חסד עולם הזה כי לא תוכל בחון בחשק רוחניות הנאור:

עוד ירצה **אנכי ה' אלהיך** פי' קודם ביאתך לעולם הזה כי אתה אור מאור הקדוש חלק ה' כאומרו (דברים לב ט) חלק ה' עמו, ובחינה זו תגידנה תיבת אלהיך כי לא יתיחס דבר זה אלא לבחי' הקדושה שהוא מאורו יתברך כידוע ליודעי חן וכנרמז ברובי מאמרי רז"ל. ואומרו **אשר** וגו' פירוש אשר על כן הוצאתיך מארץ מצרים, ובזה הגיד טעם אשר הרעים והרעיש ה' תבל ויושביה שמים וצבאיה בשביל ישראל להוציאם כי מהנמנע שיציל חלקי הקדושה ולקרבים אליו:

עוד ירצה על זה הדרך **אנכי ה'** פירוש בין בזמן שאני מתחסד עמך אהיה לך לרבון בין בזמן שאני מיסרך ומוכיחך אהיה אלהיך:

עוד ירצה על דרך אומרו (תהלים קטז) כוס ישועות וגו' ובשם ה' אקרא צרה ויגון וגו' ובשם וגו', ודרשו ז"ל (ברכות ס'): מברכין על הרעה בשמחה כשם וכו', והטעם כי בחינת המוסר מה' אינו אלא לצד הטוב והחסד, והוא אומרו **אנכי ה'** פירוש מדת החסד והרחמים אפילו כזמן אלהיך פירוש שאני מיסרך:

עוד ירצה באומרו **מארץ מצרים מבית עבדים** על זה הדרך אני אשר הוצאתיך מארץ מצרים אני עתיד להוציאך מבית עבדים, וזה ירמוז על גלות האחרון אשר שעבדו בישראל כל אומה ולשון כמשפט הרגיל בעבד ורמז ה' כי יוציאנו מבית זה:

עוד ירצה על זה הדרך **אשר הוצאתיך מארץ מצרים**, ואם תאמר ולמה הוצאתנו משם ולא הגדלת חסדך עמנו שהיה ה' ממשיל ישראל שם בארץ אויביהם ויעבידו בעובדיהם וישלטו בהם ויקחו את ארצם מידם וישבו בה לעיניהם ויש בזה יותר נחת רוח לישראל והגדת עוצם היכולת כי יש אלהים שופטים בארץ ושולטים בה, לזה אמר ה' כי טעם הדבר הוא לצד שהארץ היא בית עבדים פירוש על דרך אומרו (דברים לב א) בהנחל עליון וגו' יצב גבולות עמים, ואמרו ז"ל (זהר ח"א ק"ח): כי ה' חלק מקומות העולם לשרי מעלה זולת ארץ כנען אשר בחר לו לשמו כביכול, והוא אומרו **מבית עבדים** פירוש מקום שהוא של עבדים של ה' פירוש שממשלתו ממשלת שר אחד מעבדי ה' ולא רצה ה' שיהיו ישראל תחת ממשלת השרים אלא תחת ממשלתו יתברך בכל והוציאם מארץ מצרים לצד שהיא בית עבדים לתת להם ארץ אשר היא בית אלהים:

[ג] לא יהיה לך וגו'. פירוש לצד שקדם לצוות על אמונתו יתברך והוא דבר שעיקרו בלב לזה אמר כי כמו כן יצטרך להרחיק מלבו אלהות הזולת הגם שלא יוציאנו בשפתיו, והוא שדקדק לומר בתיבת **לך** פירוש אפילו במחשבתך, וכפי זה מצינו אזהרה למחשבת עבודה זרה שאמרו ז"ל (קידושין ל"ט): בפסוק (יחזקאל י"ד) למען תפוש וגו' שה' מעניש על מחשבת עבודה זרה ואמרו ז"ל (זכחים קו): אין עונש בלא אזהרה, הרי לך אזהרתו:

עוד ירצה לומר כי כל עבודה זרה שבעולם אין פעולת העובד פועלת הדרגה בנעבד לעשותו אלהים כאשר תעשנה פעולת איש ישראל כי נותן כח גדול בבחינת הרע

וכופה חס ושלוש בחינה המעולה לפני בחינת הרע רחמנא ליצלן, והוא אומר **לא יהיה לך אלהים** פי' הויה שלך תעשנו אלהים:

עוד ירצה כי באמצעות העובד הוא ממציא הויה אחת שהיא אלהים מה שלא היה כן קודם:

עוד ירצה לומר כי אל זר אשר יעשה האדם זולתו יתברך הוא השופט נקמה מעובדהו על דרך אומרם (ירמ"ב) תיסרך רעתך:

עוד ירצה כי בעשותו אל זולתו יתברך מהנמנע שיהיה לו אחד והגם שהוא לא ירצה לעבוד אלא לאחד. יתחייב לעשות רבים כי אין אחד, והוא אומר **לא יהיה** לשון יחיד וגמר אומר אלהים אחרים. או ירצה לומר כי כשיתחיל לעבוד אחד לסוף יעבוד רבים. וצא ולמד מדברי נביאי ישראל (סנהדרין ק"ב): ריבוי האלוהות שהיו ישראל עובדים בארץ בעונות. ואומר **על פני** יתבאר על פי מה שכתב רמב"ם בפ"ט מה' יסודי התורה כי יאמן נביא בדבריו אם יאמר לעבור על מצוה אחת ממצות התורה לפי שעה על פי ה', ודוקא בשאר מצות חוץ מעבודה זרה שאפילו לפי שעה הרי זה נביא שקר ובן מות הוא, וזה הוא אומר.

על פני פירוש בכל פרטי הזמנים, כי כבר הקדים הודעתו יתברך בהזכרת שמו כי הוא היה והוה ויהיה באין הפסק, ומעתה הרי זה הכניס בכלל האיסור כל הימים והשעות והרגעים שכולם בכלל איסור לא יהיה:

עוד ירצה באומרם על פני רמז לשלול טענת כת הטועים שעושים עבודה זרה לאמצעי לטענת שלילות המצאו חס ושלוש, לזה אמר על פני פירוש כל הוה בעולם הוא על פני כי עיני ה' משוטטים בכל הארץ:

עוד ירצה לתת טעם לאזהרתו כי כפי שכל אנושי ירחיק הדבר מטעם כי כל עובד אינו עובד אלא לאחד ממשמשיו יתברך ואדרבה מגדולת העבד גדולת האדון נודעת ואם כן העובד לשמש ולירח הרי זה עובד עבדיו ומשמשיו יתברך ולמה יקפיד ה' על הדבר, לזה אמר **על פני** פירוש לסיבה שאני מתכעס על הדבר שמשמים אל ללא אל, ותיבת פני לשון כעס על דרך אומרם (לקמן ל"ג י"ד) פני ילכו וגו', וכמו שאמר לבסוף כי אנכי וגו' אל קנא:

עוד ירצה **על פני** על סיבת פני לבל תהיו נמנעים מהביט אל האלהים, כי אין לך עונג בעולם כראות פני ה' בעולם הנשמות כי הוא זה תכלית המקווה, והזהירם ה' לבל יסבבו מניעת עצמם מהשגה זו:

עוד ירצה על דרך אומרם (דברים כ"ט) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ומעתה כשעובד אלהים אחרים הנה הוא משרה בחינת הרע על הפנים אשר שם קנתה הקדושה מקומה:

[ד] לא תעשה לך פסל וגו'. צריך לדעת אחר אומרם לא יהיה לך וגו' ואפילו במחשבה מה צורך עוד לצוות על מעשה הפסילים, ואם לצוות על עשייתם אפי' לזולת אם כן לא היה לו לומר תיבת לך. עוד לא הי' לו לגמור אומר **לא תשתחוה** אם לא באה האזהרה אלא על מעשה אומן. עוד למה קרא לצלמים בשם פסל. עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר פעם אחרת ה' **אלהיך** שהיה מספיק לומר כי אנכי אל קנא וחוזרים הדברים להמדבר בתחלה אנכי ה' אלהיך. עוד צריך לדעת

למה הוצרך לתת טעם **כי** וגוי אל קנא הלא בלא טעם זה יתחייבו לקבל גזירת מלכו של עולם ברוך הוא :

ונראה שיכוין לומר איסור מין עבודה זרה חוץ מהמוזכר בפסוק לא יהיה לך, והוא כי יאמר אדם האמת כי ה' הוא האלהים וכל זולתו אין אבל לצד עוצם גדולתו תתמעט תכונת האדם והשגתו לדבר לפניו ולשאול פרטי שאלותיו כי אינו ממוסר גדר הכבוד שתבא בריה שפלה אפילה כמוני ותשאל שאלות מלפני המלך הגדול והנורא ולפעמים ירבה בפרטי צרכיו דקים ורבים ואיך יהיה לו כל כך עזות פנים להרבות לשאול דקדוקי השאלות, אשר על כן יתעץ בדעת יצרו שיבחר לדבר דבריו לפני אחד ממשמשי עליון המשמשים לפניו במרום והוא יעזור לו גם יהיה אמצעי לדבר דבריו לפני המלך הגדול בדבר הגדול אם יצטרך ובאמצעות כן כבד יכבד את השמש ההוא ויברכהו וישתחוה לפניו בדרך כל הכבוד והמעלה שבזה יתרצה לשאת משאו עליו לעשות לו צרכיו. ודע כי טעות זה בה טעו רוב העובדים עבודה זרה כי יודעים הם שעובדים ללא אלוה אלא כדי שיהיה להם לאמצעי וכו' כנוצר, ובחינה זו לא יקרא לה שם אלוה אלא פסל כי הוא יודע כי לא אלוה הוא וזה הוא פסלותו שאין בו כח אלהי ופסולתו הוא לפני העיקר שהוא הבורא עולם, או קראו **פסל** כי הוא עומד להתפסל כשיעבירו ה' מממשלתו על ידי סיבה או על ידי סיבת זה המשתחוה לו שיהא גורם להתפסל על דרך אומרם ז"ל (איכה רבתי פ"ב) במעשה דור המבול שאמרו אנו משביעים לשרים הממונים וכו' וה' העביר ממשלת השרים כאומרו (ישעי' מ"ג) ואחלל שרי קודש. וצוה ה' גם על בחינה זו ואמר **לא תעשה לך פסל פירוש הגם כי לך בעצמך בדעתך** שהוא פסל אף על פי כן לא תעשהו לך וחזר ופירש מה הוא המעשה ואמר **לא תשתחוה להם** וגוי ואמר הטעם להאיסור **כי אנכי ה' אל קנא** פירוש מתקנא אני על הדבר הגם שיהיה בדרך זה. ולהבין תוכן הכוונה הנה מצינו לה' שהזכיר פרט זה של הקנאה בפרשת נשא (במדבר י"ד) דכתיב ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו וגוי הנה לפעמים יתקנא אדם באשתו על בנו ועל עבדו, וכבר ידעת כי ישראל בבחינת כלה הם כרמוז באורך בספר קודש קדשים שיר השירים, ומעתה כשישראל עושים להם בעלים הגם שלא ימרדו ולא יכחידו בבורא כי הוא אדון האדונים, השכל יחייב כי יתקנא הבעל. והמשל בזה אשת מלך כי תאהוב עבד מלך או בנו להכין דקדוקי פרטים הצריכה להם ותחבקהו ותנשקהו האם לא יתקנא המלך לדוקרה בחרב, כמו כן הדבר הזה, והמבחין אופן דביקות נפש עם בני ישראל עם הבורא בחפיצה בחשיקה בדביקה באהבה רבה ישיג התבוננות המושכל, והוא מה שאמר **כי אנכי ה' אלהיך** דקדק לומר אלהיך לרמוז האמור והוא סוד השראת שכינתו יתברך על ישראל וייחוד שמו והמשכיל יבין. ולזה תמצא כי אמר הכתוב (דברים ד ט) אשר חלק ה' וגוי לכל העמים כי העמים שריהם שרי מעלה והם המושלים בהם לא כן בני ישראל הוא מלכנו הוא שרינו הוא אלהינו ברוך הוא :

ובדרך רמז ירמוז אומרו **לא תעשה לך פסל פירוש** שלא יפסול את עצמו, כי בחטא האדם בעון עבודה זרה שהיא כנגד כל התורה כולה מטבעו נפסל ויוסר צלם אלהי דכתיב (תהלים ל"ט) אך בצלם יתהלך איש ולא יראו פניו למעלה ונכנס בגדר איסור לבני אל חי לבל יסתכלו בפניו כמאמר הנביא למלך ישראל (מ"ב ג') לולי פני יהושפט וגוי' :

[ה] פקד עון אבות וגוי'. פירוש לצד כי אמר שהוא קנאי ברוך הוא וידוע הוא כי הקנאות תפעיל סמוך לדבר המתקנא עליו ורואים אנו הכחשת הדבר חס ושלום כמה וכמה מרדו ופשעו ועשו והצליחו ולא נגעה יד הקנאי, לזה אמר **פקד פירוש**

ואם ראית הפכיות הקנאה דע כי אני פוקד פירוש זו היא מדתני שאין אני נפרע מעושי רשע מיד ומאריך אפי עד דור ב' וג' וד' פירוש לפעמים. ואין אני מאריך אפי אלא עד זמן זה, והטעם כי אם היה ה' מתקנא לאדם תכף אין קיום לנבראים, לזה מתחכם ה' לעושי רשעה ומעלים עין מלאבדם בעולם הזה כדי שיקומו בניהם אולי יטיבו דרכיהם ונמצא עולם קיים בהם, גם יועיל לאבות לזכותם בעולם הבא כאומרם (סנהדרין ק"ד.) ברא מזכה אבא, ואם דור ב' התעיבו כמעשה אבות אז יפקוד עליהם עון אבותם אתם ימקו, ועדיין ישנו לקנאות רשע האב בפרעון הבנים. ולפעמים יוסיף ה' להאריך אפו גם לדור ב' ותולה להם עד דור ג' לטעם עצמו האמור וכשירשיעו יפקוד עליהם וכו', ולפעמים יוסיף גם כן להאריך אפו גם לדור ג', אבל דור רביעי אין עוד תקוה להם כי הושרשו בקליפה לא ינתקו ממנה ובערה במ קנאת ה' עונם ועון אבות אבותם מדור ראשון יחרב, והטעם כי כולם בחינת רע שלשלת אחת. ואשכילך כי בערך האדון ברוך הוא אפילו כשיאריך אפו עד דור רביעי יקרא מיד, כי ג' וד' דורות הם ג' מאות שנה ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנה וכמו שיאמר תכף ומיד בערך האדם ו' וז' שעות כמו כן יהיה בערך האדון ג' מאות שנה. ובזה תמצא ישוב טעם למה האריך ה' לומר **על ועל** ולא אמר בדרך כלל פוקד עון עד רבעים כאומרם בעושה חסד לאלפים, כי ישתנה זה מזה והבן ועיין בסמוך:

ודע כי התבוננות בדבר זה שאין ה' מתקנא בעושי רשע הוא דבר מבהיל ומה גם רשע מאריך ברשעתו ומצליח ברום ההצלחות, והמשכיל בגדר אשר גבל הבורא שהוא לדי דורות יצדיק משפט ישר, והוא שאמר אסף (תהלים ע"ג) אבינה לאחרייתם פי' אחריית קצבת הדורות אשר קצב ה'. ודע כי כח בחי' הרע ישנו עד ד' דורות ולא יפרע ה' מדור ה' עון אבות הראשונים שהוא חמישי להם מה שאין כן בחינת הטוב שתגדל עד אלף ואלפים:

[1] ועושה חסד לאלפים וגו'. פירוש שגם עושה חסד אין הקדוש ברוך הוא משלם לו כל חסדו תיכף ומיד אלא בוחר לו אופן פרעון הנאות לו לדורות והולך ופורע בכל דור אשר יצטרך אליו ויש בו דבר המעמיד הגנה והצלה עד אלפים, והוא מאמרם ז"ל (שמו"ר פמ"ד) שאם היה הקדוש ברוך הוא פורע לאבות שכרם בעולם הזה במה היו מתפרנסים בניהם בכל דור ודור ובגליות. ואומרם **ולשומרי מצותי** פירושו רבותינו ז"ל (סוטה ל"א.) שאינה נמשכת עם לאלפים כי אלו שהם עובדים מיראה אם יצטרכו הדורות לזכותו לא יאריך אלא עד אלף כמו שמפורש בפסוק אחר דכתיב (דברים ז ט) לאלף דור וגו':

[2] לא תשא וגו'. פי' לצד כי השבועה תגיד גדולות ונשיאות לה' יחשוב אדם כי ישבע בשמו יתברך לכבוד ולתפארת כי הוא זה רבונו ושליטו הגם שיהיה לשוא מה בכך אם הנשבע לו לא יכיר בשקרו כי אם ידע שהוא אדונו של זה והוא באופן שלא יתגלה ההפך, לזה אמר **לא תשא** אפילו יש נשיאות לשם שאתה נשבע בו, **כי לא ינקה ה'** הגם שתהיה כונתו לשאת את שמו, כיון שהוא לשוא:

עוד ירצה כי באמצעות שבועת שוא הוא נושא מעליו שם ה' הנקרא עליו ומתלבש בבחינת הרע המתיחסת בשם שוא כי שם ה' אמת והמזכירו בשקר פורח ממנו בחינת השם לסיבת בוחרו בשוא, וזה הוא שיעור הכתוב **לא תשא מעליך שם ה' אלהיך לסיבת שוא**, ואמר **כי לא ינקה ה'** לעושי כן:

עוד ירמוז שלא יהיה נושא עליו שם ה' שהוא אלוהו ואומר לכל שהוא איש יהודי ועובד ה', והוא אומרם **שם ה'** שהוא **אלהיך** ולבבו לא כן יחשוב, והוא אומרם

לשוא, ואזהרה זו שלא ירמה ברוך הוא לומר כי הוא מעבדיו ולא כן הוא. ובכלל אזהרה זו שלא יראה על עצמו שהוא צדיק יותר ממה שהוא :

[ח] זכור את יום השבת וגו'. פירוש שיזכרהו מיום א', ולזה הקדים המאוחר כי מן הראוי היה להקדים לומר ששת ימים וגו' ואחר כך יאמר זכור, אלא נתכוין לומר שהזכירה תהיה מיום ראשון על דרך אומרם ז"ל (מכילתא) שכל יום יאמר היום יום א' בשבת וכו' פירוש ובוזה יקדשו ולא יטעה בו. גם ירצה **לקדשו** לשון הזמנה על דרך אומרם ז"ל (בליצה ט"ז) **מחד בשבא לשבא**, גם ירצה על דרך אומרם ז"ל (מדרש תהלים פצ"ב) כי יום ששי שבו נברא אדם הראשון וחטא ויצא חייב בדינו בא יום שבת ונעשה סניגור לאדם לפני ה' ואמר רבון העולם לא נהרג אדם מעולם וכי אני מתחיל וכו' וניצול אדם וכשראה אדם כחה של שבת התחיל לשורר מזמור שיר ליום השבת, לזה אמר ה' **זכור** פירוש שיזכור את יום השבת אשר באמצעותו נתקיים אדם ויוצאי חלציו וראוי להחשיבו כי הוא דבר המעמיד לכל איש ישראל ויקדשו. ותמצא כי מי שנעשה לו נס ביום אחד יהיה היום ההוא מכובד וחשוב בעיניו תמיד מדי שנה בשנה, וזה יותר על בחינה זו שהשבת עצמו הוא המציל, ולזה אמר **זכור** להיות הדבר רחוק מששת ימי בראשית. עוד ירצה על זה הדרך **זכור את יום השבת** פירוש הזכיר שמו של שבת והטעם **לקדשו** כי כשאתה מזכיר שמו של שבת ביום זה בזה אתה מקדשו, וזה הוא שיעור הכתוב **זכור את יום**, ומה יזכור, שבת; וטעם **לקדשו** כי שמו של הקדוש ברוך הוא שבת כמאמר רשב"י (זהר ח"ב פ"ח:), ואח"כ ביאר הכתוב מה יום ימימים ואמר **ששת ימים וגו' כי ששת ימים וגו'** הא למדת כי על יום זה של ששת ימי בראשית הוא אומר :

[ט] ששת ימים תעבוד וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין יצו ה' לעבוד בששת ימים. גם מה היא כוונתו באומרו **ועשית וגו'**. ונראה כי יכוין על דרך מאמר הכתוב בפרשת בהר סיני (ויקרא כ"ה כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו' וצוית וגו', והם הדברים הנאמרים כאן לפי מה שקדם לומר זכור את יום השבת לקדשו שאין בו דברי חול אם כן העושה ואוכל דבר יום ביומו מה יאכל ביום המקודש, לזה אמר **ששת ימים לבד תעבוד** ובהם תעשה **כל מלאכתך** פירוש הצריכה לך לששי ולשביעי על דרך אומרם (שם) ועשת את התבואה לשלש וגו' כי מבטיח ה' לשומרי מצותיו. עוד ירצה לצוות לבל יחשוב במלאכת חול בשבת, והוא אומר **ששת ימים וגו' ויהיה בעיניך כאלו עשית כבר כל מלאכתך שיש לך לעשות**, והוא על דרך אומרם ז"ל (מכילתא) שבות כאלו מלאכתך עשויה, שזולת זה יחשוב מחשבות לכונן מלאכתו ואשר יחסר מהמלאכה לעשותה בחול, וצא ולמד ממעשה החסיד (שבת ק"נ:) שקנס עצמו על אשר חשב לגדור גדר נפרץ בשבת לבל יבנה עוד וכו' :

[י] ויום השביעי וגו'. פירוש כי בעשותו שבת לה' בזה אתה עושה ה' כי הוא אלהיך על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פכ"ה) כי שקול שבת ככל התורה כולה. ואולי כי רמוזה היא כל התורה בתיבת שבת על זה הדרך תרי"א הם מצות שלא שמעו מפי הגבורה אלא מפי נביא ובי מצות אנכי ולא יהיה לך שהם בי מצות שנצטוו מפי הגבורה מצות אנכי היא מצות עשה ולא יהיה לך היא מצות לא תעשה, וכבר הודיעונו רבותינו ז"ל כי מצות עשה יתכנו לשם הרחמים לפי שהם בבחינת קבלת שכר ומצות לא תעשה יתכנו לשם אדני לפי שהם בבחינת הדין לעובר עליהם, והנה חשבון הוי"ה אדני"י עולה צ"א ותרי"א הרי שבת :

עוד ירצה על דרך אומרם במס' שבת (ק"ח:) כל השומר שבת כהלכתו אפי' עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו, והוא אומרו **ויום השביעי שבת** לה' בזה נעשה הוא **אלהיך** ולא זולתו הא למדת שנמחל לו מה שקבל לאלוה זולתו יתברך:

עוד ירצה באומרו **שבת לה'** כי לא תהיה המנוחה והשביתה למנוחתו ולמרגועו אלא למצות ה' אלהיו:

עוד ירצה על זה הדרך **ששת ימים תעבוד** וגו' **ויום השביעי** גם כן יהיה לך מלאכה אחת ומה היא שאתה עושה שבת לה' אלהיך ולא מיעטתי לך יום השביעי אלא ממלאכתך של עצמך:

[יא] **וינח ביום השביעי**. כאן נתחכם ה' לאסור מלאכות אשר מנו חכמים מ' מלאכות [ח"א] שיש בהם מלאכה שאין בה שום טורח כלל בעשייתה כמו שתאמר המוציא כלי מרשות היחיד לרשות הרבים או להפך וכדומה לזה רבים וחייבה התורה מיתה עליהם, ויאמר אדם מה טורח יש בדבר זה להתחייב לזה אמר הכתוב **כי ששת ימים** וגו' **וינח** וגו' פירוש ודוק והשכיל בטעם ותדע כי אין הדבר לצד הטורח לבד והרי מי שנאמר בו (ישעי' מ"ו) לא ייעף ולא ייגע ובו לא יוצדק לומר מנוחה אלא הכוונה היא לצד הפעולה היוצאת אנו דנים הגם שלא תהיה בה יגיעה וטורח, ולזה כל ששם מלאכה עליה הגם כי יעשנה אדם בלא הרגשת דבר הרי זה חייב עליה:

עוד ירצה על זה הדרך **כי ששת ימים עשה ה'** וגו' פירוש כי לא עשה בתכונת בריאתם שיעמדו אלא ששת ימים, ומעתה יצטרך ה' לחדש הבריאה בכל יום ובאמצעות נפש העולם שהוא השבת שברא ה' נח מהתמדת המלאכה, וכמאמרם ז"ל (ב"ר פ"י) שהיה העולם רופף ורועד ובבא שבת עמד בקיומו, והוא אומרו **וינח ביום הז'** ויום זה מעמיד העולם עוד ששת ימים ובכל יום ששי לערב שכלתה תכונת העולם יבא שבת ויקיים העולם עוד ששת ימים אחרים וכן על זה הדרך, ועיין פרשת בראשית (ב' ב):

[יב] **למען יאריכון**. אמר **יאריכון** שמשמע מעצמם ולא אמר אאריך ימך. אולי שירצה לומר כי מצוה זו סגולתה היא אריכות ימים מלבד שכרה מה', כי יש מצות שיש בהם סגולות נפלאות מלבד שכר אשר קבע להם ה' וזו גילה אותה ה':

[טז] **דבר וגו'**. פירוש ואם לצד כי כשידבר ה' עמנו נקבל גזירותיו, מעתה הרי אנו מקבלין ממך ואם כן אין צורך בדבר ולמה נסתכן והוא אומרו **פן נמות**. עוד ירצה על זה הדרך **דבר אתה עמנו ונשמעה** פירוש יהיה כח בנו לשמוע אבל אם ידבר ה' עמנו פן נמות ולא נשמע:

[יז] **אל תיראו**. פירוש שידבר עמכם עוד **כי לבעבור** וגו' וכבר עשה ה' מחשבתו הטובה ועשה אתכם נס שהם מובדלים לטובה כי פסקה זוהמתם באמצעות דבר האלהים, וגם טעם ב' **בעבור תהיה** וגו' פירוש כי בעקירת הזוהמא מהם הנה קנתה היראה שהיא שכינתו יתברך מקום להיות בתמידות על פניהם כי צלם אלהי אשר יצר ה' את האדם בצלמו חזר לקדמותו, והרווחת ב' דברים אלו הוא לבלתי תחטאו כי כל מי שיש לו בושת פנים שהיא יראתו האמורה לא במהרה הוא חוטא. עוד ירצה באומרו **לבעבור נסות אתכם** כדי שלא תהיה לכם טענה למה לא ינבא ה' את כל ישראל, הרי ניסה אותם בנבואה ולא יכלו עמוד:

[כ] לא תעשון אתי וגו'. צריך לדעת אומרו תיבת **אתי**. ורבותינו ז"ל (מכילתא) דרשו שלא יעשו הכרובים ד', והוא אומרו **אלהי זהב** שמעלה עליהם כאלו עשו אלהי זהב, ולא יעשו הב' של כסף ואם עשו מעלה עליהם וכו', גם שלא יעשו צורה לדמיון ה' להשתחוות לה (ר"ה כ"ד). וכוונתם לה' ולא צורת שמשים של ה'. ונראה לפרש הכתוב בדקדוק עוד למה חזר לומר פעם ב' **לא תעשו לכם** ולא הספיק במה שקדם לומר לא תעשון אתי וגו'. עוד למה דקדק לומר תיבת **לכם** :

אכן יכוין ה' לצוות על ב' מיני עבודות אל אחר, האחד הוא העובד באמונת לבו כי מאמין בה וכוסף לעובדה, וכנגדה אמר **לא תעשון אתי אלהי כסף** פירוש אלהי בכוסף וזה יורה על העובד מאמונת לבו. ודקדק לומר **אתי** כי העובד עבודה זרה ברצון נפשו הוא ממשיך בשורש נפשו בחינת הרע שבשורש העון ההוא והוא סוד (איכה ר' פ"א) נחש המקנן במגדל, כי כבר הודיענו הכתוב כי נפשות ישראל חלק אלוה ממעל דכתיב (דברים לב ט) חלק ה' עמו ובעובדו לעבודה זרה באמונת נפשו נותן מקום לס"מ ליכנס במקום שורש הנפש ההיא שהוא מקום הקדושה, והוא שאמר שלמה (משלי ט) תחת עבד כי ימלוך, והוא אומרו **לא תעשון אתי**, ואמר **אלהי כסף** פירוש לשון כוסף שהוא עובדו מכוספו בו רחמנא ליצלן. והב' היודע בלבו אמונה שלימה כי הכל הוא צואה בלי מקום אבל עובדה לסיבת הנאה להנאת המועיל כמו שתאמר שיתנו לו ממון על מנת לעובדה, ויאמר האדם בלבו רחמנא לבא בעי ובלבי אני מחרף ומגדף בעבודה זרה זו ואין מעשי אלא לתכלית הריות, וכנגד זה אמר **ואלהי זהב לא תעשו לכם** פירוש הגם שאין לבו ונפשו מאמינים בה דבר אלא לצד שזה אהב ובהביל הנאת זהבו הוא משתחוה אף על פי כן לא תעשו, וגילה שחטא זה הוא דוקא בבחינת האדם שהוא פוגם עצמו וממעית דיוקנו, והוא אומרו **לכם** לצד שלא חטא אלא במעשה והמחשבה מנגדת כגלוי לפני יודע תעלומות, לזה לא יעשה החטא סיבה שתכניע בחינת הרע את בחינת הטוב כמעשה הראשון :

יתרו

פרשת

חסלת

משפטים

פרשת

שמות פרק-כא

[א] ואלה המשפטים. צריך לדעת טעם אומרו **ואלה** והנה נחלקו במכילתא רבי ישמעאל ורבי עקיבא רבי ישמעאל אומר לומר לך מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני רבי עקיבא אומר ואלה יכול שונין ולא יודעים תלמוד לומר

ואלה וגו' ערכן לפנייהם כשולחן הערוך עד כאן. והנה לרבי ישמעאל שמפרש ואלה שבא לומר שנאמרו בסיני בהכרח לפרש שטעם שהוצרך הכתוב להודיע זה הוא ללמד על פרטי מצוה זו שנאמרו מסיני, שאם על כללותיה הרי אמר רבי ישמעאל בפרק בתרא דזבחים (קט"ו:) שכל המצות נאמרו כללותיהם בסיני ופרטיהם באוהל מועד עד כאן, ואם כן גם אלה המשפטים בכלל ולא היה צריך לומר ואלה ללמד על דבר זה. ולרבי עקיבא שחלק עם ר' ישמעאל שם בבריתא השנויה בזבחים כי כל המצות נאמרו כללותיהם ופרטיהן בסיני אינו יכול לפרש ואלה המשפטים שבא ללמד שנאמרו בסיני כי אינו צריך להשמיענו זה והוצרך לפרש באופן אחר. וצריך עיון לדברי רש"י שפירש כאן כסברת רבי ישמעאל ובפרשת בהר סיני פירש כרבי עקיבא שאמר מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה בסיני אף כל התורה כולה וכו', והם ב' פירושים חלוקים, והיה לו לפרש כאן ואלה המשפטים מוסיף על ענין ראשון מה שצוה בענין שני שצריך לשום לפנייהם כשולחן הערוך בין משפטים תחתונים בין משפטים שקדמו להם:

ומה שראיתי שכתב הרא"ם שלימוד רבי ישמעאל הוא שנאמרו המשפטים בקולות וברקים, אין דבריו נראים ולא מתקבלים לומר כי דיבר ה' יותר מעשרת הדברות הגם שהיה ר' ישמעאל אומר בפירוש כן היה צריך כח וראיה לדבריו ומכל שכן שלא אמר רבי ישמעאל אלא מה עליונים מסיני ולא אמר מה עליונים בקולות וברקים, ודברים אלו אין לשמוע להם, ואם מחמת הקושיא שהקשינו, כבר ישבנו אותה ישוב נכון שבא הכתוב על הדקדוקים כמו שבא בדין השמיטה שאמר הכתוב בהר סיני, ובהכרח לר' ישמעאל שיודה בשמיטה שנאמרו כללותיה ופרטיה בסיני כמבואר בתורה בפירוש, אלא שלא סבר ללמוד ממנה לכל התורה כולה, ואולי כי טעמו ממה שבאה הזכרת הר סיני בדי' מצות לא רצה ללמוד מהם על כל התורה, והעיקר כמו שכתבנו. ויותר נכון להניח הדבר בצריך עיון לדברי רש"י מלפרש בו כי הבין בדברי רבי ישמעאל שאמר ה' אלה המשפטים כדרך שאמר עשרת הדברים, ואם כונת הרב רא"ם לומר שנאמרו בקולות לבד ולא כסדר עשרת הדברות, גם זה אינו כי זה יהיה בנין ג' בסדר הדבור, הא' הוא סדר אשר דיבר ה' בו עשרת הדברות, ב' סדר שהיה רגיל לדבר עמו כל המ' יום כל מצות התורה, ג' סדר דבור אלה המשפטים, ומי יטה אזנו לשמוע דברים אלו לבנות מציאות שלא מצינו לו כיוצא בו בתורה, ועוד יש להקשות אלא שהדברים פשוטים. עוד נראה לומר כי טעם אומרו **ואלה** לרמוז דבריהם ז"ל (סנהדרין פ"ו:) כי צריך לשום דיינים לפני המקדש, לזה אמר **ואלה** מוסיף על ענין ראשון שהזכיר בסמוך מקום שכונת הקודש שכולם במקום אחד:

אשר תשים לפנייהם. טעם אומרו בלשון זה, הגם שרבותינו ז"ל דרשו דרשות (שם ז') צריך לדעת פשטן של דברים. ואולי כי להיות שיש חלקים בתורה שהם חובת גברא לדעת את אשר יעבודו וזולת זה אינם בני ברית התורה, המשל בזה אם לא ידע שאסור לאכול טריפה הרי הוא אוכלה וכן הדם וחלב, ובמצות עשה פסח מצה ומרור שביתת ימים המקודשים הן אלה יתחייב לדעתם, ויש בחינה אחרת כמו שתאמר דיני טוען ונטען הלכות קידוש החודש הלכות קרבנות וכדומה, האמת כי חובת ידיעת התורה לכל איש ישראל אבל לא יגרע מצדיק עינו אם יחסר ידיעתם כל שיש בישראל גדולים שישפטו ויקדשו ויורו משפטים לישראל, ונתחכם ה' לומר כאן **אשר תשים לפנייהם** לומר כי דינים אלו יתחייבו בשמיעתם כל איש ישראל שזולת זה אין הקונה מכיר בשעת הקנין לדעת את אשר יקנה, וגם אין הנקנה יודע כי ה' שחררו אחר שש שנים לתבוע התובע, וגם השופטים לא ידעו כל קונה עבד להודיעו כי חייב לשלחו, ולזה אמר **אשר תשים**

לפניהם כי משפט זה הוא מהמשפטים אשר צריכין לשום לפני כולם, ולזה תמצא שדבר הכתוב בדרך נוכח **כי תקנה** וגו' כי יודיע הדבר לכל קונה:

עוד ירצה להסביר המצות שתתקבל לכל, ולזה אמר **אשר תשים לפניהם** פירוש הגם כי דבר זה יש בו חסרון הרצון שהקונה עבדו ימהר לשלחו אחר ו' שנים תשים הדברים לפניהם כי מצוה זו לזכות כל אחד מהם היא כשיהיה עבד לא יעבוד בו לעולם ובזה יתרצה בדבר, כי כל אחד יעריך הדבר שהוא לזכותו לצד כי כל עברי הנמכר אינו אלא לצד דוחקו או גנב ומכרוהו בית דין וזה יסובבו העוני ובאותו מצב כולם עשירים היו ואין זה אלא לדבר המתגלגל וכל אחד ישים לפניו שאליו נוגע החסד דלמא יתגלגל עליו הגלגל וזה זכות הוא לו:

[ב] כי תקנה עבד עברי. אולי שיכוין לומר שאם יהיה לפניו לקנות עבד כנעני ועבד עברי יקדים העברי, וזה שיעור הכתוב כי תרצה לקנות עבד תקדים לקנות עברי ולא תאמר אקנה עבד שאעבוד בו עד עולם ולא אקנה עבד שאחר שש שנים אשלחנו. וטעם שקראו **עברי** כי חש הכתוב ליחס שם עבדות על ישראל, לזה כינה אותו בשם זה. עוד רמז כי שם עבדות על ישראל הוא עובר ואינו קבוע מטעם כי לה' הם עבדים ויצא מתחת ידו בשנה הז'. עוד ירמוז שלא בא לידי מדה זו עד שעבר על התורה ומצות, ומכוון לדבריהם ז"ל (קידושין י"ד): כי במכרוהו בית דין בגניבתו הכתוב מדבר, וגם במוכר עצמו מחמת דוחקו שמצינו שאמר הכתוב (דברים טו יב) כי ימכר לך אחיך העברי, גם הוא לא בא לידי זו עד שכבר קדמו לו עבירות, וכמאמר ר' אמי (שבת נ"ה). אין יסורין בלא עון. עוד דקדק לומר **כי תקנה עבד עברי** ולא אמר עברי עבד, לרמוז כי קודם שתקנהו עבד הוא, וכאומרם ז"ל (קידושין שם) כי במוכרים אותו בית דין הכתוב מדבר וכבר נתחייב מהשמים. ובזה לא קשיא למה הוצרך לומר תיבת עבד שמזה יצא לנו לטעות עבד של עברי (מכילתא) עד שהוצרך לפרש פסוק אחר תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי:

עוד נראה כי טעם שהוצרך לומר עבד לתת טעם למה שצוה שש שנים לזה הקדים לומר כי זה שאתה קונה כבר הוא עבד על דרך שאמר (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים:

שש שנים יעבוד. טעם אומר כן לדרוש שעל כל פנים יעבוד שש ואפילו ברח, ואומרו **יעבוד** ולא פירש יעבדך נתכוון לרבות שיעבוד גם במות הקונה לבנו:

ובשביעית וגו'. פירוש ולפעמים יעבוד גם בשביעית כשימכר באמצע שנת עולם לתשלום שנה שנמכר בה כדי שיהיו שש שנים שלמים מיום ליום. עוד ירצה כי יעבוד גם בשביעית פירוש שביעית לשנים אם תפגע בתוך שש שניו. שוב מצאתי דיוק זה בדברי רמב"ם בפירוש המשנה (קידושין פ"א מ"ב):

[ג] אם בגפו יבא וגו'. רבותינו ז"ל בקידושין (כ"ג). אמרו יחידי נכנס יחידי יצא מכאן שאין רבו רשאי למסור לו שפחה כנענית אלא אם הוא נשוי. ונראה כי הוקשה להם יתור הכתוב למה הוצרך לומר כן ממה נפשך אם לומר כי דווקא כשיכנס בגפו הוא שיצא בגפו אבל כשיכנס עם אשתו לא יצא בגפו פשיטא כי מי הכניסה שצריך לומר כן, ותמצא שדקדקו רבותינו ז"ל (קידושין כ"ב). במאמר ויצאה אשתו כי לא היה צריך לאומרה ופירשה לחייב מזון אשתו ובניו, ואם על שפחה הנותן לו רבו איגו צריך הרי הוא אומר בסמוך האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו, אלא ודאי לדרשה בא לומר אם בגפו פירוש בלא אשה ישראלית

ממה שגילה בסוף דבריו אם בעל אשה וגו', **בגפו יצא** פירוש יחידי יצא פירוש ישאר בכמות שהוא יחידי עד יציאתו. או על זה הדרך מקיש יציאה להכנסה כשם שכשנכנס נכנס יחידי ממש בלא אשה ובנים בין היוצאים עמו בין הנשארים בבית האדון כמו כן ביציאתו. ואם היתה לו אשה ולא היו לו בנים גם כן אין רבו מוסר לו שפחה שאנו קוראים בו בגפו, ואין צריך לומר היו לו בנים ולא היתה לו אשה:

וראיתי להרא"ם שדייק שהיה לו לומר אם בגפו וגו' כן יצא. ואין דבריו נראים כי אדרבה אם היה אומר כן יהיה נשמע יותר שלא יתן לו שפחה וישאר כמות שהוא. והאמת כי טעם שלא אמר כן כי יש לחוש לדרשות אחרים הנשמעים ממנה והמשכיל יבין. ואם תאמר מנין להם לרבותינו ז"ל (שם כ"י) שהוסיפו הבנים, והגם כי דברים אלו הלכה הם, יש לומר כי אם יכנס באשה בלא בנים הרי אני קורא עליו בגפו יצא שלא יתן לו שפחה ויהיו לו בנים ממנה שאז אינו דומה גפו של יציאה לגפו של הכנסה כי אז לא היו לו בנים ועתה יש לו בנים. ואם בשעה שנכנס היתה לו אשה ולא בנים ואחר כך היו לו בנים נכנס בגדר היתר. ואולי כי לזה תלתה התורה הדבר באשה שהיא צריכה להיות בשעת ביאתו לעבדות אבל הבנים הגם שיהיו אחר כך. ואם היתה לו אשה כשקנאו ומתה משמע שמותר כי לא הקפיד הכתוב אלא על שעת ביאה בגפו יבא. וזולת דבריהם ז"ל הייתי אומר כי הכתוב שלל דין זה מאומרו אם בעל אשה הוא צריך שתהיה אשתו עמו עד שעת יציאה ובזה אני מתיר לך אם אדוניו יתן לו אשה:

אם בעל אשה וגו'. פירוש על דרך אומרם ז"ל (מכילתא אחריתי דר"ש) שאין האדון חייב במזונות אשתו של עבד אלא אם תהיה אשה הראויה לו לעמוד עמו ולא אשה האסורה לו מאיסורי לאוין, והנה בדין מסירת שפחה כנענית משמע מהש"ס והובא בדברי רמב"ם (הלי' עבדים פי"ג ה"ד) שכל שיש לו אשה ובנים ואפילו האשה מאיסורי לאוין יכול ליתן לו וכו', והוא אומרו **אם בעל אשה הוא** פירוש אין צריך שתהיה אשתו הראויה לו לגבי מה שאסרתי לך בסמוך אם בגפו שאין רבו מוסר לו אבל לגבי מזונות **ויצאה אשתו** פירוש הראויה לו הוא שחייב האדון במזונותיה:

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (מכילתא) וזה לשונם יכול יהיה חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם תלמוד לומר אשתו להוציא שומרת יבם, עמו להוציא ארוסתו. והנה עבד שהיתה לו אשה שומרת יבם או ארוסה מותר לתת לו שפחה כנענית, והוא אומרו **אם בעל אשה הוא** פירוש בלא תנאי הגם שתהיה ארוסה או שומרת יבם יצא מכלל בגפו שאסרתי לך נתנית שפחה. ולדברי הש"ס (קידושין כ"ג) שדקדקו הבנים גם כן יהיה הדין בהיכא שהיו לו בנים מאשה אחרת ומתה וארם אשה ישנו במסירת שפחה:

ויצאה. אומרו בתוספת וא"ו כי לצד שיצו ה' על מזונות האשה יוצדק לומר וא"ו כי מלבד שחייב במזונותיו גם כו':

[ד] אם אדוניו וגו'. קשה למה התחיל לדבר לנוכח כי תקנה ותוך כדי דבור חזר לדבר דרך נסתר אם אדוניו יתן לו, תהיה לאדוניה, והגישו אדוניו, כל הפרשה בדרך נסתר ומן הראוי היה לו להשלים הדבור כדרך שהתחיל אם תתן לו, תהיה לך וגו', והגשת אותו. והיה נראה לומר כי לא כינה הזווג לקונהו על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פס"ח) כי הקב"ה מזווג זיווגים לזה אמר **אם אדוניו** האמיתי כי לו בני ישראל עבדים יתן לו אשה, אלא שלא יצדיק פירוש זה אומרו האשה וילדיה

תהיה לאדוניה. עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר **והוא יצא בגפו** והלא הדבר מובן שיצא בגפו מאומרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה. עוד צריך לדעת למה כפל לומר **אמר יאמר** :

אכן כוונת הכתובים הוא לצד כי יצו האל השתנות הדין אם בגפו יבא בגפו יצא פירוש שאין רבו יכול למסור לו שפחה כנענית אלא אם היה נשוי כאומרם בקידושין (כ"ו). ויאמר האומר מדוע חקק ה' חוקה זו להשתנות הדין מה לי היה נשוי או לא, לזה בא הכתוב בחכמה לתת טעם ואמר הטעם הוא **אם אדוניו יתן לו אשה** שהיא שפחה כנענית כמובן מהענין המשפט הוא שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא העבד יצא בגפו פירוש בלא אשה כל עיקר ולהיות כן אם יתן לו רבו אשה והוא פנוי מעולם לא ירצה לצאת מעבדות לצד ב' סיבות, האחד אהבת אשתו ובניו, והב' שבצאתו נשאר פנוי ושתים רעות יש לו ביציאתו ולצד זה כל עבד איש לא יחפוץ לצאת מאת רבו מה שאין רצונו יתברך כן, אשר על כן גזר אומר שלא יתן לו רבו אשה אלא אם הוא נשוי כי בזה יקל מעליו הפרדת אשתו ובניו כיון שיש לו אשה ישראלית בת חורין יהיה בעיניו קל לצאת, וכפי פסוק אם אדוניו וגו' נתכוון ה' לומר בסדר הדברים לתת טעם במתק לשון למה שינה הדין, ואומרו **ואם אמר יאמר** פירוש מלבד אמירה א' שעשה ה' לו תיקון כנזכר עוד יאמר **אהבתי** וגו' **והגישו** וגו' **ורצע** וגו' כי זה מעיד שאינו חושש לעולו ית' וקונה אדון לעצמו :

עוד נראה לפרש הפרשה דרך רמז כי תצוה התורה להאדם לשום לפניו בתמידות כל הדברים האלה בין עיניו והוא אומרו **אשר תשים לפנים** שתמיד ישים האדם עיניו זה לפניו. והוא **כי תקנה עבד עברי** הלא ידעת כי האדם נחלק לשנים חלק אחד רוחני והוא העיקר וחלק אחד גשמי שברא ה' לנשמה לשמשה שבאמצעותו מקיים כמה מצות אשר צוה ה' ולו יקרא שם עבד כי אינו אלא שמש לנפש שבשבילה יקרא אדם כמו שאמר הכתוב (לקמן ל"ו) על בשר אדם לא וגו' שזה יגיד כי לא הבשר יקרא אדם, וכן אמר (יחזקאל ל"ד) אדם אתם אתם קרויים אדם ולא אומות העולם (ב"מ ק"י"ד). שאין להם נפש רוחנית, ולזה תצוה התורה להאדם **כי תקנה עבד עברי** פירוש עברי עובר כי אינו קיים לעד כי מי גבר יחיה ולא יראה מות על דרך (תהלים קמד) כצל עובר, וזמן קביעתו הוא עד ס' שנה על דרך אומרו (איוב ה') תבא בכלח אלי קבר, ואמרו בש"ס (מוע"ק כ"ח). כי בן ס' שנה הוא זמנו של אדם ללכת כחושבן בכלח שאז הוא כעלות גדיש, וזה הוא אומרו **שש שנים** פירוש כל ימיו הם ששים, והגם שאמר שש יש חשבון שיכלול כללות א' וכאן כולל העשירי, **ובשביעית** פירוש בעשר שנים השביעית יצא לחפשי העבד על דרך אומרו (תהלים פ"ח) במתים חפשי, ואומרו תיבת **חנם** לרמוז על יד מי תהיה היציאה על ידי חנם שהוא ס"מ וחילותיו שהם נרמזים בתיבת חנם כאומרם בספר הזוהר הקדוש (ח"ב קכ"ח). כי במילי דמגנא הוא זינייהו דההיא סטרא ולזה לא שלטי בדבר מצוה שעושה האדם בדמים יקרים, וכן תמצא שכל דבר טומאה בא בחנם מה שאין כן דבר מצוה וקדושה צריך להם טורח גדול ודמים יקרים :

ואומרו אם בגפו יבא צריך לדקדק למה אמר לשון זה ולא אמר לשון הרגיל בלשון הקודש אם לבדו כאומרו (וישלח לב כה) ויותר יעקב לבדו :

אכן יש לדעת כי אם סיגל מצות ומעשים טובים וקנה לעצמו כח ימצא כח לעלות ביום התחייה על דרך אומרו (תהלים עב) ויציצו מעיר כעשב הארץ (כתובות ק"יא). וזהו שאמר כאן **אם בגפו** פירוש לשון גף על דרך אומרו (משלי ט"ו) על גפי מרומי שרומז אל המצות ומעשים טובים כאומרם ז"ל (שבת מ"ט). נמשלו ישראל ליונה וכו',

ואומרו **יבא** פירוש על דרך אומרו (אונקלוס בראשית כח כא) כי בא השמש עאל שמשא, **בגפו יצא** פירוש באותו כנף יצא מן הארץ בעת התחייה ואחרי נפלו קימה תהיה לו וידיעת ההפכי שוה היא שאם בעולם הזה לא ישתדל בסגל הטוב אין כח בו לעלות, והוא מאמרם ז"ל (כתובות קי"א:) בפסוק (משלי ג) עץ חיים וגו' שאין גופות עמי הארץ עומדים זולת למחזיקים בה:

ואומרו אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו כאן רמזה התורה סוד גדול והוא כי יש לך אדם שקנה נשמתו באמצעות חוזק מעשיו הטובים ונעשה הוא בעלה של נשמה הקדושה, וצריך אתה לדעת מה שאמרו בספר הזוהר (ח"ג צ"א,) במה שאמר הכתוב שור או כשב או עז כי יולד וגו' כי הבהמות מעת לידתם קונים שכל שיש לשור מה שאין כן האדם כפי מעשיו זכה נותנים לו נפש זכה יתיר וכו' זכה יתיר וכו' עד כאן, הנה שבאמצעות מעשיו קונה הנשמה הנקראת אשה וכמו כן מצינו שקראוה חכמי אמת (תקו"ז תיקון ו') ולזה אמר **אם בעל אשה** הוא שקנאה כנזכר **ויצאה אשתו** פירוש אפילו אחר יציאת אשתו אף על פי כן עודנה עמו ונשאר חי אפילו אחר מותו, וצא ולמד ממעשה שהובא במסכת שבת (קמ"ב:) של הנהו קפולאי וכו' נחר בהו גברא וכו' שהיה מדבר לאחר מותו, וזה הוא אומרם ז"ל (ברכות י"ח.) צדיקים במיתתן קרויים חיים:

עוד יכוין באומרו **אם בעל אשה הוא** לומר אם הוא אדם אשר כל מחשבותיו ויגיעותיו וטרחו בעולם הזה ואפילו מאכלו ומשקו אינו אלא בשביל הנשמה על דרך אומרו (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו להגדיל הרוחניות אדם כזה לו יקרא בעל אשה כבעל הזה שטורח בשביל אשתו לזון ולפרנס ולכלכל ולמלאות רצונה כן זה האיש עושה לנפשו אדם כזה שהחומר נזדכך ונעשה מעין הצורה במציאות זה תוכל נפשו לסבול לדור עמו במחיצתו אפילו אחר יציאתה:

ואומרו אם אדוניו יתן לו אשה וגו'. פירוש אם אינו בעל אשה על אופן האמור אבל אשה הקנו לו מן השמים כי תמצא כמה בני אדם שזוכים לנשמה טהורה בסוד הזיווג בשעת יצירה מצד אביו הצדיק, וילדה לו בנים או בנות פירושו על דרך אומרם (בי"ר פ"ט) עיקר תולדותיהם של צדיקים וכו', גם כי על ידי מעשים טובים יהיה נולד מלאך טוב כאומרם ז"ל (אבות פ"ד) העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד כו', וכן הוא מפורש באר היטב בספר הזוהר הקדוש לזה אמר וילדה לו בנים או בנות בחינת הבנים הם מצות הנעשים בהתעצמות גדול, ובחינת הבנות היא מדרגה למטה מבנים, אדם כזה האשה וילדיה תהיה לאדוניה לשלול מה שזכה האיש אשר קנה האשה באמצעות התעצמותו ונעשה בעל האשה להיות עמו תמיד לא כן הוא זה אלא תהיה לאדוניה כי אדם כזה לא קנאה להיות בעלה שבוה לא תפרד ממנו. גם לפירוש ב' זה לא זיכך גופו כדי שיהיה ראוי שלא תפרד ממנו הנשמה ולזה תהיה לאדוניה, והוא יצא וגו' פירוש ובעת יציאתו מהקבר בעת התחייה יצא בגפו פירוש זכיותיו שיש לו ולא תושלל ממנו התחיה בהעדר הדבר האמור:

ואומרו ואם אמר יאמר העבד וגו'. כאן הודיע הכתוב עבודת העבד ישראל המתלהב לעבודת קונו ואף אחר שאפסו כוחותיו מתאוה תאוה לעבוד האדון, וזהו אומרו **אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני** שהם הנשמה והמצות שעושה בעולם הזה ואינו רוצה לצאת מהעולם הזה לחפשי כמתים וזה יורה על החשק והתאוה בהאדון, לאיש כזה מבטיח האדון כי לו יקרא עבד ה' וימלא תאוותו תאוות לבו נתת לו אך לא עתה כי עתה אין לו עוד בעולם אלא **ועבדו לעולם** לעולם הבא יבחר בו ה' מהמלאכים להיות לו לעבד נאמן ומצינו שכן היה למשה שקראו

ה' (דברים לד ה) עבד ה' שנתאוה לחיות ליכנס לארץ ישראל לעבוד ה' ולקיים מצותיו (סוטה י"ד.) ומה שאמר הכתוב **ורצע וגו' במרצע** תמצא בחשבון מרצע ד' מאות עולמות הכיסוף ככתוב בספר הזוהר (ח"א קכ"ג:) ואומרו **ועבדו לעולם** פירוש יחשוב עליו כאילו חי כל ימי עולם ועבד בה עבודת הקודש מחשבה טובה וכו'. עוד רמז **לעולם** סוד ידוע ליודעי דעת קדוש :

12 **וכי ימכור**. הלביש הדבר במוכר ולא בקונה, לומר כי זו אין מציאות לקנותה אלא מאביה כי אינה נמכרת על ידי עצמה גם אין בית דין מוכרין אותה (מכילתא), ואומרו בתוס' וא"ו לומר כי מלבד רשות הנתונה לו לזכות בקדושה שהיא נקנית בהם עוד זוכה הוא בה למכרה לאמה :

איש את בתו. אמרו ז"ל (מכילתא סוטה כ"ג.) איש להוציא אשה שלא תמכור בתה. ואומרו תיבת **את** תתפרש על דרך אומרם ז"ל (מכילתא) האיש רשאי למכור עצמו ולא האשה. והוא אומרו **וכי ימכור איש** פירוש את עצמו ועוד בתו, ואם היה אומר כי ימכור איש בתו לא היה נשמע אלא מכר בתו ולא כנוכר :

לאמה. יתבאר על דרך אומרם במס' קידושין (ד.) שאפילו הבת איילונית יש לאביה רשות למכרה. והוא אומרו **לאמה** פירוש הגם שאינה ראויה להנשא כל שראויה לאמה. או ירצה על דרך אומרם ז"ל (תוספתא דבכורים פ"ד) כי הטומטום והאנדרוגינוס לא ימכרו לא ממכרת עבד עברי ולא אמה העבריה. ולזה אמר **לאמה** פירוש אם היא ברורה אמה ולא טומטום ואנדרוגינוס :

לא תצא כצאת העבדים. רבותינו ז"ל (קידושין ט"ז.) פירשו כיציאת עבד כנעני בשן ועין עד כאן. וטעמם כי לא יקרא הכתוב עבד סתם אלא לכנעני כי ישראל אין לו שם עבדות סתם. ופשט הכתוב נראה לי שהכוונה היא **לא תצא כצאת העבדים** שאינם יוצאים עד שיעבדו שש שנים ואם מת האב יעבדו לפני הבן אלא מת האדון הרי זו יוצאה לחרות אפילו לא שהתה שש :

או יכוין לומר לא תצא כצאת העבדים האמורים בסמוך שבשנה הז' יצא אלא שם קנתה מקומה שישאנה האדון (שם י"ד.) ולא תצא אפילו אחר מאה שנה אלא במיתת האדון או בגט ולזה גמר אומר אם רעה וגו', וקשה עד שיזכיר הכתוב יעודיה ואז יוצדק לומר אם רעה אשר לא יעדה. ולדברינו יבא על נכון כי באומרו **לא תצא** שם רמז היעוד ועל זה אמר **אם רעה** וגו' גם לא חש לטעות ששלל זכיות אשר רשם ה' בעבדים שהם יציאת שנת שביעית ושנת היובל, כי ממה שגמר אומר אם רעה וגו' בזה הראה באצבע כי ליעודי הבעל אמר שקנתה מקומה. והוסיף להסיר הטעות במה שאמר הכתוב (דברים טו יב) אחיך העברי או העבריה הרי השוה האמה העבריה לעבד העברי ליתן את האמור בעברי בעבריה. ואין בפירוש זה הכחשה לדברי רבותינו לענין הלכה זולת בישוב הכתוב רשות נתונה לנו מהם למסבר קראי באופן שיהיה לבד מהכחשת ההלכות כי כולן מסיני באו להם, וכאן באה ההלכה כי דין שן ועין אינו אלא בכנעני ולא בישראל, והטעם נראה כי זכות יש לעבד עברי שלא יצא בשן ועין כי חייב לשלם לו אדונו דמי עינו ושינו ושאר הדברים ויעלה ביותר ומה גם כשיהיה הדבר אחר עבור שנים משש שנים של עבודתו ולפעמים יהיה הדבר בסוף, לזה קבע ה' שיטול עבד עברי דמי עינו מה שאין כן עבד כנעני שגופו קנוי לו עשה בו האדון מנהג הותרנות הידועה לבחינת הקדושה, והדברים עתיקין :

[ח] אשר לא יעדה וגו'. טעם לא באל"ף וקרי בוא"ו, יתבאר על דרך אומרם ז"ל (קידושין י"ט). שאין יעוד אלא לרצונה ודרשוה בקידושין מתיבת יעדה שצריך לרצונה, ולזה כנגד עיכוב הבא ממנו אמר **אם רעה בעיני אדוניה**, וכנגד עיכוב הבא מצדה אם לא תתרצה בדבר אמר **אשר לא יעדה** כי לא היה הדבר מדעתה, אחת מהנה מעכבת. ואומרו **והפדה** פירוש אז הוא שישנה בפדיון ומגרעת מפדיונה אבל זולת זה אם יעדה אין מציאות לצאת כנוכר :

לעם נכרי. פירוש הגם שאמרתי לך כי יכול איש למכור בתו לא לעם נכרי יכול למכרה הגם שכבר עשה הדבר ובגד בה ומכרה אין ממכרו ממכר, והוא אומרו **לא ימשול וגו' בבגדו וגו'** ופקע זכות קונה ומקנה. עוד ירצה על דרך אומרם (שם י"ט): שיש לאב למכור בתו לפסולים אלמנה לכהן גדול כו', והוא אומרו **לעם נכרי** פירוש לעם נכרי הוא שלא ימשול אבל איש נכרי לה והוא מעם שאינו נכרי רשאי:

[ט] ואם לבנו. פירוש לא יעדה הוא ויחפוץ בה לבנו מודיע הכתוב כי יכול ליעדה, והוא אומר **ייעדנה** פירוש בכסף קנייתה בו יהיה יעודיה או לו או לבנו ואין צריך כסף קדושין, ואומרו **כמשפט הבנות** פירוש בין אם יעדה לו או לבנו צריך לעשות כמשפט הבנות שהוא מה שאמר בסמוך שארה וגו' :

[יא] ואם שלש אלה. הם שארה כסותה ועונתה, ולזה דקדק לומר **אלה** ולא הקודמים להם שהם יעוד וגו'. ואמר **ויצאה חנם** פי' פקע זכותם ממנה שאינם יכולים לכובשה עד זמן שש שנים או שאר סימנים אלא או יקיים ג' דברים או יוציאנה בגט, ולזה גמר אומר **אין כסף** לומר כסף הוא שאין אבל גט צריך כי ארוסתו היא. ורבותינו ז"ל (מכילתא) אמרו ג' אלה יעוד לו ולבנו וגרעון כסף ויצאה חנם בהבאת סימנים, ואלו מן ההלכות שנאמרו בהר סיני וסמכום :

ונראה לפרש פרשה זו דרך רמז על פי דבריהם שאמרו (סוטה מ"ב): אין איש סתם אלא הקדוש ברוך הוא דכתיב (לעיל ט"ו ג) ה' איש מלחמה, ואמרו עוד (שהשי"ד פ"ג) לא זו ה' מחבב לכנסת ישראל עד שקראה בתו, ומצינו שכינה הכתוב ענין הגלות בשם מכירה דכתיב (ש"א י"ב) וימכור אותם ביד וגו', והנה לפי מה שקדם וצוה הכתוב על הקונה עבד עברי שלא יעבוד אלא שש שנים לזה קובל הכתוב בעד עם בני ישראל למה נשתנה דינו מדין העבדים היוצאים בשש, והוא אומרו **וכי ימכור איש את בתו לאמה** למה תגרע מדין העבדים אשר צוית שש שנים וגו', והוא אומרו **לא תצא כצאת העבדים** בשביעית. ולמה נמכרה בגלות המר הזה זה לנו אלף ותרע"ב ואנחנו לא נושענו ותן לנו משפט עבד עברי הרשום בכתב. וחזר הכתוב וטען **אם רעה** וגו' פירוש אם עודנה במדרגת רשע שבשבילו נמכרה דכתיב (ישעי' נ"ז) הן בעונותיכם נמכרתם וגו', ואמרו **בעיני אדוניה אשר** וגו' פירוש כי הבת היקרה ישנה גם במדרגת כלה כמאמר ספר קודש הקדשים שיר השירים (ד' ח') והוא אומרו **אדוניה אשר לו יעדה** כי אותה יעד לכלה וכתוב באל"ף אשר לא יעדה פירוש הן עתה לא יעדה לצד מעשיה המכוערים, וטען הכתוב על זה **והפדה** פירוש כי לא יוכר לה בחינת הרע בעודה מכורה ובועליה אדונים זרים כי הם ימנעו מעשות טוב ויכריחוה לעשות רעה בעיני אדוניה ואין תשובת היותה רעה בגלות תשובה עד שתהיה גאולה אז יוכר בה אם רעה אם לא, ומעתה אינו מן הדין שימכרנה לעם נכרי על אשר תהיה רעה בעיניו כל זמן שהוא בוגד בה פירוש כל זמן מכירתה אלא על אשר עשתה בימי שלותה כשלא היה עליה יד מושל נכרי :

ואומרו ואם לבנו טען וחזר וטען כי מצינו שהקדוש ברוך הוא קרא לישראל בניס בהכרזה לעיני העמים כולם וידעו כי ישראל הם אומה המיועדת בשם בן לה' והן עתה אם עדיין אומה זו מיועדת לבחינת בנו מן הראוי היה לפחות שלא תהיה גרועה מהאומות כאשר עיינו רואות רום מעלות האומות וישובן מה שאין כן ישראל ומן הראוי לא תהיה גרועה מהם ודי לה השפלה זו שלא יהיה לישראל מדרגה גדולה מהם, והוא אומרו **כמשפט הבנות** כי גם הם יקראו בנות אלא שלא יתכנו במעלה זו ליקראות בתו של הקדוש ברוך הוא. ואומרו **אם אחרת** דע כי אמרו ז"ל (זהר ח"ב קנ"ב:) כי בזמן החורבן כל כלי השפע משפיעין חוץ למקומן בשאר האומות ולא בישראל כי מתקלקלים הצינורות ומריקים במקום לא קדוש. והוא אומרו **אם אחרת יקח לו** לתת מדת טובו כאשר עיני כל ישראל רואות הפלגת הטוב ביד לא מבני ישראל המה טען הכתוב עוד לו יהיה שכעס עוד עליה שלא תהיה בהדרגת הטוב וההשקט כבנות העולם ונותן ה' מדת טובו לאומה אחרת לפחות שארה כסותה ועונתה לא יגרע, שארה אלו מזונותיה כמאמר ר' יאשיה (מכילתא), כסותה כמשמעו, ועונתה היא שיהיה עונה אותה בצר, וגי דברים אלו הם דברים המוכרחים ואיך יכולה לחיות זולתם. ואמר עוד **ואם שלש אלה** פירוש שארה כסותה ועונתה לא יעשה לה ותהיה גרועה מהם.

ויצאה חנם פירוש הגם שלא יהיה בידם לא תורה ולא מצות ואפילו לא יכספו לדבר הגאולה והוא אומרו **איז כסף**, כי יסוריה יספיקו לפדיונה:

או תרמוז הפרשה על זה הדרך **וכי ימכור איש** זה הקדוש ברוך הוא **את בתו** אומה הקדושה, **לאמה** פירוש להיות שכבר עברו גליות על ישראל גלות מצרים גלות בבל כו' וכולם לא נשתעבדו ישראל אלא לאומה אחת ואין דבר זה סובב קריאת שם עבדות על ישראל, אבל בגלות החל שאנו בו עתה משתעבדים ישראל לכל ע' אומות בכל מקום אשר שם עברי בזוי הוא ושפל וכל אחד בוזז וחוזר ליקוטי בתר ליקוטי ודבר זה ינסה ויסמן בהם בנסיון גדול וסימן מובהק והוא אומרו **לאמה** כי אומתינו בגלות זה קנתה שם אמה ומעתה גם בבוא גאולתינו ופדיון נפשינו כבר קנתה האומה שם עבדות, לזה אמר הקדוש ברוך הוא הבטחה כי גאולת האומה הלז לא תהיה כדרך אשר הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים אלא בנסים מופלגים בפרסום בכל העולם, והוא אומרו **לא תצא כצאת העבדים** הרמוזים בתורה (לעיל כ"ב) מבית עבדים וגוי שאז לא הפליא ה' פלאיו אלא באומה אחת, ואז בכל העולם והיו מלכים אומניך ושרותיהם וגוי וישתחוו כל מלכי ארץ ככתוב בספר ישעיה (מ"ט). ואומרו **אם רעה** וגוי יתבאר על פי מאמר הזוהר כי תשתנה גאולת ישראל אם תהיה באמצעות מעשיהם הטובים לאם תהיה לצד השלמת קץ הסתום, כי אם תהיה באמצעות הכנת ישראל יבא הגואל מלאך ה' בעמוד אש מוצב ארצה וראשו בשמימה, ואם לצד הקץ וישראל לא ראויים לו עליו נאמר (זכרי' ט') עני ורוכב על חמור, והוא אומרו כנגד ביאת הגואל לצד הקץ הגם שאין ישראל ראויים לו **אם רעה** וגוי פידוש אפילו אם תהיה רעה בעיני אדוניה כשיגיע הקץ אשר קצב ליעדה **ולא** באל"ף ירצה שאינה ראויה ליעודיו כי היא רעה אף על פי כן **והפדה** פירוש פדיון יושג לה על כל פנים אבל לא יהיה הדבר כדרך אם לא תהיה רעה בעת הגאולה. ואמר **לעם נכרי** וגוי פירוש כי לא לצמיתות יהיה המכר לעם נכרי הגם שיבגוד בה כמאמר הכתוב (איוב כ"ח) קץ שם לחושך. וכנגד ביאת הגאולה לצד מעשיהם הטובים והכשרתם אמר **ואם לבנו ייעדנה** על דרך אומרם (ב"ב י'). כשישראל עושים רצונו של מקום נקראו בניס, הכוונה אם יעודים אשר ייעדנה ה' בעת הגאולה תהיה לצד היותם במדרגת בניס אז **כמשפט הבנות** דבר זה יגיד הפלגת שעשוע ישראל בבוא הגואל פירוש בנות הם נשמות המשתעשעים בגן עדן הנקראים בנות ירושלים ומשפט שקצב להם

צרור המור דודי לי להגלות להם אורו יתברך וזה הוא מחייתם ושעשועם ותכלית מאויים אמר ה' כי כמשפט הזה יעשה להם בביאת הגואל בעודם בעולם הזה יגלה ה' אור שכינתו על כל הצדיקים ויאמרו כולם זה אלי וגו' בתמידות כמשפט הבנות :

ואומרו אם אחרת וגו'. בא הכתוב להתנות אימתי חלקתי לך בין זמן שהיא רעה לזמן שהיא במדרגת בנו אלא בזמן שאם אחרת יקח לו על דרך שפירשונה למעלה **שארה כסותה ועונתה** של הבת הישראלית **לא יגרע** בזה הוא שחלקתי אבל **אם שלש אלה** וגו' **ויצאה חנם** פירוש אפילו אינם צדיקים לכסוף אל יום פדות יצאו אפילו קודם זמן הגלות והרי הם יוצאים בזכות יסורין אשר קבלו במחסור ג' הדברים ושנים הם למדרגת בן :

[יב] מכה איש ומת. פירוש אין צריך שתהיה המיתה בשעת ההכאה עצמה כמו שתאמר שישחטנו או ישרפנו או יחנקנו שמוציא נשמתו ממנו בידו ממש אלא אפילו מת אחר כך בכח ההכאה חייב אלא אם כן עמד מחוליו דכתיב (פסוק י"ט) אם יקום. וחידוש משמיענו מה שאין הדין כן בהורג בשוגג שאינו חייב לגלות אלא דוקא אם מת בידו כדתניא בפרק מי שאחזו (גטין ע"י) שחט בו שנים או רוב שנים הרי זה אינו גולה משום דחיישינן שמא הרוח בלבלתו או הוא פרכס וקירב מיתתו וכו' עד כאן, וכתבו התוספת כי דוקא בהורג בשוגג אנו דנים דין זה דבהכי תליא דכתיב ויפל עליו וימות (בדמבר לה כג) משמע ליה לאלתר אף על פי שבמזיד חייב אפילו לא מת לאלתר יש חילוק בין מיתה לגלות עד כאן, והם דברינו שדייקנו באומרו במזיד **מכה איש ומת** ולא אמר הורג איש וגו' לומר אפילו הרגו עתה ומת אחר כמה ימים ובשוגג דקדק לומר **אנה לידו** פירוש שהרגו בידו ממש, וכן משמע מדברי רמב"ם בפ"ה מהלכות רוצח, ולא כן דעת הרמב"ד שאינו מחלק יעוין שם דבריהם, ואין דבריו נראים בשום אופן בעולם, ואין כאן מקום לפול הפוסקים :

מות יומת. טעם הכפל בדין זה ובדין מכה ומקלל יולדיו ובגניבת איש ובהכאת עבדו וכדומה. דע כי משפטי ה' הוא השופט כל העולם להמית לעושי רשעה אלא שבחר לתת קצת מהם לשופטי ארץ להמית הרשומים בתורת ה' לטעמים רבים מהם נגלו לנו מהתבוננות התורה וכהנה וכהנה ישפוט הוא האדון למעלה כבועל נדה ומחלל יום כפור וכאוכל חלב וכדומה הוא ישלח מלאכו לפגוע בו, ולזה אמר הכתוב **מות יומת** פירוש אותו שהוא בן מות יומת על ידכם כי בן מות הוא הגם שלא יומת מכם. ולזה אמרו ז"ל (כתובות ל"י) הגם שיבטלו הדיינים, דינם לא בטל וישפטהו השופט לעולם, ולזה בדין שור שנגח אדם והועד בבעליו אמר וגם בעליו יומת כי שם אין מיתה אלא בידי שמים ולא מסרו לבית דין כאומרם ז"ל (מכילתא) יומת בידי שמים. ורבותינו ז"ל (ב"מ ל"א:) אמרו עוד בזה דבר :

[יג] ואשר לא צדה והאלהים וגו'. צריך לדעת למה כפל לא צדה והאלהים וגו'. ועוד קשה למה יאנה ה' לאדם און זה. ורבותינו ז"ל אמרו במכילתא ובהגולין (מכות י"י) זה הוא שאמר הכתוב מרשעים יצא רשע וגו' הא כיצד היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו וכו' הרי זה גולה היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה וכו' בא מזיד ונפל ביד שוגג עד כאן. וקשה הן אמת כי מזיד זה נטל שכרו מושלם כי בן מות הוא והרי הוא נהרג אלא שוגג זה שגולה גלות זה הוא על מה ששגג עתה בפעם הזאת ועל שגגתו אשר שגג בראשון אין לו פרעון עליה, ואם אשר הזמין לידו ה' לא יתחייב עליה כי ה' הזמינה לידו אם כן מוכרח לומר כי בפעם הזאת לא אנה ה' לידו והנהרג על ידו לא היה מחוייב מיתה שאם מחוייב

הרי זה יכנס גם כן בגדר כי ה' אנה לידו, וזה דוחק, כי הכתוב יגיד ענין שגגת הריגת נפש בלא צדיה ולא חלק בקצת מהם. והנכון כי גם נהרג ראשון נתחייב מיתה והרגו זה במאמרו יתברך אשר אנה ליד זה ההורג בשוגג, והנה זה שנהרג נלכד בפשעו ונהרג על אשר הרג במזיד אבל היה ה' יכול להפיל עליו מפולת בלא אמצעות הורג בשוגג, אלא לצד שקדם אליו עון מזיד [שוגג] שאין עליו חיוב אלא גלות ואנה ה' לידו דבר זה, והנה אדם זה אינו גולה על ההריגה אלא על מה שקדם לה שסבב הריגה וכפי זה אפילו הרג עשרה אינו חייב אלא גלות אחת כי סבת הגלות אחת היא ואחר שישלם עונו לא יזמין ה' לידו רציחה אחרת. ותמצא שלא הגביל ה' שיעור הגלות לכל הרצחנים שיעור אחד. אלא כל אחד כפי שיעור חטא הקדום לו. וכפי זה טעם שאמר הש"ס שעון זה ההורג בשוגג הוא על אשר הרג בשוגג וכפי דברינו הוא חטא נעלם קדום להריגת הראשון, אולי שנקטו המצאה שוה בעונש שניהם שהוא על ההריגה, והמשכיל על דבר לבבו יבין יסודן של דברים:

או אפשר כי לצד שרמזוהו מן השמים דהמתגלגל על ידו שהרג הנפש והיה לו להכנע ולקבל עליו הגלות מעצמו הרי זה הוסיף על חטאתו פשע, ולזה הזמין לו עוד שוגג אחר מלבד הראשון וצריך לגלות פי שנים כשיעור הצריך למספר רשעיותיו. ולזה תמצא שנתחכם ה' ולא גבל שיעור גלות הרוצח אלא עד מות הכהן הגדול ודבר זה הנה הוא מסור לאדון כל הארץ והוא ישפוט בצדק כמה שיעור הצריך לו אם לאחת אם לשתיים. ולפי דרך זה יתיישב כוונת אומרו הענין אבל עדיין אין כדי ליישב אומרו **והאלהים** בתוספת ו':

ונראה כי יכוין הכתוב לדקדק דין הגולה אופן שנתחייב בו על פי מה שכתב רמב"ם בפ"ו מהלכות רוצח שאין גולה אלא שוגג שאינו אונס פירוש שהמעשה הוא דבר הרגיל, גם שלא היה לו צד הזדה כל עיקר, אבל אם היה השוגג דבר שאינו מצוי, או שהיה בו צד הזדה כגון שונא שחזקתו למזיד וכדומה לו אינו גולה. וכנגד שניהם דקדק הכתוב לומר ב' דברים **ואשר וגו' והאלהים וגו'**, כנגד שוגג בדבר שאינו מצוי אמר **לא צדה** פירוש לא צדה להורגו גם לא צדד שלא להורגו, כי כל שוגג צד חיובא הוא שהיה לו להעלות על דעתו לבל תבא תקלה על ידו, אבל במקום שהגם שיצדד הוא דבר שאינו רגיל אנוס הוא ופטור, וכנגד בחינת מזיד של השונא אמר **והאלהים וגו'** פירוש למעט בא שלא בא הדבר אלא מה' ולא ממנו כי לא חפץ הוא המיתו כי לא שונא לו אלא מה' יצא הדבר, אבל אם יש צד שנאה ממנו שהיה שונא אינו גולה:

[יד] **וכי יזיד וגו'**. בספרי (מכילתא כאן) וזה לשונם למות ולא לדון ולא ללקות ולא לגלות. וזה הוא טעמו של יואב שברח אל המזבח ויחזק וגו', הגם שלא הרגו שלמה אלא בדין וכמו שכתבו התוספת בסוף פרק נגמר הדין דף מ"ט. שהיה מורד במלכות, הוא ברח קודם הדין. ואמרו בהגולין (מכות י"ב). כי טעותו היה שלא היה מזבח עולמים וגם שתפס בקרנותיו ואינו קולט אלא גגו:

וראיתי לרמב"ם שכתב בפ"ה מהלכות רוצח ושמירת נפש שהמזבח קולט רוצח בשוגג לענין מיתה מגואל הדם אבל לא מגלות עד כאן, והוא ודאי שלא ראה הברייתא שמדייק למות ולא לגלות ולא וכו', והגם שיש לדחוק ביישוב אומרם ולא לגלות שהכונה היא למי שנתחייב גלות שלא יהרגנו גואל הדם, פירוש זה דחוק הוא, וגם תכחישנו מה שלפניו ולא לדון ולא ללקות והבן. ומה מאוד גדלה לי הקושיא לדעת הרב בעל משנה למלך שכתב ותמה על רמב"ם שחלק בין שוגג למזיד אפילו לענין מיתה מגואל הדם ואמר כי אין לחלק כלל בין שוגג למזיד עד

כאן, ואין דבריו מחוורין אפילו בלא מתניתא כי אין לנו לומר שאין מזבח קולט אלא במה שמיעט הכתוב בפירוש:

[יח] וכי יריבון אנשים וגו' ולא ימות. צריך לדעת למה הוצרך לומר **ולא ימות** ולא סמך להבין כי בלא ימות מדבר הכתוב בין ממה שקדם במשפט אם ימות בין ממה שגמר אומר אם יקום והתהלך וגו':

אכן הכונה היא לומר שאין חיוב לתת שבת ורפוי אלא אם לא ימות אבל אם ימות לא יתן שבת ורפוי, ולזה לא אמר הכתוב שבתו יתן וגו' אלא אחר שעמד מחליו והתהלך. ומסתפק אני אם אמדוהו למיתה ולא מת אם נאמר מעשה נסים נעשו לו שלא מת כמו שאמרו ז"ל (חולין מ"ב). בטריפה שאינה חיה ואם חיתה מעשה נסים נעשו לה (שם מ"ג). כמו כן במה שלפני כאן אם לא מת נס הוא זה וחיוב שבת ורפוי כיון שפקע פקע או דלמא הרי לא מת וחייב בשבת, ומדברי רמב"ם בפ"ד משמע כי כל שלא מת הגם שאמדוהו למיתה חייב בשבת ורפוי. שוב מצאתי שאמרו במכילתא וזה לשונם ולא ימות ונפל למשכב הא אם הכהו המכה מכה שיש בה כדי להמית פטור מהשבת והרפוי עד כאן. משמע אפילו לא מת ממה שתולה הטעם במכה ולא אמר הא אם ימות:

ונראה שכוונת התנא לומר שצריך ליפטר מן השבת דוקא אם מת על ידי מכה שיש בה כדי להמית אבל אם מת במכה שאין בה כדי להמית שאז פטור המכה ממיתה יתחייב לתת שבת ורפוי אם לא נתן לו בחיים חיותו לצד איזו סיבה יתחייב לתת ליורשיו כל מה שנוגע לאביהם אם חי:

[יט] רק שבתו יתן ורפא ירפא. פירוש אפילו אחר שקם והתהלך בחוץ אם הוא עדיין בטל ממלאכתו ואינו יכול לעשותה או שעדיין הוא צריך לרפא לשוירי החולי מחמת המכה הרי זה חייב לתת. ואמרו רק יתבאר על פי מה שכתב רמב"ם (פ"ב חובל ומזיק) משערין את הריפוי וכו' וכן השבת אומדין וכו' ואם וכו' וארך החולי יותר על מה שאמדוהו אינו מוסיף לו כלום וכו' במה דברים אמורים כשרצה המזיק שזו תקנה היא לו וכו' עד כאן, ולזה אמר רק וגו' פירוש למעט בא שיש זמן שלא יתן שבתו ורפואתו והוא אם קדם וקצב וכו' אבל בלא קצבה יתן עד שיתרפא לח לוטין:

ורפא ירפא. יתבאר על דרך מה שכתב רמב"ם (הל, חובל ומזיק פ"ב הי"ד) אמר לו הניזק פסוק וכו' ואני ארפא את עצמי אין שומעין לו, והוא או' **ורפא ירפא** ולא אמר יתן כאמרו בשבתו הסמוכה שהיה לו לומר שבתו ורפואתו יתן, והרבה דרשות נאמרו בכפל זה:

[כ] בשבט. כתב רמב"ם בפ"ב מהלכות רוצח וז"ל יראה לי דוקא בשבט אבל בסייף וסכין או אבן ואגרופ וכיוצא ואמדוהו למיתה אפילו מת לאחר שנה הרי זה נהרג עליו עד כאן. וקשה לי אם לא הרגו בדבר שאמדוהו להריגה למה אם לא יעמוד יום יתחייב הרי אפילו לאדם אחר שאינו עבדו פטור הוא אפילו לא יעמוד יום. ואולי שעל שאר אומדנות הוא אומר שהגם שאמדוהו שימות במקום המכה ושאר אומדנות. ולי נראה שאמרו **בשבט** לומר שאם מעשיו מוכיחים כי ליסרו בשבט מוסר הוא שנתן ה' זכות יום אחד וכו', אבל אם מעשיו מוכיחים שמתכוין להורגו כגון שתוחב לו סכין בבטנו ובסימניו שזה מגיד שאינו מיסרו אלא ממיתו ומת אפילו אחר שנה חייב עליו:

[כא] לא יוקם כי כספו. ואם הרגו שוגג יגלה על ידו, ובדין זה אין בו חילוק בינו לבין רוצח לאדם שאינו עבדו כי אינו חייב גלות אלא אם הרגו ומת תחת ידו ממש וכמו שכתבנו בפסוק (י"ב) מכה איש וגו', ולא הוצרך לכתוב אלא דין שהוא משונה מדין רוצח לשאינו עבדו:

[כב] וכי ינצו אנשים. פירוש וכל אחד מתכוין להרוג את חברו ובאה המכה באשה בזה הוא שאמר כל צדדי הדינים האמורים בענין:

ונגפו וגו'. אמר לשון רבים לומר שאם שניהם נפלו עליה ונגפוה משלשין ביניהם וכמו שכתב רמב"ם בפ"א מהלכות חובל ומזיק:

אשה הרה. פירוש המצויה שם בידיעתם, אבל אם באה ועמדה בגבולם ונגפוה בלא ידיעה פטורים מכלום מדין שכתב בירושלמי ופסקו רמב"ם בפ"א מהלכות חובל ומזיק וזה לשונו אם היה אחד ישן ובא אחד ושכב בצדו הרי זה פטור הישן גם מהנזק כי זה אונס מיקרי:

כאשר ישית עליו בעל האשה פירוש לצד כי הוא הנוטל דמי ולדות הוא יהיה בעל דינו בעונש זה לקחת ממנו הראוי לו:

[כג] ונתתה נפש וגו'. נחלקו רבותינו ז"ל במכילתא יש אומרים מיתה הגם שנתכוין להרוג את זה והרג את זה ויש אומרים ממון. ולדבריו ידויק אומרו **ונתתה** על נכון שהוא דבר הניתן מיד ליד. ולמאן דאמר נפש ממש אמר **ונתתה** לומר כי במקום נתינה האמורה בסמוך כשלא יהיה אסון תהיה זו ואין כאן נתינה אחרת כי פטור מדמי ולדות זולת אם היה אסון והוא בדרך שאינו חייב כגון שאמדו המכה שאינה כדי להמית הרי זה חייב וכמו שכתבתי בפסוק (י"ח) וכי יריבון:

[כו] וכי יכה וגו'. בקידושין (כ"ד:). פליגי רבן שמעון בן גמליאל ורבנן רבן שמעון בן גמליאל סובר צריך לכוין לשחתה ורבנן סוברים הגם שלא נתכוון לשחתה אלא שצריך לכוין לעין עצמה. וקשה לרבנן היה לו לומר וכי ישחית איש את עין עבדו. ואולי כי הייתי אומר כי השחתה שאמר הכתוב היא לגופה ולא היינו יודעים שיכוין הכתוב לומר תנאי הוא הדבר שצריך שיכוין לה:

עוד נראה שנתכוון לומר שהגם שלא שחתה בשעת הכאה עצמה אלא אחר זמן יהיה הדין כן ואינו דומה לשוגג שכתבנו למעלה שצריך שימות בשעה עצמה. ודרשת רבנן שצריך שיכוין לעין נשמעת מכינוי ושחתה:

[כז] ואם שן עבדו. טעם שלא כלל הכתוב שן ועין וחלקם בבי מצות, יתבאר על דרך אומרים ז"ל בקדושין (כ"ד:). אמר ר' ששת היתה עינו סמויה וחטטה יוצא לחירות, ולפי זה יש בעין ב' דינים של שחרור. האחד אם כיהה עינו הגם שלא חטטה כמובן שם בקדושין שהגם שלא נחטטה כל שחסר מאורה ואינו יכול להשתמש בה יצא לחירות, והב' שהגם שהיתה כהויה אם חטטה יצא לחירות, ואם היה הכתוב כולל אותם בדין אחד היינו לומדין בעין כדין השן מה שן ביטולה הוא נפילתה גם עין ביטולה הוא נפילתה אבל כיהוי שאינו מחסר כלל מהעין לא יצא לחירות:

[כח] וכי יגח וגו' את איש. טעם אומרו את. יתבאר על דרך אומרם בגמ' (סנהדרין ע"ט.) נתכוין להרוג שמעון והרג ראובן חייב שהרי נתכוין להרוג מי שחייב עליו, והוא אומרו את איש לרבות כל שנתכוין לאיש הגם שהרג אחר שלא נתכוין לו. ודוקא נתכוין לאיש אבל נתכוין לבהמה והרג האיש פטור כדאמרינן שם (ע"ח.):

ומת פירוש אפילו מת אחר זמן כל שמת מחמת נגיחה, וכן משמע מדברי רש"י (בי"ק מ"א.) בפירוש סוגיית סכן ג' בני אדם ולא מתו יעויין שם:

ולא יאכל את בשרו. ואם אכלו לוקה, אבל שאר הנאות הנשמעות מאומרו ובעל השור נקי הגם שאסור אינו לוקה, ולזה לא כלל הכל בכללות אחד:

(ט) **והועד בבעליו.** אמר לשון רבים, נתכוון לומר שאם היו לו ב' בעלים חייבים שניהם מיתה, ולא יהיו כב, שהרגו אדם כאחת שפטורין למאן דאמר (בי"ק כ"ו.), כי התם פטורין ממיתה בידי אדם וחייבים בידי שמים וכאן פטורין ממיתה בידי אדם וחייבים בידי שמים. ובכופר להיותו ממון חייבין אפילו בידי אדם:

[ל] פדיון נפשו. נחלקו בפרק ארבעה וחמשה (בי"ק מ') בשל מי שמין אם בשל מזיק אם בשל ניזק. והיה נראה כי להאומר בשל מזיק אם המית שור של ב' בני אדם חייבין לשלם דמי כל אחד מהם כי כולן נתחייבו לשמים. ולהאומר של ניזק אינם חייבין אלא דמי הניזק. וקשה אם כן מאי בעי שם ר' נחמן לר' אחא בר יעקב אם חייבין לתת כופר כל אחד שלם הלא דבר זה מחלוקת התנאים, אלא ודאי דהן אמת להאומר בשל מזיק ודאי שצריך לשלם ב' כופרים מידי דהוה שהמית שור אדם גדול ששואה מאתים לאדם ששואה חמשים שחייב לשלם ולא יגרע אם יחלקו לב' גופים וחייבים לתת דמי כופר שנים, ובעיא דר' נחמן היא אליבא דחכמים שסוברין שמין בשל ניזק, וכן משמע מדברי רמב"ם שפסק פי"א מהלכות נזקי ממון בדין דמי כופר ששמין דמי הנהרג ובשור ב' שותפין פסק (שם פ"ג) שחייבין ליתן כופר שלם לכל אחד והבן. וטעם שפסק רמב"ם לחומרא משום דהויה ספק כופר נפש:

ואם קדם גואל הדם והרג את זה קודם שיתן פדיון נפשו נראה לי שנהרג עליו שלא פטר הכתוב אלא הריגת הורג ביד בשוגג מדין יחס לבבו אבל אם שורו הרג אין כאן יחס לבבו כהורג ביד:

[לג] וכי יפתח וגו'. פירוש אפילו בשעת פתיחת וכריית הבור אם נפל עליו שור או חמור חייב בעל הבור, ואפילו נהרג בתוך בורו יורשיו ישלמו וכדאיתא בפרק קמא דערכין (ז):

[לה] שור איש את שור רעהו. אומרו את, ירצה ששניהם שוים בחייהם כשנערכו אותם יהיו שוים, והוא אומרו שור איש את שור פירוש הנערך אתו, אבל אם היה גדול הנוגף אין לניזק אלא חצי נזקו, וכן מבואר בדברי רבותינו ז"ל (בי"ק ל"ד.) ואם אין שיעור המזיק כניזק אין לומר שיטול יותר מחציו של חי שאם כן לא היה הכתוב תולה במכירת השור החי אלא היה לו לומר יתן לו חצי נזקו של מת ויחצון המת, וממה שתלה בחצי שור החי שמע מינה שאין לו אלא חצי החי הגם שיעלה לפחות מחצי נזק, ולא חש עלי לטעות שאפילו יותר ממה ששואה. ואם תאמר כלך לדרך זה מה שתלה הדבר בחצי החי הוא אפילו יהיה בחציו יותר מחצי נזק ואמר ההשואה בשוודים להיכא שלא היה שוה שיטול יותר מחצי, זה אינו דלכשתאמר כי ניגף יטול חצי מזיק הרי לא חלקת אם כן לפעמים יגח שור

שוה מאתים לשור שוה חמשים ולכשתדון כסברא זו הרי הוא נוטל כפלים מהזיקו ונראה למי דומה דין זה שנסכים עליו:

[לו] ולא ישמרנו. יתבאר על דרך אומרם בפרק ד' וה' (בי"ק מ"ה): ר' אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין אמר רבה מאי טעמא דאמר קרא ולא ישמרנו שוב אין לו שמירה לזה אמר ליה אביי אלא מעתה ולא יכסנו נמי שוב אין לו וכו' עד כאן. ונראה כי דיוקא דרבה קאי וקאי, כי יש הפרש בין ולא יכסנו שהכתוב לא שינה שיעור הדבור שהתחיל לומר כי יפתח לשון עתיד כי יכרה וגוי ולא יכסנו לשון עתיד מה שאין כן ולא ישמרנו שהתחיל הכתוב לומר לשון עבר או נודע וגוי וגמר אומר לשון עתיד ולא ישמרנו שהיה לו לומר ולא שמרו ונכון. והתם לא חש רבה להשיב לאביי, ולסברת ר' יהודה שפוטרו בשמירה אפילו פחותה אמר הכתוב כסדר זה ולא ישמרנו לדרוש לזה ולא לאחר, ועיין שם בסוף הפרק:

ישלם שור. אולי שהגם שאמרו (בי"ק ה'): מועד ישלם מעידית שבנכסיו אם היה לבעל המזיק עידית יותר בנכסיו יכול לסלקו בשוה כשורו ולא אמרו עידית אלא לאפוקי פחות מזה:

[לז] וטבחו וגו'. פירוש לשור ושה, אבל טלה וגדי וגדלו ברשותו ונשתנו בידו אינו חייב שקנאו בשינוי ושלו מכר או טבח וכן מוכח מדבריהם (בי"ק ס"ה):

השור. במשנה (שם ס"ב): אמרו אין חייב בד' וה' אלא דוקא שור ושה ולא חיה ועוף, וטעמם שהיה לו לומר כי יגנוב איש שור וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם וארבע צאן תחת השה, ודורש אחת מהם למעט כל חוץ מהם וביתור של אחד היה נשמע המכוון שישתנה הדין בין השור לשה:

שמות פרק-כב

[ג] אם המצא תמצא. טעם הכפל לומר אחת לגופה שבאו עדים שגנבה, ובי' לומר שמצאוה בעין אצלו, אבל זולת זה יתחייב בד' וה' שכל שאינה בידו בחזקת מכורה או שחוטה, ולא אמר הכתוב שנים לבד אלא בנמצאת. ותדע שלא דוקא מכר או טבח אלא הוא הדין נתן או אבד כל שיצתה מרשותו, וכן מוכח בש"ס (בי"ק ע"ט): להדיא, והוא הדין הקדיש. וראיתי לדייק מכאן שאם גנב מעובד כוכבים ומזלות אין בו דין ואם אין לו ונמכר בגניבתו שאמר בסמוך ממה שאמר סמוך לונמכר בגניבתו אם המצא תמצא וגוי שנים ישלם ואמר הכתוב בדין תשלומי ב' לרעהו ולא לעובד כוכבים ומזלות כמו שדרשו ז"ל (מכילתא) הא למדת כי דין ונמכר בגניבתו האמור בענין אין הכתוב מדבר אלא בגנב מישראל ולא מעובד כוכבים ומזלות ולא מהקדש, והם דברי רמב"ם בפ"ג מהלכות גניבה ולא מצאו לו שם טעם והנה הוא:

[ד] כ יבער איש וגו'. יתבאר על דרך מה שאמרו בהכונס (בי"ק נ"ו): אמר רב המעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו וכו' חייב, ואמרו שם אפילו קם לה באפה ואפילו

הכישה חייב, והוא אומרו **כי יבער איש פירוש**. אפילו אם [אין] הבעיר שלו. ואומרו **ושילח את בעירו** פירוש ואפילו לא העמיד ולא קם לה באפה ולא הכישה אלא ששלחה לנפשה ולא שמרה מלכת והיא מעצמה ביערה בשדה הזולת אם הבהמה שלו כאומרו בעירה בכינוי חייב מיטב וגו':

[ה] כי תצא אש וגו'. פירוש הגם שהדליק בתוך שלו כשיהיה באש הנדלקת שיעור לצאת למקום שאינו שלו. ושיעור תיבת **תצא** הוא שתהיה ראויה לצאת, אבל הדליק בתוך שלו ולא היה שיעור לצאת לחוץ ויצאתה פטור שזו מכה בידי שמים וכדאיתא בגמרא (ב"ק ס"א:). ואומרו **ומצאה קוצים** פירוש והגם שזולת הקוצים לא היתה משגת מקום קמה וגדיש להבעירם ובאמצעות הקוצים נאכל גדיש וגו' **שלם ישלם** פירוש שלם הגדיש או הקמה ישלם דמי העצים הגם שהם אדרבה היו סיבה לקלקול. ודוקא שמצאתם אבל בא אדם והניחם אחר שהבעיר, השני חייב לשלם.

המבעיר וכפל לומר **הבערה** לרמוז גם אל העצים שהם הם המבעירים את הגדיש והקמה:

עוד נתכוין באומרו **ומצאה** הגם שלא ידע המבעיר שהיו שם קוצים או אפילו לא היו שם בשעת ההבערה ובא אדם והניחם במחוז שלו ולא ידע כי יש הבערה הרי המבעיר חייב:

ובדרך רמז תרמוז התורה את אשר יסובבו הרשעים ברשעים כדי שיתעורר האדם מתרדמת שינת שכלו בהביטו הפלגת הרעות אשר יביאו לעולם כי לא לבדם יריעו אלא יסובבו רע לכל העולם, והוא אומרו **כי תצא אש** הלא ידעת כי צרת העם תתכנה בשם אש. וצא ולמד משליח גבריא (יומא ע"ז). אשר שאל אש מבין הבדים (הכרובים) והוא בחינת תגבורת הדינים, ואמר **ומצאה קוצים** הם הרשעים שאינם אלא קוצים מכאיבים, ואומרו לשון **מצאה** על דרך אומרו (דברים לא כא) והיה כי תמצאן אותו וגו', והטעם משום שהרשע אין לו בעלים כי האדון ברוך הוא הנה הוא פקר בו והסיר אדנותו מעליו וה' הסתיר פניו ממנו ומעתה הרי הוא כמציאה וכל הפוגע בו יעשה בו רצונו, והודיע הכתוב עוד כי אחר שניתן רשות לאש הדינים להבעיר לא לקוצים לבד הם מבעירים אלא **ונאכל גדיש** כאן רמז אל תינוקות של בית רבן שעדיין אין להם קומה אלא גדושים שבולת עם חברתה כי בעונות הם הנתפסים בצרת עולם. גם אמרו ז"ל (שהש"ר פס' משכני) בפסוק (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז כי היו ערבים בשעת קבלת התורה וכשירשיעו בני אדם הנה הרשות נתונה לאש לבער בהם, ואומרו **או הקמה** כאן מודיע כי לפעמים חרב עד צואר הגיעה מופתי הדור יסודי עולם נלקחים בעונם כדי להציל על כללות הדור כאומרו (שה"ש א') אשכול הכופר וגו', ולהם יקרא קמה על דרך אומרו (שם ה') זאת קומתך דמתה לתמר שהם הצדיקים הנמשלים לתמר כאומרו (תהלים צ"ב) צדיק כתמר וגו', ולפעמים יגדל החטא ולא יצילו הצדיקים לבד וחימה שפוכה על כל שונאי ישראל, והוא אומרו **או השדה** שזה ירמוז אל כללות ישראל ולא יספיקו לא תינוקות ולא צדיקים להציל. והודיע הכתוב כי יש יום לאל איום לבא במשפט עם הסובבים את הדבר למיתת הצדיקים וגאוני עולם להשתלם מהם, והוא אומרו **שלם ישלם המבעיר** הם הרשעים הקוצים את כל אשר הרגו, ואמרו ז"ל (סנהדרין ק"ג) כי ה' יתן כח ברשעים לסבול שיעור המגיע להם בחטאם אוי לרשע רע לשמים ולבריות כמה יסבול בעד קלקולו, ותמצא (ב"ר פס"ג) שהצדיקים כשהיו בניהם מגיעים לכלל שנים שאינם נלכדים בעון אביהם היו שמחים ואומרים ברוך המקום שפטרם מעונש זה, הרי כי יעניש

ה' לגורם עונש בשבילו לזולת, ובאמת כי יחרד אנוש ויכבה שלהבת יצרו המחטיא אותו באש המשפט בהעלותו על לבבו נהרות העונשים אשר יגיעוהו על כמה נפשות קטנים וגדולים אין קץ שכולם הוא הרצחן הגדול להם באמצעות תאותו הסרוחה, והנה אמרו ז"ל (קידושין מ"י): לעולם יראה אדם כאלו כל העולם כולו חציו זכאי וכו' עשה עבירה אחת אוי לו שהכריע את כל העולם לחובה ודם כל העולם ודם זרעיותיהם על צוארו ועל נפשו עמוסים ויסבול מר המות בעד כל נפש אחת מהם ובכל צרתם לו צר כאשר עשה, והוא אומר **שלם שלם** וגוי טעם כפל שלם וגוי המבעיר וגוי כאן רמז הכתוב כי לא לאיש הרשע לבד יעשה ה' משפט התשלומין אלא גם להמחטיאו והוא יצר הרע בחינה המחטיאתו כי גם לו משפט חרוץ ביום ההוא יגדל המספד עליו בעשות בו ה' דין כמאמרם ז"ל (סוכה נ"ב.) שמביאו ה' ושוחטו ולא ימלט בבורחו לבצרה ואפילו לבצר (מכות י"ב.) כי מזיד הוא ומלך המשפט ישפוט בצדק להשתלם ממנו ונשגב ה' לבדו ובקמא (בי"ק ס"ו.) רמזו באופן אחר:

11 כי יתן איש. פרשה זו העמידה רבותינו ז"ל (בי"מ צ"ד.) בשומר חנם כי הוא לבדו פטור מגניבה ואבידה, ואמרו שעל כל פנים חייב בפשיעה, ולא נודע מנין להם כיון שהכתוב לא חייבו אלא לישבע שלא שלח ידו כל חוץ מזה פטור, ורש"י ז"ל בהשואל דף צ"ה כתב בדיבור המתחיל אשומר חנם וז"ל דכתיב ביה פשיעה דכתיב על כל דבר פשע. ונשאר לדעת על מי סמך הכתוב לדעת כי ידבר בשומר חנם. ואולי כי לצד שהלביש הנתינה בכסף או כלים שהם דברים שמן הסתם שאינם צריכין שכר לשומרם ובשומר שכר אמר דברים שמן הסתם צריכין שכר לשומרם שהם חמור או שור או שה וכל בהמה שכל מין זה יש בו טיפול ומן הסתם רגילות לשמור בשכר:

אל רעהו. רבותינו ז"ל אמרו (שם נ"ז.) ולא של הקדש, ונראה לי לתת טעם הדבר שהוא לטעם עצמו שצוה ה' לפטור בבעלים ושפיר יקרא האדון בעליו של הקדש עמו של כל נפקד שאין לך שעה ורגע שאין ה' עושה פעולה עם האדם בין בבחינת גופו בין בבחינת צרכיו:

כסף או כלים. לא היה צריך לומר אלא כי יתן איש אל רעהו והרי הוא אומר בסמוך על כל דבר פשע על שור על וגוי ודרשו ז"ל כל פרטים שיתחייב עליהם אם לא שמר ופשע. ואם לרשום הכתוב כי בשומר חנם הוא מדבר היה מספיק לומר כי יתן כסף, [כלים] למה לי. ובמכילתא אמרו כסף או כלים מה כסף שדרכו לימנות אף כלים שדרכם לימנות מכאן אמרו כל טענה שאינה במדה במשקל ובמנין אינה טענה עד כאן. ואין סתירה לדברינו מדכריהם. עוד נראה לי טעם אומרם **כלים** לומר שהגם שירצה השומר לשלם אינו נפטר, וכמו שכתב רמב"ם בפ"ו מהלכות שאלה ופקדון שאם הפקדון הוא כלי מתוקן משביעין אותו, והגם שהרמב"ם אמר משום תקנת חכמים אפשר שירמוז הכתוב לזה, וידוייק גם כן מה שגמר אומר הכתוב **אם לא שלח ידו במלאכת רעהו** דקדק לומר מלאכת לומר הגם שאין טענה אלא טענת מלאכה שבכלים ומשלם שויו:

לשמור. במכילתא רבי ישמעאל אומר עד שיפקיד אצלו ויאמר לו שמור לי אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פטור. ובהחובל (בי"ק צ"ג.) דרשו לשמור ולא לאבד ולקרוע לשמור ולא לחלק לעניים. ומדברי התוספת שם משמע שלא פטר התנא כל שלא אמר לו שמור לי אלא מפשיעה אבל אם אבדו בידיים אינו פטור עד שיאמר לו בפירוש לאבד ולקרוע, וקשה לי מנין מצאו לדרוש ב' מיעוטים בב' הדרגות הא' אם לא אמר לו שמור פטור מפשיעה והב' אם אמר לו לאבד פטור

אם אבד. ונראה כי דרשת מכילתא דרשה גמורה היא ודרשת החובל ולא לאבד סברא היא אלא שאסמכוה אקרא. ותדע כי אמרו עוד ולא לחלק לעניינים וטעם מיעוט העניינים מוכח משם שהוא מטעם שהוא ממון שאין לו תובעים, וכמו שאמר שם בההיא מעשה שהקדיש ההוא גברא ארנקי לצדקה אפקדיה רב יוסף בההוא גברא אתו גנבי גנבוהו וחייביה רב יוסף אמר ליה אביי והתניא לשמור ולא לחלק לעניינים אמר ליה עניי פומבדיתא מיקץ קץ להו ופרש"י והוה להו ממון שיש לו תובעים, הרי שטעמו הוא זה, ולטעם זה לא היה צריך מיעוט דזה כיון דאקדשיה לממון זה לעניינים פקע זכותו ממנו ונשאר הממון אין לו תובעים, ונראה כי הוא הדין אם אמר לו לשמור לחלקם לעניינים שהוא פטור מטעם שהוא ממון שאין לו תובעים, והראיה ממה שמקשה אביי לרב יוסף מברייתא לשמור ולא לחלק ומאי קושיא דלמא הוא אמר לו בפירוש לשמור מה תאמר שלא אמר לו לשמור אם כן הוה ליה להקשותו מברייתא דלשמור עד שאמר לו שמור וזולת זה יהיה פטור אפילו בממון שאינו לחלק, עוד אמרו שם במכילתא אחר דברי ר' ישמעאל ר' נתן אומר לשמור להביא כל הדומה לכסף וכלים :

[ח] על כל דבר פשע וגו'. אמרו ז"ל (ב"מ נ"ז): על כל וגו' כלל על שור וגו' פרט על כל וגו' חזר וכלל מה הפרט דבר המטלטל וגופו ממון וכו' יצאו קרקעות שאין מטלטלין ועבדים שהוקשו לקרקעות יצאו שטרות שאין גופן ממון עד כאן. ופסק כן רמב"ם פ"ב מהלכות גניבה. הנה פשטן של דברים יגידו כי הגם שפשע שומר חנם וכו' פטור כי זולת הפשיעה אפילו בכסף וכלים פטור הוא. וראיתי לרמב"ם שכתב בפ"ב מהלכות שכירות וזה לשונו יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהם חייב לשלם שאינו פטור בעבדים וקרקעות ושטרות אלא מדין גניבה ואבידה שאם היה שומר חנם ונגנבו או אבדו וכו' פטור משבועה כו' אבל אם פשע בה חייב לשלם שכל הפושע מזיק הוא ואין הפרש בין דין מזיק קרקע לדין מזיק מטלטלין ודין אמת הוא זה למבינים וכו' עד כאן. וחלקו עליו רבוואתא ז"ל בטענה הנשמעת והיא שאם היה פושע מזיק ממש לא היה פטור אם בעליו עמו שאמר הכתוב לא ישלם ואפילו אם פשע וכמו שכתב רמב"ם עצמו בפ"א מהלכות שכירות וזה לשונו ואפילו פשע כו' ואבד מחמת הפשיעה פטור עד כאן. ופשוט שדין פושע אינו כדין מזיק כי הפושע אינו לא שומר ולא מזיק אלא שבהסתלקות שמירתו ההיזק בא מעצמו אבל המזיק הוא גורם לו ההיזק. ועוד הקשו אם כן יתחייב על כל פנים שומר חנם שבועה שלא פשע כיון שאם פשע חייב:

ונראה לומר כי מה שהקשו משמירה בבעלים שאני ושאני כי בבעלים גילה הכתוב בפירוש כי פטור הוא הגם שהזיק כמובן מהכתובים וכמו שדרשו בהשואל, אבל מה שמיעט הכתוב קרקעות ושטרות בדין שומר חנם לא מצינו שמיעטם בפירוש אפילו פשע כי לא הוזכרה פשיעה כלל אלא שליחות יד דכתיב אם לא שלח, ומה שאנו מחייבין שומר חנם על הפשיעה אינו אלא לצד דין מזיק ואיך נפרש המיעוט על דבר שלא הוזכר כלל, ואם אומרו דבר פשע, כבר פירשוהו שיכוין על פשעו בו שגנבו הוא ואומר נגנב אבל הפשיעה לא הוזכרה. והן אמת כי אם הפשיעה לא היה בה משפט מזיק היינו אומרים כי מיעט לכל משפטי שומר חנם הגם שלא הוזכרו אכן למה שאנו רואים כי מה שחייבו חכמינו ז"ל פושע הוא מדין מזיק אם כן מנין לנו להקל בדבר, ולזה כתב הרמב"ם שאין לפוטרו. ואם תאמר כיון שפושע דין מזיק יש לו אם כן בעל הבית שהדליק גדישו של שכיר או כסותו יהיה פטור שהרי פושע מזיק ופטר רחמנא. ואולי כי לא הקל הכתוב אלא בשומר. עוד נראה כי גם הרמב"ם יודה שאין לו דין מזיק ממש, ואם שרף כסותו המופקדת אצלו מהבעלים חייב עליה, ופושע כמזיק ולא מזיק

ממש. ותמצא שכתב רמב"ם פכ"א מהלכות אישות האשה ששברה כלים בעת מלאכתה פטורה מתקנת חכמים עד כאן. הרי ששבירה בידים אינה פטורה אלא מתקנה, ומה שהקשו עליו אם כן יתחייב שבועה על הפשיעה, כתב רמב"ם פ"ד מהלכות שאלה ופקדון המפקיד אצל חבירו חנם ונגנב וכו' הרי זה נשבע וכו' אם לא שלח ידו וגו' ומגלגלין עליו שלא פשע עד כאן. משמע מדברי הרב כי עיקר שבועה דאורייתא אינה אלא שנגנבה ואינו ברשותו אבל שבועת שלא פשע מדין גלגול אנו באים עליה, ומעתה שבועת שלא פשע האמורה בשומר חנם תקנת חכמים הוא שלא אמרה תורה אלא שלא שלח, ולזה כל שישנה לשבועה של תורה גלגלו בה חכמים שבועת לא פשע וכל שאינה שבועת התורה שפטרנו פקע גלגול:

נמצינו אומרים שלא בא המיעוט של ההקדשות הקרקעות וכו' אלא על שבועת שומר חנם שלא שלח ידו דוקא ואם יטענו שפשע בה יתחייב שבועת היסת כתקנת רב נחמן (ב"מ ה'). ולפי זה מה שאמרו בסוף פרק החובל (בי"ק צ"ג.) בההוא ארנקי של צדקה שהפקידו רב יוסף אצל ההוא גברא נגנב וחייבו רב יוסף והקשה אביי לשמור ולא לחלק אם כן שסובר שממעט הכתוב אפילו מדין פושע כי התם שפושע היה ממה שחייבו לשלם והוא שומר חנם, לפי מה שכתבתי בפסוק לשמור כי דין זה דלחלק מסברא פטור הוא בלא מיעוטא דלשמור אלא דאסמכוה אקרא או שבא הכתוב לבל תטעה מדבריו לחייב אפילו לחלק, לזה שמר לך הסברא הנשמעת לך כי כל ממון שאין לו תובעים פטור הוא כי לכל אחד יאמר וגו' מה שאין כן דין פושע בממון שיש לו תובעים שהשכל נותן כי פושע מזיק הוא אם לא תהיה ראייה ברורה לפוטרו, כמבואר, כשלא בבעלים, בדינו עומד:

י **בין שניהם**. ירצה כי יש עונש לנשבע ולמשביע אם ידע שהוא רוצה לישבע לשקר ומסכים על הדבר:

יד **אם בעליו עמו וגו'.** יש לנו לדון במשפט זה האם נשפטה בדין זה לעולם הבא כשיבוא בעל הפקדון הוא אדון העולם אשר הפקיד הנפש ביד האדם לשמור דכתיב (דברים טו) ושמור נפשך מאד כשיבא לתבוע פקדונו מכל א' ונמצא נגנב או נשבר או נשבה או מת כי כל בחינת אלו ישנם מצויות בעוברי עבירה יש מי שנפשו נגנבת ממנו במקרה לא טהור ויש שהוא מזיד בעבירה ואבר מאברי הנשמה המיוחד כנגד המצוה שעבר עליה הוא נפגם ולפעמים בעשות עון מהכריתות ומיתות בית דין גורם מיתה לנפש כאומדו (בראשית יז) ונכדתה הנפש ולפעמים יגרום לה שביה על דרך אומרים (זהר ח"ב צ"ה:) הנפשות העשוקות וגו' ובעמוד בעל הפקדון ויטעון טענה הנשמעת תן לי הנפש כמו שנתתיה לך כאומרו (קהלת י"ב) והרוח תשוב אל האלהים אשד נתנה ודרשו ז"ל (שבת קנ"ב:) תנה לו כמו שנתנה לך האם יכולין הנפקדים ליפטר בטענת בעליו עמו, כי אמרו ז"ל (ב"מ צ"ז.) אפילו אמר לו השקיני מים ושאל ממנו חפצו הרי זה שאלה בבעלים והוא הדין כל השומרים, והן האדון קדם לזון ולכלכל מיום היות האדם והוא הנופח באף האדם נשמת חיים ומתעסק בצורכי אדם מלבד אשר יעשה לכללות העולם מחדש בכל יום מעשה בראשית לזה יקרא בעליו עמו מתחלה ועד סוף והרי שומרי הנפשות פטורים הגם שלא ישיבו הנפש כמו שנתנה:

ואומר לנפש אדם אל תבטחי בעושי משפט זה כי לבי סיבות לא יפטר בטענה זו, האחד כי כאן פירש בפירוש שיתחייבו השומרים וכל תנאי שבשמירה קיים וכאומרם בהשוכר את הפועלים (ב"מ צ"ד.) מתנה בעל הפקדון על שומר חנם להיות חייב כשואל והטעם כי כל תנאי שבממון קיים והוא הדין שיכול להתנות

המפקיד על השומר שיתחייב הגם שהוא בבעלים ואין זה מתנה על מה שכתוב בתורה בדרך זה כמובן מההיא דאמר שמואל במס' מכות (ג:) ע"מ שלא תשמטנו שביעית אין שביעית משמטנו, ואמרו ז"ל שהטעם הוא שכל תנאי שבממון קיים ובמציאות שלפנינו כאלו התנה בפירוש על הדבר ממה שקבע עונשין לכל העובר על הפקודים ועוד לו שהוסיף להשביעה על הדבר, ב' יש לך לדעת כי שופטי ארץ לא ישפטו כל החיובים אלא מעט מהרבה וכל המשפטים השופט כל הארץ ישפוט בצדק ומי יאמר כי הפושע בנכסי רעהו והוא בבעלים שלא ישפטהו השופט כמו שהוא שופט כמה וכמה שפטורין בדיני אדם וחיובים בדיני שמים וכו' וכמו שפירשתי למעלה בפסוק (כ"א י"ב) מות יומת כי לא לכל מחוייבי מיתה יצו ה' לשופטי ארץ להרוג וכו'. ותמצא כיוצא בזה שצוה ה' כי שומר חנם ושומד שכר ושואל פטורין בהקדשות ואפילו פשעו ואפילו לרמב"ם שחלק לחייב בפשיעה בקרקעות ועבדים נראה מדבריו כי יודה בהקדשות שפטור גם בפשיעה מטעם כי בא המיעוט בכל השומרים, וממנה אתה למד כי לא פטור ומותר הוא ואדרבה עונשו גדול הוא שזלזל נכסי שמים אלא שלא קבע ה' משפטו לדייני ארץ וסלק דינו לפניו. ויש עוד לאלוה מילין כפי פנימיות התורה ואין כאן מקומן:

[כ] וגר לא תונה וגו' כי גרים וגו'. רש"י ז"ל פירש אף הוא יכול להנותך כי גרים וגו', ור"א פי' זכור כי הייתם כמותו, ורמב"ן דחה ב' הדרכים ופי' כי תדעו שאשמע צעקת דלים כאשר שמע צעקתך וגו':

ונראה לו' על פי הקדמה הידועה כי נשמות בני ישראל הם שורש הקדושה בני אברהם יצחק ויעקב חבל נחלתו יתברך וכל זולתם הם חלק רע, ולזה לא יקפידו בזלזול אדם שאינו מהם ובאונאתו לצד שיחשבוהו שפחות הוא מהדרגות הקדושה ומזה יולד ענפי האונאה, לזה כאשר צוה עליהם לבל יונום ולא ילחצום אמר הטעם שאני מצוה לבל תונהו שאין לך לומר שהוא בחינת שורש הרע או כיון שהוא מוטבע בבחינת הקליפה הרי נגרע מערכך **כי אתם גרים הייתם במצרים** פירוש על דרך מה שפירשתי (ויגש מו א) כי לגוי גדול אשימך שם ובפסוק (כ) אשר הוצאתיך מארץ מצרים בפרשת יתרו שנשמות ישראל עצמם היו טבועות בקליפה ואם כן יהיה גר זה כאחד מכם באין הבדל ולזה לא תונהו ולא תלחצנו:

[כב] אם ענה תענה אותו. צריך לדעת למה הוצרך לומר תיבת אותו ולא הספיק באומרו אם תענה וגו' והדבר ידוע שחוזר אל הסמוך. ונראה על פי מה שאמרו במכילתא בפסוק לא תענון אין לי אלא יתום ואלמנה שאר כל אדם מנין תלמוד לומר לא תענון עד כאן. וכפי זה יש אזהרה גם לשאר כל אדם מלא תענון לזה אמר הכתוב **אותו** פירוש אותו שמוזכר בפירוש הוא שעונשו נשיהם אלמנות ובניהם יתומים אבל המענה כל אדם אין עונשו כל כך:

[כד] אם כסף. במכילתא רבי ישמעאל אומר כל אם שבמקרא רשות חוץ מזו וכו'. וצריך לדעת למה ידבר ה' בדרך ספק במקום ודאי. ואולי כי בא הכתוב להודיע ולהשיב גם כן לאשר ישאל השואל בראותו כי ירבה כבוד אדם בזהב לרוב ואוצרותיו מלאים הון עתק ללא צורך בו ויאמר אדם מה הנה אוצרות זהב לאדם ללא דבר למה לא הספיק ה' לתת לו מזונותיו הצריכין ולא יהיה זה גדול מיעקב אבינו אשר שאל (ברשית כח ב) לחם לאכול ובגד ללבוש, הן אמת כי מה שיחסר לאדם מכדי צורכו יש טעם בדבר ליסרו על עונו מה שאין כן אוצרות הון למה לאיש אין לו צורך בהם, לזה הודיע הכתוב כי הסובב דבר הוא אותם שאינם ראויים לקבל חקם לצד מעשיהם כי ה' בחסדו נותן שפע הצריך בריוח

לכל איש ואיש די מחסורו והיה כי יחטא אדם ואינו ראוי לקבל פרנסתו בכבוד מאל הכבוד החלק המגיעו לא יטלנו עליון אלא הרי הוא מתקבץ אל מקום אחר ותהיה פרנסת הלז עם אדם אחר הבא לו דרך שם פרנסתו ויתפרנס בפחיתות ובביזוי כאשר גזר הגוזר בצדק. ויעשה ה' בדרך זה לבי' מדות טובות האי' להשתלם אדם בעולם הזה פעלו הרע, והבי' כדי שיזכה הנותן באמצעות נתינת צדקה וחסד לרעהו. וזה הוא אומרו **אם כסף תלוה את עמי** פירוש אם ראית שהיה לך כסף יתר על מה שאתה צריך לעצמך שאתה מלוה לעמי תדע לך שאין זה חלק המגיעך אלא חלק אחרים שהוא העני עמך, ובזה רמז כי צריך לפתוח לו משלו. ואולי כי רמז לו גם כן שלא יתנשא ויתגדל על העני בראותו כי הוא הנותן לו, והוא אומרו **לא תהיה לו כנושה** לשון נשיאות ומעלה כי משלו הוא נותן לו. וחזר לומר כנגד ההלואה **לא תשימון עליו** וגו' :

[כה] אם חבול תחבול. נראה כי ירמוז להעיר אדם הנרדם אשר בידו שלמת מי שאמר עליו הכתוב (משלי כ"ז) רעך ורעה אביך וגו' והנפש תתיחס לשלמה על דרך אומרים במסכת שבת (קנ"ב:) משל למלך שחלק בגדי מלכות וכו', וכבר פירשנו בו כי לצד שנפש אדם היא מאורו יתברך, שנאמר בו (תהלים קד) עוטה אור כשלמה, ויצו ה' אם משכנה בחובו שהם חטאיו יש לו זמן להשיבו עד בא השמש על דרך אומרו (תהלים ז) תשב אנוש עד דכא, ואמרו ז"ל (קהלת רבה פ"ב) עד דכדוכה של מות כי יש לו זמן תשובה עד ביאת שמשו. וטעם כפל **חבול תחבול**, דע כי כל אדם מישראל יש לו ג' בחינות נפש רוח נשמה וכאן רמז הכתוב על שלשתן, כנגד הנשמה אמר **אם חבול**, וכנגד הרוח אמר **תחבול**, וכנגד הנפש אמר **שלמת רעך**, וכנגדם אמר ג' חלוקות, אי' כי היא **כסותה לבדה** היא הנשמה, בי' היא **שמלתו לעורו** והיא הרוח, ג' **במה ישכב** והיא הנפש אשר עמו בקבר וכאומרו (איוב י"ד) ונפשו עליו תאבל. ואומרו **והיה כי יצעק** פירוש חוזר לענין ראשון תשיבנו לו שהיא התשובה כי לא יצטרך לצער להשיבו אלא כי יצעק ישמע ה' וגו' ויעבור חטאתיו :

שמות פרק-כג

[ב] לא תהיה אחרי רבים וגו'. רבותינו ז"ל הרבו לדרוש בפסוק זה אבל אין המקרא מתיישב לפי פשוטו. ונראה לפרש הכתוב לפי מה שאמרה התורה ושפטו העדה והצילו וגו', ואמרו ז"ל (סנהדרין ב') עדה שופטת ועדה מצלת אבל אם פתחו כולם לחובה פטור (שם י"ז). ובא הכתוב כאן להסיר בי' מכשולין אשר ישל בהם חכם מאמצעות דין זה, האי' בהגיע משפט כזה ויראה חכם אחד מהשופטים שכל חבריו פתחו לחובה והוא חושב בדעתו כי הוא זכאי ויתחכם לומר אם נאמר זכאי הנה הוא יצא חייב כי יש שם עדה שופטת ועדה מצלת ונמצאו דברי עושים הפך דעתי לזה אתחכם ואומר חייב שבזה תהיה סברתי מתקיימת שיצא זכאי מטעם פתחו כולם וכו', וגם אהיה מקיים המוסר לבטל דעתי לפני דעת המרובין שאומרים חייב ונאמר חייב עמהם, לזה בא הכתוב וצוה על זה בדיוק לבל עשותו ואמר **לא תהיה אחרי רבים לרעות** פירוש כשתהיה סובר סברא אחת שבאומרך דעתך יצא זה הנידון חייב בדינו וכגון שכולם אמרו חייב ואתה חושב זכאי לא

תתחכם להיות אחרי רבים שאומרים חייב והוא אומרו **לרעות** ותאמר אתה כדעתם חייב הפך מה שנראה לך כדי שיצא זכאי כדעתך אלא אמור דעתך כפי מה שידעת במשפטי התורה ואין לך להתחכם על המשפט כי ה' הוא האלהים והוא שאמר פתחו כולם לחובה זכאי לא אמר ה' שיוכה זה אלא אם לך יראה חייב ולא שיראה לך זכאי שאז חייב הוא כמשפט האלהים :

עוד יש מכשול ב' במשפט זה באופן אחר והוא אם יראה בעיני חכם שהוא חייב ככל הדיינים שאמרו חייב ורואה שאם יאמר חייב הנה הוא יוצא זכאי הפך דבריו שאומר חייב לזה יתחכם לומר זכאי כדי שיוטה המשפט אחרי רבים שאומרים חייב ויצא חייב כפי סברתו, ויש בזה גם כן כפיית ראש בגמר המשפט לנטות אחרי רבים, לזה אמר **ולא תענה על ריב** וגוי' פירוש לא תענה מענה על ריב לנטות **אחרי רבים** פירוש שתהיה כוונתך במענך כדי שיהיה כמשפט יחיד ורבים וזה יגיד שאם יגלה דעתו כמות שהוא אין כאן הטייה אחרי רבים אלא כולם בדעת אחת. וביאר הכתוב טעם הקפדתו על הדבר ואמר **להטות** פירוש כשתהיה כוונתך להטות ממה שבדעתך בעיון משפט התורה שהוא חייב ואתה מטה לומר זכאי כדי שיצא חייב לנטות אחרי רבים ויצא חייב אלא אמור דעתך הגם שיצא זכאי הפך דעתך ה' זכהו. וטעם משפט זה לצד כי ה' יושב במסיבת הדיינים והוא ישפוט בפיהם וכשיראה משפט מרומה ואין בו מציאות לזכות הזכאי יתחכם לפתוח כולן לחובה וצוה שיצא זכאי בזה :

[ג] ודל לא תהדר בריבו. ירמוז בתיבת **בריבו** על דרך אומרים ז"ל (ויק"ר פל"ד) כי העני עושה מריבה עם קונו למה זן לכל והוא ברעב ובעירום וכל הנותן פרוטה לעני ומפרנסו הרי זה משבית ריב עני מעל השמים ובזמן שאין חונן דלים טענת עני היא טענה הנשמעת ומהודרת, ולזה יצו ה' שלא יסובבו הידור לריב העני עם קונו אלא יחוננוהו כמשפט חונן דלים :

[ו] לא תטה משפט אביונך. אולי שיצו ה' על משפט העניים על דרך אומרים ז"ל (ב"מ ע"א.) ענייך ועניי עירך וכו' עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין, ולזה בא המצוה כאן בלאו לבל יטה משפט הקדום לאחרו, והוא אומרו אביונך :

[ז] כי לא אצדיק רשע. לדבריהם ז"ל (סנהדרין ל"ג:) שפירשו נקי זה מי שיש עליו מגיד זכות וצדיק זה מי שיצא צדיק בדינו ויש עליו מגיד חובה, יכוין הכתוב לומר טעם הדברים שלא תאמר איך אחר שנגמר דינו לחובה יחזור הדין לזכות, לזה אמר **כי לא אצדיק רשע** פירוש ממה נפשך אם מה שיצא חייב הוא כפי האמת והצדק לא אצדיק רשע ולא יועיל המלמד זכות, ואם מה שיצא חייב היה שלא כפי הדין למה יבולע נקי חנם. וכנגד חלוקת מי שיצא צדיק בדינו אמר גם כן **כי לא אצדיק רשע** פירוש כיון שיצא צדיק לא הצדקתיהו והוא רשע כי אלהים נצב בעדת אל ובקרב אלהים ישפוט והוא שופט בצדק ומן הנמנע שיחתום ה' על דבר שקר ח"ו. וצא ולמד אומרים ז"ל (כתובות כ"א:) דאסור למחתם על מלתא דמתחזי כשקרא. ואם תאמר ולמה אין אנו אומרים כן ביצא חייב, יש לך לדעת כי ה' ינחם על הרעה ולא ינחם על הטובה ומי שיצא חייב חזר בו ה' לזכותו אבל מי שיצא זכאי לא ינחם ה' מהטובה, ולפעמים יספיק לאדם זה עינוי זה שיצא משפטו חייב ואימות מות יגיעוהו בראותו כי נגמר דינו למות, ולזה אחר כך בקרב אלהים ישפוט לזכותו :

[ט] ואתם ידעתם את נפש וגו'. עיין מה שכתבתי בפסוק (כ"ב כ"י) וגר לא תונה ופסוק זה יצדיק לך כל מה שכתבתי לך :

יז **ושש שנים וגו'.** סמך מצוה זו למה שלפניה לומר כדי שלא תטעמו טעם גרות עוד על דרך אומרו (ויקרא כו לד) אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו' :

יח **תעשה מעשיך.** ולא כל מעשיך כמו שאמר בעשרת הדברות כי בששת ימים של שנת השמיטה שעליה חוזר צווי שבת כאן אינו יכול לעשות כל מלאכתו כי מלאכת אדמה אסורה לו כאמור בסמוך :

יט **ובכל אשר אמרתי וגו'.** טעם אומרו **ובכל** וגו' **תשמרו** ולא אמר וכל אשר וגו' תשמרו, יכוין לומר על דרך אומרים ז"ל (מכות כ"ג:) כי מנין מצות עשה הם רמ"ח כנגד רמ"ח אברים של אדם ושס"ה לא תעשה הם כנגד שס"ה גידיו (זהר ח"א ק"ע:) והוא מה שרמז שלא יאמר אדם אקיים כך וכך מצות ויספיקו לשמירתי, לזה אמר **ובכל אשר** וגו' פירוש בכל המצות תהיו נשמרים ובחסרון אחד מהם תחסר השמירה לאותו אבר המכוון לה :

ושם אלהים וגו'. בא לומר כשם ששמירת כל המצות תועיל לכל אדם למנין אבריו ושס"ה גידיו כמו כן יש שמירה לכללות האדם בכפירת עבודה זרה שכל הכופר בעבודה זרה כמודה בכל התורה ויחזק בשומר ועושה כל אשר תמצא ידו עשות ויהיו נשמרים באמצעות כפירת עבודה זרה כל איבריו וגידיו הגם שלא עשה המצוה ההיא ולא באה לידו העבירה ונשמר ממנה ודוקא מן הסתם אבל אם מבטל להדיא קצת מהמצות לא יהיה נשמר באותו אבר המכוון לאותה מצוה שמבטל לצד כפירתו בעבודה זרה :

כ **כאשר צויתך.** לפי שיש הרבה פרטי מצות שלא נתפרשו כאן, האי שצריך להיות מצוה מדבר הבא לידי חימוץ (פסחים ל"ה:), ב' שלא יצא ידי חובתו במעשה קדרה, ג' שלא יהיה חמץ מיום טוב ראשון וכל זה מפורש בפרשת בא כמבואר במכילתא לזה אמר **כאשר צויתך** לרמוז לתנאי המצוה הנזכרים :

כא **בכורי מעשיך.** פירוש למעט דעייל ביד גוי שאינו מעשיו וכמו שמיעט באומרו קצירכם כמו שדרשו בר"ה (י"ג.) שכל שהביאה שליש ביד גוי לא יביא ממנה בכורים :

כב **ראשית בכורי וגו'.** אולי שירמוז שלא ישחית זרעו ושתהיה טיפה ראשונה שתצא ממנו מובאת בית ה' על דרך אומרים (יומא ב.) ביתו זו אשתו, ודייק לומר **בית ה'** לשלול בית אשה זונה, והוא מצוה שקיים יעקב אבינו עליו השלום דכתיב (בראשית מט) כחי וראשית אוני, וגמר אומרו **לא תבשל גדי בחלב אמו** לרמוז סוד גדול כי המשחיתים זרעם סובבים מיתת הקטנים מבין שדי אמם, וכמו שפירש הדבר באומרו בפסוק (מיכה ו') האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי כי כשאדם משחית זרעו נברא ממנו משחית רע והוא שולט אחר כך בבן היולד, והם נפשות העשוקות כאמור בספר הזוה"ק (ח"א רי"ט.), ומי גרם זה שלא הביא בכוריו בית ה', וכפי דרך הפשט טעם סמך **לא תבשל** וגו' עם הביכורים, להאומר (חולין קי"ד:) בשר בחלב אסור בהנאה שהוא עיקר ההלכה נתכוין לסומכו עם הביכורים להיות שהם אסורים בהנאה, (רמב"ם פ"ב) ועיין בספרי פרי תואר :

כג **הנה אנכי וגו'.** פירוש מלאך זה הוא המלאך הגואל את האבות לא משרת ממשרתיו אלא מלאך גדול כידוע למשכילים כי אין אנו מכידים מלאך אמצעי אלא הוא יתברך ושכינת עוזו המתיחדת עמו בסוד (זכרי' יא) ה' אחד ושמו אחד :

[כא] השמר מפניו וגו'. כאן צוה על מצות עשה ומצות לא תעשה, כנגד מצות לא תעשה אמר **השמר וגו'** כי כל השמר וגו' לא תעשה, וכנגד מצות עשה אמר **ושמע בקולו** :

אל תמר בו. כאן רמז לפעולת האדם אשר תסובב תמורת טוב ברע ועבד מולך ושפחה יורשת גבירתה, ועל ידי זה יתנקם נקם מהעושה תמורה ולא ישא לפשעכם, גם מלאך זה ידוע הוא כי הוא בחינת המשפט ולא ישא עון כאומרו **לא ישא וגו'**, ואומרו **כי שמי בקרבנו** השכילו בדבר הזה כי באמצעות חטא האדם יסובב פרידת אלוף מקרבנו. ואשכילך כי מטט"רון הקדוש אמרו ז"ל (סנהדרין ל"ח:) שמו כשם רבו והוא שדי כי עולה מספר עצמו של השם ובחטא האדם יסתלק שם שדי ממנו, והוא סוד אומרו (ישעי' י"ט) ונהר יחרב וגו' והשכיל לב משכיל בדברים באומרו **כי אם שמוע תשמע בקולו** כמדבר על זולת וגמר אומרו **ועשית את אשר אדבר** ולא אמר אשר ידבר לומר כי שמי בקרבנו והבן :

[כב] ואיבתי וגו'. אולי שירמוז כי באמצעות עסק התורה והמצוה הנה האדון יעקר שורש הקליפה וענפיה שהם המסיתים והמדיחים והמבקשים להשפיל דגל התורה, ועיין מה שפירשתי בפרשת בראשית במעשה קין בהתווכחות האדון עמו :

[כג] והביאך וגו' והכחדתינו. יכוין כי באמצעות הכנסת ישראל יהיו נכחדים האומות ההם, ועיין מה שפירשתי בפסוק (במדבר יד ט) **סר צלם וגו' וה' אתנו וגו' כי הקדושה תשאוב חלק המחיה ותשאור כפגר מובס**, והוא סוד אומרם ז"ל (שבת ל"ד.) יהיב עיניה ביה ונעשה גל של עצמות כי יברר וישאוב חלק המחיה ממקום תחנותו :

[כד] לא תשתחוה וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לצוות לזה אחר שהזהיר כמה אזהרות על כיעור זה ועל הדומה לו ומה גם שבסמוך למעלה הזהיר אפילו על בל ישא את שמותם על שפתיו ולא לגרום שיזכרו שמם הזולת דכתיב (פסוק י"ג) ולא ישמע על פיך אם כן מה מקום להזהיר עוד על העבודה. ורמב"ן יישב כי להיותה חמורה ירבה בה האזהרות, ומן התימה הוא שאחר שהשווה אותה לכל התורה כולה כאמור למעלה בין לענין עונש בין לענין שכר הנה העובדה עובר על תרי"ג אזהרות ומה גם שיש מצות שיש בהם ב' לאוין ויותר ומצוה זו שקולה כנגד הכל :

ונראה לומר כי טעם הכתוב הוא לג' סבות, האחד להיות שרצה להזהיר שלא ידמה להאומות במעשיהם לזה אם לא היה מקדים לומר לא תשתחוה ולא תעבדם לא יעלה על דעת אנוש לומר שיכוין הכתוב לומר על מעשה חול שאין בו עבודה זרה שאסור ובהכרח לומר שאינו אומר אלא על מעשה איסור שהוא עבודה זרה אך אחר שאמר **לא תשתחוה ולא תעבדם** בזה גילה דעתו כי מה שאמר **לא תעשה כמעשיהם** הוא אפילו דבר שאינו ניכר שיש בו עבודה זרה והוא שלא ידמה להם לא במלבושיהם ולא בתגלחתם כלל, וכאן נכלל כל שהוא מיוחד למעשה הגוים כאמור בדבריהם ז"ל (שבת ס"ז.), והב' להודיענו בא כי כל מעשיהם יש בו עבודה זרה כי ה' יודע מחשבות בני אדם ויסוד כל דבר ואם כן כל העושה מעשה גוים הרי זה טועם מעון עבודה זרה, והג' להיות שרצה לצוות על הריסתם ושברונם לזה קדם לומר **לא תשתחוה וגו'** לומר שאם לא הרס ולא שיבר הנה הוא כעובד עבודה זרה כי ה' תופס על המחשבה בעבודה זרה וצריכין היכר לשלילת מחשבת עבודה זרה מלבם ואין היכר אלא בשבר מצבותיהם ואם

לא יעשו כן הרי הם כעובדי עבודה זרה וזה לך האות, ולזה הוצרך לומר **לא תשתחוה ולא תעבדם** וגו' כי הרס לומר שבהעדר הרס הנה הוא עובר על לא תעבדם. ותמצא שהקפיד ה' על ישראל שלא עשו כן בכניסתם לארץ (שופטים ב') :

[כה] ועבדתם את ה'. אולי שהוא נמשך עם מה שלמעלה כי כשישבר כח העבודה זרה ויהרוס מבצריה בזה עובד את ה' וישפיע לו טובה ויברך לחמו. ואומרו **ואת מימך** פירוש להיות שמהמים יולד הכתישות ותולדות החולאים וליחות הרעות לזה הבטיח שיברך מימיו שיצמחו צמח האדם בתכלית הבריאות כידוע למשכילים בהבחנת המימות כי אחרי מים חיים ישוטט האדם לשכון שם והבטחה גדולה הבטיח הבורא ברוך הוא בזה, ולזה סמך לברכת המים ולא תהיה משכלה וגו', וצא ולמד מה שדרשו ז"ל (ברכות נ"ט:) במי פרת :

והסירותי וגו'. רשם ה' הבחנת הברכה בשלשה דברים, הא' שיהיה האדם בריא להתעדין בטוב ה'. והוא אומרו **והסירותי** וגו' שזולת זה כל אוכל תתעב נפשם, ב' ירבה לו בנים, והוא אומרו **לא תהיה משכלה** וגו', ג' שישלים ימיו אורך ימים ושנות חיים, והוא אומרו **את מספר ימך** וגו'. גם בזה הראה ה' הפלגת הברכה כי זולת ג' דברים אלו אין היכר לברכה. שאם היו האוכלים מועטים ומשוללי הבריאות ושנים מועטות כל שהוא שיתן ה' יספיק לספוק צרכם ונמצא בירך לחמו ומימיו ואין בהבטחה זו דבר גדול אלא באמצעות ג' דברים אלו :

[כז] את אימתי וגו'. הגם שאמר למעלה (פסוק כ"ג) והכחדתיו כאן גילה כי בתחלה לא לכל יכחיד אלא עד שיפירה יוסיף ה' להום את העם הצריך ישראל לארצו וכן על זה הדרך יהיו כובשים והולכים וכמו שגילה לבסוף באומרו **לא אגרשנו** וגו' עד אשר תפרה ותנחל הכל :

[לב] לא תכרות וגו'. קשה אם כבר צוה שיהרסו וישברו אותם מה מקום לצוות על כריתת ברית עמהם, ועוד איך יוצדק לכרות ברית לאלהיהן, ואם על עבודת עבודה זרה הוא אומר מאי איריא בכריתת ברית :

אכן כוונת הכתוב הוא לומר שאין אוסר כריתת ברית עם האומות אלא כל עוד שהם ואלהיהן עמהם אבל אם כפרו באלהיהן אין איסור לזה אמר **לא תכרות להם ולאלהיהם** פירוש כשיהיו להם אלהיהן ברית. ונתכוון גם לומר כי הכורת ברית לעובד עבודה זרה כאלו כרת ברית לעבודה זרה עצמה מבי טעמים. האחד כי סופו ליכשל כמאמר הסמוך פן יחטיאו וגו' כי תעבוד. והב' כי בחינת העבודה זרה תתלבש בעובדיה ובזה נמצא שכורת ברית גם לאלהיהן רחמנא ליצלן, ואין לומר כי לזה לבד נתכוין שאם כן היה לו לומר לא תכרות להם ברית ולאלהיהן ואז היינו אומרים שהכוונה היא אם כרת להם ברית מעלה עליו הכתוב כאלו וכו', אכן מאומרו הזכרת הברית אחר הזכרת אלהיהן יגיד גם מה שפירשנו שלא אסר אלא בזמן שלא קבל שלא לעבוד עבודה זרה אבל אם אין לו אלוה מותר לכרות לו ברית כמו שכרתו ברית לגבעונים. וטעם שהקפידו ישראל אחר כך, לצד שאמרו ז"ל (ירושלמי שביעית פ"ו) שמתחלה היו מהמורדים בישראל בשליחות אגרת יהושע ונתחייבו כליה כמצות המלך לא תחיה כל נשמה :

[לג] פן יחטיאו אותך לי. כאן גילה האדון כי החסרון נוגע לבורא. והשכלת הדברים היא כי ישראל להיותם בחינת הקדושה בעת אשר יעבדו עבודה זרה הנה הם גורעים מערך קודש ונחסרים משורשם ונמצא החסרון נוגע לשורש הקדושה :

כי יהיה לך למוקש וגוי. פירוש נתן טעם מנין יעלה על הדעת שיחשדו ישראל על זה להמיר כבודם בלא יועיל, לזה הודיע כי העבודה זרה מטעה את עובדיה לינקש אחריה, כאומרם ז"ל (ע"ז נ"ה). שיש עבודה זרה שמגלה מצפונות ומטמונות ומגדת עתידות ולזה חש ה' על בניו לבל ינקשו:

שמות פרק-כד

[א] ואל משה וגו'. משמעות הכתובים יגיד כי פרשה זו במקומה נאמרה אחר מתן תורה ואין להאריך בכיתי הוכחות המעידים על הדבר, וכן ראיתי לראב"ע ורשב"ם ורמב"ן שיחדיו היו תמים בדעת זו:

אלא שראיתי במכילתא סברא באין חולק עליה כי ביום ה' בחודש שהיתה הפסקה בנה משה מזבח האמור בפרשת המשפטים וכתר עמהם הברית על כמה מהמצות אשר כבר קבלום עליהם למר על ז' מצות ולמר על מה שנצטוו במרה, ויש מרבתינו שאמרו שם שעל מצות הנאמרות בפרשת בהר סיני עד סוף אם בחקותי, ומשמע מדבריו כי אלו קדמו קודם מתן תורה ועליהם כרת ברית האמור לפי שלא כרתו ברית עד עתה על שום קבלת מצוה ובחן אותם משה אם מעצמן יקיימו עליהם הברית על מה שעבר הגם שלא חייבם ה' עליו. ואולי כי דבר משה כן לצד שרמזו ה' באומרו (לעיל י"ט ג') ותגיד לבני ישראל ודרשו ז"ל (שבת פ"ז.) שנתכוון לומר לו משוך אותם בדברי אגדה וגם זה מכלל המשכת הלב שמעצמם ישבעו על הראשונות. גם מסוגיית הגמ' (שם פ"ח.) שאמרו שהקדימו ישראל נעשה לנשמע כשבא משה אליהם וירדו ס' ריבוא מלאכים וקשרו להם ב' כתרים וכו' זה יגיד שקודם מתן תורה היתה פרשה זו:

[יא] ואל אצילי וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר ואל אצילי ולא הספיק לומר ולא שלח בהם ידו והדבר מובן שעל הזקנים וגוי המוזכרים בסמוך הוא אומר. ואולי כי טעם הוא נותן למה לא שלח ידו לצד שהיו אצילי פירוש גדולי ישראל ואילו עשו כן זולתם היה שולח ידו. או על דרך אומרם ז"ל (במד"ר פט"ו) שלא רצה לערבב השמחה כי כל ישראל יתאבלו עליהם לצד היותם גדוליהם ואציליהם לזה לא שלח ידו:

לא שלח וגו' ויאכלו וגו'. קשה למה חזר לו' פעם ב' ויחזו וגו' ולא הספיק מה שקדם באומרו ויראו את וגו' והנה רבותינו ז"ל (ויק"ר פ"ב) אמרו כי נתכוין לו' כי על ידי מחזה שדי נהנו והרגישו הבריאות והשובע כאיש אכל ושתה. ועדיין קשה למה הפסיק הכתוב באמצע הענין במאמר לא שלח ידו כי מן הראוי היה לו להקדים לו' מעשיהם בשלימות ואחר כך אריכות אפים שהאריך ה' להם ולא הרגם מיד על זה הדרך ויראו את אלהי ישראל וגו' ויחזו את האלהים ויאכלו וגו' ואל אצילו בני ישראל. וגם לא היה צריך לכתוב פעם ב' ויחזו וגו' והיה מספיק במה שהתחיל לומר ויראו את אלהי ישראל וגו' לטוהר ויאכלו וגו' ודרשת חכמינו ז"ל לא זזה ממקומה:

ואולי שכוונת הכתוב על דרך אומריו (לקמן לייג כ"ג) והסירותי את כפי וראית וגו' הרי כי ה' יעשה הבדלה בידו לנבראים מהביט אל האלהים ואפילו למשה כשנגלה אליו בגלוי שכינה שם כפו עליו פירוש בחינה המפסקת לבל יסתכל, וכאן הודיע הכתוב כי לאצילי ישראל לא שלח ידו למנוע מהם המחזה לצד היותם חשובים בעיניו והניחם לזון עיניהם מאורו יתברך. וזה הוא שיעור הכתוב **ויראו את אלהי ישראל** פירוש ראו אור גדול של אלהי ישראל אבל לא נסתכלו אלא תחת רגליו ואחר כך לצד שלא שלח ה' ידו פירוש כחו ורשיונו למנוע מהם ובזה היה להם כח לחזות בנועם ה' ונהנו זו אכילה זו שתיה ושבעה בטוב נפשם, ולא יקשה למה למשה שם כפו עליו ומנעו מהביט ולאצילי ישראל לא שלח ידו כי מה שהוצרך ה' לשום כפו על משה לא לשלול ממנו השגה שהשיגו אצילי ישראל כי השגה זו היתה למשה בתמידות אלא להביט בהשגה מופלאת אשרי כל מחזה עליון יחזה. ויש עוד לאלוה מילין בפירושו של דברים ושומר אני עצמי מהעלות על ספר דברים היושבים בסתר עליון לבל יהנו מהם מי שאינו ראוי לאור באור החיים:

משפטים

פרשת

חסלת

תרומה

פרשת

שמות פרק-כה

[ב] **דבר אל בני ישראל.** צריך לדעת למה לא הספיק במה שקדם לומר **לאמר** והדבר מובן שלבני ישראל יאמר. או לא היה צריך לומר **לאמר** ויספיק באומריו דבר אל בני ישראל. ונראה לי על דרך מה שאמרו ז"ל (יומא ד'): מנין שהאומר דבר לחבירו שהוא בבל תאמר שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר. ועל פי הדברים האלה יצטרך לומר דבר אל בני ישראל שאם לא כן יחשוב משה כי לא בא אלא לתת רשות שאין זה בבל תאמר חובה מנין תלמוד לומר דבר וגו'. ולדרך זה תמצא מרגוע לנפשך בכל התורה כולה שאמר הכתוב לאמר וחזר לומר דבר, כי בכל מצוה צריך לומר לו לאמר ודבר ובאחת מהנה לא יהיה נשמע שחובה עליו הם הדברים לאומרם להם אלא רשות, ורבותינו ז"ל (ילקוט הראובני) דרשו דבר אל בני ישראל שלא ימנה עליהם מערב רב ודורשים לשון דברות ושררה. עוד יתבאר בסמוך באופן אחר:

ויקחו לי. צריך לדעת למה כתב וא"ו בתחלת ענין. ואולי שירצה על דרך אומרם ז"ל (שקלים פ"א מ"ג) ממשכנין על השקלים, ואמרו ז"ל (תנחומא) כי ג' תרומות שנו כאן ב' מהם שקלים בקע לגלגולת אחת לאדנים ואחת לקרבנות צבור והג' נדבת

המשכן עד כאן. וכפי זה נתכוון באומרו **ויקחו** כנגד נדבת השקלים הרמוזה בתרומה הסמוכה לה לומר שישנו בכפייה לשקול, וסמך תיבת **ויקחו אל בני ישראל** לרמוז שבשקלים מדבר הכתוב שאינם שוקלים אלא בני ישראל ולא בנות ישראל דכתיב (לקמן ל' י"ג) כל העובר וגו'. ולפי זה אומרו **מאת כל איש פירוש** שהלקיחה תהיה בהשואה מאת כל איש ואפילו את אשר ידבנו לבו תהיה לקיחה שוה מכולם ולא ירבה הנדיב ולא ימעט הכילי. ועוד ירצה בתוספת וא"ו לרמוז שכבר קדם דבר אחר והוא נדבת לב כרמוז בסוף דבריו שאמר **אשר ידבנו לבו**, ולדרך זה ידבר הכתוב גם בתרומת המשכן ויחפוץ ה' שכל נדבה תהיה מלב ולא תהיה הנתינה עד שתקדם הנדבה בלב :

עוד נראה לפרש הכתוב על פי מה שאמרו במסכת בבא בתרא (ח'.) קופה נגבית בב' ומתחלקת בג' נגבית בב' לפי שאין עושין שררות על הציבור פחות מב' ואמרו שם מנא הני מילי אמר קרא (לקמן כ"ח ה') והם יקחו ומאי שררות שממשכנים על הצדקה אם אמוד הוא עד כאן. והעלו שם התוספת והר"ן כי ב' שאמרו דוקא בדבר הקצוב אבל שאינו קצוב צריך ג'. ודע כי לענין דין אפילו יחיד אם הוא מומחה יכוף אדם בעל כרחו לדון אותו יחידי כדתניא (סנהדרין ה') אם היה יחיד מומחה לרבים כו' הרי זה דן יחידי, וכתבו התוספת שם ויכול לכוף את האדם בעל כרחו דאי בדקבליה וכו'. ומכאן אני למד שהוא הדין וכל שכן הוא שיכול להנהיג שררות יחידי ואינו צריך ב', ומה משפט הצריך ג' דן וכיף שררות שמספיק בב' לא כל שכן. ובזה נשכיל ביאור הכתוב אומרו **דבר אל בני ישראל** אין פירוש לשון דבור אלא לשון שררות ודברות לומר כי הוא לבדו יכול לעשות ב' משפטים שישנם בענין הא' היא ההערכה, והב' היא השררות, שהגם שההערכה צריך ג' והשררה צריכה ב' כנזכר אתה לבדך תהיה דבר על הדבר לצד שאתה יחיד מומחה תספיק במקום ג' ואין צריך למור במקום ב' לענין השררות, ודוקא אתה אבל הזולת **ויקחו** לשון רבים. ותמצא שכן היה דכתיב (לקמן ל"ו ג') ויקחו מלפני משה הרי כי משה לבדו קבל הנדבה בין דבר שיש בו קצבה בין דבר שאין בו קצבה. והגם שבתלמוד דרשו מפסוק (לקמן כ"ח ה') והם יקחו, אולי כי שם חדש לענין השררות שצריכה ב' וכאן לענין פרט לקיחת דבר שאין בו קצבה שלא נתן רשות לעשות הדבר ביחיד אלא למשה אבל הזולת צריך רבים. ולדרך זה יתיישב אומרו **ויקחו** בתוספת וא"ו לצד שקדם ואמר דברותו של משה לזה יוצדק לומר אחר כך ויקחו :

מאת כל איש וגו'. אולי שיכוין לומר כי באיש שיודעים בו שהוא נדיב לב לא יכניסוהו במשפט ההערכה לדעת מה יקבלו ממנו כיון שהוא מוחזק כי לבו נדיב יקחו ממנו את אשר יביא כי ודאי שיודע הוא עצמו שזה הוא יכלתו ואת זו אצדיק שהוא תרומתי הצריך לתת כאומרו **את תרומתי**. עוד ירצה לומר שאינה חשובה ליקראות תרומתי אלא המובא מנדבת לב האדם, והוא אומרו **מאת אשר וגו' תקחו את תרומתי**, אבל המעושה לא קראה תרומתי אלא תרומה דכתיב ויקחו לי תרומה. עוד נראה בדקדוק אומרו ג' ריבויים אלו **מאת כל איש** שלא היה לו לומר אלא מאשר ידבנו וגו', ואולי שנתכוין הכתוב לרבות ג' פרטים שישנם בהדרגה משונה בדין הצדקות מכל ישראל והם היתומים והנשים והשוע, היתומים כמו שאמרו במסכת בבא בתרא (ח'.) אין פוסקים צדקה על היתומים ואם לעשות להם שם מותר, הנשים כמו שאמרו בסוף מסכת בבא (ק"יט) שאין לוקחים מהנשים אלא דבר מועט, ואמרו עוד שם כי מועט ומרובה הוא לפי ערך מה שהם הנשים וכמעשה רבינא שלקח שררות זהב מהם ואמר כי בערך בני מחוזא דבר מועט הוא, שוע כמו שאמרו בבבא בתרא (שם) שאסור לגבאי צדקה לתובעו ולגבות ממנו וכו' וכמעשה הובא שם (תענית כ"ד.) עוד שהיו נשמטים

הגבאים מהתראות לפניו לבל יהיה מצר לעצמו ויתן מה שאין בו כח ליתן. והנה בנדבת המשכן אמר ה' למשה שיקח מהג' הנזכרים, והוא מה שריבה בג' הריבויים יתומים נשים שוע, **את** לרבות הנשים, **כל** לרבות היתומים, **איש אשר ידבנו לבו** זה שוע כמשמעו שמשלשתם יקח אפילו דבר גדול:

ויש טעם בדבר על פי דבריהם ז"ל (תנחומא) שאמרו כי המשכן הוא כפרה על מעשה העגל, עוד אמרו (שמור"ר פל"ג) וזה לשונם אמר משה לפני ה' וכי ישראל יכולין לבנות משכן אמר לו מהקטן שבהם כו' כי המן היה מוריד לישראל אבנים טובות ומרגליות עד כאן. וגם אמרו (תנחומא) כי מביזת מצרים נטלו קטן שבכולם משא מ' חמורים כסף וזהב ואבנים טובות וכו'. ואמרו (שהש"ר פסי תורי זהב) עוד שביזת הים גדולה מביזת מצרים, הרי שהיה לישראל עושר מופלג, ולפי זה יש טעם נכון לשלשתם כי לא אמרו אין לוקחים מהיתומים אלא במקום שאין בו שם ולא כפרה אבל במקום שיש אחד מהם כמשכן לוקחים מהם, והנשים גם כן במקום כפרה לוקחים מהם, ועוד שהגם שיתנו דבר גדול בערך עושרם המופלג דבר קטן יחשב, והשוע גם כן לצד רוב העושר לא יעשה בו רושם כל מה שיתן לנדבת המשכן אפילו יתן כל הצריך למשכן, ודקדק לומר **תקחו את תרומתי** לומר שלא התיר לקחת מהדרגות הנזכרים מאת כל איש וגוי אלא את תרומתי שהיא תרומת המשכן לטעמים שפירשנו. ובדרך רמז ירצה שיכוין כל אחד לדבק בה' בחינת נפשו הנקראת תרומה באמצעות המעשה, והוא אומר **ויקחו לי תרומה** כי הנפש של ישראל תקרא תרומה דכתיב (ירמ"י ב') קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ותרומה נקראת ראשית ובאמצעות לקיחת מאת כל איש וגוי ישיגו שתשרה עליהם השכינה, והוא אומר **תקחו את תרומתי** כי השכינה תקרא תרומת ה' והמשכיל יבין:

ג **וזאת התרומה וגו'.** טעם אומרו **וזאת וגו'**, אולי שיכוין לומר שלא יביאו ישראל נדבה ממין א' או מג' אלא צריכין להביא מכל המינים ואינם יוצאים ידי חובת תרומת המשכן אלא בהבאתם מכל המינים, והוא אומר וזאת לומר מלבד חיוב ההבאה עוד אני מצוה שתהיה התרומה ממינים אלו כולם, והטעם כי אין הכנת המשכן מושלמת בחסרון אחד מהמינים, ואין הכונה כי כל איש ואיש מישראל יביא מכלן אלא שבכללות תרומת כל ישראל יהיו כל המינים. או ירצה לומר שיקבלו מהמביאים כל הי"ג מינים ולא יזלזל במביא פשתן ועורות וכו'.

ד **אבני שהם וגו'.** צריך לדעת למה כתב **אבני שהם ואבני מלואים** בסדר אחר כל הי"א מינים ומן הראוי היה לו לסדרם קודם זהב וכסף כי הם מעולים מהם. ואולי כי לצד שמצינו שהנשיאים הביאו אותם באחרונה כשראו שהביאו ישראל כל הצורך למשכן, ותמצא שאמרו ז"ל (במד"ר פי"ב) שהקפיד ה' על זה וחסר אות אחת מהם והנשאים כתיב, לזה סדרם ה' באחרונה לומר כי הם למטה מכולם, ומהטעם עצמו שהם באחרונה והבן:

עוד נראה לומר על פי מה שאמרו ביומא פרק בא לו (ס"ט.) שבגדי כהונה מותרים ליהנות מהם ומשמע שאין מועלין בהם. ושוב ראיתי לרמב"ם שכתב כן בפ"ה מהלכות מעילה, ולפי זה בגדי כהונה אינם בהשואה עם כלי המשכן ועבודתו שכולן קדושתן למעלה מבגדי כהונה ומועלין בהם ומעתה בדין הוא לסדר באחרונה אבני שהם ואבני מלואים אחר כל הי"א דברים לצד שכל י"א הדברים כולם הם צורכי המשכן ועבודתו מה שאין כן האבנים שאינם אלא לבגדי כהונה, והגם שבהי"א דברים יש גם כן בקצת מהם שהם לצורכי בגדי כהונה אף על פי כן אין לך מין ומין מהי"א שאין בו צורכי משכן ועבודתו מה שאין כן האבנים

שאינם אלא לבגדי כהונה. עוד נראה על פי דבריהם ז"ל שאמרו ביומא (ע"ה). שהעננים היו מביאים את אבני השוהם וכו' אם כן משלחן גבוה היו מביאים בלא טורח ויגיעה ולא חסרון כיס אשר על כרחו סדר נדבתם אחר כל הנדבות שמביאין מכיסם ועל ידי טודח:

[ח] ועשו לי מקדש וגו'. צריך לדעת למה קראו **מקדש** ותיכף חזר בו וקראו משכן דכתיב **את תבנית המשכן**. ונראה כי אומרו **ועשו לי מקדש** היא מצות עשה כוללת כל הזמנים בין במדבר בין בכניסתן לארץ בכל זמן שיהיו ישראל שם לדורות, וצריכין היו ישראל לעשות כן אפילו בגליות אלא שמצינו שאסר ה' כל המקומות מעת שנבנה בית המקדש כאומרו (דברים י"ב ט"ו) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ולזה לא אמר ועשו משכן שיהיה נשמע שעל אותו זמן לבד נאמרה מצוה זו. ואחר שצוה דרך כלל אמר פרט הנעשה במדבר שאינו מקום לבנות בו בנין אבנים שיעשה משכן כסדר האמור. ותמצא שכתב רמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה מצות עשה לעשות בית לה' דכתיב ועשו לי מקדש עד כאן, וטעמו הוא משינוי הלשון כמו שכתבנו. עוד ירצה באומרו **ועשו לי מקדש** כי מעת שעושים אותו לשמו יתברך כאומרו לי הגם שעדיין לא שרתה בו שכינה הרי הוא מקדש ודין קודש יש לו:

ושכנתי בתוכם. ולא אמר בתוכו לומר שהמקום אשר יקדישו לשכנו יהיה בתוך בני ישראל שיקיפו המשכן בד' דגלים. ואולי כי דברים אלו הם תשובה למה שחשקו ישראל (במד"ר פ"ב) בראותם בהר סיני שהיה ברוך הוא מוקף בדגלי המלאכים והוא אות בתוכם וחשקו אהב להיות כן בתוכם, ולזה באה התשובה מבוחן לבות ואמר **ועשו לי מקדש ושכנתי** כמו כן **בתוכם**:

[ט] ככל אשר וגו'. בפסיקתא (רבתי ט"ז) אמרו כשאמר ה' למשה ועשו לי וגו' נבהל משה ואמר לפניו הלא השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וגו' עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא לא כמו שאתה סובר אלא כ' קרשים וכו' עד כאן. וצריך לדעת מי עמד בסוד ה' ומשה עבדו לדעת כל הדברים שעברו ביניהם, והגם שכל דבריהם דברי קבלה הם עם כל זה לא יבצר דבר מהכתובים. ונראה לומר לדבריהם ז"ל שהוקשה להם שאין משמעות לכתוב ממה נפשך אם הוא נמשך למטה על זה הדרך ככל אשר וגו' תעשו לא היה לו לומר וכן בתוספת וא"ו אלא כן תעשו שהיא גזרת תחלת מה שאמר ככל אשר וגו', ואם אומרו ככל חוזר לאומרו ועשו לי מקדש לא היה לו להפסיק באומרו ושכנתי בתוכם אלא היה לו לומר ועשו לי מקדש ככל אשר וגו' ואחר כך יאמר ושכנתי וגו', וממה שהקדים לומר ושכנתי גילה ה' כי גמר מאמר כללות המצוה ולא הוצרך לומר בה ככל וגו' וסמך על מה שיודיענו כל פרטי המעשה שיעור הקרשים וכל הכלים כמו שאמר אחר כך, וממה שאנו רואים שנמלך אחר כך לומר ככל וגו' המשכיל יבין שזה היה לצד דברים שנולדו באמצע שזולת זה מתחילה מאי סבר שלא אמר ככל ולבסוף מאי סבר. ונשכיל לדעת מה הם הדברים שיכולין להיות באמצע, מהתשובה אתה יודע השאלה, והתשובה היא **ככל אשר אני** וגו' הא למדת שחשב יותר והסברא תצדיק ותאמת זה ויותר זה אין לו שיעור לבבך יבין כי ישנה לתמיה, והוא אומרם שאמר הלא שמי השמים וגו' ועל זה הוצרך להשיבו ואמר לו **ככל אשר** וגו' והראהו תבנית המשכן באותו מצב, והכתוב מעיד על זה מאומרו **מראה** ולא אמר אראה לעתיד, ואז ראה כי היה עשרים קרשים וגו'. וטעם הראיה ולא הספיק בדיבור, אבאר בעזרת השם בסמוך:

ודרך זה נעלה להבין דבריהם ז"ל (ברכות נ"ה.) שאמרו בפסוק (לקמן ל"ח כ"ב) ובצלאל וגוי עשה את כל אשר צוה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו וכו' משה צוה לבצלאל לעשות כלים תחילה ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית וכו' אמר לו כך שמעתי מפי הקדוש ברוך הוא בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכו' עד כאן. וקשה איך ישכח משה מצות ה' חס ושלום שיאמן עליו דבר כזה. ולהבין הענין יש להעיר עוד כי כפי סדר הכתוב רואני כי ה' הקדים מצות הכלים תחילה את הארון וכפורת וכרוביו ואחר כך השולחן ואחר כך המנורה ואחר כך המשכן ומשה אמת ודבריו אמת ולמה חזר מדבריו הראשונים. אכן לפי מה שפירשנו כי כשאמר ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן אז באותו מצב הראהו המשכן בתחלה וכשפרט לו פרטי המעשה הקדים הכלים, ויש בזה ב' דרכים בדברי ה'. האחד שיקדים המשכן כמובן מפסוק א' דכתיב **את תבנית המשכן** ומה שהקדים ה' בסדר המעשה את הכלים לא להתחיל בהם אלא שהתחיל ממה שגמר שהוא תבנית הכלים, והב' שכוונת ה' הוא להקדים הכלים כסדר שאמר ה' בפרטי המעשה, וטעם שהקדים ה' בפסוק א' לומר **את המשכן** קודם הכלים הוא לצד שהתמיהה שהיתה למשה שמים ושמי שמים וגוי כמו שכתבתי למעלה לא היתה אלא על המשכן לזה באה התשובה בהוראת המשכן כי קטן הוא ובאגב הודיע הכתוב כי גם הראהו עם תבנית המשכן תבנית הכלים שהיו בו. ואולי כי נתכוין גם כן לומר כי אין צורך שיהיו גדולים בהפלגה, וכשבא לסדר סדר פרטי המעשה הקדים הכלים, ומשה עליו השלום מתחילה הכריע בפירוש דברי ה' כדרך ב' וכשדן לפניו בצלאל הכריע בסברא כדרך הראשון, ולזה תמצא שאמר המדרש שאמר משה ודאי כך אמר לי הקדוש ברוך וצריך לדעת למה אמר ודאי אלא לצד שהיו לפניו ב' דרכים הנזכרים ומתחלה ברר אחד מהם ועתה חזר בו ואמר בודאי כי האמת הוא כדבר בצלאל. והנה לצד שלא אמר לו ה' בפירוש את מי יקדים לא יאמר על זה חס ושלום ששכח דברי ה', ואל יקשה בעיניך לפי דברינו לשון המאמר שאמר משה כך שמעתי מפי הקדוש ברוך הוא. אין הכוונה לומר שאמר בפירוש הקדים המשכן אלא פירוש לפי סדר הדברים כן נשמע. ונשאר לתת טוב טעם למה הוצרך ה' להראותו את תבנית המשכן, ואולי כי לצד שלא באו הדברים אלא תשובה לדברי משה שאמר שמים ושמי וגוי לזה אם היה משיב ה' כי קרשים וכו' היה שומע משה כי לא בא השיעור אלא לומר כי יקבל ויתרצה ה' בבית קטן כזה מבלי להטריח ואין בדיוק שיעור זה מצוה, ולו יהיה שיאמר ה' אליו בצו לצו שלא יוסיף עם כל זה עדיין ישנו שהוא לטעם הסתפקות במועט, אשר על כן הראהו ה' תבנית המשכן דמות שהוא למעלה ובוהו יצדיק כי זו מצותו לא למעלה ולא למטה :

ובדרך רמז ירמוז הכתוב באומרו בסדר זה שהקדים **ושכנתי בתוכם** קודם אומרו **ככל** לומר לו ענין גדול כי בחינת הקדושה והדרגותיה לא בגדר המספר כי גבוה מעל גבוה וגבוהים, הלא תמצא אומרים ז"ל (אבות פ"ג) אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו שנאמר (לעיל כ"א) בכל המקום אשר אזכיר את שמי ואמרו על ב' גי' וה' ועשרה וכל אחד כפי הדרגתו, ואמרו עוד (בי"ד פ"ד) שאין השכינה שורה על פחות מס' ריבוא כי מטעם זה לא נתנה תורה להאבות עד שהיו הבנים במספר ס' ריבוא, מכאן תקיש ותדין כי הדרגות הקדושה הם מא' עד ס' ריבוא, וזה בבחינת המספר ובבחינת האיכות כמה הדרגות מאחד לאחד עד אין קץ. וכיון שכן כאשר אמר ה' למשה שישכון בתוכם לא ידע משה הדרגות של בחינת השוכן כמה שיעורה לזה נתחכם ה' ודבר אליו כדברים האלה **ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך** סמך **ככל אשר** וגוי **לושכנתי** לומר כי אותה בחינה המדברת

עמו כשיעור אותה המרכבה אשר היה מראהו ישכון בתוכם, וכפי זה תהיה נקשרת תיבת ככל וגו' עם ושכנתי וגו' :

וכן תעשו. הנה לפי מה שפיי שהראהו תבנית המשכן לומר כזה תעשו לא פחות ולא יותר אל יקשה לך אם כן לא היה צריך לומר לומר וכן תעשו, כי תמצא שאמרו בשבועות דף י"ד וזה לשונם אחד הנכנס לעזרה וכו' שאין מוסיפין על העיר והעזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וע"א סנהדרין מנא הני מילי אמר רב שימי אמר קרא ככל אשר אני מראה וגו' ואת תבנית כל כליו וכן תעשו לדורות. הנה כי באה וכן תעשו לצוות שיעשו כסדר הזה לדורות, ודע שדרשת לדורות דורש לה התלמוד מתיבת וכן תעשו לא מתוספת וא"ו לבד, כי לכשאמר שאינו דורש אלא יתור תיבת וא"ו אין כאן יתור כי אם היה אומר הכתוב כן תעשו לא היה נשמע כוונת ההודעה שבא הכתוב להודיענו שעברו הדברים בין משה ובין ה' ויהיה קשה לי לשמוע דברי ה' למה לא אמר ככל וגו' קודם אומרו ושכנתי, אלא ודאי שכל תיבת וכן תעשו מיותרת, וכן פירש רש"י שם בשבועות וזה לשונו וכן תעשו קרא יתירה למדרש לדורות עד כא. וטעמו של רש"י ז"ל לא מטעמינו אלא לצד שפירש ככל אשר אני וגו' שהוא מחובר למעלה ועשו לי מקדש וגו' ככל וגו' אם כן הרי בא הדבר לעיכוב שלא יחשוב להתנדב לעשות גדול אם כן וכן תעשו למה לי לדורות, ולדרכנו שהלכנו לשיטת דברי רבותינו ז"ל כי אומרו **ככל** וגו' בא להשיב למשה עיכוב השיעור ממה שהראה לו כיוצא בו בשמים מזה ירגיש שלא ישנו :

וראיתי להרב אבן עזרא שפירש וכן תעשו על הכלים לפי שלא הוזכר בתחלה אלא ועשו לי מקדש. ולא נתן לב הרב לומר טעם שהוצרך לומר וכן תעשו על הכלים ולא הספיק במה שמצוה בסמוך על פרטות כל הכלים, בשלמא מה שאמר ועשו לי מקדש היא כללות המצוה וטעמה שיעשה מקדש לשכון ה' בתוכו ואחר כך אמר אופני הבנין מה שאין טעם זה צודק במאמר וכן תעשו על עשיית הכלים אם לא שתאמר כדברי רבותינו ז"ל שדרשו לדורות, ולא ידעתי למה מעלים עיניו מאור החיים אשר האירו רבותינו ז"ל. גם בעיני יפלא דברי רמב"ן ז"ל שהשיג על דברי רש"י שאמר וכן תעשו לדורות ואמר ולא ידעתי אם יהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחושת עשה כ' אמה אורך ועשרים רוחב (דה"ב ד) עד כאן. מדבריו נראה כי נעלמה מלפני זכרונו סוגיית מס' שבועות שדברי רש"י הם דברי הגמרא ומה מקום לחלוק על התלמוד. והיה נראה לומר שסובר רמב"ן כי מה שאמרו בש"ס וכן תעשו לדורות אין הכוונה על שיעור הכלים אלא על דברים האמורים שם שצריך מלך ונביא וכו' וע"א סנהדרין, ואין דבריו נראים כי מי מפיס. ועוד לדבריו מה מקשה שם בגמרא ממשיחת כלים שמקדשת כלים שעשה משה ולא בשאר כלים שעשו זולת משה והוצרך הש"ס להביא להם ראיה מהפסוק והיה יכול לומר כי לא לכל הפרטים אמר הכתוב וכן תעשו לדורות אלא לדברים שמנו שם במשנה :

אלא שצריך ליישב קושיית רמב"ן ממזבח הנחושת שעשה שלמה. וראיתי להרא"ם שרצה ליישב ואמר כי אין כוונת וכן תעשו על השיעור ממש אלא על דוגמת תכונת הבנין הרחב בערך האורך וגובה לפי ערך ארכו ורחבו אבל לענין הגודל אין קפידא, ולזה כשם שמזבח שעשה משה היה ה' על ה' כמו כן עשו לדורות מרובע עשרים על עשרים, ונסתייע הרב מדברי התוספת כפרק הזורק שבת (צ"ח:) שהקשו למה שנשמע מדברי הש"ס כי רוחב המשכן היה עשר אמות מנין להם זה ודלמא רחבו אחד עשר אמות כו' ותירץ ר' יהודה דמבית עולמים ילפינן לה שהיה אורכו ששים אמה ורחבו עשרים הכי נמי במשכן רחבו שליש

אורכו וכתוב וכן תעשו עד כאן. והקשה הרב על זה אם כן למה לא עשה הגובה של המזבח כתכונת מזבח משה שעשה ג' גובה לה' אורך ורוחב ולפי שיעור זה יעלה למזבח שלמה שהיו בו כ' על כ' שנים עשר גובה ותירץ כי כך באה ההלכה שלא אמר וכן תעשו אלא על אורך ורוחב לבד ולא על הגובה עד כאן:

ולפי דעתי אין דברי הרב נראים כי מה שכתב כי וכן תעשו לדורות לא באה אלא על תכונת הבנין ולא על שיעורו לא יקובלו הדברים מפיו בלא הוכחה מהש"ס, ואם מחמת הקושיא, יותר יש להניח הדבר בצריך עיון מלבדות מדעתינו דברים שאין להם על מה שיסמוכו, ומה שהוכיח מתירוץ ר"י, וגם עליו אני דן, ועוד אינו הוכחה כי ר"י לא סמך תירוצו על דרשת וכן תעשו, ומה שכתב הרב בהעתק דברי ר"י וכתוב וכן תעשו אינם מדברי ר"י אלא הרב להצדיק דבריו אמר כן, ופירוש דברי ר"י הוא כי גילוי מלתא הוא אומר כי ממה שראינו שהיה בבית עולמים עשרים על ששים וכאן במשכן יש ספק אם היה עשרים אורך ועשרה רוחב או אחד עשר יתגלה הספק מבית עולמים, או אפשר שהיה להם איזו ראיה ללמוד סדר זה מבית עולמים ולא מדרשת וכן תעשו, וזה לך האות כי לא הזכיר ר"י דרשת וכן תעשו לחזק תירוצו, ועוד מה שהוסיף להקשות מהגובה ואמר כי באה ההלכה מהר סיני שלא נאמר וכן תעשו אלא על תכונת הריבוע ולא על תכונת הגובה לשיעור הריבוע:

דע כי נחלקו רבותינו ז"ל (זבחים נ"ט:) רבי יהודה ורבי יוסי ר' יוסי סובר כי כל מזבחות הנחושת בין מה שעשה משה בין מה שעשה שלמה בין מה שעשו בני גולה ושעתיד להעשות כולן עשר אמות גובה של כל אחד מהם וג' אמות שכתוב בתורה מקום המערכה לבד עד כאן. וסברא זו הלכה היא (רמב"ם הל' ב"ה פ"ב) וסוגיית פרק שתי הלחם (מנחות צ"ז) כדעת זו מגדת ולסברא זו אין קושיית הרא"ם קושיא כל עיקר, ור' יהודה חולק וסובר דברים ככתבן ג' אמות קומתו. והנה קושיית הרא"ם אינה צודקת אלא לסברת ר' יהודה ומן הראוי לא היה מדבר דבריו בדרך פשיטות שנראה כי הם דברים מוסכמים אשר לא כן הוא. ומה שתי הרב ז"ל כי כך באה ההלכה וכו', מסוגיית שבועות לא משמע כן ממה שאמר הש"ס אמתניתין דאין מוסיפין על העזרות וכו' מנא הני מילי ומתיר רב שימי דאמר קרא וכן תעשו לדורות עד כאן. הנה ממה ששואל הש"ס מנא הני מילי והוצרך רב שימי לתירץ שמע מינה כי השואל לא היה יודע דרשת וכן תעשו לדורות וממוצא דבר אתה יודע כי לא היה יודע גם כן ההלכה שאמר הרב שבאה על הגובה שאינה לדורות שאם היה יודע ההלכה בהכרח שהיה יודע דרשת וכן תעשו לדורות שעל משמעותה באה ההלכה וכיון שכן למה לא הקשה השואל עצמו מגובה המזבח שלא עשאו שלמה כשל משה שהיא קושית הרא"ם עצמה שהרי אין לה תירוץ אלא בהלכה שבאה על זה והלכה זו לא ידעה השואל כנזכר, ויש עוד להוכיח מעומק הסוגיא כי לא היתה הלכה בזה ודברי הרב שלא בדקדוק:

ואני אומר כי אין קושית רמב"ן מהמזבח שהיה עשרים על עשרים ולא קושית רא"ם מהגובה קושיא, והרי לפניך ברייתא ערוכה בפרק קדשי קדשים (זבחים ס"ב.) וזה לשונם תנו רבנן קרן וכבש ויסוד וריבוע מעכבין מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינם מעכבין וקאמר בש"ס מנא הני מילי דאמר קרא המזבח לעכב עד כאן. הרי כי מזבח עצמו שעשה משה יכול היה לעשותו מעשרים על עשרים והגובה גם כן יכול היה לעשותו יותר מג' אמות ואם כן מה מקום לקושית הרב ממוצא שעשה שלמה כי הקדוש ברוך הוא גילה כי אין מעכב גובה ורוחב ואורך, וגם הרא"ם ז"ל נעלם מעיניו דברי הברייתא וחשב כי לא היה משה יכול לעשות המזבח ביותר משיעור זה וגם הגובה צריך שיהיה ה' על ג' גובה ולא על יותר

והוצרך לתרץ ב' התירוצים הכחושים. והנה שתלתי לך עץ שתול על מים ותחזק בו בל תמוט כי אומרו וכן תעשו הוא על דברים המעכבין במזבח מדבר שהם קרן וכבש ויסוד וריבוע כדקתני בברייתא וגם שלא יפחות מחמש אמות רוחב וה' אמות אורך כמו שאמרו שם בפרק קדשי קדשים ובלבד שלא יפחיתנו ממזבח שעשה משה :

אלא שנשאר לנו לדעת שאר הפרטים שבמשכן היו לעיכובא ובבית עולמים לא היו מעכבין ואדרבה כתב רמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה שאין בונים אלא באבנים או בלבנים. והנה הבינותי בכל מה שכתב רמב"ם במשפטי בית אלהינו ואראה כי בג' כלים כתב שצריך שיהיו כמות כלים שעשה משה במדבר ממש והם השלחן והמנורה ומזבח הזהב וכן מפורש בפרק שתי הלחם אבל שאר כלים וצורת הבית אין לקחת שיעור לדורות ממעשה משה במדבר, ולפי זה היה נראה לומר כי לא באה מצות וכן תעשו לדורות אלא בכלים ואין זה אמת כי בגמרא דרשוהו לענין קידוש העזרה וזה יגיד שגם על הבית באה המצוה לדורות, ועוד גם בכלים רואני שעשה שלמה כרובים שניים ומשונים הרבה מכרובים שעשה משה (מ"א ו') וכמה שנויים היו בשאר הכלים :

והנה בהשכלה מועטת בענין אין שום קושיא כלל, כי יש לדעת כי כל בנין הבית והכלים לא עשאו שלמה כפי אשר נראה בעין שכלו לפאר אלא על פי נביא וגם הנביא הגיד כי לא דברי נבואתו הגיד אלא דברי קבלתו דכתיב בדברי הימים (א') כ"ח) ויתן דוד לשלמה בנו תבנית האולם וגו' ותבנית כל אשר היה ברוח עמו וגו' הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית וגו', וכתוב עוד (רש"י שם) אשר היה ברוח עמו כאשר הראהו שמואל הרואה, ואמרו ז"ל באגדת שמואל (מדרש שמואל פט"ו) רבי ירמיה בשם ר"ש כו' בית המקדש מסרה הקדוש ברוך הוא בעמידה למשה ומשה מסדה ליהושע בעמידה וכו' יהושע מסרה לזקנים בעמידה דכתיב ויאסוף יהושע וגו' ויתיצבו וגו' זקנים מסרוה לנביאים בעמידה נביאים מסרוה לדוד בעמידה וכו' דוד לשלמה וכו' ואומר הכל בכתב וגו' מלמד שנתנה לידרש מיד ה' מלמד שנתנה במסורת עלי השכיל מלמד שנתנה ברוח הקודש עד כאן. הראת לדעת כי כל מה שעשה שלמה בבית היה הלכה למשה מסיני והכל כתוב בספר גלוי לדורשי תורה ברוח הקודש, וכן תמצא שכתב רש"י בפירוש דברי הימים (פסוק י"ט) וזה לשונו והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש כמו ששנינו הר הבית היה ה' מאות אמה על ה' מאות אמה דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים וגו' יהיו חמש מאות על חמש מאות עד כאן. ומן הסתם יהיה כל המעשה נרמז בתורה למבינים ברוח הקודש, ולפי זה מה שאמר הכתוב וכן תעשו לדורות הם על דברים שלא בא עליהם ההפכיות בתורה כמושכל למביני מדע ברוח הקודש בזה יתנהגו על פי מעשה האמור במשכן מדבר אבל דברים שנאמרו בתורה במשפט מקדש עולמים לא תהיה להם סתירה מפסוק וכן תעשו כיון שיש לו מקום לעמוד בו בשאר הפרטים שלא באה עליהם ההלכה והבן :

ולדרך זה גם כן נרתק חבל קושית רמב"ן מעל רש"י וגם נתרפא כאבו של רא"ם בענין שיעור גובה מזבח לו יהיה שהיה גובה מזבח מדבר מעכב :

ולהיות שאמרו רבותינו ז"ל שנתנה לידרש בנינה של בית עולמים מן התורה אמרתי ליטול חלק בדרשה זו בבי' גו' פרטים, וזה יצא ראשונה תחילת דבר ה' אמר **ועשו לי מקדש** וגמר אומר **תבנית המשכן** והיה צריך לומר ועשו לי משכן הא למדת כי על ב' מקדשות צוה וכמו שרמזנו בתחילת הענין ורמז מעשהו

באומרו חמשים בחמשים כמו שפירש שמואל הנביא עליו השלום ואם אינו ענין למשכן מדבר תנהו ענין למקדש עולם הרמוז באומרו **ועשו לי מקדש**, ומעתה מאמר **וכן תעשו** לדורות אינו נוהג בפרט זה של שיעור תבנית הבית ועודנו במקומו לשאר דברים שדרשו ז"ל בשבועות לענין נביא וסנהדרין וכו' :

עוד מצינו (מ"א ו') שעשה שלמה ב' כרובים שניים נוספים על מה שעשה משה ונמצאו ד' כרובים אשר לא צוה ה' גם משונים שינוי גדול מכרובי משה :

ונראה כי הכתוב רמזם במה שאמר (פסוק י"ח) ועשית שנים כרובים וגו' משני קצות הכפורת ועשה כרוב אחד וגו' וכרוב אחד וגו' וקשה למה הוצרך לומר ב' פעמים המעשה ועשית ועשה. עוד קשה שכל הכתוב מיותר כי מאומדו מב' קצות הכפורת מובן הוא שכרוב אחד מקצה וגו'. עוד קשה למה אמר עוד על שני קצותיו. אכן רמז ה' למעשה ב' כרובים שיעשו בבית עולמים מלבד כרובים שיעשה משה, כנגד מה שיעשה לפי שעה אמר **ועשית** לנוכח כי הוא יעשה במשכן, וכנגד כרובי בית עולמים שרמז בתחלת דבריו אמר **ועשה** לא דבר אליו לנוכח אלא כמצוה על עשיה אחרת לזמן אחר שמלבד ב' כרובים הנזכרים שהם מקצות הכפורת עוד יעשו מעשה אחר כרוב אחד מקצה מזה ואלו הם בפני עצמן כמו שכן עשאו שלמה שהיו רגליהם נוגעים בארץ ולא בקצה הכפורת, ופירוש **מקצה** במקום שכלה קצתו, ואולי שנתכוון בתיבת **מזה** לומר מלבד זה וחוזר אל הכרוב שהזכיר. ואחר כך חזר להתנות הכתוב ואמר כנגד כרובים שיעשה משה אמר **מן הכפורת** פירוש מגופו של כפורת **תעשו את הכרובים** שזכרתי בתחילת דברי שנים כרובים, וכדי שלא תטעה שחוזר אל הכרובים השניים לזה הזכיר פעם ב' **תעשו** שלא היה צריך לומר שכבר אמר ועשה אלא לומר כי אינו מדבר במעשה של כרובי המקדש אלא במעשה משה הוא מדבר ולזה אמר לנוכח **תעשו**, ועוד העיר ה' להבינך כן במה שאמר **את הכרובים** שלא היה צריך להזכירם כיון שבהם הוא עוסק ולא היה לו לומר אלא תעשם או תעשה אותם ומאומרו **תעשו את הכרובים** גילה שאינו מדבר במה שלפניו אלא במה שלפני פניו כמו שפירשנו. ואומרו **על שני קצותיו** פירוש צריך שיעמדו על קצה הכפורת שלא תאמר הן אמת שיהיו מגופו של כפורת אבל אפשר שירדד להם רגליהם ויעמידם בארץ ולא על כפורת הארון, לזה אמר **על שני קצותיו** פירוש שיהיה העמדתם על קצות הכפורת ממש מה שלא התנה כן בב' של בית עולמים :

והגם שתמצא שבמעשה שעשה בצלאל אמר הכתוב כסדר כל האמור שנראה שכל האמור בכתוב ישנו במעשה המשכן של מדבר וישבו רבותינו ז"ל טעם הכפל שלא תאמר שתעשה ב' לכל קצה וכו' יעויין שם בדברי רש"י (פסוק י"ט), והנה אם לא היה לטעם שרצה לרמוז על כרובים השניים שיעשה לעתיד לא היה לו לכתוב תחילה סתם ועשית ב' כרובים ולחזור להסיר הטעות שלא תחשוב ב' מכל צד ויאמר כרוב אחד וגו' ומתחילה היה לו לכתוב ועשית כרוב אחד מקצה הכפורת וכרוב אחד וגו' (מקצה) תעשה אותם, אלא ודאי שנתכוון לרמוז כמו שפירשתי, ופשט הכתובים במקומו מונח כי הלא תמצא מה שפירש שמואל הרואה בפסוק (כ"ז י"ח) חמשים בחמשים אין זה פשט הכתוב אלא דרשה ולא נעקר הפשט גם לדרכינו הגם שישנו לפשט הכתוב ישנה לדרשה מכח הקושיא שהקשינו בסמוך. ועוד תמצא כי כאן במצות ה' דקדק לומר תיבת **ועשה** לדייק מה שפירשנו בה מה שאין כן במעשה בצלאל לא אמר ויעש יספיק בהערה :

ומזבח הזהב מצינו (מ"א ז') שעשה שלמה אחר וגנז לשל משה כמפורש בדברי רבותינו ז"ל (מנחות צ"ט) שהשלחן והמנורה שעשה משה יש בו מחלוקת אם לא היו

מסדרין ומדליקין (אלא) בו או גם בשאר שולחנות והמנורות שעשה שלמה היו מסדרים ומדליקין לפעמים בזה ולפעמים בזה אבל מזבח הזהב דבר מוסכם שנגנז ולא שמשו אלא בשל שלמה, וצריך לדעת למה גנז של משה :

ונראה כי התורה רמזה הדבר במה שעקרה סדר מצות מזבח הזהב ממקום שהיה ראוי לצוות עליו, כי תמצא כי מתחילה התחיל בארון שהוא פנימי פנימיים ואחר כך הכפורת ואחר כך השולחן ואחר כך המנורה ואחריהם המשכן יריעיו קרשיו עמודיו אדניו ואחריו מזבח החיצון ואחריו חצר המשכן ואחריו השמן ובגדי שרת לאהרן וקרבתות החינוך והתמידין ואחר כל זה צוה מזבח הזהב, ויש בזה הרגשה גדולה בשינוי גדול כזה, ורמז בזה שדינו משונה מכל המשכן וכליו כי המשכן וכליו הראוי לבית עולמים ישמש לבית עולמים כגון השלחן והמנורה כמו שכתבנו למעלה שהיו משמשים בבית עולמים ומי שאינו ראוי לבית עולמים כגון משכן וכלים שלא שמשו במקדש, גם מזבח החיצון שלא היה בו הקפדה אלא בריבוע ובמקדש היו צריכין לעשותו גדול לצד הצורך אבל מזבח הזהב הגם שלא תשתנה עבודתו שהוא הקטורת חצי מנה בבוקר וחצי מנה בערב אף על פי כן לא ישמש בבית עולמים ועשה אחר וגנזו לחלוטין מה שלא עשה כן בשולחן ומנורה שעשה משה שהגם שעשה עשרה של משה עולה על כולן, וענין רמיזות מעשה בית עולמים אינו אלא רמז בעלמא :

[י] ועשו ארון. טעם שבארון שינה ה' את דברו הטוב מכל הכלים שבכולם אמר ועשית שולחן ועשית מנורת וגו' ואת המשכן תעשה ועשית את המזבח עצי וגו', וגם בפרטי הארון עצמו גמר אומר בנוכח דכתיב וצפית אותו ויצקת לו ועשית בדי וגו', אולי שרמז שאין גופה של תורה יכול להתקיים אלא בכללות כל ישראל ואין מציאות בעולם יכול עשות כל עקרי התורה וזה לך האות אם הוא כהן הרי זה אינו מקיים נתינת כ"ד מתנות כהונה ופדיון בכור וכו' ואם הוא ישראל הרי אינו יכול לקיים מצות עשה שבהקרבת הקרבנות ודיניהם אשר רבו מצות עשה שבהם וכן לוי ובכללות כל ישראל יקיימו כללות עקרי התורה, לזה אמר **ועשו** לשון רבים, ובשאר פרטי תיקוני הארון אמר לשון יחיד כי לתקן כלי התורה שהם לומדיה ועמליה והכנותיה יכולין להתקיים מאדם אחד :

עוד אולי שקדם לדבר לו בלשון זה לגלות לו על כל המעשה שהגם שמדבר עמו לנוכח לא אליו בא המצוה אלא לזולת שהם חכמי לב כמו שבאר אחר כך ומכנה הדבר אליו לפי שהוא המצוה לישראל. עוד לפי מה שאמרו ז"ל (רש"י פי' עקב) כי ארון עץ עשה משה ושם שם הלוחות תיכף בירידתו מן ההר עד שעשה בצלאל הארון שהונחו שם לעולם, וכן אמר בפרשת עקב (דברים י"א) ועשית לך ארון עץ דקדק לומר לך פירוש אין פירוש ועשית כשאר ועשית אשר צויתך במעשה משכן ועשית שולחן ועשית מנורת ועשית מזבח וכולן לא עשאו אלא בצלאל, דבר זה לך אני מצוה לעשות, וכן עשה דכתיב (שם ג') ואעש ארון עצי שטים וכתוב (שם ה') ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי, אשר על כן אמר כאן **ועשו** פירוש מלבד מה שתעשה אתה שהוא לפי שעה עוד יעשו העושים, ומנכסי נדבת המשכן, ואם היה אומר ועשית היה סובר משה לדון ממה שגילה לו בארון שלפי שעה שיהיה משלו גם את זה יהיה הדבר כן, או יחשוב שיהיה אותו ארון עצמו שכבר עשה, לזה אמר לא כן הוא **ועשו** וגו', ובשאר מעשים שלא היה מעשה זולת האמור דבר הכתוב כדרכו ועשית (שם) לומר שהזכות מכונה למשה הגם שאחרים עושים :

[טו] לא יסורו ממנו. טעם שהוצרך לומר **ממנו** ולא הספיק לומר לא יסורו והענין מובן שממנו הוא, אפשר שנתכוון לומר שאין צריך שיהיו מהודקין ממש

שלא יזוּזוּ מתחילתם לסופם בטבעות עצמם אלא שלא יסורו מהארון היא ההקפדה, אלא שביומא (ע"ב). אמרו וזה לשונם רבי יוסי בר חנינא רמי כתיב בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו וכתוב והובא את בדיו הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין עד כאן. מדברי הגמ' מוכח כי לא יסורו לבד משמע ליה שלא יזוּזוּ ואולי כי תיבת **ממנו** יש בה משמעות אחר כי בא לרבות שלא יזוּזוּ אנה ואנה לזה אמר הכתוב (י"ד) **והבאת** :

עוד נראה כי אם לא אמר והבאת הייתי אומר כי מה שאמר הכתוב ממנו בא לומר שאין חיוב מלקות אלא על הסרתם בהחלט ולעולם יש איסור אפילו בהזזתם תלמוד לומר **והבאת** פירוש לשון הבאה שאם כונת הכתוב שיהיו קבועים ולא זזים היה לו לומר וקבעת או וחברת ולא והבאת שיהיה נשמע שיהיו נכנסים ויוצאים :

וראיתי להתוסי' שהקשו למה הביא רבי יוסי בר חנינא פסוק והובא, והק' עוד מפסוק ושמו את בדיו בשעת סילוק מסעות שנראה שהיו נותנים אותם בכל מסע הא למדת שהיו מסירים אותם והתורה אמרה לא יסורו ממנו וא' כי היו שמונה טבעות בארון וד' בדים ודייק הכתוב שאמר ויצקת לו ד' טבעות וגו' וכתוב ושתי טבעות וגו' הא למדת שהם שמונה יעיין שם דבריהם, ואין אני מצדיק דברים אלו כי רבו הקושיות על האותיות, והדבר פשוט כי טעות נפל בספרים וצריך לומר במקום והובא והבאת את הבדים בטבעות וקושית ושמו בדיו נראה לי לומר כי להיות שהבדים היו לשאת את הארון בהם לזה כשצוה ה' לכסות את הארון בפרוכת המסך צוה שישומו הכהנים הכנת הבדים שיוציאו ראשי הבדים, ופירוש ושמו קונפוני"ר בלע"ז כדי שיהיה בסדר ואופן שישאו אותם הלויים על כתפיהם שלא יצטרכו הלויים להוציא ראשי הבדים ויזונו עיניהם מן הקודש. והר"י מאורליינש פירש שישומו הבדים על כתפי הלויים וכבר דחו התוסי' דבריו יעיין שם דבריהם. ועוד יש להקשות על דבריו ז"ל כהנה וכהנה ויותר יש לבחור בדברינו. וטעם אומרו ושתי טבעות לא ידעתי מה יפרשו בפסוק (לקמן כח ג) ועשו את בגדי אהרן וגו' ואלה הבגדים ובהכרח לומר שאין יותר מח' וכאלה רבות ותהיה זאת כאח' מהם בוא"ו נוסף שבא לאיזה דרשה, ואולי כי צוה ה' לעשות ב' טבעות שיהיו קבועים בגוף הארון ואינם נעים ונדים ואחר כך יעשה ב' טבעות ויכניסם בטבעות הקבועים בארון ואלו הם נעים ונדים וזה מיופי הנעשה בהתכונות הנושאים לכבוד ולתפארת ולעולם לא היו אלא ב' בדים אשר בהם היו נושאים הארון :

[כא] **ונתת את הכפורת וגו' ואל הארון תתן וגו'**. קשה למה הוצרך לומר פעם ב' **ואל הארון תתן** אחר שכבר אמר למעלה ונתת את העדות וגו'. ורש"י ז"ל יישב שירצה לומר שיתן תחלה העדות ואחר כך יתן הכפורת עליו עד כאן. משמע מדבריו שהיה מקום לטעות שיתן העדות על הארון, ואין דעתי נוחה לומר שיש מקום לטעות בזה ומה גם שאין מקום שם כי הוא מקום הכרובים, ועוד היה לו לומר בפסוק ראשון במקום תיבת אל תוך ולא היה צריך לכתוב פעם ב' ואל הארון. ויש עוד להקשות בזה. ורא"ס ז"ל כתב בזה דברים שאינם לפי רום חכמתו. וראיתיו שרצה להסתייע לדברי רש"י מדברי ראב"ע, ובמחילה מכבודו דברי ראב"ע הם שבא לתקן המשמעות שלא יקשה לך בפסוק שהקדים נתינת הכפורת קודם נתינת העדות ומן הראוי להקדים נתינת העדות לזה אמר וכבר וכו' לא לפרש שכל הכתוב בא לומר שלא יתן העדות למעלה מהכפורת שזה אדרבה מובן מפסוק ראשון והטעות אדרבה מפסוק שני. והנכון בעיני לומר כי כונת הכתוב היא לרבות בו נתינה לומר שאחר שיתן הכפורת על הארון לא יצאו

ממנו עוד לדורות עולם כמשפט ספר תורה אשר צוה לשום מצד וכו' ואמרו ז"ל (דב"ר פ"ט) שמשפטו שאם יהיה הפרש בין שבט לשבט בספריהם שכתבו כל שבט ספר תורה אחד יבררו הספר מספר המונח בית ה', ואמר כי העדות שם יהיו לבל יצאו עוד. ולזה ריבה בו נתינה אחר נתינה, ולטעם זה גם כן אנו מרויחים למה הקדים נתינת הכפורת לנתינת העדות, כי לא בא אלא לומר שאחר שנתנום בארון וכיסה בכפורת נתונים נתונים יהיו שמה עד עולם והבן. עוד ירצה כי לא יניח העדות בארון עד שיהיה הארון שלם בכפורת הלום ולא קודם, וזה אומרו **ונתת את הכפורת וגו' אז אל הארון תתן את העדות** עוד אפשר לומר על פי דבריהם ז"ל (ב"ב י"ד:) שהלוחות ושברי לוחות מונחים בארון, לזה אמר פעם ב' אחד כנגד הלוחות השלימים והב' כנגד השבורים, ובדרך רמז נראה כי בא לרמוז לו שהגם שהכפורת למעלה מן העדות שהם בתוך הארון למטה מהכפורת הם בבחינה למעלה ממנה ולזה סדר נתינת העדות אחר הכפורת לומר זו למעלה מזו מה שלא היה נשמע כן אם היה מקדים לומר ונתת את העדות וגו' ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה משמע שהכפורת הוא למעלה מהארון:

[כג] אמתים ארכו וגו'. הנה כשתרבע כל אמות השולחן אמה על אמה ברום אמה יהיו בין אורך ורוחב וגובה ג' אמות מרובעות באורך ורוחב וגובה, והוא סוד השפעת שולחן העליון מג' הדרגות בנצח הוד יסוד העולם:

[כז] לבתים לבדים. לפי מה שפירשתי בטבעות הארון שצריך לצקת ד' טבעות ולקובעם בארון ובתוך הטבעות יכניס ב' טבעות ובתוך הטבעות יתן הבדים, כאן אמר כי אינו צריך לעשות ככה אלא הטבעות עצמן הקבועות הם יהיו בתים לבדים והבן:

[לא] תיעשה המנורה. צריך לדעת למה הוצרך לומר תיעשה המנורה, ובמנחות פרק הקומץ רבה (כ"ח:) דרשו תיעשה לרבות שאר המתכות. ולפי זה דקדק לומר תיעשה ולא תעשה כי בימי משה לא היה צורך לזה כי של זהב עשו ובמדבר לא הוצרכו לעשות אחרת:

[לו] כפתוריהם וקנותם ממנה יהיו. בהקומץ רבה (שם) תנן שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה שבעה נרותיה מעכבין זה את זה מאי טעמא הויה כתיב בהו עד כאן. וקשה והלא לא נאמר הויה אלא בקנים ולא בנרות כי ב' הויות נאמרו במנורה אחת בפסוק זה ואחת בפסוק ראשון ועשית מנורת וגו' ירכה וקנה גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו משמע שאינו מעכב אלא ז' קנים וגביעיה כפתוריה ופרחיה, והגם שבמשנה לא הזכיר אלא הקנים והנרות כתבו התוספת שהוא הדין ולא הזכירם התנא לצד שאינם במנורות של מתכות, וכן כתב רמב"ם פ"ג מהלכות בית הבחירה יעויין שם. אבל הנרות לא הזכיר בהם ההויה, והנה יש מחלוקת בין רבותינו ז"ל (מנחות פ"ח:) אם הנרות קבועים או לא, ולא מבעיא להאומר שלא היו קבועים שהם כלים בפני עצמן ולא מצינו בהם הויה, אלא אפילו למאן דאמר קבועים הרי מודה הוא שאינם מקשה עמה שלא נחלקו רבותינו ז"ל בפרק ב' מדות (מנחות פ"ח:) אלא אם היתה מהככר או לבד מהככר אבל שאינם מקשה ממנה אליבא דכולי עלמא לא, וכן דקדק הכתוב באומרו מקשה ירכה וקנה גביעיה כפתוריה ופרחיה ואילו נרותיה לא אמר, ואחר שאמר משפטי פרטי המנורה באורך אמר שיעשו את נרותיה הרי זה מראה באצבע שחלוקים הם מהמנורה, ועוד דקדק הכתוב לומר **ממנה יהיו** לומר אותם שהם ממנה עליהם אני מתנה הויה. ואולי כי כיון שנתגלה טעם ז' קנים שהם לשום בהם נרות אם כן כשאין נר הרי הקנה בטל וכאילו אינו והוא מעכב. ואולי כי לא

אמר הש"ס בהקומץ רבה מאי טעמא אלא על הקנים אבל הנרות אינו צריך כי זה תלוי בזה :

[לח] ומלקחיה וגו' זהב טהור. הוצרך לומר **זהב טהור** לפי שאליבא דכולי עלמא אינם באים מהככר ולזה צריך להודיע ממה יעשו אותם :

[לט] ככר זהב וגו'. בפרק ב' מדות (מנחות שם) תניא ככר זהב טהור וגו' למדנו למנורה שבאה מן הככר מנין לרבות נרותיה תלמוד לומר את כל הכלים יכול שאני מרבה אף מלקחיה תלמוד לומר אותה. ולעמוד על אמיתתן של דברים נשכיל לדעת מה היה חסר לי בידיעת מצות המנורה שעליו הוצרך לומר פסוק זה, ואראה כי בלא פסוק זה לא הייתי יודע שיעור זהב המנורה אם ככר אם חציו, לזה בא והודיע הכתוב השיעור דככר זהב טהור תעשה, ואחר שהודיע שיעור המנורה אז נכנסו בספק אם הנרות בכלל השיעור או לא, וטעם שלא נכנס אלא בספק הנרות ולא בספק המלקחיים והמחתות מפני שהמלקחיים והמחתות ביאר הכתוב ואמר זהב טהור ואם הם משיעור הרשום במנורה לא היה צריך לומר בהם זהב טהור מה שאין כן הנרות שלא הזכיר בהם זהב נשאר בספק אם הם מהככר. ואין לומר כי ממה שלא אמר זהב טהור שמע מינה שהם מהככר משום שיש לומר כי לא הקפיד ה' עליהם שיהיו או מן הזהב או מן שאר המתכות לצד שעומדים לתשמיש ולעולם אינם מהככר, לזה אמר הכתוב **ואת כל כליה** הרי בירר ספקן שהיינו מסתפקין בנרות ואמר שהם מהככר, אבל מלקחים ומחתות אין לי ספק בהם ממה שהוצרך לומר בהם זהב טהור ודאי שאינם מהככר. ומעתה לא חש עלי הכתוב לטעות במאמר את כל כליה שנכנס גם מלקחיים ומחתות, אם כן קשה למה אמר הכתוב תיבת אותה למעט אם למעט מלקחיים ומחתות הרי אין צריך מיעוט, ונראה לומר בהעיר עוד בכתוב אחר האמת שאין בכלל הככר המלקחיים והמחתות למה סדר מצות ככר זהב טהור אחר שהזכיר מלקחיים ומחתות שמזה יחויב השכל לומר שגם עליהם חוזר הדיבור שאם לא כן היה לו להקדים לומר ככר זהב טהור וגו' ואת כל כליה ואחר כך יצו ה' מלקחיה ומחתותיה ואז על כל פנים לא היה צריך לומר תיבת אותה למעט מלקחיה ומחתותיה כי ממועטים הם כיון שלא הוזכרו אלא אחר אומרו ככר זהב וגו' :

אכן הנה האדון ברוך הוא נותן התורה בחר לומר פסוק **ומלקחיה וגו' קודם** אומרו **ככר זהב וגו' לב' סיבות.** האחד לצד שהוא אומר **וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר** לזה סמך פסוק זה למאמר המנורה וכליה שהם נרותיה, ואם היה מסדר פסוק זה ככר זהב וגו' קודם ומלקחיה היה נשמע שחוזרים הדברים גם עליהם ולא כן הוא כי אפשר שלא הראהו ה' תבנית המלקחיים והמחתות בהר. וסיבה ב' לסמוך מלקחים לנרות לומר כשם שהמלקחיים נעשו בפני עצמם גם הנרות דומות להם בפרט זה שמעשיהם בפני עצמן הגם שהם מהככר לא מפני זה תתחייב לומר שהיו מקשה ככפתורי' וגביעים וגו', והגם שפירשתי למעלה כי ממה שלא הזכיר הנרות עם שאר הפרטים שהזכיר במקשה שמע מינה כי אינם בכלל ואם כן לא היה צריך לרמז הנזכר, עם כל זה כיון שאמר הכתוב ככר זהב טהור וגו' את כל הכלים הרי השוה אותם למנורה ותבא הסברא לומר כי גם לזה נתכוין הכתוב לכוללם שיהיו במקשה כי לא מצינו פרט מפרטי המנורה שהוא מהככר ואינו מהמקשה לזה בא הכתוב והסמיק ענין המלקחיים והמחתות לנרות לומר כנזכר :

והנה אחר שהיה צורך בדבר לכתוב פסוק כבר זהב וגוי אחר פסוק ומלקחיה וגוי לטעמים הנזכרים חש הכתוב שלא ישכיל משכיל על דבר כי זאת היא כוונתו יתברך ויאמר הא ודאי שלא דיבר כסדר זה אלא להכניס המלקחים והמחתות בשיעור הככר וידחוק לומר טעם אומרו זהב טהור לאיזו דרשה כמו שתאמר לעכב בהם הגם שהמנורה אמר בה הכתוב ריבוי תיעשה המנורה מכל מקום אפילו משאר מתכות באלו צריכין להיות זהב טהור, אשר על כרחו נתחכם ה' ואמר תיבת **אותה** למעט מלקחיה ומחתותיה שאינם מהככר והודעת הנרות שהם מהככר מאומרו **את כל הכלים** במקומה עומדת. ומעתה נחזק לומר שטעם סדר פסוק **ומלקחיה** וגוי קודם פסוק **כבר זהב** וגוי שהוא לסיבות שכתבנו, ולזה דרש התנא תיבת אותה למעט מלקחיה ומחתותיה ואת כל הכלים לרבות הנרות, ואמר **כל** לומר שאפילו נר אחד אין לעשותו אלא מהככר ולדרך זה הרוחתי אומרו **את כל הכלים** ולא אמר ואת לומר אותה את וגוי את כל וגוי ואותה

שמות פרק-כו

[א] **ואת המשכן תעשה עשר יריעות.** רמז בזה כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם לומר ששקול המשכן ככל העולם כלו שנברא ביי מאמרות, גם זכות לישראל בו כאילו קיימו ה' מאמרות שבהם נברא העולם. עוד נתכוין בסדר מצוה זו של יריעות שש ושל יריעות עזים שבשל שש צוה עשרה ושל עזים צוה עשתי עשר עוד צוה שיחבר ה' יריעות לבד וה' יריעות לבד וכן בשל עזים צוה לחבר שש לבד, טעם הדבר הוא כי רשם ה' שמו הנכבד ביריעות וצוה כי כולן יהיו רחבן ד' בין של שש בין של עזים כנגד ד' אותיות של שם הוי"ה, וכן תמצא שרמזו ראשונים במאמרם הזך (שבת ו'). רשות היחיד רחבו ארבעה וגובהו עשרה שהוא על שם הוי"ה רחבו ד' וגובהו פירוש במילוי עשרה על זה הדרך יו"ד ה"י וא"ו ה"י, וקדש הפנימי להיותו קרוב למקום המקודש וצוה לעשות עשרה יריעות כנגד אות יו"ד של שמו הגדול וצוה שיחבר ה' לבד לרמז בזה אות ה"א ראשונה של שמו יתברך, ורמז בזה כי אות ה"א ראשונה היא מוכללת תמיד באות הוי"ד, וזה הוא סוד קריאתה כי כשאתה קורא יו"ד אתה מחבר וא"ו ודל"ת שהם תכונת ה"א על זה הדרך ה ואין אתה קורא אלא אות אחת כמו כן הדבר הזה והבן. ובחינה זו היא סוד החכמה והנה לך רשומה ניכר ביריעות אלו חכמה, הב' אותיות ראשונים הם שמונה ועשרים כנגדם צוה אורך היריעה שמונה ועשרים באמה, אות שלישית מ' ארבעים כנגדם צוה ה' רוחב ד' באמה שעולה למנין עשר יריעות ארבעים, ואות רביעית היא אות ה' שרשם במאמר ה' לבד, וגם הוא סוד ה' חסדים הנמשכים מהחכמה, ואחר כך צוה ה' כנגד תשלום השם שהוא ו"ה לעשות יריעות עזים אחד עשר ורשם שיחבר שש לבד שהוא כנגד וא"ו וחמש לבד כנגד ה"א הרי תשלום שמו ית', וגם רשם בחשבון רוחב עשתי עשרה מ"ד לסוד הוא"ו תפארת ישראל שהוא סוד יו"ד ה"א וא"ו ה"א שעולה בו מ"ה, וכבר הודיענו ה' (בראשית מ"ח ה') כי לא יעכב אחד למספר כי ישלימנו הכללות, ורשם בחשבון האורך שלשים באמה כנגד הדרגות ה"א אחרונה שבשם

שמאירה משלש הכוללות עשירות והם שלשים ועוד יש לאלוה מילין עילאין קדישין והשומע ישמע ולבבו יבין :

[טו] ועשית הקרשים למשכן. פירוש כי המשכן יקרא האהל שעל הקרשים ואין הקרשים נקראים משכן אלא קרשי המשכן :

עצי שטים עומדים. רבותינו ז"ל ביומא (ע"ב.) אמרו שעומדין דרך גדילתן. ונראה שדייקו לה ממה שלא אמר על זה הדרך ועשית את הקרשים למשכן עומדים עצי שטים או ועשית את הקרשים עצי שטים למשכן עומדים שאז יהיה נשמע שההעמדה היא במצות המשכן שלא יהיו שוכבים ומאומרו **עצי שטים עומדים** רמז כי חוזרת תיבת עומדים גם לתכונת העצים מעצמם שיהיו כסדר העמדתם בשעת גדילתם :

רמז המשכן קרשים אין קרשים אלא קשרים שבאמצעותו יתקשרו ויתיחדו כל בחינות הקדושה עליונים ותחתונים וכולן רמוזים בו עשר אמות אורך הקרש אין לך בחינה מבחינת הקדושה שאין בה כללות עשרה, ואומרו **ואמה וחצי** כאן רמז יחוד מצה שלימה ומצה פרוסה, והוא סוד ה"א ודל"ת. או ירצה סוד היסוד חי העולמים הוא רמז האמה ועטרת היסוד הוא בחינת חצי האמה, נמצאת אומר כי כל קרש יש בו רמז עשרה שישנם בכל ספירה ויש בהם רמז צדיק וצדק מיוחדים ברוחב, מנין הקרשים מ"ח, והוא סוד (ישעי' נ"ד) ושמתי כ"ד כ"ד שמשותיך, האדנים שמם יגיד ומעשיהם יצדיק בחינתם כי הם בחינת השכינה אשר נתכנה בשם אדניי ואשר תקבל היסוד בתוכה ומספרם מאה והוא סוד הקטן למאה גם היא העשירי למדריגות וכוללת כל העשירות הרי מאה :

[לז] והקמות את המשכן. פירש ראב"ע שיאמר כן לחכמי לב וכו', הרב השכיל בכללות מצות ה' וחשב כי כשם שנאמרו כל מעשיה של המשכן לנוכח ואחר האמת לא הוא עשה אלא חכמי לב כמו כן תהיה מצוה זו, ולא כן הוא לעולם כי כל מה שיצוה ה' בנוכח למשה הוא יעשה ואין זולתו זולת במקום שיחזור ה' ויאמר בפירוש כי אחרים הם העושים אז נאמר כי טעם שדבר אליו לנוכח הוא לומר לו כי כיון שהוא המצוה כאילו הוא העושה וכמעשה כל המשכן וכליו שהגם שכינה הדבר אליו חזר וציוהו בפרשת כי תשא קראתי בשם בצלאל וגוי ואתו אהליאב וגוי ובלב כל חכם וגוי ועשו את כל אשר צויתך חזר וגילה הדבר כי לא יעשה משה דבר במלאכה, אבל הקמת המשכן שלא מצינו שחזר ה' ופירש לו מי המקים הרי זה יגיד כי הדברים ככתבן כי הוא יקים, והוא הקים דכתיב (לקמן י"ח) ויקם משה את המשכן וגוי הוא לבדו ואין איש אתו, והוא דברי חכמינו ז"ל (שמו"ר פנ"ב) ועיקר, וזולתו עיקר נעקר :

[לג] ונתתה את הפרוכת וגוי והבאת שמה. מכאן משמע כי יקדים לתלות הפרוכת במקומו ואחר כך יביא הארון לפניו מהפרוכת, ובפרשת פקודי (לקמן מ' ג) אמד ה' אליו ושמת שם את ארון העדות וסכות על הארון את הפרוכת משמע כי יקדים הארון וכן עשה משה שהקדים הארון תחילה כמבואר שם. (פסוק כ') ונראה כי מה שהקדים נתנית הפרוכת להבאת הארון אינו אלא שרצה לגמור מעשה הפרוכת אבל סדר את מי יקדים הנה הובא בפרשת פקודי, או לצד כי סדר ההקמה אין זה מקומו אלא בפרשת פקודי ולא הוזכר כאן הבאת הארון אלא לומר מה משמש הפרוכת ומה מעשיו שהוא להבדיל בין הקודש ובין קודש הקדשים שהוא מקומו של הארון, לזה לא דקדק לומר מי קודם ותדרשנו

שמות פרק-כז

[א] ועשית את המזבח. אמר המזבח ולא אמר מזבח. אולי שחוזר אל המוזכר במצות הכללות דכתיב (לעיל כ"ה ט"ז) את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ושם הראהו המזבח, ולזה אמר **ועשית את המזבח** שהראיתך תבניתו צריך שיהיה מבפנים עצי שטים :

[ית] חמש אמות וגו'. עיין מה שפירשתי בפסוק (שם) וכן תעשו :

פרשת תצוה

[כ] ואתה תצוה. צריך לדעת למה הוצרך לומר ואתה אחר שעמו היה מדבר, עוד למה אמר תצוה ולא צו, עוד למה אמר לשון ציווי. ורבותינו ז"ל אמרו בזה דרשות מהם אמרו (תוי"כ ס"פ אמוד) אין צו אלא זירוז לצד שיש חסרון כים, ואולי כי לצד שהדבר אינו מן המוסר לצוות ה' שידליקו נרות בבית ה' אשר ממנו תצא אורה, אשר על כן אמר למשה כי מצוה זו לא יאמרנה לישראל על פי ה' אלא הוא יצוה פירוש מפי עצמו שינהגו כבוד זה להביא שמן להדליק, ולזה אמר **ואתה**, פירוש מלבד מה שצויתך הוסף אתה לצוותם על זה. ודקדק לומר **תצוה** ולא תדבר להצדיק דברינו אלה שיזרום הוא על הדבר שאם אמר תדבר יהיה הנשמע כי ידבר דברי ה' כסדר הרגיל לדבר מבלי צורך הזירוז, ולזה לא אמר צו שאז יהיה נשמע שיאמר כי ה' אמר אליו לצוות אלא **תצוה** פירוש מעצמך. ולא יראה בעיניך כי מצוה זו קלה היא כיון שאינה אלא מפי משה לא כן הוא שאין זה אלא משום דרך כבוד לאל עליון אבל המצוה הרי אנו רואים כי ה' אמר אליו שיצוה. ואולי כי לזה אמר **ויקחו אליך** פירוש למה שאתה בדעתך תצוה. עוד ירצה לצד שצוה ה' כל מעשה המשכן וענייניו לנוכח שיראה שמצוה לו שיעשה הוא כל הנדבר אליו ויביא כל הנדבה אל המשכן לצד התלהבותו בעבודת ה' גם יעשה מלאכת המשכן ועבודתו, לזה אמר אליו **ואתה תצוה** פירוש מה שיש לך מהיתרון על כל ישראל אינו אלא מה שתצוה אותם לבד, ולזה אמר תיבת **ואתה** ותוספת הוא"ו לצד שיש עושים לבד משה, וידוייק גם כן אומרו **תצוה** ולא אמר צו :

עוד ירמוז לצד כי הגיע זמן תת הכהונה לאהרן ברר ה' למשה המלכות והמליכו על ישראל, והוא אומרו **תצוה את בני ישראל**, על דרך אומרו (ש"א י"ג) ויצוהו ה' לנגיד וגו'. והגם שבארץ מצרים אמר הכתוב (לעיל ו' י"ג) ויצום אל בני ישראל

ופירשנו שם שעשאים מושלים בעם כאן יחד משה למלכות ישראל ואהרן כהן. ואולי כי לזה נתכוון מה שאמר הכתוב (לעיל י"ט ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, ממלכת חוזר אל משה, כהנים אהרן ובניו, וגוי קדוש אלו הלויים. ואולי שירמוז באומרו **תצוה** על דרך אומרם ז"ל (זהר ח"א פ"ג) כי כל תלמיד חכם יש לו ניצוץ מנשמת משה, ולזה רבותינו ז"ל (סוכה ל"ט.) היו קוראים זה לזה משה כי הוא זה המדבר בבחינת נפש הלומדת תורה, והוא אומרו **ואתה תצוה** על דרך אומרם (תהלים צ"א) כי מלאכיו יצוה לך שהוא לשון צוותא ליווי לאיש ישראל הנכבדים, וכבר ידעת כי אין חשיבות אלא באמצעות עסק התורה. ובחר ה' לרמוז רמז זה במצוות שמן כי הוא בחינת התורה שהוא אור העולם. ועיין בפסוק שאחר זה:

ויקחו אליך. טעם אומרם **אליך** יתבאר על דרך מה שאמרו במסכת שבת דף כ"ב וזה לשונם מחוץ לפרוכת העדות עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל מאי עדות אמר רב זה נר המערבי כו' עד כאן. והנה אמרו ז"ל (שמו"ד פנ"ב) ליצני הדור היו מתלוצצים על משה לומר אפשר שהשכינה שורה על מעשה של משה וכו' עד כאן. הרי כי לא היו מצדיקים אפילו מישראל שתשרה שכינה במשכן וכפי זה הגם ששרתה שכינה ביום א' בניסן עם כל זה אין זה סימן לתמידות שתקבע השכינה מקומה במשכן אבל בנס נר המערבי הוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל, והוא מאמר ה' **ויקחו אליך** פירוש אליך נוגע הדבר כי בזה תתחזק נבואתך שיכירו ויצדיקו נבואתך שהשכינה תשרה בתוכם כשיראו נס שיעשה בשמן המנורה. ואולי כי לזה נתכוון באומרם **ואתה תצוה** לומר שלא יחוש שלא יאמנו דבריו להיות הדבר תמוה שידור אל עליון בתחתונים וכמו שכן היה ואם תאמר מנין יצדיקו **ויקחו אליך** פירוש בדבר זה יש לך חיזוק והצדקת הדברים כנזכר:

ובדרך רמז יתבאר הכתוב על דרך מאמר הובא בספר זוהר חדש (בראשית ח') כי ד' גליות של ישראל כל אחד מהם נגאלו ממנו בזכות אחד, גלות הראשון נגאלו בזכות אברהם אבינו עליו השלום, ב' נגאלו בזכות יצחק, ג' בזכות יעקב, והד' תלוי בזכות משה ולזה נתארך הגלות כי כל עוד שאין עוסקים בתורה ובמצות אין משה חפץ לגאול עם בטלנים מן התורה. וזה הוא שרמז הכתוב כאן באומרם **ואתה תצוה את בני ישראל** על דרך (תהלים צ"א) כי מלאכיו יצוה, או על דרך אומרם ז"ל אין צו אלא מלכות כי הוא ימלוך עלינו לעתיד ותנאי הוא הדבר שיעסקו ישראל בתורה. וזה הוא אומרם **ויקחו אליך שמן זית** זך ירמוז אל התורה שנמשלה לשמן מה השמן מאיר לעולם כך התורה והם דברי הזוהר שכתבנו בסמוך, ודקדק לומר **זך** שצריכין לעסוק בתורה לשמה בלי שמרים שהם לקנתר ח"ו או להתגדל וכדומה אלה הם שמריה. ואמר עוד **כתית** פירוש שצריכין לעסוק בתורה ולכתת גופם וכחם על דרך אומרם (במדבר י"ד) זאת התורה אדם כי ימות (ברכות ס"ג:) וכבר כתבתי ענין זה בחפצי (חפץ ה') בענין המיימינים בה יעויין שם. ואומרם **למאור** תתפרש גם כן כפי דרכנו כי בזמן הגלות נחשך מאור הלבנה שנקראת המאור הקטן ונפרד אלון ממנה ושפחה תירש גבירתה, ולזה יצו כי יכוין בשמן זית להאיר למאור וליחדו במכון גם יכוין אל המאור הגדול, כי כבר ידעת מאמרם ז"ל (מגילה כ"ט.) בפסוק (דברים ל"ג) ושב ה' ממה שלא אמר והשיב, גם מאמרם ז"ל (תענית ה') בפסוק לא אבא בעיר והבן. ואומרם **להעלות** וגוי עולה תמיד ותמיד זה אין לו שיעור ולא תשוב לדאבה עוד והיה לה ה' לאור עולם. ואולי שכיוון עוד לומר **למאור להעלות נר תמיד** כי המאור הגדול הוא יעלה הנר תמיד על דרך אומרם (ישעי' ס"ב) נשבע ה' וגוי אם אתן את דגנך והיית רק למעלה:

[כא] מאת בני ישראל. יתבאר על דרך מה שאמרו בתוספתא דשקלים (פ"ב) כל קרבנות הציבור שנתנדבו מעצמן כשרים ובלבד שימסרום לציבור עד כאן לשונם, והוא מה שאמר הכתוב **מאת בני ישראל** פירוש כי שמן זה קרבן ציבור ולזה לו יהיה שיתנדבו יחיד צריך שימסרם לציבור ותהיה הבאתו למשכן מאת בני ישראל:

שמות פרק-כח

[א] ואתה הקרב אליך. טעם אומרו **ואתה**, גם אמר לשון הקרבה, גם אמר תיבת **אליך**, יתבאר על דרך אומרים ז"ל (שמ"ר פ"ג) כי הכהונה למשה היתה למנה אלא לצד שמאן ללכת בדבר ה' אחר כמה פעמים חרה ה' בו והסירו מגבירת הכהונה באומרו (לעיל ד' ל"ד) הלא אהרן אחיך הלוי פירוש שהיה לוי ועכשיו נעשה כהן עד כאן. לזה אמר לו בשעת מעשה **ואתה** פירוש לא לצד שאני מצוך לבד אלא גם אתה מצד עצמך **הקרב** את אהרן במקומך ותעשה הדבר כאלו אתה חפץ בו כי זה לך במקום קרבן לכפרה על אשר העזת פניך לפני ה', ואומרו **אליך** לכפרתך בהקריב את אהרן ויתן לו גדולתו אין לך קרבן גדול מזה:

עוד ירמוז באומרו **הקרב אליך** כי על ידי חטא האדם מתרחק בחינת ענף נשמתו שכנגד אותו ענף שבו חטא משורשו הגדול כפי גדלו והקטן כו', והנה באמצעות ההפצרות שהפציר בשליחות ה' גרם להתרחקות ענף אחד מענפי נשמתו משורשה, והגם כי ה' הענישו אף על פי כן כל עוד שלא קיבל העונש הפגם עומד במקומו והרחוק עודנו מרוחק, לזה בשעת תכלית הדבר הודיעו כי בזה יהיה מתקרב הרחוק, והוא אומרו **ואתה הקרב אליך** פירוש הקרב לעצמך פירוש לבחינתך שרחוקה באמצעות החטא ההוא, ונתכוון ה' להודיעו כי זה תיקונו, ומזה אני משכיל על דבר שאמרו ז"ל בסוף ברכות (נ"ד.) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה וכו' ומפרש בגמרא (שם ס"ו:) לקבל הרעה בשמחה כשם ששמח בטובה עד כאן. והיה הדבר קצת בעיני רחוק, ועל פי הדברים האמורים בענין הנה היסורין הם מקריבין ענפי הנשמה שהיו רחוקים משורשם, שאין לך רע ומר כעוזבו את ה' אלהיו, ובאמצעות היסורין יתקרב הרחוק ועל זה ישמח לב המשכיל, ואמר **ועשית בגדי קודש וגו' לכבוד ולתפארת** שהם הם סימני השמחה שיראה שחפץ ודבר לפארו, אשר זה הוא שנאוי לעושה הדבר לצד ההכרח, והגם שהבגדים הם חובת גברא העומד לשרת, עם כל זה רצה ה' לזכות לגלגל זכות זה על ידו שיעשה אותם לחיבה ולשמחה באחיו, ודבר זה הוא בחינת נשמה לנשמה בעיקר מעשה זה, ואולי שנתכוון ה' לומר לו שיעשה הבגדים משלו, והגם ששנינו (יומא פ"ג מ"ז) בגדי הכהנים באים משל ציבור, הרי אמרו שיחיד יכול להתנדבם ולמוסרם לציבור וכמו כן צוה ה' לעשות:

[ב] ועשית וגו' לכבוד ולתפארת. צריך לדעת מה היא כוונת ה' באומרו **לכבוד** וגו' אחר שמודיע מעשיהם ואופניהם, ואם להודיעו שבגדים אלו יש בהם לאהרן כבוד ותפארת מה יצא לנו מזה. ואולי שיתבאר על פי מה שאמרו בפרק אין מעמידין (ע"ז ל"ד.) וזה לשונם שאלו את רבי עקיבא במה שמש משה שבעת ימי

המילואים לא הוה בידיה אתא ושאל בי מדרשא אמר ליה בחלוק לבן שאין בו אמרא עד כאן. הנה ממה ששמש משה בשבעת ימי המילואים בחלוק זה יגיד שאין הבגדים מעכבין אלא לאהרן ולבניו אבל זולת הכהנים תתרצה עבודת הקרבנות בלא בגדים, והוא מה שמודיעו באומרו **כבוד** וגוי' לומר לא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה לבד ויתחייב הדבר ללובשם משה בעבודת ימי המילואים ולא כן הוא אינם אלא לכבוד וגוי' למשרת קבוע לעבודתו אבל לצד העבודה לבד כשתהיה בזולת אהרן ובניו יעבדו בחלוק לבן וכמו שכן שמש משה כנזכר :

או יאמר כי בא ה' לתת טעם למה צוה ח' בגדים ד' לבן וד' זהב ואמר הטעם הוא **לכבוד ולתפארת** פירוש על פי דבריהם ז"ל (הקדמת תיקונים) כי הח' בגדים ד' של בגדי לבן ירמזו אל ד' אותיות של שם הוי"ה ברוך הוא וד' בגדי זהב ירמזו אל ד' אותיות של שם אדנ"י, ודע כי שם הוי"ה ברוך הוא יתיחס אליו כינוי התפארת כידוע ושם אדנ"י יתיחס אליו כינוי הכבוד, והוא אומרו **ועשית בגדי קודש** וגוי' **לכבוד** כנגד בגדי זהב **ולתפארת** כנגד בגדי לבן, וסדר הכתוב סדר הדרגות הקדושה זו למעלה מזו והקדים **לכבוד** והבן. וצוה ה' עשות ח' בגדים שבאמצעותם יתכפר פגמים אשר יסבבו בני האדם אשר יגיע למקום עליון ובזה יכופר העון ההוא. ולדרך זה יש לתת טוב טעם למה הקפיד ה' על הבגדים באהרן ולא במשה על דרך אומרים ז"ל (ערכין ט"ז.) כי ח' בגדי כהונה מכפדים על ח' מיני עבירות שיהיה בבני ישראל אשר על כן לא צוה ה' הדבר אלא להכהן העומד לשרת הוא ובניו כל הימים לכפר על בני ישראל מה שאין כן משה שכל מה ששמש בז' ימי המילואים לא היה אלא לכפרת אהרן ובניו למלא את ידם לעבוד לפני ה' לא היה צורך למה שיכפרו הבגדים כנזכר לזה שמש בחלוק וגוי' :

ג **ואתה תדבר**. טעם אומרו **ואתה**, שצריך הוא בעצמו להתטפל בדבר לדבר לחכמי לב, והגם שאמר ועשית בגדי וגוי' חזר ה' ופירש דבריו כי לא הוא יעשה אלא על פיו יהיו נעשים וכדי שלא יבין שהעיקר הוא שיהיו נעשים על פי משה ואין צורך בדבר שידבר משה מפיו אל חכמי לב לזה באה המצוה ואמר **ואתה** בפוך **תדבר אל כל וגוי'**, ודקדק לומר **אל כל** כי זה הוא אחד מסימנים המובהקים שהדבר הוא מהשלמת הדעת ומרצון הלב שידבר הדברים לכולם יחד שאם היה הדבר בא בדאבון נפש ישתדל לומר הדברים שלא בפני רבים וכל עוד שיכול לדבר דבריו לפני אחד לא ידבר בפני שנים כי הדבר הוא פחיתות למשה שלא יהיה הוא ראוי לשרת לפני המלך, אשר על כן צוה ה' לעשות סימן לדבר אל כל חכמי לב ובזה יודע לעיני הכל כי נפש חפצה ולב שלם :

עוד נראה כי טעם שאמר ה' בה' פסוקים אלו ג' פעמים **ואתה** כי בא לתת לו מעלה בג' דברים והם נדבת המשכן בכללותיה א', ומלאכת המשכן וכליו ובגדי כהונה א', ועבודת בית המקדש א'. ואמר ה' אליו כי הוא נוטל שכר כאילו הוא עשה הכל, כנגד הבאת נדבת המשכן אמר **ואתה תצוה** וגוי' ואלו הם מביאין והוא מה שגמר. אומר **ויקחו אליך** פירוש אני לך מצוה להביא והם יביאו אליך לעשות, וכנגד מלאכת המשכן אמר **ואתה תדבר אל כל חכמי לב** ובזה אינם אלא שלוחיך. ודקדק לומר **אל כל** כדי שכל המעשים שיהיו נעשים במשכן יהיו נעשים בשליחותך וכאילו הוא עשאים, וכנגד עבודת בית ה' אמר **ואתה הקרב אליך את אהרן וגוי'** שיבא ויעבוד בשליחותך, ולזה דקדק לומר **אליך**, ולטעם זה מצוה ה' אל משה כל מעשה המשכן ומלאכתו ועבודתו לנוכח כי אחר האמת עליו הוא המצוה אלא שצוה לו שהוא יצוה אחרים במקומו :

[ד] **ואלה הבגדים וגו'.** קשה למה לא מנה הכתוב אלא ששה בגדים והשמיט ציץ הקודש ומכנסיים. ואולי שרמזם הכתוב שניהם, הציץ רמזו בפסוק שלפני זה **ועשו את בגדי אהרן לקדשו** שלא היה נצרך לומר אלא ואלה הבגדים וגו' אלא נתכוין אל הציץ שלא הזכיר בפסוק ואלה הבגדים. ולזה אמר לאהרן ולא הזכיר לבניו כי לא נתכוין אלא על הציץ, ואומרו לשון רבים לצד שהוא לבדו לא יועיל כי ח' בגדים מעכבין זה את זה לכן אמר עליו לשון רבים, ובזה ידויק גם כן אומרו **ואלה** שנראה כמוסיף על בגדים אחרים, לצד שכבר קדם וצוה על קצת ולא הוצרך לבאר כי סמך על מה שעתיד הוא לפרטם אחד אחד ובפרטן תמצא מבואר הרמוז, וכנגד המכנסיים אחר שהזכיר אלה הבגדים וגו' אמר **ועשו בגדי קודש**.

לאהרן אחיך ולבניו ופסוק זה מיותר הוא לומר על המכנסיים, ולזה הזכיר **אהרן ובניו** כי המכנסיים צריכין בין לכהן גדול בין לכהן הדיוט. ונשאר לדעת למה לא סדרם הכתוב יחד עם הששה ולא היה צריך לכל זה, ואולי ב' דברים אלו אינם בגדר אחד עם הששה, הציץ לצד מעלתו יותר מג' בגדי כהן גדול ולזה הקדימו בפני עצמו, והמכנסיים לצד היותם בהדרגה פחותה מג' בגדי כהן הדיוט, ולזה איחרו בפני עצמו, והששה הם הדרגה שוה. עוד נראה טעם עשותו ככה שנתכוון לומר שצריך לעשות בגדי כהונה לשמן, לזה פרט בפסוק **ועשו בגדי קודש** שפירשנוהו במכנסיים ואמר **לאהרן אחיך ולבניו לכהנו** לי פירוש שצריך לעשותם לשם אהרן לשרת לפני ה' ומזה תלמוד לשאר בגדים. ובפסוק ראשון שפירשנו בציץ אמר.

לקדשו וגו' כי מלבד שיעשהו לשם כהונה עוד יוסיף לכתוב בו קודש לה':

[ט] **ולקחת את שתי וגו'.** צריך לדעת למה אמר **את** וגו'. ואולי שיכוין אל אבני שוהם שכבר הזכיר בתחלת המצוה בפרשת תרומה. וזה הוא שיעור הכתוב **ולקחת את שתי אבני שוהם** אשר צויתך להביא. ובזה נתכוין במתק דבריו יתברך לתת לו טעם למה פרט אבני שוהם מכלל כל האבנים, כי אבני שוהם יש בהם מצוה אחת פרטית מלבד אבני המילואים, ולזה אמר אליו **ולקחת אותם אבני שוהם** שפרטתי לך:

[י] **ששה משמות וגו'.** צריך לדעת למה אמר **משמות** ולא אמר ששה שמות וגו' וששה שמות על וגו' כתולדותם. גם לא היה צריך לומר הנותרים כי רואה אני שנותרים הם. ובהכרח לפרש **נותרים** הפחותים על דרך אומרו על אלעזר וגו' הנותרים ודרשו ז"ל (יומא פ"ז זהר ח"ג נ"ו): הפחותים כו' וכמו שדרשו גם כן (ב"ר פ"ג) בפסוק צאן לבן הנותרות יעויין שם, וזה יבהיל כי מאומרו **כתולדותם** משמע כסדר שנולדו ליעקב ואם כן למה הנולדים באחרונה פחותים מהדאשונים ומה גם שיש באחרונים בני הגבירות יוסף ובנימין זבולון ויששכר בן תורה ויש בראשונים מבני השפחות ואיך יקרא הכתוב לבני הגבירה נותרים בערך בני השפחות. ולהבין הענין אל זה אביט למה שאמרו בסוטה (ל"ו). וזה לשונם ת"ר שתי אבנים היו לכהן גדול על כתפו וגו' ושמות בני ישראל כתוב עליהן ששה על אבן זו וששה על אבן זו שנאמר ששה וגו' שניה כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ונ' אותיות כ"ה על אבן זו וכ"ה על אבן זו ר' חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך שחלוקים בחומש הפקודים, אלא כדרך שחלוקים בחומש ב', כיצד בני לאה כסדרן בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ובני השפחות באמצע ואלא מה אני מקיים כתולדותם כשמותם שקרא להם יעקב ולא כשמות שקרא להם משה ראובני שמעוני וגו' עד כאן, פשטן של דברים הוא

כי לתנא קמא כתולדותם חוזר על שמות ב' האבנים אלא שיקדימו יהודה לראובן על זה הדרך יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי באבן אחת ובאבן השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימין כסדר לידתן, וכשתחשוב האותיות תמצא כ"ה באחת וכ"ד באחת, ואמרו בש"ס (שם) ר' יצחק אמר הוסיף לו יהוסי"ף, רב נחמן אמר בנימין מלא, וחשבון זה לא נרמז בפסוק אלא שכך באה להם הקבלה כ"ה באחת וכ"ה באחת. והקדמת יהודה לראובן אני אומר כי מהכתוב דורש לה ממה שכתב כתולדותם באחרונה ולא כתב על זה הדרך ופתחת עליהם שמות בני ישראל כתולדותם ואז יהיה נשמע שבאה מצות כתולדותם על סדר ב' האבנים. ואין להקשות מי גילה כי מה שאבן ראשונה אינה כתולדותם הוא לצד הקדמת יהודה ודלמא לומר שאין בהם סדר כל עיקר, זה אינו כי בהכרח כשתבוא לומר באבן ראשונה סדר אחר שאינו כתולדותם תבחר באחד מהסדרים שישנם בכתוב או סדר שכתוב בחומש הפקודים או בחומש שני ולכל אחד מהם כשתבוא לסדר אבן ראשונה שלא כתולדותם תצא בהכרח אבן השנית שלא כתולדותם ואם כן הרי בטלת כתולדותם בב' האבנים אשר על כרחך תתחייב לומר שהשינוי שמבטל כתולדותם באבן ראשונה הוא באופן שאינו מבטל גם בשניה והיכי דמי בהכרח בכהאי גוונא שיקדים יהודה ודבר זה סברא הוא כי הוא מלך ולו ראוי להקדים וגם מצינו לו שקדם בהקרבת חנוכת המזבח, והגם שגם יששכר קדם, אם באנו להקדימו כאן הרי בטלנו כתולדותם של אבן שניה, ולדרך זה מה שדקדקנו בפי' במקומו מונח. ואפשר לומר כי נתכוין לומר שאין הסדר מפסיל באבני האפוד שאם הקדים שמעון לראובן אינו מעכב, לזה אמר **ששה משמותם** וגו', **ואת שמות וגו' הנותרים** פירוש אין לכתוב אלא הנותר בידך שלא כתבת אותו על הראשונה. ויש להוכיח כן ממה שלא תנא בתוספתא דמנחות (פ"ה) סדר כתיבת השמות מעכבין זה את זה כדתני בגדי כהנים מעכבין זה את זה אבני שהם ואבני מילואים מעכבין זה את זה כתב שעל גביהן מעכבין זה את זה היה לו לומר גם כן סדר השמות מעכבין זה את זה אפשר שסובר שאין מעכב :

ור' חנינא בן גמליאל סובר באבן ראשון בני לאה כולן כסדרן פירוש ואין להקדים בני זלפה הגם שקדמו בלידה ובשניה בנימין בראש האבן קודם בני השפחות שכן כתוב בחומש ב' ואחריו בני השפחות כסדר לידתן ויוסף בסוף האבן והוא אומר אחד מכאן, ולפי סדר זה נמצא חשבון האותיות אינם חלוקים כ"ה על אבן זו וכ"ה על אבן זו כי אבן ראשונה שבה בני לאה כסדרן יש בה כ"ה אותיות ובאבן שניה כ"ה ולכשתוסיף האות או ה"א ביוסף או יו"ד בבנימין יהיו כ"ה ולסברא זו יתבאר מה שדקדקנו בכתוב על זה הדרך **ששה משמותם** פירוש שלא כסדרן מהם שנולדו תחילה ומהם שנולדו אחר הששה הנותרים והם יששכר וזבולן שנולדו אחר כל בני השפחות, ואמרו הנותרים פירוש שנעשו נותר מסדר החשבון כשתבוא לסדר סדר הנולדים תחילה תמצא שהב' קדמו לב' בני לאה והותירים ה' אחריהם ולזה קרא להם נותרים, והגם שעמהם יוסף ובנימין אמר הנותרים לצד הארבעה שבהם :

ואבוא אל העין מה שכתב הרמב"ם בפי' ט' מהלכות כלי המקדש וזה לשונו ששה על אבן זו וששה על אבן זו וכותבין שם יהוסף ונמצא כ"ה אותיות באבן זו וכ"ה אותיות אותיות באבן זו וכך היו כותבין. עד כאן. ודבריו ז"ל אינם לא כתנא קמא ולא כר' חנינא בן גמליאל אין זה אלא בנין חדש ולא כסברת רב כהנא שהביא הש"ס ודחאה שהוא אמר באבן ראשונה ראובן גד אשר זבולן דן נפתלי ובאבן הב' שמעון לוי יהודה יששכר יוסף בנימין וגו', ומהר"ק (בכ"מ) דחק ופירש כי פסק רמב"ם כר' חנינא בן גמליאל ומפרש דברי ר' חנינא בן גמליאל על זה האופן בני לאה כסדרן פירוש אחד כאן ואחד כאן בני רחל אחד מכאן ואחד

מכאן בשני קצוות האבנים מלמטה ובני השפחות באמצע פירוש באמצע ב' האבנים עד כאן :

ולי נראה שאין דברים אלו מתקבלים בלב כל חכם לב מד' טעמים, א' איך יניח תנא קמא ויפסוק כר' חנינא, ומה שאמר הרב שטעמו של ר' חנינא בן גמליאל מסתבר אדרבה טעמו דר' חנינא בן גמליאל לא מסתבר כלל דמפיק הכתוב ממשמעותו שפירש כתולדותם כשמות שקרא להם אביהם ולא כשמות שקרא להם משה כי מנין יעלה על דעת אנוש שיכתוב ראובני וגדי שיוצרך למעטם, ועוד כתולדותם לא משמע שפיר שרצונו לומר על שמותם בלידתם ואין הכרח להוציא התיבה מפשטה שהוא כסדר לידתם כסברת תנא קמא ויותר מסתבר טעמיה דתנא קמא. וקושיא זו קלה ממה שלאחריה, ב' לסברת הרב שאמר שבני לאה אחד מכאן כבני רחל למה אמר ר' חנינא בן גמליאל בני לאה כסדרן בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן שמורה באצבע שבני לאה אינם אחד מכאן ואחד מכאן שאם פירוש כסדרן הוא אחד מכאן ואחד מכאן גם בני רחל כסדרן של בני לאה הם ולא היה לו לומר אלא בני רחל לבסוף, ועוד משמעות אחד מכאן ואחד מכאן לא יגיד כדבריו כי היה לו לומר אחד באבן זו ואחד באבן זו כי אחד מכאן וכו' יגיד כדברי רש"י שהוא אחד בראש האבן ואחד בסופה, וקושיא זו קלה משלאחריה, ג' כפי פירוש דברי הרב אין סדר זה בחומש שני כי בחומש ב' בני לאה בזה אחר זה ובנימין אחריהם ובני השפחות אחר בנימין ויוסף לבסוף ולר' חנינא בן גמליאל לדברי רמב"ם יוסף אחר ב' בני השפחות באבן הראשונה ובנימין מאוחר אחר שני בני השפחות האחרונים באבן השנית ואיך קאמר ר' חנינא בן גמליאל כדרך שחלוקים בחומש שני והלא בחומש שני בנימין קודם כל בני השפחו' :

ועוד למה הקדים יוסף לבנימין והלא בחומש ב' בנימין קודם, ואין לדחות שהפכם כדי לדייק חשבון כ"ה בכל אבן שהרי חשבונם שוה הוא ה' בכל אחד. ובאמת אם יעמוד ר' חנינא בן גמליאל ויאמר כי לכך נתכוון לא יוצדקו דבריו כיון שתלה הדבר ואמר כדרך שחלוקים בחומש ב', וגם אין דבריו מתקבלין כי הכתוב הקדים בנימין לבני השפחות ולדבריו הוא באחרונה שבאחרונות, הד' מנין מצא רמב"ם לסדר בני לאה חצים באבן זו וחצים באבן זו הלא פשטן של דברים שאמר ר' חנינא בן גמליאל בני לאה כסדרן לא משמע כן ומנין נתהוה לרמב"ם סברא זו בדברי ר' חנינא בן גמליאל. ואחרון הכביד מה שכתב הכסף משנה בטעם רמב"ם שכתב להשלים החמשים אותיות בתוספות ה"א ביוסף והקשה על זה מהש"ס דקאמר התם וזה לשונם הני חמשים חמשים נכי חדא הויין אמר רבי יצחק יוסף הוסיפו לו אות אחת שנאמר עדות ביהוסף מתקיף לה רב נחמן כתולדותם בעינן אלא בכל התורה בנימן והכא בנימין שלם דכתיב ואביו קרא לו בנימין עד כאן הרי שדחה הש"ס תירוץ יהוסף דלא מתוקמא יהוסף והעלה אלא בנימין כתוב בב' יודין. ותירץ הרב כי קושית הש"ס מתולדותם לא הוי אלא לסברת תנא קמא אבל לדעתיה דר' חנינא בן גמליאל לא מקשה כי הוא לא אמר ששלל כתולדותם אלא שלא יכתוב ראובני שמעוני וכיון שכן אוקימתא ראשונה דיהוסף במקומה עומדת ורבינו פסק כר' חנינא בן גמליאל כנזכר עד כאן :

ודבריו תמוהים בעיני עד למאוד הלא לדעת תנא קמא לא דקדק בשמות כלל ומפרש תיבת כתולדותם על סדר לידתם ראשון ראשון ומה מקום להקשות הש"ס לדעת תנא קמא מכתולדותם, אלא ודאי שלא הקשה מעיקרא אלא לדעת ר' חנינא בן גמליאל שמפרש כתולדותם כשמות שקרא להם אביהם ותירץ רב

נחמן בנימין מלא. ולכשנניח הנחה סוברת כי תהיה הקושיא לדעת תנא קמא כל שכן וקל וחומר שתהיה לסברת ר' חנינא בן גמליאל שמדייק כתולדותם על השמות. ועוד מדברי רמב"ם מוכח שמפרש כתולדותם על הסדר ולא על השמות שכתב וזה לשונו ששה על אבן זו וששה על אבן זו כתולדותם עד כאן, ואם היתה כונת רמב"ם לפסוק כר' חנינא בן גמליאל לא היה סותם לומר כתולדותם שמצינו ראינו כי הש"ס הקשה אותה והוצרך לפרשה אלא ודאי שלא פסק כר' חנינא בן גמליאל אשר ע"כ יותר היה נכון להניח הדבר בצריך עיון מלומר כזה:

ואפשר לומר כי רמב"ם לא גרס במילתיה דתנא קמא מפני שיהודה ראשון אלא על זה הדרך שניה **כתולדותם** פירוש בהצטרפות שניה הוא שיהיו נמצאים סדורים כתולדותם על זה הדרך ראובן באחת שמעון בשניה לוי באחת יהודה בשניה וכן על זה הדרך, נמצאת כשאתה בא לקרותם בסדר ב' שורות יהיו כתולדותם והוא אומרו שניה כתולדותם אבל ראשונה אינה כתולדותם כי הם סדורים בה על זה הדרך ראובן לוי יששכר ואין זה כתולדותם בשום אופן, ופירוש **כתולדותם** לפנינו ב' דרכים, הא' הוא סדר חומש הפקודים שהוא על זה הדרך בני לאה יחד בני רחל אחריהם בני השפחות אחריהן, והב' האמור בחומש ב' בני לאה ראשונים בני השפחות באחרונה בני רחל יוסף לבסוף ובנימין בין בני לאה ובין בני השפחות, ותנא קמא לא ביאר במה בחר, והגם שאמר כתולדותם אין הוכחה לסברתו כי יכול ליאמר כתולדותם הגם שיקדים כל בני לאה לצד שלא יפסיק בין בני אם אחת והגם שהמיעוט מהם נולדו אחר בני בלהה יכול ליאמר כתולדותם בסדר האמהות לאה ילדה ראשונה וכל הבנים יחשבו כבן א' להקדים כולם יחד, או גם כן לצד שרוב הבנים הם קדמו, וגם לצד שלא מצינו שנסדרו בכל התורה כולה כסדר לידתן על זה האופן, ודייק רמב"ם דברי ר' חנינא בן גמליאל שאמר לא כסדר שחלוקים בחומש הפקודים חלוקים וכו' זה יגיד כי דבר זה יכול ליכנס בדברי תנא קמא שבא לשלול אותו וזה לך האות כי כונת תנא קמא באומרו כתולדותם שהוא באחד מב' הדרכים או כסדר חומש הפקודים או סדר חומש ב' ובא ר' חנינא בן גמליאל ושלל חומש הפקודים ובחר בחומש ב', וסבר רמב"ם שאין הכרח בדברי תנא קמא ואפשר שכך היא דעת תנא קמא לפרש בו כסדר חומש הפקודים, והגם שמדברי ר' חנינא בן גמליאל נראה כי תנא קמא סובר כן, להיות שדבריו שקולים הם לזה הוצרך לבאר אבל אנו אין לנו לפרש בדברי תנא קמא אלא כדעת ר' חנינא בן גמליאל כל שלא נמצא בפירוש שחלק עליו. ומחלוקת ר' חנינא בן גמליאל ותנא קמא היא במשמעות כתולדותם תנא קמא סובר שני כתולדותם ע"ד שפירשנו אבל ר' חנינא בן גמליאל אמר בני לאה כסדרן פירוש באבן אחת בני (יוסף) [רחל] א' בראש האבן וא' בסוף ובני השפחות באמצע האבן אם כן אינם כתולדותם והוצרך לפרש כשמות וגו'. ופסק הרב כתנא קמא וסדר בני לאה א' באבן זו וא' באבן זו כדי שתבוא השניה כתולדותם ובני השפחות אחריהם כסדר הנזכר, וטעם שהקדימם כי הם נסדרו בחומש ב' קודם יוסף וגם בזה יצדק אומרו כתולדותם שאם יקדים יוסף ובנימין אז אפילו השניה אינם כתולדותם שהרי קדמו בני רחל לבני השפחות. וטעם שהקדים נפתלי לידן להשלים כ"ה אותיות כמו שאמר תנא קמא כי לא ר' חנינא בן גמליאל אמר דבר זה, והגם שיש מקום לומר כי מן הסתם אינו חולק מאמצעות הדברים תתחייב לומר שחולק כיון שחלק אותם בסדר שיהיו כ"ח באחת וכ"ב באחת. ואחר כך סדר יוסף ובנימין והשלים המנין באות ביהוסף כי לא דחה התלמוד סברא זו אלא לר' חנינא בן גמליאל אבל לא לתנא קמא כי אינו מפרש כתולדותם על השמות. ולא כתב יהודה בתחלה כי לא גרס לה בש"ס כמו שכתבנו, זה הוא מה שנראה לדחוק ליישב הברייתא לסברת רמב"ם. ואולי שנזדמנה לו איזה ברייתא ופסק אותה. ויהי מה לדרך זו של

רמב"ם יתיישבו הדקדוקים שדקדקנו בכתוב על נכון. אומרו **ששה משמותם** ולא אמר ו' שמות שאז תבין שהם כסדרן כתולדותם בכל אבן ואבן אלא **משמותם** פירוש מכל ב' ובי מהם תקח אחד ותכתבנו על האבן האי ויהיה נותר אי וכן לזוג הב' והג' וכו' ואחר כך תקח אותם הוי' שנותרו מכל זוג וזוג ויהיה על האבן הב', ועל זה דקדק לומר **ואת שמות הששה הנותרים** פירוש שנותרו בידך כאמור, וכפי זה אומרו **כתולדותם** הוא על סדרן בב' האבנים ולזה איחר לומר **כתולדותם** אחר שהזכיר ב' האבנים והבן :

[לה] **ובצאתו ולא ימות**. נראה שאם לא היו לו הפעמונים שמשמיעים את הקול חייב מיתה לשמים שאם לא כן ולא היתה כוונתו אלא למחוסר בגדים היה אומר ולא ימות אחר תשלום הבגדים או לפחות אחר תשלום ד' בגדי כהן גדול ולא באמצע אלא ללמד על הפרט בא שחייב אפילו על הפעמונים, ובפסוק האמור בסוף מעשה הבגדים דכתיב והיו על אהרן וגו' ולא ישאו עון ומתו שם חייב על העובד מחוסר בגדים :

[לו] **קדש לה'**. משמע שכל מציאות שיכתוב קדש לה' כשר, ומה שאמרו בגמרא (שבת ס"ג:) שהיה כתוב שני שיטין יו"ד ה"א למעלה קדש לה' למטה לא לעכובא. ולזה תמצא שם שאמר ר' אליעזר בר' יוסי אני ראיתיו ברומי כתוב עליו קודש לה' בשיטה אחת וגו' הרי שאין הדבר מעכב ואפילו לתנא קמא אינו מעכב, ובזה לא יקשה בענין פסק רמב"ם פרק ט' מהל' כלי בית המקדש יע"ש :

[לח] **לרצון להם לפני ה'**. צריך לדעת מה ענין יגידו ב' תיבות אלו שבהם יהיה לרצון לפני ה', ואולי שיכוון באומרו **קדש** על ישראל כאומרו (ירמ"ב כ) קדש ישראל, ותיבת **לה'** ירצה כי כללות ישראל הנקראים קדש הם לה' חשוקים דבוקים משועבדים ולזה יהיה **לרצון לפני ה'** שיש לו רצון בישראל באמצעות הכתב, והוא סוד (שה"ש ו) אני לדודי וביה יתרצה דודי לי :

[מ] **לכבוד ולתפארת**. טעם שאמר כן פעם ב' לרמוז מה שאמרו בזבחים (י"ח:) וזה לשונם היו מטושטשין או מקורעין ועבד עבודתו פסולה. ותניא עוד שם בד שיהיו חדשים. ואמרו בש"ס חדשים אין שחקים לא והתניא משוחקים כשרים וכו' אלא למצוה וכו', והוא או' **לכבוד** כנגד קרועים וזה לעכובא, **ולתפארת** כנגד חדשים וזה למצוה, ולזה הוצרך הכתוב לומר שניהם וזולת זה היה לו לומר לתפארת שהוא יותר מאומר לכבוד :

[מא] **והלבשת אותם וגו' ומשחת וגו'**. פירוש אחר שילבישם בעוד הבגדים עליהם ימשחם ולא קודם וביה הגיעתם הכהונה לידם, והוא אומרו **ומלאת את ידם**, ואולי כי יכוין באומרו **את ידם** בזה לומר כי באמצעות המעשה הם נשפעים בבחינת החסד המתיחסת ליד הגדולה והבן :

וקדשת. פירוש במעשה הקרבנות כאומרו וזה אשר תעשה להם לקדש אותם. וטעם שהזכיר הדבר כאן לומר שלא יקדש אותם עד שיקדים לעשות הלבשה והמשיחה והבן :

[מב] **ועשה להם מכנסי בד**. קשה למה איחר מצות המכנסים, ויש לומר לצד שאמר והלבשת אותם את אהרן לזה איחר המכנסים לומר שאינו חוזר עליו מצות והלבשת וגו'. ואין לומר שיכוין לומר שתהיה לבישתם באחרונה שהרי אמר הכתוב במקום אחר (ויקרא טז ד) ומכנסי בד יהיו על בשרו ודרשו ביומא (כ"ג):

שלא יהיה דבר קודם למכנסים אלא ודאי לטעם שכתבנו. עוד נראה שנתכוון לכותבו באחרונה ולהסמיך לו מצות והיו על אהרן וגוי ולא ישאו עון ומתו, ואם היה כוללו עם שאר בגדים ואומר והיו על אהרן וגוי תבא הסברא לומר כי לא באה האזהרה אלא על שאר בגדים אבל המכנסים אינם באים אלא כדי שלא תגלה ערוה ואין בהם צורך קדושת עבודה, לזה אמרם לבסוף וסמך להם האזהרה והעונש לומר כי מעכב הוא לקדושת הכהונה כשאר בגדים:

שמות פרק-כט

[א] וזה הדבר אשר תעשה וגוי. הכוונה להיות שקדם אליו מניעת המעשה כמו שפירשתי למעלה (כ"ז כ') שאין עליו אלא מצות הדבור לעושים, לזה וזה הדבר זה יצא מהכלל המושלל ויש לו לעשותו להקריב קרבנותיו ז' ימים, ואומר וזה לצד שקדם וצוה שילבישנו לאהרן ולבניו וגמר אומר וזה גם כן תעשה, ואם לא אמר אשר תעשה אלא לקח פר וגוי יש מקום לומר כי יצוה לאהרן או לבניו לעשות, לזה אמר אשר תעשה כי הוא העושה. ולהיות שיש מקום לומר שלא הוכשר להקריב אלא קרבן שעה שהם קרבנות ימי המילואים של אהרן ובניו אבל קרבן שהוא קבוע לדורות שהם התמידים של כבש אחד בבקר וכבש אחד בין הערבים לא, לזה חזר ואמר וזה אשר תעשה וגוי כבשים בני שנה שנים ליום תמיד, ושלא יבין כי הותר במעשה הקרבנות תמיד, לזה אמר וזה לומר אין לו להקריב אלא ז' ימים האמורים בענין, ואומר הדבר תתבאר למאן דאמר ביומא (ד'): מלואים כל הכתוב בהן מעכב, לזה אמר וזה הדבר כל הדבר האמור כאן לעיכוב, ולמאן דאמר דבר שאין מעכב לדורות אין מעכב במילואים אומר הדבר לומר ולא כל דבר מעכב:

לקח פר וגוי. אולי כי רשות נתונה להביא או משל אהרן ובניו או משל משה ואין עכבה בדבר:

[ז] ויצקת על ראשו ומשחת. פירוש צריך יציקה על ראשו וצריך משיחה בפני עצמו וכמו כן לבניו כי הכתוב השווה אותם יחד דכתיב ומשחת אותם, וכמו כן בפרשת פקודי (לקמן מ' ט"ו) כתוב ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם, וכן הוא מפורש בתורת כהנים (פ' צו):

[ט] ומלאת יד אהרן ויד בניו. פירוש שימשח אהרן ובניו כמו שאמר למעלה ומשחת אותם ומלאת את ידם וכאן לא הזכיר המשיחה ורמזה באומרם ומלאת את ידם:

[י] וסמך וגוי. ולא אמר וסמכו שאהרן יסמוך בפני עצמו ואחר כך יסמכו בניו. שוב בא בידי תוספתא בפ"י דמנחות וזה לשונם ה' שהביאו זבח אחד כולן סומכין עליו לא כולן כאחד אלא כל אחד סומך ומסתלק עד כאן, ופסקו רמב"ם בפ"ג מהלכות מעשה הקרבנות, וכפ"ז אמר הכתוב וסמך לומר שיסמכו אחד אחד ולא יחד. אלא שצריך לדעת למה אמר ב' פעמים ולא הספיק בא' כמו

שכתוב במעשה בפרשת צו (ויקרא ח' י"ח). ואולי כי מאחד הייתי אומר כי לצד שבו תלוי החטא שעליו בא הקרבן כי הוא עשה העגל ולא בניו לזה פרטו להקדימו לרמוז על הדבר ואין למדין ממנו לכל זבח, לזה כפל ואמר ב' פעמים **וסמך** לשון יחיד, ומעתה יש טעם נכון למה בפרשת צו בהודעת המעשה לא אמר לשון יחיד אלא בא', כי יספיק ללימוד שאנו צריכין לו, כי לא הוכפל במצוה אלא להסיר הטעות והבן:

[כז] **מאשר לאהרן ומאשר וגו'.** צריך לדעת למה הוצרך לומר, ואולי שיכוין לומר שלא יאכל מכל חזה ושוק הניתנים לאהרן ולבניו זולת אלו:

[לג] **ואכלו אותם אשר כופר.** פירוש לצד שהם בעליו ולא לצד שהם כהנים, והוא אומרו **אשר כופר בהם** כי אכילת שלמים לבעלים תפעיל הכפרה, ואפילו למשה אסורים הגם שאוכל החזה שאסור לאהרן:

[לד] **כי קודש הוא.** פירוש ולזה ישרף:

[לט] **את הכבש האחד וגו'.** אמר **את הכבש** כדי שלא תסתפק שהוא זולת ב' כבשים האמורים בסמוך, לזה אמר **את הכבש** פירוש אחד מהמוזכרים, ואומרו **האחד** נתכוון לומר שהגם שלא היה להם אלא כבש אחד בנמצא יקרבוהו בבוקר ואין כבש שני של בין הערבים מעכב, והנה אומרו **האחד** פירוש הגם שיש אחד ואין לו שני, ואפילו בחינוך שמעכב ראשון לב' כאומרם בפרק התכלת (מנחות פ"ד מ"ד), אין ב' מעכב לראשון:

[מג] **ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש וגו'.** צריך לדעת כוונת הכתוב מה בא ללמדנו באומרו **ונועדתי שמה לבני ישראל**, ויראה כי בא לתת טעם למה שאומר בגמר דבריו **ונקדש בכבודי** ואמרו ז"ל (זבחים קט"ו:) שכאן נאמר למשה בקרובי אקדש, לזה הקדים לומר **ונועדתי שמה לבני ישראל** פירוש לצד שאני מזמן שכינתי לבני ישראל חוששני להם מפרצת גדר ומיעוט כבוד מהם לזה צריך לקדשו בקרובי כדי שייראו ממקדשי, ורמז לו שלא הוצרך עשות דבר אלא לצד ישראל אבל לצדו אינו צריך לאיום זה:

[מו] **אני ה' אלהיהם.** טעם שכפל לומר כן פעם ב', אולי שנתכוון לרבות אפילו בזמן שאין שכינתו בתוכנו הוא ה' אלהינו ולו אנחנו. או ירצה על זה הדרך בידיעתם ובהכרתם הדבד כאומרו בתחלה וידעו וגו' בזה יהיו ראויים לקרוא שמי עליהם לומר ה' אלהיהם אבל זולת זה יפרקו עול ויהיו לאלהים אחרים ב"מ:

שמות פרק-ל

[א] **ועשית מזבח וגו'.** טעם שסידר כלי זה של פנים מאוחר מכל המשכן ועבודתו, כבר פירשתי בפרשת תרומה בפסוק (לעיל כ"ה ט') וכן תעשו, ואומרו **תעשה** למעט מעשה שעשה שלמה שלא היה עצי שטים שהיו כולו זהב:

פרשת כי תשא

[יב] כי תשא את ראש וגו'. צריך לדעת טעם אומרו **תשא** ולא אמר תפקוד כאומרו במטה לוי (במדבר ג' ט"ו) ב' אומרו **את ראש** ולא הספיק לומר כי תשא את בני ישראל, שאין לומר שלא יצו ה' למנות אלא לראשים כי הענין יכחיש זה, ג' צריך לדעת כוונת אומרו **לפקודיהם**, ויתבאר הכתוב על פי דבריהם ז"ל כי החוטא גורם בחטאו כפיפת ראשו כי בחינת הרע מהותה היא אל ארץ תביט כי שפלה היא ובחינת הקדושה היא נשיאת ראש והרמת המהות והאיכות, ותמצא שאמר הכתוב (בראשית כ"ג י"ז) ויקם שדה עפרון, ודרשו ז"ל (ב"ר פנ"ח) קימה היתה לו, והנה להיות שמצוה זו באה אחר מעשה העגל וכמו שדייק הכתוב באומרו **ונתת אותו על עבודת אוהל מועד** ואמרו זכרונם לברכה (רש"י) מכאן שנצטוו למנותם אחר מעשה העגל, והוא מה שאמר **כי תשא** לשון נשיאות ראש על דרך אומרו (בראשית מ' י"ג) ישא פרעה את ראשך שהוא לשון מעלה, שתשא ראש בני ישראל שראשם נמוך לצד חסרונם במעשה העגל, והוא אומרו **לפקודיהם** על דרך אומרו (במדבר ל"א מ"ט) ולא נפקד ממנו איש ואמרו ז"ל (שבת ס"ד.) שלא נמצא בהם אדם שחטא, **ונתנו איש כופר נפשו לה'** אשר חטא על הנפש, **בפקוד אותם** פירוש כמשמעו, וטעם אומרו **ונתנו** בתוספת וא"ו לצד שצריך קודם הכרת החטא כי לא טוב עשה וחטא בנפש ואחר כך יתן כופר נפשו לה' :

עוד ירצה באומרו **לפקודיהם** וגו' שאין לך רשות למנותם אלא לסיבת פקודיהם פירוש לצד חסרונם אם נחסרו מהם ותרצה לעמוד על הנשאים או שנכנסו בגדר הכנת החוסר כאומרו (במדבר שם) עבדיך נשאו את ראש וגו' לצד שירדו למלחמה או לסיבת צורך המספר לערוך מלחמה עם אויב וכדומה, ובא לשלול שאין למנותם בלא סיבה כלל, ואומרו **ונתנו** בתוסי' וא"ו להיות הדבר תנאי נוסף על תנאי ראשון שצריך לפקודיהם עוד צריך לתת איש כופר וגו', ודבר זה אינו נוהג אלא לאותו זמן שהיו ישראל חייבים על העגל אבל לדורות אין צורך בנתינה, ועיין בפסוק שאחר זה :

ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. צריך לדעת למה כפל לומר פעם ב' **בפקוד אותם**, ונראה כי לצד שבאה המצוה על זמן שהיו חייבים לשמים לסיבת עון העגל יאמר האומר שבזמן אחר כשירצה למנות אין קפידא בדבר ויכול למנותם אחד אחד לזה אמר **ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם** ריבה מנין אחר זולת הראשון שגם עליו באה האזהרה שאם יפקוד יהיה בהם נגף. עוד ירצה על זה הדרך כי מלבד שבנתינה הם מכפרים על נפשם עוד ולא יהיה בהם נגף בסיבת פקוד אותם, וממוצא דבר אתה יודע כי המנין מצד עצמו יסובב הנגף :

עוד ירצה כי יצו ה' ב' דברים, הא' שיהיה המספר על ידי נתינת דבר כאומרו **ונתנו** וגו', וכמו שביאר באומרו **זה יתנו** והוא לטעם כפרת נפשם, והב' שלא ימנו אותם אחד אחד אלא על ידי דבר אחר, והוא אומרו **ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם** אחד אחד אלא על ידי דבר אחר ודרך מספר זה אין בו הקרבת התועלת

אלא הרחקת הנזק הנמשך מהמספר, והוא מה שמצינו לשאול דכתיב (ש"א י"א) ויפקדם בבזק פירוש בחרסית וזולת פירושינו זה תקשה מי התיר לשאול לפקוד ישראל בחרסית והתורה אמרה זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל ולדברינו תמצא נחת רוח בענין, ונתתי לבי להשכיל במעשה דוד (ש"ב כ"ד), כי לפי הנשמע מהכתובים כי מנה ישראל אחד אחד בלא אמצעי נוסף על שמנאם ללא דבר, והם דברים תמוהים שיעשה דוד המלך עליו השלום דבר זר כזה, ומצינו שרז"ל (ברכות ס"ב:) אמרו כי מן השמים הכשילוהו בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן וכו' לטעם אומרו (ש"א כ"ו) אם ה' הסיתך בי יעש"ד, פירוש דבריהם כי לצד שקרא לה' חייו מסית נברא מלאך רע לפי מה שקדם מדבריהם (אבות פ"ד) העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד והוא מין העון ממש כמעשהו, ולזה נברא מלאך רע מסית שמו והסיתו והטעהו לעשות כן בסוד אומרם (שם) עבירה גוררת עבירה, ותמצא כי העון עשה דוגמתו שכשם שדברי דוד שאמר הסיתך כשגגה היתה ממנו וחי' שנתכוון לדבר מילין לצד עילאה חלילה ומי עבד ירא מאלהיו כדוד אלא שגגה היא כמו כן לא הוסת מהמסית לעשות דבר בלתי הגון כמזיד, ועדיין קשה תינח לגבי דוד אמרינן שטעה מה נענה ביואב ממה נפשך תקשה, אם דברי דוד באו אליו סתם פקוד בני ישראל מי אמר לו שאין כוונת דוד לומר לו שיפקדם על פי התורה ומן הסתם לא יוצרך לומר אליו דבר שתינוקות יודעים אותו ואם נאמר כי דוד צוה אליו בפירוש שימנה אותם אחד אחד ולא על ידי מחצית השקל קשה איך קבל דבריו כשאמר לו כן שהיה לו למאן כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואפילו במצות מלך וזה הלכה רווחת (רמב"ם הל' מלכים פ"ג), ולו יהיה שיואב נעלמה ממנו ומקרה אחד קרה לדוד ויואב, מה נענה בסנהדרין מה נענה בכל איש כשראו שבאו למנותם היה להם לחרוד חרדה גדולה ואימת מות יפלו עליהם ויצעקו על הדבר לפני יואב ולפני המלך גם כן יכולין לבא בטענה הנשמעת ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, ואם חסו על מחצית השקל יותר מגופן היה להם לטעון שימנו בחרסית כמעשה שאול המלך ואיך לא חסו על נפשם כל בני אל חי:

והנכון בעיני כי דוד אמר דבריו סתם ליואב והדבר פשוט כי יואב יודע ספר היה ולא מנאם אלא על ידי דבר אחר בבזק וכדומה לו ותמצא שדייק התלמוד בלשונו (ברכות ס"ב:) לא שקל מינייהו כופר משמע כופר הוא דלא שקל אבל המנין היה על ידי דבר אחר, והנה דייקנו שלא לכל מספר יתחייב הנתינה והטעות שטעה היתה שהיה המספר ללא דבר וכבר פירשנו מדקדוק הכתוב כי לא יפקדו אותם אלא לסיבת דבר כמו שכתבנו למעלה אבל ללא דבר לא, והיא טענה שתמצא שטען יואב לדוד שאין צורך בדבר למנות ישראל, ואולי שאם היה מונה אותם על ידי מחצית השקל לו יהיה שיתחייבו ישראל ב"מ מיתה הנה הוא כופר נפש של כל אחד, והוא אומרם ז"ל שאם היה דוד מונה אותם על ידי השקלים לא היה בהם נגף, ותמצא שאמר הכתוב (ש"ב כ"ד) ויוסף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם הראת לדעת כי ישראל היו חייבין על הקודם, ולזה כשבא המספר בהם ללא צורך באין רשיון מאדון הכל שלט בהם הדין ונפרע מהם עונם:

עוד אפשר לומר כי כיון שהוזכר בתנאי המנין שצריך לסיבת דבר כל שחסר תנאי א' הרי הם נכללים בגדר הנגף ב"מ, וזו היתה טעותו של דוד שטעה, ולזה תמצא בתשובת יואב אליו ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה פירוש מנין ללא צורך אבל אם היה צורך בדבר יסכים גם הוא ואם המנין היה אחד אחד הגם שיהיה צורך במנין לא יפקדם בדרך זה והיה צריך לומר לו איך יכול לעשות דבר זה, ולפי שאין ענין זה מפורש בכתוב אלא מדיוק הכתוב לא מצא יואב לחלוק עם דוד. או אפשר שחשב כשראה דבר מלך חזק עליו אמר אולי שיש לו טעם נכמס וחש

על עצמו ממרוד במלכות ולעולם לא מנאם אחד אחד, ובוזה אין קושיא גם כן על כל איש ישראל שלא פקחו על נפשם כי הם לא נמנו אחד אחד ודבר זה שצריך למנותם על ידי סיבה אין עליהם מוטל לדעת אם יש סיבה למלך ולא בדקו אחריו לחזקת כשרותו, נמצינו אומרים כללו של דבר מספר בני ישראל נחלק לגי' דינים, האחד הוא מספר שהיה אחר העגל זה היה לצורך גם הוצרך לתת מחצית השקל לצד שהיו חייבים כנזכר, ב' כל שיש צורך במספרם אין צריך למנותם על ידי שקלים אלא אפילו בחרסית אדמה וזה מעשה שאול, ג' כל שאין צורך למנותם אין למנותם אפילו על ידי חרסית וזו היתה טעותו של דוד שהטעהו ה' על שגיונו ועל ידי נתינת מחצית השקל מותר כי זה מונע הנגף הבאה מהמספר. ואם תאמר למה הוצרך דוד למספר ולא הספיק לו מנין שקלי בני ישראל המביאים מדי שנה בשנה, יש לומר שאין הוכחה מהשקלים כי יואב לא הביא אלא מספר האנשים שולפי חרב והשקלים מביאים הכל ואפילו הקטנים כאומרים (שקלים פ"א מ"ג) אדם שוקל על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי אשתו וכו', ולזה רצה לדעת מספר אנשי המלחמה ודבר זה לא ידענו ממחצית השקל המובא בית ה' :

{יג} זה יתנו וגו'. רז"ל אמרו (תנחומא) לקח כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראהו למשה, וקשה והלא יותר תהיה נשגת הידיעה באמירה כשיאמר לו המשקל בפ רוש ממה ש כ ר בתבנת אש כי השערת שיעור הדטות לא תחקק בציור לשער אליה אלא בסמיכות, ונראה בהעיר למה נתרצה ה' במחצית השקל לבד ולפחות היה לו לומר שקל שלם, גם למה יצו ה' לבל יוסיף העשיר ולבל יגרע העני ממחצית השקל, ולתת טעם לבי הערות נתכוין ה' ואמר לו **זה יתנו** דע כי אין עיקר הענין הוא הנגלה אלא הנסתר שזה בא בדמיונו, וכבר כתבנו בכמה מקומות כי שכינתו יתברך שהיא בחינת כסא כבודו יתברך על ידי מעשה בני ישראל יסובבו הפרדה, והוא אומר (ישעי' נ) ובפשעיתכם שולחה אמכם, גם אומר (משלי ט"ז) ונרגן מפריד אלוף, ועל ידי מעשה העגל שהוא כנגד כל התורה כולה יסובבו הפרדת השכינה בשורשי בחינת כל נשמות ישראל, לזה צוה ה' שיתנו מחצית השקל שהוא סימן למה שהפרידו הם במעשיהם לשוב ליחדם יחד, ולהכרת הדבר הראהו כמין מטבע של אש מתחת כסא כבודו כי שם בחינת שורשי נשמות בני ישראל ואמר לו **זה יתנו** פירוש יחזור לתת סוד מחצית השקל שהפריד והוא זה יסוד וסוד הדבר ולזה יכוין כל נותן ורחמנא לבא בעי לכוין אל המכוון ליחד הנפרד והנחלק, ולזה גמר אומר **את תרומת ה'** והוא מה שרמזנו במחצית השקל כי מתכנית בחינה זו בשם תרומת ה', ומעתה אם ירבה העשיר הנה הוא מפסיד הכוונה שהיא העיקר לזה צוה ואמר **העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט** והטעם **לתת את תרומת ה'** כנזכר שאם ירבה או ימעיט אין רישום תרומת ה' ניכר, ולטעם זה הקדים הכתוב זכרון השיעור ואחר כך זכרון הנתינה שהיה לו להקדים זכרון הנתינה ואח"כ שיעורה אלא נתכוין לתת טעם הקצבה למה קצב מחצית השקל ואמר **לתת וגו'** כמו שפירשנו, ואולי כי רמז גם כן שאין הקצבה שוה אלא בבחינת הקצבה אבל בבחינת הכוונה מן הנמנע כי ישוה כל ישראל בכוונת הלב שכל אחד כפי בחינת חיבתו בקונו יעשה הדבר בחשק גדול והבן, ולזה סמך מצות ההשוואה לא ירבה העשיר ולא ימעיט העני ממחצית השקל, אבל בבחינת הכוונה אין מציאות להשוות הלבבות :

ובדרך רמז תתבאר על זה הדרך כי בא הכתוב לגלות נסתרות לה' אשר יעשה בעולמו דבר שכל רואה יתמה בהלקח איש צדיק ישר קודם זמנו יחצו ימיו כמשפט המתחייב לאנשי דמים ומרמה ויבהלו רעיוני האדם לחשוב אחד מבי דרכים או יכחיש ב"מ אושר הצדיקים כי אין טוב בעמל האלהי או יחשוב כי

זה האיש מצפוני אינו כנגלה ממנו והורעה חזקתו לטוב, אשר על כן אמר ה' כי **תשא את ראש בני ישראל** פירוש אם תראה שישתלק ראש בני ישראל בלא עת ולא יעלה בכלל כעלות גדיש בעתו הטעם הוא **לפקודיהם** על דרך אומרם ז"ל (שהש"ר פ"א) בפי' אשכול הכופר דודי לי ואמרו ז"ל איש שהכל בו הוא כופר נפשם של ישראל, והוא אומרו **לפקודיהם** לשון חסרון על דרך אומרם (במדבר ל"א מ"ט) ולא נפקד ממנו איש כי לצד חסרון ישראל שנתחייבו לזה אני נוטל את ראשם בעדם לכופר נפשם שלא ימותו כל ישראל, ויתבאר גם כן **לפקודיהם** על דרך אומרם בזוהר (ז"ח) בפסוק כל העובר על הפקודים כל העובר על המצות לומר כי טעם החסרון הוא לצד עוברם על מצות ה', ומעתה לא יחשוב אדם רע לא על המסלק למה ולא על המסתלק כי נסתרו בלתי הגון :

ואמר ה' כי לצד שהדור הוא הגורם לילקח הצדיק לזה צריך לתת כל איש ישראל כופר נפש הצדיק שמת בעדו, והוא אומרו ונתנו איש כופר נפשו של המסתלק או גם כן של הנשארים שירגישו בפטירת הצדיק שנלכד בשחיתותם וכל אחד ישכיל כי חייב מיתה לשמים ויתקן מעשיו, והוא מה שמפורש בדברי קבלה (ישעי' כ"ז) מפני הרעה נאסף הצדיק פירוש אם הסובבים דבר הרגישו החסרונם ותקנו מעשיהם שלא תבא, ואם לא הרגישו כדי שלא יהיה בתוך הרעה שתבא אחריו, ולזה צוה ה' כאן ונתנו איש וגו', ואומרו בפקוד אותם פירוש לא יאחרו נתינת הכופר אלא תכף ומיד בפקוד אותם במעשה זה שנטל ראשם כל אחד יתקן מעוותו, ואומרו ולא יהיה בהם וגו' הא למדת שאם לא יעשו כנזכר יהיה בהם וגו', ואמר בפקוד אותם רמז כי לא יאחר העונש אלא תכף לפקידה, וכן תמצא שבכל עת שישתלק הצדיק רעה הבאה אחריו היא סמוכה לפטירתו כמאמרם ז"ל (סנהדרין ק"ג:) וכמו שראינו בעינינו בדורות הללו, ואומרו זה יתנו כאן פירש הכתוב מה הוא כופר נפש שצוה לתת ואמר זה יתנו יכוין אל ספר התורה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, גם אמרו ז"ל כי הקב"ה לפניו כל היום מונח ס"ת כמשפטו אשר צוה למלך ישראל (דברי י"ז מ"ט) והיתה עמו וגו', והוא מה שהראהו באצבע זה יתנו וסתמו כפירושו שעל המונח לפניו תמיד צוה ה' ובאמצעות מה שילמדו בתורה היא מגינה ומכפרת עון ומרבה זכיות כאומרם (מנחות ק"י) ותלמוד תורה כנגד הכל ואפילו היו ביד האדם עבירות רבות זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם כאילו הקריב כל הקרבנות המכפרים, והוא אומרו כל העובר על הפקודים שהם המצות זה יהיו לו לתיקון כל דבר, ונמשך גם כן אומרו כל העובר עם שלמטה לומר תיקון למי שאינו בן תורה במה יתן כופר נפשו כי הוא בור ריק אין בו מים, לזה אמר כל העובר וגו' יתן מחצית השקל כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה (סוטה כ"א.) ורבים כהם אשר יחצון כספם לעמלי תורה, ואומרו בשקל הקדש פירוש בעד שקל הקודש שהוא התורה, או ירצה שבזה ישוה הוא לנותן אמרי ספר כאומרו (קהלת ז') בצל החכמה בצל הכסף, עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (בכורות ה') שקל הקודש כפול היה, ובא להודיע כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו לא שיתנכה מחלק הלומד ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכר לא כן הוא כי שקל הקודש כפול היה ונמצא כל אחד בידו שקל שלם והבן, ואומרו עשרים גרה וגו' רמז לבי' עשירות שבשכינה, כסא ה', והמלך היושב על הכסא והבן, והנה באמצעות הלומד והעושה יתכוין הדבר ליחוד הבחינות, ורשם באומרו מחצית השקל תרומה לה' כי היא זאת שכינת אל חי והיא הנפגמת במעשה ישראל ומתיחדת בתורה ומעשים, ומעתה הגם כי שנים עשו הדבר כל אחד יטול כנגד השנים כידוע הטעם, ואומרו העשיר לא ירבה פירוש כי הנותן מחצית שקלו בעולם הזה לא יראה בעיניו שהוא דבר מרובה וירע בעיניו לחלק מחציתו, ואמר והדל לא ימעיט פירוש לצד היותו דל ונכסיו מצומצמים לא ימעיט, וטעם ב' אמר לתת את

תרומת ה' לכפר על נפשותיכם ובערך המוצג יוקטן כל הניתן בעדו, וכאן יש ב' השגות יקרות, א' שבזה יתן תרומת ה' ויחוד קוב"ה ואין ערך לדבר הלז, ועוד לכפר בעד הנפש אשר בעדה יתן אדם עור בעד עור וגוי' (איוב ב') :

ואומרו כל העובר וגוי' מבן עשרים שנה כאן הודיע סוד מה שלא חייבה התורה לאדם אלא עד שהוא בן עשרים שהוא לטעם עד שיגיע לגדר זה שתהיה נפשו שלימה מהשגת המושכל מההדרגות הרוחניים האלהיים אשר נפש ישראל משם הוא ולזמן הנזכר תשיג, והוא סוד אומרו (תהלים ב') ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך, ועיין בדברי הזוהר (משפטים צ"ח). ויש טעם נכבד למה לא יענש אדם עד גבול זה כי הוא לצד שעדיין לא שלימה דעתו בהכרת המושכל ובהשכלת הידיעה ובתגבורת המספיק להערכת מלחמה לשבור כח המסית ולנצח תאות הטבעיות ולהשכיל ברצון הנפש ולהבחין את אשר ידבר בלבו אם לאושר ובהיותו בן כ' הנה הוא שלם בדעתו להחזיק מגן וצנה בתגבורת השכל וההבחנה והבחירה בדרך החיים והבן :

{ית} ונתת שמה מים. נראה שאין חיוב לעשות הדבר על ידי משה אלא הוא הדין זה יכול לתת מים בכיור וכשם שאמר בתחלת הפסוק ועשית כיור וגוי' שאין הכוונה שיעשה הוא :

{יט} את ידיהם ואת רגליהם. לא היה צריך לומר אלא ידיהם ורגליהם, אלא נתכוון לומר שאין רחיצה לידיים בלא רגלים ולא לרגלים בלא ידיים, לזה אמר **את** פירוש עם ידיהם רגליהם ועם רגליהם ידיהם והם דברי רז"ל בזבחים (י"ט): שצריך לקדש ידים ורגלים כאחד :

{כא} חק עולם. אפילו עלה מבית הטבילה שנטהר מטומאה חמורה חוקה חקק ה', ולזה הוצרך לומר פעם ב'.

ולא ימותו הא אם לא רחצו הגם שעלו מטבילה הרי הם במיתה ולא תועיל טבילה :

{כג} ואתה קח לך. פשט הכתוב הוא שיקח הוא משלו שמן המשחה, לזה אמר **ואתה** פירוש כי מצוה זו אתה תעשנה ואינו כשאר מצות שאני מצוץ לנוכח וכוונתי שהזולת יעשה, והגם שכלל הכתוב השמן והסממנים בנדבת רבים דכתיב (לעיל כ"ה ג') וזאת התרומה וגוי' בשמים לשמן המשחה וגוי', כאן גילה לו ה' כי יחפוץ בשל משה בפרטים אלו :

עוד יתבאר ע"פ מה דתניא בכריתות (כריתות ה') שמן שעשה משה בו שלקו וכו' בו נמשחו כהנים ז' ימים וכו' וכולו קיים לעתיד ע"כ, הא למדת שלא נעשה שמן המשחה זולתו, וכן כתב רמב"ם בפ"א מהלכות כלי המקדש שמעולם לא נעשה שמן אחר זולת מה שעשה משה, והוא אומרו **ואתה קח לך** אתה תעשה ולא זולתך ורמז באומרו **קח לך** על פי דבריהם שאמרו (ילקוט תשס"ד) שעתידי משה לעמוד לשרת לעתיד לבא, והגם שבפרשת הקטורת נאמר (פסוק ל"ד) קח לך שם לא נאמר ואתה :

וקנמון בשם מחציתו. רז"ל אמרו (כריתות ה') מחצית הבאתו נמצאת אומר שצריך להביא ת"ק, והקשו בגמרא ודלמא קנמן בשם ר"ן כקנה בשם, ומתרץ אם כן לכתוב קרא קנמן בשם וקנה בשם מחצה ומחצה ר"ן ע"כ, ואפשר לנו לתרץ עוד

שאם כן לא היה צריך לומר מחיצתו כי אני יודע שר"ן הם מחצית הת"ק אבל אי אמרינן מחציתו של קנמן בא לומר ששוקלים אותו ב' פעמים, ומה שראיתי לראב"ע שכתב שאין מנהג הישמעאלי להוסיף אפילו כגרגיר חרדל במשקל, אין זה אמת, שעל כל פנים צריך הכרת ההכרעה ואף במשקלי הזהב הגם שמתחכמין לשקול בעיון כף כנגד חברתה בלא הכרעה אף על פי כן כשיצטרף ב' משקלים יוכר ההכרע ביותר, וטעם שהש"ס לא בחר לתרץ כדברינו, כי יש לומר לעולם ר"ן לבד הוא אומר ואומרו **מחציתו** שיביא קכ"ה לבד וקכ"ה לבד :

[לב] קודש הוא. פירוש תכונתו, ואפילו יעשהו מחולין, והעושה במתכונתו כמעלה עולה וחטאת לעצמו, ואם עשאו להתלמד בו או על מנת ליתנו לציבור מותר כן אמרו בכריתות (ה"ה), עוד נראה אומרו **קדש הוא קודש יהיה** על זה הדרך קודש הוא זה שמן שעשה משה שקדושתו יתירה שהסך ממנו חייב כרת וכמו שאמר בסמוך ואשר יתן ממנו ואמרו בכריתות ממנו פירוש משמן שעשה משה ולא משמן המשחה זולתו, ואומרו **קדש יהיה לכם** זה שמן דורות שאינו שוה לקדושתו של שמן משה ואין חייב אלא הרוקח כמוהו, ותיבת ממנו לבד לא תספיק שזולתה הייתי אומר עד שימשחנו כולו, ורז"ל (שם ה') דרשו מפסוק זה שצריך לעשותה במקום קודש, ולדבריהם היה לו לומר כן במצותו לא באזהרת לא תעשו כמוהו, ודבריהם ז"ל אינם אלא אסמכתא להלכות שבידם ודברינו הם פשוט הכתוב :

[לה] ממולח טהור. נראה כי פירוש טהור הוא שלא יראה בו ערבוב גוונים כי לצד שיש בו אחד עשר סממנים יתרבו הגוונים והגם שיערבם יחד לצד ריבוי הסממנים וריבוי הכמות שלש מאות וס"ח מניס תשאר איזה פינה בו שאין הגוון שוה בה והגם שיהיה שוה אף על פי כן כשידקדק בחוש דקות הראות ישכיל כי איננו גוון אחד ואינו קרוי מציאות זה טהור, לזה אמרו **ממולח טהור** פירוש זך שיראה גוון אחד ממש באמצעות התערובת מעשה אומן ובאמצעות היותה דקה ביותר :

[לו] והקטרת אשר תעשה. יתבאר על פי דבריהם ז"ל (שם ו') שאמרו חכמים כל יום מתקן במתכונתה והיה מכנים, והוא אומרו **והקטרת אשר תעשה** פירוש כל מה שישנו בהכשר מעשה בית ה' במתכונתה לא תעשו הא למדת המפטם חצי מנה חייב כרת :

לא תעשו. פירוש אפילו שלא להריח אסור בלאו אבל בכרת דוקא להריח, ולזה לא רשם תנאי להריח בפסוק זה אלא בפסוק שהזכיר בו עונש כרת :

שמות פרק-לא

[ב] ראה קראתי בשם. אולי שיכוין לומר שיראו רמז הענין בשמו ושם אבותיו, **בצלאל** שעשה צל לאל, **בן אורי** שעשה מקום לאשר אור לו, **בן חור** שעשה ישראל בני חורין מעון העגל כאומרם ז"ל (שמו"ר פנ"א) בפסוק משכן העדות עדות לכל

שנמחל להם עון העגל הרי שנרשם בו הדבר בשמו ושם אבותיו. ובוזה יבא על נכון אומרו **ואמלא** בתוסי' וא"ו לומר מלבד זו עוד אני מוסיף בו מלאי מהחכמה, ואומרו **בחכמה** ולא אמר חכמה, ואולי שיכוין על פי דבריהם ז"ל (ברכות נ"ה). בפסוק (דניאל ב') יהב חכמתא לחכימין שאין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה וכו', והוא אומרו **ואמלא** וגו' בחכמה שיש בו אוסיף למלאותו יותר וכן בתבונה וגו' :

[יא] לקדש. פירוש לפי שכל המעשים הרשומים בפרשה לא נאסר מעשיהם להדיוט זולת ב' דברים אלו שהם שמן המשחה וקטורת הסמים לזה דקדק לומר בהם **לקודש** לומר אותם שתכונת מעשיהם מיוחדים לקודש והקדושה חלה על מתכונת הדבר לצד תכונתו לבד מה שאין כן בכל המעשים שבעולם שכל שלא קרא עליו קודש אינו קודש :

[יב] ויאמר ה' וגו'. צריך לדעת למה שינה לומר כאן **ויאמר**, וראיתי במכילתא שאמרו ויאמר ה' למשה לאמר לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח, וצריך לדעת מה נשתנה פסוק זה לדרוש בו כן ויותר היה נכון לומר הדברים בוידבר האמור ראשון בתורה, ואולי שהרגישו מקושיתנו ואמרו כי ויאמר לשון מעלה על דרך אומרו (ישע"י ג') אמרו צדיק כי טוב ומה היא המעלה שאמר ה' אליו בלא אמצעי, ובסמוך יתבאר הטעם באופן אחר :

[יג] ואתה דבר וגו'. צריך לדעת אומרו **ואתה** מה שאינו רגיל לומר בשאר מצות, גם תוספת וא"ו, עוד למה כפל לומר **דבר אל בני ישראל לאמר**, והגם שפירשתי בתחלת פרשת תרומה כי צריך לומר דבר ולא תספיק לאמר לבד, כאן הוסיף לומר תיבת לאמר פ"ב מלבד לאמר ראשונה, עוד צריך לדעת אומרו **אך**, ואומרו **שבתותי** לשון רבים, ורבותינו ז"ל דרשו בפרק כלל גדול (ס"ט). שבא ליתן שמירה אחת לשבתות הרבה יע"ש, ובמקום אחר (מכ. לתא) דרשו שבתותי להביא דברים שהם משום שבות, ונראה לפרש הכתוב וקודם נעמוד על כוונת תיבת אך את שבתותי ונעלה דרך שם להשכיל אומרו ואתה ותוספת לאמר, ויתבאר על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קכ"ט). שמחללים את השבת לצורכי חולה שיש בו סכנה ולכל פקוח נפש וכדומה, והוא מה שרמז באומרו **אך את שבתותי** פירוש יש מציאות שאין לך לשמור שבת, ודקדק באומרו **את שבתותי** לכלול כל הנקרא שבת בין שבת בראשית בין יום הכיפורים בין שאר מועדות למלאכות האסורות בהם, גם לרבות אפילו שבת אחר שבת אם עדיין הוא מסוכן לא יאמר אדם כבר חללתי עליו שבת אחת אלא הרי הוא בהיתר עד שיצא מהסכנה. עוד נתכוון לרמוז ענין אחד שהעלו רבותינו ז"ל (יומא פ"ד:) (האחרונים) והוא שאם אמדוהו לחולה שיש בו סכנה שצריך לעשות לו רפואה ידועה שיש בה מלאכת שבת ח' ימים אין אומרים שלא לחלל אלא שבת אחד אלא יעשה מיד אף על פי שמחללין ב' שבתות ע"כ, והוא אומרו **אך את שבתותי** :

עוד ירמוז באומרו **את שבתותי** לתת טעם למיעוט למה אני אומר לך שתחלל שבת על החולה אין זה קרוי חילול אדרבה זה קרוי שמירת שבת חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה, ושיעור הכתוב כפי זה הוא על זה הדרך שמרו שבתות הרבה על ידי שתעשה מיעוט שמירה בהם ומציאות הדבר הוא לחלל שבת על החולה שבוזה אתה מחלל שבת אחד לשמור שבתות הרבה, ואין אומרים בזה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, כי דוקא בעובר עבירה ומחלל שבת בידו כאותה שאמרו (שבת ד') הדביק פת בתנור שחלל שבת וחייב מיתה על זה אין אומרים לו חטא כו' אבל חולה אמרה תורה חלל אפילו דוד מלך ישראל

אם יזדמן הדבר לידו יחלל והנמנע מהדבר אין זה אלא מזלזל במצות האל ח"ו, וגמר אומר **כי אות היא ביני וביניכם** פירוש ואם כן אם אין שומר אין שבת, ואומרו **לדעת** כאן נתחכם ה' להודיע שקדושת נפש ישראל גדולה מקדושת שבת שזה נדחה מפני זה ודבר פשוט הוא שהקטן הוא הנדחה מפני הגדול, והוא אומרו **לדעת** פירוש בזה אתה יודע כי אני ה' מקדשכם יתגדל ויתקדש שמו יתברך :

ורש"י ז"ל פירש אך למעט מלאכת המשכן שלא תהיה בשבת, ודבריו אמת אלא שמשמעות המיעוט הוא בשבת לא חוץ ממנו, גם מנין יעלה על הדעת שיעשו מלאכת המשכן בשבת שהוצרך למעט, ואין כוונתנו בפירוש זה להקשות ולהשיג על הפירושים ובפרט דברי רש"י המקודשים ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ולדרכנו נשכיל לדעת כוונת ה' באומרו **ואתה דבר** וגו' שהכוונה היא לצד שרמז ה' מיעוט אחד בשמירת שבת ומיעוט זה לא נודע מעשהו מה יגיד ואל משה אמר בעל פה תבונתו ולא בכתב מפרש כי תורתנו שתתעלה דבריה מזוקקים ואותיותיה ספורות וכל אות ואות מגדת הלכות ונפלאות כאשר יסד בה האדון בחכמה רבה בשבעים פנים וארבעה אופנים ול"א נתיבות וכל נתיב בכמה שבילין, וצא ולמד מאמרם ז"ל (במד"ר פי"ט) בפסוק שלשת אלפים וגו' והכל במקרא מועט, אלא שיש לך לדעת שיש דרשות ודקדוקים בתורה שהם חובת כל אדם נברא להכירם והם דברים שיש בהם הלכות ויש שאין בהם חובת כל אדם, ואל יקח לבד לדבר לפני האלהים למה יעשה כה לעבדיו להעלים מהם תעלומות חכמה ולא הודיע כל דבר בכתב מפרש, הנה תשובתך לנוכח עיניך כי הם דברים שלא יכילם ספר, וצא ולמד מאמר קדמונינו (אבדר"ן פכ"ה) שהיו אומרים אם יהיו הרקיעים גוילים כו' אינו מספיק לכתוב מה שלמד מרבו ולא חסר ממנו טפה מהים וכן תלמידו אמר עליו, והכל רמוז יושר במקרא גדול אדונינו ורב תבונות אשר כתב מקרא מועט ובו השמיע מה שאין כח בנבראים לכתוב מיום ברוא אלהים אדם על הארץ עד סוף כל הדורות והכל נמסר למשה בסיני, ולזה לצד שאמר בכתב מיעוט בשמירת שבת ובעל פה נאמר למשה כוונת המיעוט והיא תורה שבעל פה לזה צוה ה' למשה לומר לישראל כוונת הדברים אשר הודיעו להשמיעם לכל עם ישראל כי דבר זה הוא חובה להשמיע לכל, והוא אומרו **ואתה** פירוש מלבד המכתב תוסיף אתה לדבר להם בעל פה כוונת המאמר הסתום שהוא מה שממעיט בשמירת השבתות :

וזה הוא אומרו **דבר אל בני ישראל לאמר** פירוש דבר להם כוונת המאמר מה שפירשתי לך בו כי המאמר עצמו כבר אמר לאמר ולא בא אלא על אמירת הפירוש הנאמר לו בעל פה כנזכר כי הוא זה מהדברים שהם חובת אדם לשמוע, ועל פי דרך זה יש לנו להתהלך באורחות חיים בכל התורה אשר יאמר הכתוב **לאמר** וחזר לומר **דבר אל בני ישראל** אחת לדברים שבכתב ואחת לדברים שבעל פה הצריכין להלכות אשר יעשה אותם האדם והגם שפירשנו באופן אחר אלו ואלו דברי אלהים חיים :

עוד נראה לפרש אומרו **ואתה** וגו' על דרך מה שאמרו במסכת שבת (י"ג) בפסוק לדעת כי אני ה' וגו' שאמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי כו' מכאן שהנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, והטעם כדי להחזיק לו טובה וחינות והקשו מקירון פני משה ואמרו כי של משה עבידא לאגלויי כו' ע"כ, והוא אומרו **ואתה דבר** פירוש לא תקח שיעור מעצמך כשיתגלה לך מתנת קרנות הוד ולא הודעתך תאמר כן הדברים במתנת שבת שאני נותן לישראל ולא תגלה לא כן הוא אלא דבר וגו' ולא תקח המשפט ממך, והטעם הוא שאתה עתיד לדעת אבל ישראל לא עבידא לאגלויי שידעו שיש להם, ואומרו **אות היא** פירוש ואל תאמר

והלא גם שבת עבידא לאגלויי וידעו מעצמן שיש להם בו מנוחה ועונג גם התכוננות לגוף לבל יחלה מיגיעות הטרדה וכמה פרטי הטובות, לזה אמר **כי אות היא** פירוש כל המנוחה והעונג הנרגש לישראל ביום השבת אינו אלא אות היא ביני וגוי פירוש סימן לטובה הגנוזה והיא בחינת עולם שכולו שבת והוא מושלל ההשגה זולת על ידי מצות שבת והיא נשמה יתירה הבאה ממנו והבן כי הוא סוד עתיק, ואם כן לא עבידא לאגלויי לזה **דבר וגוי לדעת** וגוי כי צריך להודיע מעלת המתנה לאחזוקי עליה טובה ולברך לנותן ברוך הוא אשר מקדשם בקדושת שבת להשיג האושר המופלג והמופלא :

[יד] ושמרתם את השבת. צריך לדעת למה חזר לצוות על שמירת שבת ולתת טעם חדש כי קודש, ונראה כי לפי שקדם להתיר חילול שבת לחולה כמו שפירשנו בפסוק שלפני זה וחש שיטעה הטועה כי לגבי חולה זה נעשה שבת חול ויש לחללו אפילו לפרטי הרפואה שאין בהם פיקוח נפש תלמוד לומר **ושמרתם את השבת כי קודש הוא** פירוש בקדושתה עומדת לכל שאר הפרטים שאין בהם פיקוח נפש. עוד יתבאר על פי מה שאמרו ז"ל (מנחות ס"ד.) אמדוהו לבי גרוגרות וכו' והיו ב' עוקצים א' יש בו ב' גרוגרות ואחד יש בו ג' לא יכרתו אלא עוקץ שיש בו ב' ולא שיש בו ג' ע"כ, והנה בבחינת המעשה אשר יעשה האדם אחד הוא בין אם יכרות בעל ב' או בעל ג' אבל בערך מעשה הנעשה בשבת ישתנה היות כריתת ב' לכריתת ג', והוא אומרו **ושמרתם את השבת** פירוש שלא יהיה נעשה בה דבר מלאכה שאין צורך בו לאותו חולה **כי קודש היא** תלה הדבר בשבת ואם כן כשיכרתו עוקץ שיש בו ג' ואינו צריך אלא לבי נמצאת שבת מחוללת בערך הג' וזה היא חילול קדושתה כי גם בערך חולה זה שיש בו סכנה עומדת שבת בקדושתה :

מחלליה מות יומת. אמר מחלליה לשון רבים וגמר אומר בלשון יחיד, יתבאר על פי מה שפירשנו כי יש מחלל באופן הנזכר שהותר לכרות עוקץ של ב' תאנים לחולה וכרת בעל ג', ויש שכרת ללא צורך ושניהם נקראים מחללים אבל אינו חייב מיתה אלא אחד מהם אבל הכורת לרפואת מסוכן שכרת במקום של שנים של שלש והואיל ועיקר המלאכה ברשות נעשית אינו בן מות, ולפי פשט הכתוב ירצה **מחלליה** בין עושה בפני עדים ואחר ההתראה בין עושה בינו לבין עצמו א' מהם שהוא העושה בפני עדים והותרה הוא שימות אבל הב' לא יומת אלא **ונכרתה** וגוי במשפט אל עליון :

עוד ירצה ע"פ דבריהם ז"ל (שבת ק"ו.) ישב האחד על הפתח ולא מלאהו וישב הב' ומלאהו השני חייב, והוא אומרו **מחלליה** פירוש לצד שלא היתה מלאכה זו נעשית אלא באמצעות שנים אלו שהרי זולת הראשון לא היה ניצוד ונמצאו ב' חללוה, והוא אומרו **מחלליה מות יומת** א' מהם לבד הוא שחייב. עוד יתבאר על פי מה שאמרו ז"ל (ביצה ל"ד.) וזה לשונם אחד מהם מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדירה ואחד מביא את המים מסיק בגמרא שאם מביא האור היה לבסוף הוא חייב וכולן פטורים, והוא אומרו **מחלליה** אחד מהם הוא שחייב מיתה וכולן פטורים :

מות יומת. כבר פירשתי בפרשת משפטים (כ"א י"ב) טעם הכפל, כי זה האיש בן מות הוא לשמים ומרשה ה' התחתונים להמית בן מות זה, ולשלול בן מות אחר שלא יהיה דינו מסור לבריות אלא לשמים, והוא מה שהזכיר בסמוך **כל העושה בה מלאכה ונכרתה** וגוי :

כי כל העושה. פירוש טעם שזכרתי לך לשון יחיד במחלליה לא יחשוב החושב שהמחלל האחר שאינו בעדים וגוי אין לו עונש מיתה כל עיקר אלא הוא כעובר על לאו ועשה של קדושת שבת לא כן הוא אלא כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ואפילו בלא עדים והתראה, ומעתה מה שמיעט הכתוב באומרו לשון יחיד אינו אלא לענין עשות משפט בבית דין של מטה, ולפי מה שפירשתי בפסוק **מחלליה** כי מה שמיעט הכתוב באומרו לשון יחיד הוא מי שכרת עוקץ שיש בו ג' לחולה שאינו צריך אלא ב' שאפילו היה בהתראה ועדים פטור, הוצרך לומר כי **כל העושה** וגוי שלא תחשוב במשמעות המיעוט שבא על העושה במזיד בלא עדים כנז' ואין בו עונש תלמוד לומר **כי וגוי** :

[טו] ששת ימים וגוי. צריך לדעת למה הוצרך לצוות עוד לזה, עוד למה אמר **יעשה** ולא אמר תעשה כסדר שדבר בו פעמים רבות, עוד למה שינה כאן להזכירו בשם **יום השביעי** ועד עתה לא הזכירו אלא בשם שבת, ועוד רואני שגמר אומר להזכירו בשינוי השם **כל העושה מלאכה ביום השבת**, גם לא היה צריך לומר אלא כי כל העושה בו, ואולי שרמז הכתוב כאן מה שאמרו במסכת שבת דף ס"ט תנו רבנן היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד, והעמידוהו בש"ס שבכל יום עושה פרנסת אותו יום ואפילו בשבת, והקשו אם כן במה מנכר ותרצו בקדושה ואבדלתא, וכתבו התוס' שלא יהלך ביום שבת וטעם שלא אמר בש"ס מנכר בהליכה משום שאין זה היכר בשבת אי נמי שאפילו ביום שמשמר הולך, והנה לדרך הראשון יתבאר הכתוב על זה הדרך **ששת ימים** וגוי הכתוב מדבר במי שהיה במדבר או בים ואינו יודע מה יום מימים ואמר **ששת ימים יעשה** וגוי פירוש יעשה בהם התר מלאכה לעשות דבר המוכרח שהוא פרנסת אותו יום, ולזה לא אמר תעשה אלא **יעשה** פירוש יכול הוא לעשות לחיות נפש, ו**ביום השביעי** פירוש לחשבוננו, **שבת שבתון** פירוש אינו כפי האמת שבת אלא לענין שבתון כאמור במצות השמיטה דכתיב (ויקרא כ"ה ד') שבת שבתון יהיה לארץ שלא יעשה מלאכה בארץ גם ביום השביעי לחשבוננו יעשה בו שביתה שלא תהיה בו הליכה, ואומרו **קודש לה'** שצריך לקדשו בקידוש והבדלה כאילו הוא יום שבת, ולדרך שפירשו שאין הפרש בין יום השביעי לשאר ששת ימים אלא לענין קידוש והבדלה יתבאר על זה הדרך **שבת שבתון** לענין קודש לה' פירוש לקדשו וגוי, ואומרו **כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת** דקדק לומר ביום השבת לשלול יום השביעי שבו מדבר הכתוב שהוא שביעי לחשבון יום זכרונו שאם עבר על מה שצריך להזהר בו אינו חייב, הגם שיעשה בו מלאכה שאינה צריכה הרי זה פטור הגם שמקדשו בחזקת יום שבת :

[טז] ושמרו בני ישראל וגו. צריך לדעת למה הוסיף עוד שמירה אחרת, עוד צריך לדעת כוונת אומרו **לעשות את השבת**, ורבותינו ז"ל דרשו מה שדרשו, ואולי כי בא לצוות שישמרו לבל יבואו לידי מכשול טעות היום כדי לעשות את יום השבת לאמיתו, והוא אומרו **ושמרו בני ישראל את השבת** כדי לעשות את השבת הידוע שלא יבא לידי טעות, והגם שיקדש יום שביעי כנז' בסמוך זה אינו יום השבת כפי האמת. או ירמוז לפי מה שפירשנו בפסוק שלפני זה שיצו ה' למי שאבדה לו ידיעת היום שימנה ו' ימים ומשמר הז' לזה בא לתת טעם ואמר **ושמרו בני ישראל את השבת** שהוא יום שמקדש. למנינו, והטעם הוא **לעשות את השבת** האמיתי כדי שלא יפקע מזכרונו מצות יום המקודש, וטעם שהזכיר יום ז' בשם שבת לא חש עליך לטעות ממה שגמר אומר לעשות את השבת הרי זה מראה באצבע כי שבת ראשון הוא שבת אשר עושה לחשבוננו :

עוד ירצה על דרך אומרו (בראשית ל"ז י"א) ואביו שמר את הדבר פירוש ממתין ומצפה מתי יבא, והכונה בזה לצוות שלא יהיה השבת כדבר טורח לצד מניעת מלאכת הרצון ומצוא החפץ אלא צריכין לשמוח בו בשלימות הרצון וחפץ בדבר ותמיד יהיה ממתין ומצפה מתי יבא, ואומרו **לעשות את השבת** לשלול הכוונה כחפץ מצות השבת למרגוע הגוף ולעונג אשר יתענג אלא לצד עשית מצות השבת ולא לתכלית המורגשות :

עוד ירצה על דרך אומרו ז"ל (יומא פ"א) שצריך להוסיף מחול על הקודש ולא לימנע ממלאכה אחר שיגיע ויתנוצץ יום השבת אלא צריך להכין עצמו בקדושת שבת ויצא כחתן לקראת כלה ויהיה יושב ומשמר עד שיגיע השבת לעשותו פירוש לקיים מעשים הצריכין בו. עוד ירצה באומרו **לעשות את השבת** כי מה שמוסיף מחול על הקדש יסכים ה' לקרותו שבת ונמצא זה האיש עושה שבת ממש כי שעות מיום ו' וגם שעות מיום א' שהם חול בני ישראל עושים אותם שבת :

עוד ירצה על דרך אומרו ז"ל (ב"ר פ"א) אמרה שבת לפני הקב"ה לכלם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר לה הרי ישראל וכו' ע"כ, הנה כי השבת חסר פרט א' מפרטי השלימות ותיקונו הוא על ידי שישמרוהו ישראל, והוא אומרו **ושמרו בני ישראל את השבת**, מה טעם **לעשות את השבת** לשון תיקון שבזה יתוקן מעשהו של שבת ונמצא לו בן זוג :

עוד ירצה שצריך לשמור את השבת לבל יהיה בו דבר חול בין ממנו בין מהזולת ולא יאמר אדם די לי במה שנשמור עצמו מחללו ואם יתחלל מהזולת מה בכך אלא צריך שיהיה שומר אותו לבל יתחלל כמו ששומר גנו ופרדסו ובכלל גדר זה שישתדל לשמור לבל יבא לידו דבר שוגג שיתחלל בו שבת על דרך אומרו ז"ל (שבת י"א.) לא יקרא לאור הנר וכל הסייגים והשמירות לבל יתחלל שבת אפילו במציאות שהוא פטור עליהם :

עוד ירצה לומר כי משונית שמירה זו מכל שאר שמירות המצוה כי שמירה זו נחשבת בגדר עשיה, והוא אומרו **ושמרו** וגו' **לעשות** הרי שלך לפניך שקורא לשמירה עשיה, ואולי כי הטעם הוא על פי דבריהם ז"ל שאמרו (קידושין ל"ט.) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה והעמידוהו בגמרא בבאה עבירה לידו ולא עבר ע"כ, וכמו כן ביום המקודש אין לך באה עבירה לידו של מלאכות כזה כי בכל עת מזדמנים לפניו מלאכות הרבה מהארבעים ותולדותיהם בפרטי המחובר ובפרטי הבישול ובפרטי מקח וממכר שהאדם רגיל בהם כל היום ומזדמנים באין מספר והוא נשמר מהם לזה יחשב להם כעושה מצוה :

עוד ירצה להיות שקדם וצוה על שמירת השבת תבא הסברא לומר שכל השומר שבת הנה הוא נוטל שכר שבת, לזה צוה ה' ואמר **ושמרו בני ישראל** פירוש דוקא בני ישראל הם שישנם בשמירת שבת ולא שום אומה ולשון, ולזה לא אמר ושמרתם שאז יהיה נשמע שבא לצוות על השמירה והוא בא לשלול חוץ מבני ישראל שלא ישמרו שבת, והוא מאמרם ז"ל (סנהדרין נ"ח.) גוי ששבת חייב מיתה שהרי מיעטם הכתוב ואזהרתם זו היא מיתתם :

עוד ירצה על זה הדרך **ושמרו בני ישראל את השבת** פירוש כשישמרו אפילו שבת אחת ולא דוקא אם ישמרו אלא גם אם יסכימו בדעתם לעשות מצות השבת, והוא אומרו **לעשות את השבת** מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו לדורותם, וכפי

זה איש ישראל ששמר אפילו שבת אחת ומת אין מנכין לו משכר העולה לו אם היה שומר לדורות עולם (מכילתא):

עוד ירצה לפי מה שהקדמנו בפסוק אך את שבתותי כי צוה ה' לחלל שבת בשביל פיקוח נפש כאן ביאר הכתוב כי לא נתמעט שבת בשמירה אלא בערך בני ישראל אבל בערך זולתם להחיות עכו"ם הגם שיהיה גר תושב ששומר שבע מצות ונסתכן סכנת מות לא יחלל ישראל שבת בשבילו (רמב"ם הל' שבת פ"ב), והוא אומרו **ושמרו בני ישראל** לבל ימות מהם **את השבת** פירוש לצד אזהרת שבת אלא יחללוהו או על זה הדרך שבת וישראל לפניך זה לחלל וזה למות תשמור ישראל ויתחלל השבת אבל עממין לא והטעם.

לעשות את השבת פירוש כלום מה טעם אני מתיר לך לחלל שבת עליו הוא **לעשות את השבת לדורותם** חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה אבל עכו"ם שאינם בני שבת לא:

או ירצה על זה הדרך אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל אפילו בערך כבוד שבת דוקא **לעשות** פירוש באדם שישנו בגדר עמוד לעשות אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשומרו הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים לא יחלל עליו שבת:

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (ר"ה ל"א.) שעולם הבא נקרא עולם שכולו שבת, ואמרו עוד (שמו"ר פכ"ה) שקול שבת כנגד כל התורה כולה, לזה אמר **ושמרו בני ישראל את השבת** והטעם **לעשות להם את השבת** פירוש העולם המתכנה בשם שבת שיהיו בו לדורי דורות, והוא אומרו **לדורותם** לשלול עולם הזה שאין האדם קיים בה לדורות, **ברית עולם** פירוש ברית כרותה לשומר שבת שינחל עולם עליון:

עוד יתבאר על פי דבריהם ז"ל (ביצה ט"ז.) שאמרו שביום שבת באה נשמה יתירה לישראל כרמוז באומרו **שבת וינפש**, והוא סוד הנעלם שלא גלהו ה' לאומות כאומרים ז"ל (שם) נשמה יתירה לא אודעינהו, והעירותי בצפוניו של דבר במה שהקשו בגמרא על הודעת שבת לאומות שאם לא אודעינהו לא לענשו עלה ואמרו שבת אודעינהו נשמה יתירה לא אודעינהו ע"כ, וקשה ולמה לא יבואו כטענה גם כן ויאמרו אם היה מודיעם נשמה יתירה היו מקבלין שבת ולא לענשו עליה, ונראה כי לזה נתחכמו רבותינו ז"ל ואמרו (שכת"י:) מתנה טובה וכו' פירוש כי אין דבר זה אלא בגדר מתנה אשר נתרצה ה' לתת לעמו ואינה שכר שיבואו בטענה האומות כנזכר כי אין דרך לומר למה לא נתת לנו מתנה גם אנחנו, עוד תמצא כי כבר קבלו ישראל עליהם שמירת שבת קודם נתינת נשמה יתירה, ומעתה ענוש יענשו כל האומות על השבת ועינינו רואות, וענין נשמה זו היתירה רמזו מקומה רבותינו באומרים מתנה טובה בבית גנזי וידוע הוא מקום הנקרא גנזי המלך שהוא בחינת עולם עליון ונשמה זו מחצבה שם היא ולזה תקרא שבת כאומרים ושבת שמה כשם העולם שממנו היא שנקרא עולם שכולו שבת (ר"ה ל"א.) ועולם זה אין בו עצבון ועליו לא בא כדבריהם בו אלא עונג ושמחה, ולזה צוה ה' להרחיק ביום שבת כל אותם בחינות החול המלאכה והעינוי כי באחת מהנה תגעל הנשמה משבת בקרב איש, ולזה תמצא שעיקר איסור אזהרת מלאכות שבת ביאר ה' שהם במחשבה כאומרים (ביצה י"ג.) מלאכת מחשבת אסרה תורה, ואפילו דבור של חול אסור (שבת קי"ג.) דכתיב (ישעי' נ"ח) ממצוא חפצך ודבר דבר, והכל לצד תוספת נשמה העליונה לעשות לפניך כסדר עולם שבאה ממנו, והוא מה שצוה ה' באומרו **ושמרו בני ישראל את השבת** פירוש נשמה הנקראת שבת ותכלית

שמירה זו היא השגת עולם ששמו שבת, והוא אומרו **לעשות את השבת**, ותדע כי מן הנמנע החלטי ששיג אדם עלות לעולם עליון זולת באמצעות השגת ענף ממנו בהיותו בעולם הזה, ולזה אם לא ישיגו ישראל בחינת נשמה זו אין בהם יכולת לעמוד בגדר עליון. והוא אומרו **לעשות את השבת** פירוש שבאמצעותו תעשו לכם את השבת שתוכלו השג עמוד שם ולהתענג נפשם בגנזי עליון, ואומרו **לדורותם** כי שם יתקבצו כל דורות בני ישראל שהיא בחינת עולם הבא:

עוד ירצה לשון דירה ולזה כתובה חסרה בלא וא"ו והם דברינו שירמוז אל מקום דירת הנשמות והוא עולם המקווה שכרת ה' ברית לתת לנו, והוא אומרו **ברית עולם**, ואולי שירמוז באומרו ברית עולם לתרי"ג מצות שחשבון ברית עולה תרי"ב וכולם תלויים בשבת הרי תרי"ג, ולזה סמך תיבת **ברית לעולם** לומר כי על ידי שמירת שבת הוא מקיים כל תרי"ג מצות שהוא שקול כנגדם והנה עולמו:

ואומרו ביני ובין בני ישראל פירוש אין זר אתנו בעולם הלז, ואולי שגם המלאכים לא ישבו במסיבתינו בעולם זה כי הוא למעלה מעולם המלאכים, ועל דרך אומרו (במדבר כ"ג כ"ג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, ואז"ל (במד"ר פ"ב) שהמלאכים ישאלו לישראל הקרובים לאל מה פעל אל. עוד ירצה **ביני ובין בני ישראל** יהיה סוד הדברים האמורים ולא ידעם אדם בעולם, והוא מאמרם ז"ל (ביצה ט"ז.) שאמרו נשמה יתירה לא אודעינהו כי אין חפץ לה' שידעו האומות סתרי אל חי, והוא אומרו (תהלים קמ"ז) חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ואז"ל (חגיגה י"ג.) וכו'. ואומרו **אות היא לעולם** פירוש כיון שכל זה יהיה סוד לישראל ולא יגלו הדבר אם כן הבא לישראל על מצות היום מה היום מימים מה אות נעשה בו לעשות בו כל השינויים מה תהיה תשובתנו אליו, לזה אמר **אות היא לעולם** פירוש שיהיה נגלה לבאי עולם כי ששת ימים וגו' **וביום השביעי שבת** וגו' טעם זה יהיה נגלה לזולתינו ועם בני ישראל טעמם כמוס עמם חתום באוצרות החיים:

[יח] ויתן וגו' ככלתו. צריך לדעת למה הפסיק בין זכרון הנתנה לזכרון דבר הניתן בהודעת הזמן שהיה לו לומר ויתן אל משה שני לוחות ככלותו או היה לו להקדים ככלותו קודם זכרון הנתנה, עוד יש להעיר למה איחר ה' נתינת הלוחות עד זמן זה כיון שלא היה בהם אלא עשרת הדברים ביום מתן תורה או למחרתו היה לו לתת הלוחות, אכן יתברר הענין על פי דבריהם ז"ל (זוהר ח"ב צ"ג.) שאמרו שכל המצות הלא המה בתוך תוכם של עשרת הדברים, והוא אומרו **ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני** ומה דבר אתו ב' **לוחות העדות** פירוש כי הדברים בלוחות שם לו אל עליון ואינו מן הראוי לתת לו הלוחות עד שיגמור הרשום בהם, ולזה גמר הדברים הנרמזים בה בלוחות העדות ונתנם לו ולא קודם, ובזה נתיישבו ב' הדקדוקים כאחת על נכון, וכפי זה מאמר שני לוחות נמשך עם ככלותו לדבר אתו וגו' ונמשך עם ויתן האמור בתחלת הכתוב:

כתובים באצבע אלהים. הכונה בזה על דרך אומרים ז"ל (תנחומא פ' עקב) כי הלוחות נחצבו מתחת כסא כבודו יתברך, ואולי כי זה הוא שרמז באומרו מעשה אלהים פירוש מעשה (אלהים) הוא הכסא והבן, וכבר נתפרש כי יש בחינות רבות אורות הקדושה בסוד (קהלת ה') כי גבוה מעל גבוה וגו' וגבוהים וצא ולמד ממעשה הנפלא שהובא כספר הזוהר הקדוש (ח"ב ג"ב.) כשעלה משה למרום ופגע במלאך סנד"ל וכו' ואחר כך במלאך מט"ט והיה ירא מלאך מאשו של מה שלמעלה ממנו פן ישרפהו וכן וכו', והנה אמר הכתוב (דברים ד') כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא, כי אשו הקדושה היא אוכלת כל אש זולתה, והודיע הכתוב אופן כתיבת הלוחות במה

נכתבו ואמר **כתובים באצבע אלהים** פירוש כי היה ה' מצייר צורת האות באצבעו כביכול פירוש בחינת אור אחד מאורו יתברך בדמות אצבע כנגד הלוח כשיעור שטח אברי האותיות כדי שלא יהיה חרות אלא את אשר יצייר כנגדו ולצד עוצם תוקף אורו יתברך לא היה אור של הלוחות יכול עמוד בכל המקום אשר יכוין כנגדו אצבע אלהים והיה נאכל או מתצמצם לצדדין והיה נשאר כל אשר יצטייר כנגדו חלול ולזה נכתבו משני עבריהם, והוא אומרו (לקמן לייב ט"ז) חרות על הלוחות ולא אמר חרות בלוחות שיהיה נשמע שעשה החרות בלוחות אלא על, פירוש שהיה מניח אצבעו ב"ה על הלוחות בדמיון צורת האות ובזה נחרתו האותיות של עשרת הדברים :

שמות פרק-לב

[א] וירא העם וגו'. פירוש בעיני השכל, או על דרך אומרם ז"ל (שבת פ"ט.) שבא שטן והראה להם דמות חשך ואפלה וכו' ודמות מטתו של משה שמת, לזה אמר **וירא העם** עניינים הנזכרים והצדיקו הענין מטעם כי בא שש שהוא זמן שהגביל להם, וזולת זה לא היו עושים חשבון מדברי השטן הרמאי :

ויקהל העם על אהרן. צריך לדעת טעם אומרו **על אהרן**, ואם לדבר אליו היה לו לומר ויקהל העם ויאמרו אל אהרן, אולי יכוין לומר כי נקהלו עליו להורגו **ויאמרו קום** וגו' ואם לאו וגו', ורז"ל אמרו (סנהדרין ז.) שהרגו לחור וזה לך האות לדברינו, וטעם שלא נרמז בתורה הריגת חור כדי שלא ישאר רישומו ניכר בתורה לדורות עולם וה' חס על כבוד עם בני ישראל ולא נכתב מעשה העגל אלא לטעם שאם חטא צבור אומרים להם כלך אצל צבור שנתקבלה תשובתם על חטאם כאמור שם (ע"ז ה'). ואולי כי רמזה התורה הריגת חור ממה שאמר הכתוב (לעיל כ"ד י"ד) והנה אהרן וחור עמכם ולא הזכירו בפסוק זה עם אהרן הרי זה מגיד כי טרוף טורף, ומפורש הדבר בדברי קבלה דכתיב (ירמ"ב ב') גם בכנפיך נמצאו דם נפשות וגו' כאמור בויקרא רבה (פ"י), ונראה לתת טעם למה שהרגוהו, ואולי כי כשלא רצה לעשות מעשיו מוכיחות כי חפץ להיות הוא אמצעי כמשה, ועיין בפסוק שאחר זה, לכן הרגוהו שלא רצו שיהיה אמצעי אדם לפי שיש בו בחינת הרצון הטבעי וכוחותיו נמשכים בארציות והבן :

אשר ילכו לפנינו. דקדק לומר **לפנינו** פירוש לצד כי ה' המוציא אותם מארץ מצרים הוא נעלם וגבוה מאד ויקר להם מקרה רע באין משגיח עליהם לזה יעשו כח מכוחות צבא השמים שיהיה למטה לפנייהם ולעולם לא מרדו בסיבה ראשונה אלא שרצו באמצעי, ואולי שחשבו שלא צוה ה' על איסור האמצעי אלא כל עוד שיהיה משה, ולזה אמרו **כי זה משה האיש** וגו', ואפשר כי טענות טעות טרופה בפיהם באומרים כי זה משה האיש אשר העלנו וגו' פירוש הרי לך ראיה כי צריך אמצעי שלא הוציאנו ה' בלא אמצעות שליח אמור מעתה כי יש צורך באמצעי, ומה שקראוהו **אלהים** על דרך אומרו (לעיל ז') ראה נתתיך אלהים לפרעה, ודברים אלו טעות גדולה הם, ועיין מה שפירשתי בפרשת יתרו (כ"ד ז') :

ב ויאמר. פירוש אליהם הוא שאמר כן ולבבו לא כן יחשוב :

פרקו. פירוש אתם ולא הם :

נזמי הזהב. ולא זהב אחר.

אשר באזני. אם ישנם ולא מונחים בארגז ולא שילבשו מחדש ואם לא דבר זה מעכב, גם אמר **נשיכם בניכם ובנותיכם** שלא להניח זהב על כלם ובאמצעות כל זה יתעכבו זמן מה, גם אמר **והביאו** פירוש ולא תשלחו על ידי שליח, **אלי** ולא לזולתי ולא על ידכם, וטעמו שדבר הנעשה על ידי רבים אין בו עיכוב ועל ידי יחיד יתעכב קצת והם לא נתעכבו ועשו כל התנאים זולת הנזמים אז"ל (תנחומא) שלא רצו הנשים והביאו את שלהם כדי שלא להתעכב :

ד ויעשהו עגל. פירוש בעבור שנעשה על ידו לא שעשאו הוא דכתיב (פסוק כ"ד) ויצא העגל הזה. או לצד שלקח הזהב מידם לידו ולא נתחכם שיניחו הזהב בארץ לבטל כשפיהם (זוהר ח"ב קצ"ב). העלה עליו הכתוב המעשה :

ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר וגו'. קשה איך יאמן הטפשות והבערות לדור דעה רבים ונכבדים לומר לדומם אלה אלהיך וגו', ולו יהיה שדיבר העגל באמצעות מעשה כישוף כמאמרם ז"ל (תנחומא) אף על פי כן זה יועיל לחשוב בו דבר אבל להעיד עדות שקר שזה הוא המוציא לא, אכן הנכון הוא כי אדרבה בדבריהם אלו גילו דעתם שאינם משתחיים ועושים אלה המוציאים מארץ מצרים ונתכוונו בדיבור זה להכין בו בחינת האלהות שהוא המוציא ותהיה העבודה לחלק מהכל והרי הם כעובדים לכל והחלק היה הולך לפנייהם והוא יענה להניקח ממנו, ולא היה בעיניהם לזרות כי הלא יש באדם חלק אלוה ממעל אלא כי לצד שהרכבתו אינה ממין המתקיים הרוח תשוב אל האלהים, ונתחכמו לעשות הדבר להמשיך כח עליון בדבר המתקיים ויהיה מצוי תמיד לפנייהם ולעולם לא עקרו אנכי ה' וגו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים אלא אמרו **אלה**, ואולי כי לזה אמר **העלון** לשון רבים לרמוז לכח תחתון כעליון ח"ו, ובאמצעות זה פגמו פגמים רבים ועשה ה' בהם שפטים, ועיין בפירוש פסוק (ח) סרו מהר מן הדרך וגו'. ונראה בעיני כי לא כל ישראל הסכימו על הטעות אלא חלק מהם וחלק לא מיחו ושקולים היו בדבר וחלק לא היה בהם כח למחות, והנה מדקדוק אומרם **אלהיך** ולא אמרו ח"ו אלהינו וגו' הוציאנו זה יגיד כי קצת מהם אמרו זה לכולם ויש שהצדיק ויש שלא הצדיק, ורבותינו ז"ל אמרו (שמו"ר פמ"ב) שערב רב שעלו עם ישראל הם העושים, ובהכרח לומר כי ישראל לא הסכימו בשעת מעשה שאם הסכימו הרי גם המה עשו שהמחשבה פועלת בעבודה זרה וגם לא מיחו ועל זה נענשו כללות ישראל זולת מעטי היכולת שבחן ה' לבם שלא נטה אחר הרע והמפורסמים בדבר הם בני לוי, והנה אחר שנעשה העגל בהכרח לומר שחלק מישראל טעו אחריו דכתיב (פסוק כ"ח) ויפול מן העם כשלשת אלפי איש ובהכרח שמישראל נפלו כמובן מאומרו (פסוק כ"ז) הרגו איש את אחיו וגו' את קרובו אם כן בהכרח לומר שחלק מישראל עבדו עבודה זרה בעדים והתראה :

ה וירא אהרן. פירוש ראה דבר פלא כי לא עשה דבר אלא השליכו באש ויצא העגל מעצמו :

ויבן מזבח לפניו. ולא אמר ויבן לפניו מזבח שאז יהיה נשמע שלכבודו עשה והוא לא עשה המזבח לעגל אלא לפניו עשאו וכונתו למקום, ולדברי הזוהר (ח"ב קצ"ג).

יכוון גם כן על נכון כי עשה לבל יפליא חוץ והיה לו. המזבח למאסר ככל מחוייבי מיתה, ואמר **חג לה' מחר** נתכוון לדחות השעה וכונתו ומחשבתו בדבריו היתה לאלהי ישראל אמת כי שם זה הוא שם המיוחד, וישראל גם כן למה שפירשתי כי לא נעקרה מחשבתם ואמונתם מה' אמת ואליו יכוונו אלא שרצו לקחת חלק ממנו שיהיה לפנייהם אין דבר נגדיות לדעתם בדברי אהרן:

11 **וישכימו ממחרת וגו'.** קשה למה לא עשה ה' כ"ה הרגשה בשעת מעשה העגל תכף ומיד לומר למשה רד כי שחת עמך עד אחר שעבר יום המעשה ולמחרת אחר שהעלו עולות ושלמים, ועוד שאם היה מקפיד על הדבר תכף ומיד לומר למשה רד וגו' לא היו באים לידי זביחה לאלהים אחרים, ואין לומר שקודם אמר אליו אלא שמשה נתעכב להשיב חרון אף, שהרי בדברי ה' נאמר וישתחוו לו ויזבחו לו הא למדת שדבריו היו אחר שזבחו למחרת המעשה, והגם שאמרו ז"ל (ע"ז ד'): לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה וכו' אלא שאם חטא ציבור וכו' אף על פי כן ישנו ללימוד זה גם אם לא היו זובחים שבדיבור ראשון שאמרו אלה אלהיך הרי קבלוה עליהם לאלוה, והגם שאמרנו קצת מהם אמרו כן ולא כולם ולהאומרים ערב רב הם אמרו, על כל פנים שמעו ושתקו כולם, ובהכרח לומר שהמועטים הוא שלא הסכימו שאם היו המרובים היו עומדים עליהם והורגים את האומרים כן ואם כן הרי המרובים מתחייבים מדין ערב:

ונראה לומר כי לצד שקדם ואמר ה' למשה כי שם ישב ארבעים יום ואחר הארבעים יתן לו הלוחות כמאמרם ז"ל (שבת פ"ט). בפסוק כי בשש משה שבאו שש שעות ביום הגבול של מ' הא למדת כי נאמר לו מה' ששם ישב מ' אשר על כן לא אמר לו ה' למשה לרדת מן ההר קודם המ' יום עד סופם ואז אמר אליו לך מן ההר, ואמרו רד אפרשנו במקומו, וכפי זה הגם שהרגיש ה' במעשה ישראל הרע מעת הקהלם על אהרן עם כל זה דבר אלהינו שאמר מ' יום יקום לעולם, ואם תאמר למה לא חשב ה' מחשבות לבל יכשלו, זו חקירה כללית בהנהגות הבורא עם ברואיו, וכבר כתבנו בפרשת בראשית (וי"ה) קצת מהטעמים המושגים אצלנו, ובמה שלפנינו אין אנו צריכין לטעמים כי טעמו בצדו כי בהכרח שיהיה שם משה מ' יום לקבלת הלוחות ויש טעמים נסתרות לה' והנגלות לנו כנגד יצירת הולד, גם להודיע הדרגות של התורה מכל העולם שכל העולם נברא בששה ימים והלוחות בריאתם למ' יום וכמאמר רבי יוחנן לר' חייא (שמו"ר פ' מ"ז) על מה שזבן שדות וכרמים וזיתים כי מכר דבר הניתן לששה וקנה דבר הניתן למ', עוד יראה לי טעם אחר כי לצד שהתורה יש בה ד' דרכים כלליים והן מנין פרד"ס, ויש לך לדעת שהם מארבעה הדרגות אורות עליונים המתכנים בשם אצילות בריאה יצירה עשיה, הפשט אורו מאיר בעולם העשיה, רמז בעולם היצירה, דרש בעולם הבריאה, סוד בעולם האצילות, וכבר הקדמנו פעמים רבות שאין לך הדרגה בקדושה שאין גובהה עשרה והרי לפניך מ' ולזה היה שם מ' יום שלימים ואם היה חסר יום אחד היתה תורה חסרה אותה בחינה וישרים דרכי ה', ועוד יש טעמים רבים, ובזה אין קושיא לאלהינו, ועיין בפסוק לך רד שאחר זה באופן אחר:

12 **לך רד כי וגו'.** כפל לומר לך רד אחת לגופו שילך ואחת לומר לו שירד מגדולתו, ואם היה אומר רד לבד היינו אומרים כי להיותו בהר אמר לשון ירידה, וכן הוא אומר (לעיל י"ט י"ד) וירד משה מן ההר, וצריך לדעת אופן ירידה זו מה היא, ואולי שהודיעו כי כל מעלתו היתה בשביל ישראל ומעתה שחטאו לא ישיג הנבואה כמחזה הראשון, או אפשר כי שם במקום עמידתו לא היה בו כח לעמוד שם כיון שכשל עוזר, והוא מה שאמר לו רד פירוש לא תעמוד במקום הראשון

והטעם **כי שחת עמך** שמכחם באתה, וקשה אם כן היה לו לומר כן מעת שאמרו ישראל אלה אלהיך אם לצד שישראל עבדו עבודה זרה תתחייב ירידת משה מגדר שהיה בו, ויש לומר בהעיר עוד למה הוצרך ה' להאריך הודעת עון ישראל, ומה גם לדברי רבותינו ז"ל (סנהדרין מ"ג:) שאמרו במעשה עכן ששאל יהושע דבר מאת ה' להודיע מי המועל בחרם והיתה תשובת ה' אליו דלטור אני לך, אם כן כאן במה שלפנינו לא היה לו לומר למשה הדברים הרעים שעשו ישראל, והן אמת כי שם היה דבר שאינו עומד להתגלות ויש בזה דלטורות מה שאין כן במציאות זה שהיה דבר שעומד להתגלות ברדת משה מן ההר, עם כל זה בערך מקור החסידות וטהרת הלשון כסף נבחר לשון צדיק לא יגיד כדברים האלה:

אכן טעם דברי ה' הוא כי ח"ו לא לדלטר על עושה עול בא האלהים אלא לצדק דינו הצדק, והוא כי לצד שאמר למשה **רד** מגדולתך הוצרך לומר על מה הוכה בית מאהבו מה פשעו כי יורידנו אלוה, ולזה אמר **כי שחת עמך** וחל עליו להודיעו אופן ההשחתה שעליה נתחייב משה הירידה וסדר ג' דברים, א' **עשו להם** וגו', ב' **וישתחו לו ויזבחו** וגו', ג' **ויאמרו אלה וגו'**, והם כנגד דיבור מחשבה ומעשה, והתחיל במחשבה ואמר **עשו להם** הרי מחשבה מעת שעשאוהו חשבו בעבודה זרה, והוא מה שדייק באומרו **להם**, ועיין מה שכתבתי בפסוק (לעיל ב' ג') לא יהיה לך אלהים אחרים וגו', כנגד המעשה אמר **וישתחו לו ויזבחו לו** אין לך מעשה גדול מזה, כנגד הדיבור אמר **ויאמרו אלה אלהיך וגו'** ולצד זה תשש כח משה בג' בחינות שהם נפש רוח נשמה ולא יוכל עמוד במדרגה ראשונה, וממוצא דבר אתה יודע כי קודם שעברו ישראל על ג' פרטים עדיין היה משה יכול עמוד באמצעות בחינה הנשאר בלא פגם, שאם לא כן ובאחת או בבי' מהאמור יש טעם למשפט הירידה לא היה ה' מגלה למשה כל המעשים משום פגם דלטורות כמו שכתבנו, ומעתה אין מקום לקושייתנו למה לא ירד מעת אומרם אלה אלהיך או מעת שאמרו לאהרן עשה לנו אלהים:

[ח] **סרו מהר מן הדרך**. יתבאר על פי דבריהם (חולין ה') שאמרו המודה בעבודת גילולים ככופר בכל התורה כולה, והוא אומר **סרו מן הדרך אשר צויתים** הרי כל מה שצוה בכלל.

עוד ירצה לפי מה שפירשנו כי ישראל עודם באמונת ה' השלימה אלא חשבו להיות לפניהם כח אחד מאל עליון, לזה אמר **סרו מן הדרך אשר צויתים** פירוש לבל עשות אמצעיים ועשו דרך אמצעיים, ולזה לא אמר מרדו בי או כפרו בי כי עודם באמונתם:

עשו להם וגו'. פירוש אחרים עשו להם העגל כי הם נתנו הזהב ויצא העגל מעצמו, והודיע ה' כי לא מעצמו יצא כמאמר אהרן (פסוק כ"ד) ויצא העגל הזה אלא על ידי מעשה והוא מאמר רבותינו ז"ל (תנחומא) כי יונוס וימברום עשו וגו':

ויאמרו אלה וגו'. קשה למה [היפך] סדר העשוי שהיה לו להקדים אמירת אלה אלהיך קודם הזביחה שכן מצינו שביום ראשון אמרו אלה וגו' וממחרת זבחו וגו', והנה לפי דבריהם ז"ל (שמו"ר פמ"ב) שערב רב הם העושים כל מעשה העגל ולא ישראל יסדר הכתוב הדרגות העון בערך ישראל לא בערך ערב רב, ואמר הדרגה אחד **עשו להם**, פירוש ערב רב עשו עגל מסכה לעצמן ולא מיחו ישראל, עוד השתחו וזבחו ערב רב ולא מיחו ישראל וזהו הדרגה גדולה יותר מהראשונה, ועוד אמרו בפירוש אלה אלהיך ישראל ושתקו ישראל וזו קשה מכולם, ולפי פשט הכתוב טעם שאיחר אומרם אלה אלהיך הגם שהוא בחינת פגם הדיבור והוא

מדרגה ממוצעת בין המחשבה למעשה לצד שיש בו בבחינת דיבור זה הדרגה גדולה שקבלוהו לאלוה לעולם באומרם אשר העלוך, וטעם זה יגיד ההתמדה לבני בנים והוא פגם מופלא, לזה סדרו באחרונה כדרך לא זו אף זו.

עוד נראה כי טעמו הוא לפי מה שמגיד משמעות אלהיך לנכח כי לא ישראל הם המדברים אם כן הדברים שקולים הם, אם השומעים מאמר אלה אלהיך הסכימו לזה או לא, לזה לא אמר בתחלה אלא עשו להם עגל, ואחר שהשתחו וזבחו לו נתגלה למפרע כי שמעו והסכימו על הדבר, ולזה אחר שהזכיר ה' וישתחו ויזבחו לו, אמר **ויאמרו אלה וגו'**, לומר כי הצדקת הדבר שהם הסכימו הוא ממה שהשתחו וגו' :

[ט] ויאמר ה' אל משה וגו'. טעם שיחד אמירה אחרת באמצע ענין, להצדיק מה שפירשתי, כי מאמר ראשון שאמר **סרו וגו' עשו וגו'** לא בא אלא לתת טעם לירידת משה ממדרגתו ועכשיו בא לדבר מה שנוגע לישראל על חטאתם לזה אמר **ויאמר וגו'**, וזולתה היה נשמע שעל זה באה הודעת סרו מהר והבן :

[י] ועתה הניחה לי. אומר **ועתה** ירצה לצד שהוא מרצהו באומר **ואעשה אותך וגו'**, ובזה יניחהו לכלותם ויאמר משה בלבו ומה הבטחה הוא זאת וגם לבניו יארע כמו כן והיו כלא היה, לזה אמר שלא יבקש ממנו להניחו אלא עתה, אבל גוי שיעשה ממש לא יאמר ה' עוד אליו הניחה לי, או לצד שיהיו מטיבים דרכם או שמבטיחו שלא יאמר לו עוד הניחה ותמיד יבטל משה גזירה מעליהם. ובדרך רמז רמז שלא צוה עליו הניחה אלא באותו עת ולא תמיד, וממוצא דבר אתה יודע שיעמוד תכף ומיד בתפלה, כי יאמר ועתה אפילו על שיעור רגע, והנה עבר במשך אומר **ועתה**, ולזה תכף ומיד עמד בתפלה ולא הניחו לחרות אפו.

עוד ירצה לפי דבריהם ז"ל (בי"ר פכ"א) שאמרו, אין ועתה אלא תשובה, רמז לו שיעשה תשובה על הסובב ממנו כי הטעות יצא מדבריו שאמר להם לסוף מ' אני בא, ולא פירש להם שהוא לבד מאותו יום שמזה טעו.

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ב) שאמרו שקבלת ערב רב היתה מצד משה ולא הסכים ה' עליהם ונתרצה לעשות רצון משה, ולזה אמר לו **שחת עמך** אלו ערב רב, והוא מה שרמז באומר **ועתה** שעליו לעשות תשובה וחרטה על מעשה בלתי הגון, ואולי כי הוא מתקן הדבר לעתיד לבא שאמרו ז"ל (יבמות כ"ד): אין מקבלין גרים לימות המשיח ומשה הוא שיהיה גואל ויתקן הדבר :

הניחה לי ויחר אפי. קשה וכי משה היה מונעו ואדרבה לא עמד בתפלה אלא אחר כך, עוד קשה כי מאומר **ויחר אפי** משמע כי עדיין לא חרה אפו והוא רוצה בחרות אף, והלא אין זו מדתו יתברך שהוא מבקש תמיד לכבוש כעסו, וצא ולמד ממעשה שהובא בתלמוד (ברכות ז.) שאמר רבי ישמעאל כהן גדול שנתרצה ה' בברכתו אשר ברך ה' ברוך הוא שיכבשו רחמיו את כעסו, ואולי כי זו הוא טענת משה רבינו עליו השלום באומר **למה ה' יחרה אפך וגו'** לשון עתיד פירוש כיון שלא חרה עדיין ועל כל פנים קושיא לאלהינו. ויתבאר הענין בהשכיל על דבר והוא כי דבר ידוע הוא כי שורש האף יהיה מהעלבון הנרגש בלב כפי המעליבין והעלבון ואחר שיגיע ההרגש לבחינת המרגיש יסובב העצבון והיגון ותהיה תרופתו באחד מבי דרכים, האחד בנקום נקם מהסובב, הבי' בדברי רצוי לשיעור המספיק להרגש הקפדת העלבון, והנה בעשות ישראל מעשה המכוער אין לך עלבון לאל עליון גדול מזה, והוא אומר סרו מהר עדיין כלה בחופתה והנה הרה

לזנונים, והנה הרגיש אלהינו יתעלה שמו הרגש גדול עד שמחמת עוצם ההקפדה חשב כי לא יועיל הריצוי שהוא אחד מהב' המרחיקין דאבון העלבון זולת דרך הנקמה כמו שכתבנו, והנה גם זה הוא מושלל ממנו יתברך על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ב) כי אין הקב"ה סובל לראות צער צדיקו וידידו, ומימי עולם שמענוהו שאמרו ז"ל (ב"ר פ"ב) שלא הביא מבול עד אחר פטירת מתושלח ולא מתושלח לבד אלא כל צדיקי הדור כרמוז בפסוק (בראשית ז' כ"ב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו כבר מתו קודם הבאת המבול כמאמרם ז"ל (זוהר ח"א ר"ו.) וכן הוא אומר (ישעי' נ"ז) מפני הרעה נאסף הצדיק, והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם את אשר יצטער נאמן ביתו באבדן מולדתו ית' יותר בנוגע לו ולא יותר בדבר הנוגע לידידיו, ובראותו יתברך כי אין מקום להניח דאגתו בקש ממשה דבר שיניח לו, והוא לבל יצטער על הדבר ואז יהיה מציאות לחרות אפו ויהיה לו נחת רוח וכביכול ריצהו למשה על הדבר, ואמר לו **ואעשה אותך לגוי גדול**, דקדק לומר לגוי גדול ולא אמר ואעשה אותך גוי גדול לומר הגם שאינך הן עתה בבחינת נשמתך גוי גדול אני אכונן אותך ואשפיע בך מדה טובה מרובה הפלגת נשמות קדושות, ולזה לא אמר ויהיה ממך גוי גדול כי צריך מעשה בנין חדש בשורש נשמתו.

עוד רמז לסתור טענת ואיה הבטחתך שנשבעת לאבות, לזה אמר **ואעשה אותך לגוי גדול**, פירוש לקיום הבטחת גוי גדול שהבטחתי לאבות, ובאה התשובה של משה כי מן הנמנע שיניח לו והראהו צערו על הדבר באומרו **ויחל משה** ואמרו ז"ל (ברכות ל"ב.) אחזתו אחילו וכמה עניינים של מרירות נפש עשה לפני קונו זה כנגד הניחה לי, וכנגד אומרו **ויחר אפי** שהיא טענה שעליה בא כי זולת זה אין להם נחת רוח מעצבון העלבון, לזה אמר **למה ה' יחרה אפך** פירוש למה לא מצאת תיקון לדבר אלא חרון אף כלך לדרך זו והוא בחינת הריצוי שכתבנו, טענה ראשונה שיש לך לחוש על קניינך, והוא אומרו **בעמך** ואין אבידה אלא לבעליה, ב' אשר הוצאת ועל ידיהם נתפרסמה אלהותך, ג' **למה יאמרו מצרים**, ד' **זכור לאברהם וגו'**, ובזה יש לך דברים וטעמים נכונים המספיקים לבחינת הריצוי, ועלתה ביד משה הטענה **וינחם ה' וגו'**, וירמוז תיבת **וינחם** לשון נחמה ולשון נחת כי נח תוקף הרוגז שהיה לו ומאמצעות זה ניחם על וגו', ועיין בפסוק שאחר זה:

[יא] **למה ה' יחרה וגו'.** על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר פמ"ב) שאמרו שערב רב לבד עשו את העגל, והוא אומר (פסוק ז') שחת עמך, ולדבריהם ז"ל בהכרח לומר שהיתה ההקפדה על כל ישראל שלא מיחו, וכפי זה יהיה כוונת משה באומרו **למה** טענה הנשמעת כי כיון שערב רב הם המשחיתים אין ראוי שיחרה אפו בעמו שהם ישראל, והגם שיש להם דין ומשפט עם כל זה לא לחרות אפו בהם, וממוצא דבר אתה יודע כי הסכים על השמדת ערב רב. ואולי כי זה דייק באומרו **אשר הוצאת מארץ מצרים** ולא ערב רב שמעצמם יצאו. ונראה כי כל ערב רב שהיו אז מתו שאפילו פטרון שקבלם הסכים על כלייתם וגם אין לו פנים לבקש רחמים עליהם אם על קבלתם נענש כמו שכתבנו למעלה, גם אין להם זכות אבות וטענות שהזכיר משה בטענתו, ולפי פשט הכתוב שישראל עשו העגל והשתחוו לו טען משה כנגד חלק שלא עשו כי הלא תמצא שמתו כל עושי רשעה והם ג', יש שעבדו בעדים והתראה, ויש בעדים לבד, ויש בהתראה לבד, וכל אלו מתו ולא נשארו אלא מי שלא היו בו א' מגו', וה' אמר למשה ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול זה יורה שביקש לעקור את הכל לזה צעק לבו אל ה' **למה ה' יחרה אפך בעמך**, פירוש באותם שלא עבדו כל עשו את העגל, והוא אומרו (פסוק ז') שחת עמך, יעקר מהם זכרון עמך:

אשר הוצאת וגו'. בטענה בא לסתור מה שאמר **ואעשה אותך לגוי וגו' כי לא** יתכן שימצא הכנת אושר הצדקות כאשר ימצא בעם זה כי הם הוציאו ממצרים, מה שאין כן בני משה אשר יקום ה' אינם בגדר זה, והלא תמצא כי תחלת דבר ה' בעשרת הדברות (לעיל כ"ב) אמר אשר הוצאתיך וגו' זה יורה כי יציאת מצרים הוא דבר המעמיד השתעבדותם לבורא, ולך נא ראה מה שכתבתי בפירוש פסוק זה, ועוד בכל המצות תמצא רמז יציאת מצרים ואם אלו לא יעמדו בעבודת הקדש מכל שכן הבאים ממשה אשר לא ידעו ואינם בגדר יציאת מצרים, ומעתה הפסד זה אין לו תיקון בבני משה, ואומרו **בכח גדול** פירוש ויש לחוש למה שבא בכח גדול לבל יפסידנו.

עוד ירצה באומרו **אשר וגו'** פירוש לצד כי ה' אמר אליו **שחת עמך** שלא רצה לכנותם אליו אם כן איך ישוב משה להזכירם לפניו בשם עמך שהוא דבר ששללו ה' אשר על כן דקדק בלשונו ואמר **הוצאת וגו'** פירוש לא לצד שהם עמך עדיין אני קורא אותם עמך אלא לבחינה זו אשר וגו' :

[יב] למה יאמרו וגו'. פירוש יש בזה חילול ה' כי יאמרו מצרים אתמול אמר (לעיל ד' כ"ב) בני בכורי ישראל שלח וגו' ויעבדני והן עתה גילה סופו על תחילתו כי לא לטובה יכוין וח"ו נראה כשקר, עוד נתכוין בזה כי דבר ידוע שישראל יעבדו ה' וכל האומות יעבדו עבודות אחרים וממה שיראו שהוציאו ה' לרעה מה שלא עשה לעובדי זולתו אם כן ח"ו פגם גדול מופלא לעובדי ה' ותחזקנה ידי עובדי אלילים חזקה שיש עמה טענה, ואומרו תיבת **לאמר** כי אין הכרח שיאמרו הדברים כמות שהן כסדרן, אלא יאמרו דברים שזה כוונתם, או ירצה לומר שאין הדברים אמתיים ח"ו אלא בבחינת האמירה, עוד ירצה כי לא מצרים לבד יאמרו אלא יאמרו הם וישמיעו הדברים לכל שבזה יתרבה ח"ו חילול ה' :

[יג] זכור לאברהם וגו'. אין הכוונה על השבועה שזה כבר השיבו ה' שיקיים שבועתו בזרעו של משה ויהיה לגוי גדול והוא זרעם של אבות גם כן, אלא בא לומר כי יתעצבו האנשים מאוד על המאורע, גם בא בטענה שצריך לזכור זכותם מטעם שאמר בעשרת הדברות (לעיל כ"ו) ועושה חסד לאלפים לאוהבי והוא אומרו **עבדיך, ואומרו אשר נשבעת וגו'** כל זה להגדיל המושג לאבות לצד האהבה :

וכל הארץ הזאת וגו'. רבו בזה הדרכים ויש מפרשים שהם דברי משה שאמר לפני ה' מה שאמרתי להם וגו', ואפשר לומר כי הוא דברי ה' ופירוש **אמרתי** לשון מעלה על דרך אומרו (ישע"י ג') אמרו צדיק, וזהו פירוש **כל הארץ וגו'** אשר רוממתי על כל הארצות **אתן וגו'**, וכן מצינו שאמר הכתוב (דברים י"א י"ב) **ארץ אשר וגו' עיני ה' אלהיך וגו', והכוונה בזה להזכיר מעלתם לפניו :**

[יד] וינחם ה'. פירוש לבי טעמים ניחם הא' לצד היות הדבר רע הבי' להיות הרע לעמו.

עוד ירצה על זה הדרך **וינחם על הרעה אשר דיבר דוקא** לצד הדיבור אבל אם נשבע לא.

עוד ירצה שלא ניחם אלא על הרעה אשר דבר דהיינו לכלותם, אבל יש עדיין רעה אחרת שלא ניחם עליה והם הדברים הרעים אשר סבבם העגל כידוע.

עוד ירצה שלא ניחם אלא על הרעה אשר דבר לעשות לאותם שלא חטאו שמתניחסים בשם עמו, אבל אותם שעבדו עבודה זרה בעדים או בלא עדים אלא בלב האמינו בה רעתם עמדה לעומתם מהם נגף ה' וכו' ומהם השקם משה ומהם הכום בני לוי:

{טו} **ויפן וירד**. צריך לדעת אומרו **ויפן** שאינו מהלכות דרך ארץ שיפן משה, ואולי כי לזה דקדק לומר **מן ההר** שלא לומר שח"ו נהג מנהג מיעוט דרך ארץ שפנה עורף מפני השכינה אלא **מן ההר** הוא שפנה, וקשה אם כן היה לו לומר **ויפן מן ההר**, ועוד קשה שלא היה צריך לומר **ויפן** כל עיקר, ואולי שיכוין לומר שתשש כחו והיה מתירא מהמלאכים והיה מפנה עצמו לצדדי ההר כאדם הנחבא ללכת.

עוד ירצה על דרך אומרים (דב"ר פ"א) כי למה דומה דרכו של משה כשהיה מדבר עם הקב"ה היה אומר למה ה' יחרה וגו' וכשהלך אצל ישראל הפך הסדר ואמר אתם חטאתם וגו' ע"כ, והוא אומרו **ויפן** פירוש שלא נשאר כסדר פנים הראשונים שהיה מראה כשהיה עומד לפני המקום:

לוחות העדות. אולי שרמז גם כן באומרו **העדות** שהם מעידים כי הם כתובים כתב אלהים לצד היות כתבם מופלא מזה ומזה בהשוואה מה שאין מכתב זה יכול להיות על ידי מעשה אדם, כי האות תשתנה צורתה מעבר האחר, גם מאמרם ז"ל (מגילה ג.) שאמרו מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, ואולי שהאות הזה יצטרף עם אות מעשה הלוחות והיו ב' האותות לעדות שאין עדות פחות מב', והוא אומרו **והלוחות מעשה אלהים** הרי עד א' **והמכתב מכתב אלהים** עד ב':

{יז} **וישמע יהושע וגו' ברעה וגו'**. צריך לדעת מה הוא כוונת אומרו **ברעה**, ומה קול זה ששמע, גם תשובת משה צריכה נביא להגיד משמעות הדברים, ויתבארו הכתובים ע"פ מאמרם ז"ל (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה) כי הצדיקים יבחינו בקול אם לצדק אם להופכו, והשגה זה הוא השגה אלהית אשר הנחיל ה' לגדולי עולם, והוא מה שהריח יהושע שאמר הכתוב **וישמע יהושע את קול העם** פירוש הברת קול שהיתה נשמעת מן המחנה של ישראל שמע בו בחינת הרע והוא אומרו **ברעה**, **ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה** אמר לו כי קול זה ששומע הוא קול מלחמה, ובחינה זה הוא בחינת הרע שהכיר בקול, או רמז באומרו **קול מלחמה** על מלחמת הצר שהוא ס"מ המצוי תמיד במערכת המלחמה עם האדם, והשיב משה **אין קול ענות גבורה**, פירוש שלא נתגברו על יצרם, **ואין קול ענות חלושה**, פירוש לא בחינת חולשה לבד, **אלא קול ענות** כי שבר מטה עוז תפארה, והכוונה שלא הרעו מעשיהם בפרט אחד מפרטי התורה שיחליש אדם ולא יגוע, אלא עקרו הכל ששקולה עבודה זרה כנגד כל התורה כולה (חולין ה'). ואולי שרמז באומרו סמוך **לענות** תיבת **אנכי** על השכינה בסוד (דברים ל"ב י"ח) צור ילדך תשי, וזה הוא שיעורה קול ענות של אנכי שומע, ותיבת **שומע** חוזרת על יהושע שאמר קול מלחמה **במחנה** אמר לומר כי קול זה ששומע הוא קול שיגיד שברון השכינה בסוד (משלי י') ובן כסיל תוגת אמו, אחר שכתבתי זה מצאתי מאמר הזוהר (ח"ב קצ"ה.) וזה לשונו מהו ברעה וגו' דהוא קלא דסטרא אחרא הוא ויהושע אסתכל בהוא קלא דהוא סטרא דרעה, מיד ויאמר אל משה עד כאן, והוא ככל הכתוב לחיים:

{יט} ויהי. אמרו ז"ל (מגילה י'): לשון צער יכוין על מאורע רע שאירע בלוחות שפרחו מהם האותיות כמאמרם ז"ל (שמו"ר פמ"ו), וזה גרם לנו כל מה שטעמו אבותינו גם אנחנו מכוסות המרים המיתה עצמה ומר ממות, כי אם היו הלוחות הראשונים פסקה צרה מן העולם וחירות אפילו ממלאך המות (שם פמ"א), והן עתה פסקה טובה, ולזה יאות קרות **ויהי**, ויכוין גם כן על צערו של אותו צדיק משה רבינו עליו השלום שנצטער הרבה על מה שראה, ויכוין גם כן על ישראל שנמצאו כבושת גנב כי ימצא בבושה גדולה כאשר קרב משה אל המחנה, ויכוין גם כן על בחינת הקליפה שקרב לה הוי להומה ולאבדה דומם ורוחניות רע שבה שאליו נאמר אלה אלהיך סר אליו מר המות, כן יאבדו אויבי ה' :

כאשר קרב וגו'. אולי שישמיענו הכתוב שנזדמן ראות העגל לפני משה קודם שיכנס למחנה, והטעם כדי שלא יכנסו הלוחות כתובים למחנה שיש בו עבודה זרה, וזה הוא שיעור הכתוב **ויהי כאשר קרב וגו'** תכף ומיד **וירא את העגל** מזומן לפניו :

וירא את העגל ומחולות. אולי כי באמצעות הזדמנות משה פרח לה בחינת הטומאה שהיתה מדברת בו ואומרת אלה אלהיך ישראל, גם רוח הטומאה שפעלה צורתו מבלי צורף ואומן תכף יצא בולעו של עגל מיראת משה, כי הקליפה תכיר אדונה ותפחד ותרתע, ולזה אמר **וירא את העגל ומחולות**, מקיש עגל למחולות מה מחולות דומם גם עגל דומם, כי עברה ממנו רוח המטעה.

או יאמר בדקדוק אומרו **את העגל** שלא היה צריך לומר אלא וירא העגל, אלא נתכוין לומר שראה העגל ורוח הטומאה שבו כי הצדיקים יכירו בחינת הרע ומכל שכן אדם כמשה ע"ה שעלה ודרך על במתי כל הרוחות בעלותו אל האלהים, ורבותינו ז"ל אמרו (תיקונים קמ"ב) ששאל משה לעגל מי עשאו, והשיב כי ערב רב עשאוהו יעש"ד, והדבר פשוט כי לא ידבר הדומם, ותמצא שבמחולות לא אמר את כי לא היה בהם רוח הטומאה המצפצפת כמו שהיה בעגל כמאמר רבותינו ז"ל הנזכר.

או ירצה להודיע כי בעת שקרב משה אל המחנה לא נזדמן לפניו אדם מפני הבושה ולא ראה זולת העגל ומחולות, אבל מסיבתו ותופשי מחול פינו מקום, ולזה אמר **וירא את העגל ומחולות** לומר כי הוא זה לבד מה שראה :

ויחר אף משה וישלך. צריך לדעת טעם של משה בשבירת הלוחות ולא חש להפסד מופלג ופשיטא שלא יעשה דבר קלקול אם לא באומד גדול ובצדדי המועיל אשר צדד ע"ה, ורבותינו ז"ל אמרו (אדר"י פ"ב) לא שבר עד שנאמר לו מפי הגבורה, וכן אמר ר' מאיר ויהיו שם כאשר ציוני (דברים י"ה) שנצטוו ושבר הלוחות ע"כ, וצריך לתת טעם לאל עליון למה מנע הטוב. ונראה כי קודם שעבדו עבודה זרה פסקה זוהמתן כמאמרם ז"ל (שבת קמו.), ולזה עשה ה' להם משפט כתוב חרות על הלוחות חירות ממלאך המות (שמו"ר פמ"א) כי כלום מיתה זו למה לצד הפרדת הזוהמא אלו כבר פסקה זוהמתן, ולזה כשעשו את העגל הרי זוהמת החטא דבקה בהם ומעתה צריכים למלאך המות, הגם שלא חזרה הזוהמא ממש על ידי העגל לכמות שהיתה קודם קבלת התורה אף על פי כן שברם כי אין דין זה להם עוד שיהיו בני חורין ממלאך המות ומשעבוד מלכיות, ולטעם זה לו יהיה שנאמר כי משה מדעת עצמו עשה מתחילה אין כאן קושיא :

כז ויקח את העגל אשר עשו. לא היה צריך לומר אשר עשו, ואולי כי לצד שהעגל היו בו ב' בחינות לצד ראשו היה דומה לעגל ולצד זנבו היה דומה לחמור כאמור בדבריהם ז"ל (זוהר ח"ב קצ"ב), לזה לא יספיק לומר ויקח העגל לבד שאז יטעה הטועה כי לא שרף אלא צד העגל שבו ולא צד החמור, לזה אמר **אשר עשו** לרבות כל המעשה אפילו חלק החמור:

עוד ירצה על דרך אומרו (ירמ"י כ') תיסרך רעתך, ותמוגנו וגו', (ישעי' ס"ד) כי החטא בעצמו הוא יפרע מעושהו, כי אחיזת הרע היא עצמו תאבד אוהביה ושונאי הקדושה, והוא אומרו **אשר עשו** וגו' וישק את בני ישראל, ודבר זה יהיה לבן דעת לפקוח עינים עורות לשנוא בחינת הרע ולאהוב מדרגת הקדושה אהבת הטוב במה שהוא טוב.

עוד אולי שיכוין לרמוז אל בחינת הרע שעשו ב' המכשפים שבאמצעותו יצא העגל והיה מדבר ואמר אלה אלהיך, שגם אותה לקח, כי לצד בחינת שליטת הקדושה בקליפה יוצדק לומר לשון לקיחה שישלוט עליו לבל יפנה מלפניו עד עשות בו כטוב בעיניו, והנה לפניך מעשה אנשי כנסת הגדולה (יומא ס"ט): אשר לקחו יצרא דעבודה זרה וגם דעבירה ורצו לאבדו, ומזה תשכיל כי כמו כן ישלוט משה בכיוצא בזה ללקחו ולבערו באש אוכלתו, והוא אומרו **וישרוף באש** שיותר יוצדק לומר לשון שריפה בבחינת רוח רעה שבתוך העגל מלומר כפשט הכתוב שהוא על גוף העגל שהוא הזהב כי לא ישרף הזהב באש אם לא שתאמר מעשה נסים או על ידי אמצעי אבל בחינת רוח הרעה שבו יותר יוצדק שריפה, והוא סוד (ישעי' י"א) וברוח שפתיו ימית רשע:

כח מה עשה לך וגו'. פירוש לצד שאיסור מעשה עבודה זרה לאחרים אינו אלא בלאו (רמב"ם ה"ל ע"ז פ"ג) ומלקות לבד הוא שחייב, ואין זה מדברים שנאמר בהם יהרג ואל יעבור וכל שאנסוהו הרי זה פטור, אבל צריך הכרת אונס שאנסוהו ואם לאו הרי זה חייב מלקות ואפילו לא התרו בו כי חבר אינו צריך התראה (מכות ו'), ולזה אמר אליו **מה עשה לך העם הזה מהאונס כי הבאת עליו** וגו' במה שעשית להם ע"ז, וענהו אהרן **אתה ידעת את העם כי ברע הוא** פירוש ואזורם (וסורם) מוכיח כי יריעו וישחיתו, ועוד וכי סובר אתה שעשיתי בידי העגל לא כן הוא אלא השלכתי הזהב ויצא מעצמו על ידי מעשה שהיה כמאמרם ז"ל (תנחומא) שעשו יונוס וימברוס, ומעתה לו יהיה שלא היה אונס בענין הרי לא עבר על הלאו כי לא עשה בידו לא צורה ולא דמות:

עוד ירצה אומרו **מה עשה** וגו' פירוש לו יהיה שאנסוך באונס המספיק לעבור על הלאו אף על פי כן היה לך לשער החטאה הגדולה שתשיגם והיה לך לסבול הצער לבל תאבד עם רב, וענהו כי לא עשה דבר כנזכר:

כט כי פרוע הוא. פירוש סר צלם מעליהם כי נועם ה' היה עליהם מיום שקבלו התורה והוסר מסוכתם:

כי פרעה אהרן. אולי שיכוין לומר שעל ידי תשובת אהרן נשאר כל חוב העון עליהם, כי אהרן לא עשה דבר שיש בו ממש בענין העגל והכל נעשה על ידי נותני זהב נתנו הזהב ועשו בו מכשפות לצאת העגל שיצא ולא עשה אהרן אלא לקיחת הזהב ונתינתו באש ואף זה באונס כאמרו כי ברע הוא ומעתה מתיחס כל העון עליהם ואין להם מכסה השגיון והוא אומרו **כי פרעה אהרן** פירוש בטענתו:

לשמצה בקמיהם. כל שיעור קטן מבחינת התיעוב יקרא שמץ ואז"ל (סנהדרין ק"ב). אין לך צרה שעוברת על ישראל שאין בו מעון חטא זה, גם ירצה כי האומות הקמים עלינו תמיד מענה בפיהם כבר התעבתם עצמכם ונזנחתם:

כז **איש את אחיו ואיש את קרובו.** צריך לדעת למה הוצרך לומר **ואיש את קרובו** אחר שאמר את אחיו שהוא קרוב שבקרובים, אכן יכוין לומר שיש כמה אחים שדעתם מרוחקת זה מזה ועם אנשים אחרים לא קרובים המה להם יאהבו אהבת נפש וזה ימשך משורש הנשמות כי יש נשמות שקרובים בשורשם ונמשכים בריחוק מולידים, ויש נשמות שהם מרוחקים בשורשם ובאים בקירוב מוליד ויותר יאהבו הקרובים בקורבת השורש מהקרובים בבחינת מוליד, ולקרובים בבחינת מוליד יתיחס שם אחוה ולקרובים בשורשם יתיחס שם קרוב, וכפי זה ידבר הכתוב בב' הבחינות וזו למעלה מזו:

כח **בני לוי.** ולא אמר כל כי לא כולם בני חיל לעשות האמור בענין, וצריך לדעת למה הוצרך להזכירם ולא סמך על מה שבא זכרונם בסמוך, ואולי שבא למעט שלא עשה עמהם הדבר זולתם, ומפסוק ראשון שאמר ויאספו אליו כל בני לוי אין לשמוע שמיעט איש ישראל אלא בא לומר שכל בני לוי באו ויש מקום לומר שבאו קצת מישראל לזה אמר **ויעשו בני לוי** לומר ולא איש ישראל:

כדבר משה. פירוש כי דברי משה לבד יספיק למה שעשאוהו, או ירצה שלא נשתהו אלא ככלותו לדבר סמוך לגמר דבריו עשו:

כט **מלאו.** לא נודע מילואים אלו מה יגידו, ואם על הריגת הקרובים הלא כבר עשו מה שעשו, והמפרשים אמרו כי פסוק זה מדבר מה שאמר קודם המעשה, וקשה למה לא כתבו במקומו, ונראה כי פסוק זה במקומו מונח, והכוונה היא לצד שעשו בני לוי מעשה האמור בסמוך שהרגו כשלושת אלפי איש והוא מעשה אשר אינו נעשה כיוצא בו על ידי בחינת הצדיקים כידוע, וצא ולמד מאמרם ז"ל (מכות ז'). שאמרו בית דין שהיו הורגים אחד לז' שנים ויש אומרים לע' שנים היתה נקראת בית דין קטלנית, ובני לוי הרגו ביום אחד כג' אלפי איש ויש לחוש בזה לחסרון האושר וסימן הגריעות שיחסרו אורות נשמת העושה כזה לו יהיו שיהרוג כפי הדין סוף כל סוף זה יגיד האכזריות שהיא בחינת הרע, לזה בא איש האלהים ואמר להם **מלאו ידכם** אין פירושה לשון ציווי אלא פירוש הודעה כי הן היום יהיו מלואכם ידכם פירוש כחכם לה' ואין במעשה זה הכרת חוסר האושר אלא אדרבא מילוי אורות הנפש, והטעם הוא **כי איש בבנו** וגו' וזה הוא מעשה המצויין לאברהם אבינו שבו היה לו השלימות דכתיב (בראשית כ"ב) וישלח אברהם את ידו וגו' וכתוב עתה ידעתי וגו' כי ברך אברכך, והוא אומר **ולתת עליכם היום ברכה** מלבד שבזה השגתם שלימות יד הקודש עוד **לתת עליכם ברכה.**

עוד נתכוין לומר בדקדוק תיבת **עליכם** ולא אמר לכם שיכוין לומר גם כן שהחסרון שנחסר על ידם אינו קרוי חסרון אלא אדרבה ברכה גרמו במעשיהם, והרי זה דומה לאילן שזומרין אותו להצלחתו בהסרת ענפים הרעים כמו כן באמצעות הריגת עושי רשע מבני ישראל שנמשלו לגפן (תהלים פ') והוא אומר **ולתת עליכם פירוש על סיבתכם היום ברכה** פירוש לישראל שבהם היה החסרון שזולת זה היה בית מיחוש לכל ישראל, וכפי זה טעם שאמרו בית דין ההורגת א' לע' שנה וכו' הוא במציאות שאינו דומה מציאות שלפנינו מב' טעמים, האי כי כאן

הרגו חביביהם וזה יגיד בחינת הפלגת אהבתם בבורא, ועוד שהיה מציאות שזולת זה תדבק הרעה לכל ישראל ובאמצעות זה שב ה' מחרון אפו:

[לא] חטא העם וגו'. אולי שיכוין לומר על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג.) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, וזה הוא חסרון הנפש, והוא אומרו **חטא** פירוש נחסר מהארת נפשו, ובזה עשו להם וגו', וזה הוא א' מטענות שבהם יזכה האדם ליום הדין, כי בעשותו החטא לא היה דעתו שלם, והגם שיענש על אשר גרם לעצמו החסרון במחשבות הכיעור אף על פי כן לא ידמה לאם יהיה נדון על מעשה הרע בדעתו השלימה:

עוד ירצה על פי מה שקדם לנו (קידושין מ.) כי בע"ז יענש האדם גם על המחשבה לבד, והוא אומרו כנגד המחשבה **חטא העם** הזה וכנגד המעשה אמר **ויעשו להם** וגו':

[לב] ועתה וגו'. יתבאר על דרך אומרם (ב"ר פכ"א) אין ועתה אלא תשובה, והוא מה שטען משה לפני ה' כי עשו ישראל תשובה על הדבר הרע:

אם תשא חטאתם. פירוש מוטב, וצריך לדעת למה לא השלים דבריו, ואולי ששיעור דבריו הם על זה הדרך, **ועתה** פירוש הנה ישראל חזרו בתשובה, וזה כנגד מה שמהם אבל כנגד מה שממנו יתברך אין ידוע אם ה' יקבל תשובתם על חטא הגדול אם לא, לזה גמר אומר **אם תשא חטאתם** כי התשובה צריכה שב ומקבל:

ואם אין מחני וגו'. פירוש לצד שבאמצעות כל מה שעבר בין ישראל ובין ה' ב"ה יזכה הסרסור הנאמן בזכות המגיע לו בכל מצוה, ובפרט במתן תורה כמה זכות יעלה למשה ביגיעתו עם ישראל והכל כתוב בספר זכרון לפניו, ומעתה אם לא ישא לחטאתם צריך למחות מספר כל זכיותיו של משה שנכתבו באמצעות זכותם של ישראל, והשיבו ה' כי אין דבריו אמת בזה, כי דוקא החוטא עצמו הוא אשר ימחנו ה' מספרו אחר שנכתב בספר, אבל מי שזכה באמצעותו לא יפקע זכותו אשר זכה בו לצד שחזר בו הלה והרשיע.

עוד ירצה ע"פ דבריהם ז"ל (זוהר ח"ג רע"ג.) שאמרו כי כל נשמות דור המדבר היו ענפי נשמת משה, ומעתה כשלא ישא חטאתם הנה החסרון נוגע למשה, לזה אמר **מחני** וגו', והשיב ה' כי לא ירעו הענפים אלא לעצמן ולא לבחינת שורש הנשמה, והוא אומרו **מי אשר חטא לי** דוקא הוא **שאמחנו מספרי**, אבל בחינת נשמת משה לא.

עוד ירצה כי אם לא ישא חטאתם הנה גם הוא חטא הרבה פעמים לפניו כמו שמצינו לו שאמר (לעיל ה' כ"ב) למה הרעותה וכיוצא בזה, ואם כן גם חטאו לא ישא וצריך למחות וגו' ח"ו, והשיב הבורא **מי אשר חטא לי** פירוש כי ישתנה חטאו מחטא ע"ז שכפרו באלהי ישדאל וחסרו האלהות כפי מה שנצטוו כי מעשה האמצעי יהיה בערך ישראל בגדר עקירת הכל, והוא מה שדקדק לומר **חטא לי** מה שאין כן שאר חטאים שימחול על ידי תשובה בלא עונש, והנה כל התווכחות משה עם ה' אינה אלא למחול מיד ויהיו נכתבים בספר צדיקים אבל לא לענין שיש להם תקוה אחר תוכחות על עון כי זה פשיטא שיתכפר, והוא מה שדקדק לומר **מספרך אשר כתבת** פירוש כי ג' ספרים כתובים למעלה אחד של צדיקים וכו', ואחד של רשעים, וא' של בינונים, והם הנפתחים בראש השנה, ספר שהוא

של צדיקים הקדוש ברוך הוא כותבו ומניחו לפניו, והוא מה שאמר **מספרך** פירוש אותו שכתבת אתה לא אותם שנכתבים על ידי הזולת, והוצרך לפרש **אשר כתבת** כי מכינוי מספרך אינו מובן שחוזר על ספר הצדיקים כי הכל הוא של הקב"ה שהוא אדון הכל, ובמסכת ר"ה (ט"ז:). דרשו הכתוב על זה הדרך מספרך זה ספרן של צדיקים אשר כתבת זה ספרן של בינונים ע"כ, ולדבריהם ז"ל יתבאר על פי אומרים ז"ל (קידושין מ"י:). לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, וכן אמרו במקום אחר (בדכות ס"א:). שאין להעריך אדם עצמו אלא בבינוני, ומעתה יתבארו דברי משה על זה הדרך כי משה היה מעריך עצמו בבינוני כמשפט כל איש ישראל, ולזה אמר כי אם לא ישא לפשע ישראל הנה נגרע מערך זכותיו ולא מבעיא מערך צדיק אלא אפילו מבינוני כאומרו אשר כתבת:

או ירצה כי באמצעות ישראל אם יצדיקו יעמוד חי במדרגת צדיק כי רבים זכותיו ואם לא ישא לפשעם לא מלבד שלא ירויח תוספת זכות להכריע זכותיו כדי שיקרא צדיק, אלא אדרבה יחשב לו זכות הראשון לגריעות כשיענשו כי טוב היה אם לא היה מה שקדם מהטוב והבן:

עוד יכוין רועה נאמן לומר כנגד מה שקדם אליו במאמר ה' ואעשה אותך לגוי גדול, ואמר לפניו שאם לא ירצה ה' לישא חטאתם בוחר הוא שימחהו מספרו אשר כתב פירוש כי בעת אשר אמר אליו ואעשה אותך לגוי גדול הלא היא כתובה בספר הישר מאת שיצאת מפי אל עליון ובהכרח להתקיים שאפילו בקללה אמרו ז"ל (מכות י"א). קללת חכם אפילו על תנאי ומכל שכן דבר טוב שיצא מפי עליון הרי הוא כתוב לעד ולאות, ולזה מתפלל שאם לא ימחול לישראל שימחהו וממילא אין מקום לקיים שבועת האבות, והשיב ה' כי לא תקום ולא תהיה שימחה אלא וגוי אבל מה שדבר טוב על משה יקום לעולם, וכן היה דכתיב (דה"א כ"ג) ובני רחביה רבו למעלה ואמרו ז"ל (ברכות ז'). למעלה מס' ריבוא:

[לה] אשר עשה אהרן. צריך לדעת לאיזה ענין אמר זה, ואולי שהקפיד ה' על שגרמו לאהרן קדוש ה' לחטוא כי חטא אדם גדול לו יהיה כחוט השערה יקפיד ה' עליו למאוד.

או ירצה להוציא הלעז מעל אהרן כי ישראל הם שעשו העגל אשר עשה אהרן כי מעשה אהרן עליהם יחשב, או לצד שאנסוהו או לצד שהם עשו עיקר המעשה שהוא הכישוף שבו יצא מדבר:

שמות פרק-לג

[א] **לך עלה מזה.** הזכיר לשון עליה, אולי שירמוז למה שאמרו ז"ל (שבת פ"ח). שהעדי שהתנצלו ישראל נטל משה, והוא העליה שרמז לו באומרו **עלה מזה** פירוש מזה שעבר, ולזה דקדק לומר גם כן תיבת **אתה** שלא היה צריך לומר כיון

שעמו היה מדבר אלא לומר אתה תעלה ולא זולתך שאדרבה ירידה היתה להם, ואומרו **והעם פירוש ילך עמך** :

לאמר. טעם אומרו **לאמר**, כי לשון זה האמור בדברי ה'. לא היה שוה לכולם יש מהם שאמר לו בלשון זה ויש מהאבות שאמר לו בלשון אחר כמבואר מן הכתובים, לזה אמר **לאמר** פירוש שכוונת האמירה לכולם הוא לזרעך וגו' :

[ב] ושלחתי לפניך מלאך. מכאן מוכח כי עד עתה הנה דעת קדוש מסכמת לכניסת משה לארץ ולהנחילה לישראל, והגם שאמר (לעיל ר' א') עתה תראה, שהרי הוא אומר עלה וגו' **ושלחתי לפניך מלאך** לגרש הז' אומות, ואולי כי בשביל שנתן נפשו על ישראל במעשה העגל נתבטל גזירת עתה תראה וגו' :

[ג] פן אכלך וגו'. שאינו דומה המכעיס את רבו בפניו לשלא בפניו, ואומרו **בדרך** כאן רמז שלא לכל הזמנים הוא אומר כן אלא לזמן היותם בדרך אבל בעיר עז לנו יעלה בקדבנו.

או ירצה ע"פ מאמר אנשי אמת כי המדבר היה מקום מושבו של ס"מ הרשע, ולזה היה כמה פעמים מתגבר והורג מהם לסיבה המזדמנת להם מהחטא ועיין בדברי הזוהר (ח"ב קנ"ז). בפירוש פסוק המדבר הגדול והנורא, ולזה אמר **פן אכלך בדרך** פירוש באמצעות המזדמן בדרך והבן :

[יא] ודבר ה' וגו' פנים אל פנים. הכוונה בזה הוא כפי שיעור ההכנה שהיה עושה משה להקבלת פני שכינה לאותו שיעור תהיה ההשגה מפנים העליונים כי כפי אשר יכין אדם עצמו להשפעת הקדושה ישיג, ואומרו **כאשר ידבר איש אל רעהו**, יתבאר לדרכנו על דרך אומרו (משלי כ"ז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם פירוש כי הלבבות ישכילו בנעלם אם לאהוב אם לשנוא כי כפי אשר יכין האדם לבו לאהוב חבירו כמו כן יתבונן לב חברו לאהוב אותו, והוא אומרו **כאשר ידבר איש אל רעהו** שלא יאהבהו אם לא יכין לבו להיות גם הוא רעהו כמו כן דבר ה' פנים אל פנים, ומעתה יבחין אדם מה הוא עם קונו אם לבבו יתאוה ויחשוק בה' ובעבודתו הנה זה סימן כי ה' אהבו :

[יב] ראה אתה אומר וגו'. כוונת הענין הוא כי לצד שעשאו שליח להעלות ישראל אל הארץ והוא אומר **אתה אומר אלי העל** וגו' ושתף עמו עוד שליח א' מהעליונים דכתיב ושלחתי לפניך מלאך ומן הראוי היה להודיעו לדעת את מי ילך, לזה אמר **ואתה לא הודעתני** מי הוא המלאך אשר ילך עמי לדעת אם אסכים על הדבר או לא כי אין אדם משתתף בדבר עם מי שאינו מכירו, ואם תאמר שבעל כרחך אסכים ללכת עם המלאך שתתן לי בין אם יהיה נוח לי או לא הלא **אתה אמרת ידעתוך בשם** פירוש אמרת לי שאותי גדלת מכל אשר אהבת מאומרו (לעיל ר' ג') וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתני להם, הא למדת שאלי נודע בשמו יתברך המיוחד, והוא מה שאמר כאן **ידעתוך בשם**, ושיעור תיבת **ידעתוך** תאיר למולך כשיעור נודעתני במקומה והבן.

ואמר עוד וגם **מצאת חן בעיני**, תתבאר על פי דבריהם ז"ל (ילקוט קע"ג) שאמרו כשעלה משה למרום מצא רבי עקיבא שהיה דורש וכו' אמר משה לפני המקום שלח שליחות זה ביד ר' עקיבא שהוא יותר ממני והשיבו ה' כי אינו חפץ אלא במשה, והנה הענין יגיד שאין זה אלא מציאות חן ולא לצד ההשגה במושכלות שהרי הכיר משה בעיני שכלו כי ר' עקיבא עצום הוא ממנו ואף על פי כן לא רצה

ה' אלא במשה וזה סימן לחן, ומעתה איך תתנהג עמי במדה זו אין זה אלא שעדיין לא נודע לי מדותיך, לזה שאל להודיעו מדותיו:

[יג] ואדעך למען אמצא חן. פירוש לצד שאין מהמוסר לומר עבד לאדונו שרוצה לדעת אותו, לזה גמר אומר **למען** וגוי' פירוש כדי שנעשה הנהגה ישרה בתמידות לפניך והוא מציאות חן המושג בעיני ה':

וראה כי עמך הגוי הזה. כאן דבר משה בנעלם מעיני אדם והודע אליו והוא טענה הנשמעת לפני הבורא מכל הטענות שאמר, והוא כי נשמות ישראל הם חלק ה' כמו שפירשתי בשירת האזינו בפסוק (ל"ב ט"ו) כי חלק ה' עמו, והוא גם כן מה שרמז ה' באומרו (לעיל כ"ב ב') אנכי ה' אלהיך וכמו שפירשתי שם והוא מה שטען באומרו **וראה** פירוש ראה בפרט זה **כי עמך הגוי הזה** פירוש סמוכים ודבוקים עמך ואיך תמאס חלק עליון והבן:

[יד] ויאמר פני ילכו וגו'. הרבה פירושים נאמרו בפסוקים אלו, ונראה לפרש הכתוב על פי דבריהם ז"ל (תיקונים י"ח) כי שכניתו יתברך תקרא פני ה' לצד שהיא הנראית לצבא השמים, ואליה רומז אומרו (לעיל כ"ג ט"ו) ולא יראו פני ריקם, וכאן השיב ה' למשה על טענותיו והודיעו כי ההולך עמו הוא **פני ה'** שהוא השכינה, ועל חששת שמא לא יהיה נוח למשה מציאות זה אמר **והניחותי לך**:

ונתכוין עוד לומר לו שינוח אור עליון עליו ולא יפסק ממנו מה שנח עליו עד עתה מן הרוח, אלא שלבחינת ישראל תהיה השכינה הולכת לפניו, ובחינה זו בחינת דין הוא והשם יגיד עליה אדני, ועל זה השיב משה ואמר **אם אין וגו'**:

[טו] אם אין פניך וגו'. לא נתרצה במאמר ה' ואמר וכי על דבר זה אני מתפלל **אם אין פניך הולכים** מעתה אבודים הם ואין צורך בעלייתם, **ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן וגו' הלא בלכתך עמנו** פירוש בחינה העליונה שהיא סוד המאור הגדול המתכנה בשם הוי"ה ב"ה לא פניך לבד שהוא בחינת הכסא, ומה שהבטחתיני שבחינה זו תהיה לי לבדי כאומרו **והניחותי לך** אני שואל שתהיה גם מנהגת כולנו יחד אני ועמך, והוא אומרו **ונפלינו אני ועמך** במדת הרחמים ומעלה עליונה שאין למעלה ממנה, ונתרצה אל עליון ואמר אליו **גם את הדבר הזה** אשר דברת אעשה להנהיגם בבחינת שם שלם המיוחד ב"ה **כי מצאת וגו'** פירוש לא לזכות ישראל אלא למציאת חינו:

[יז] כי מצאת חן וגו'. ומשה הקדים לומר **ידעתוך בשם** ואחר כך אמר **וגם מצאת חן**, כאן הודיעו הכתוב כי מעלת הודעה בשם הוא עליונה מבחינת השגת החן כי הלא נח מצא חן בעיני ה' ולא ידעו בשם, לזה אמר בתחילה **מצאת חן בעיני ולא זו בלבד אלא ואדעך בשם**.

עוד נתכוון לומר לו כי מה שהודיעו בשם גם כן היה לצד מה שמצא חן בעיניו, לזה הקדים לומר **מצאת חן בעיני ואחר כך ואדעך בשם** לומר שזה יצא מזה מה שאין כן נשמע מדברי משה שהקדים ידעתוך בשם קודם מציאות חן שזה יגיד שהשיג הדבר לצד מה שזכה:

[יח] הראני נא את כבודך. והגם שאמרו ז"ל (מכילתא פסוק זה אלוי) שראוהו ישראל על שפת הים וכתוב (לעיל פסוק י"א) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, אין זה אלא ראות אש אוכלה, והגם שאמר ה' לאהרן ומרים (במדבר י"ב ז') לא כן עבדי משה וגו' ומראה

וגו' ותמונת ה' יביט, אין זה אלא תמונת אור עליון ומשה רצה שתהיה לו הכרה בו יתברך ידיעה פרטית כדי שיוכל שכלו ישכיל בחינת האלהות כי ראה שעת הכושר והרחיב פיו לשאול:

[יט] אני אעביר כל טובי על פניך. פירוש כל מדות טובות שאני מטיב בהם לבריותי, ואומר על פניך, פירוש טעם השגתך דבר זה ממני הוא על פניך, פירוש פנים אשר אתה מראה בעוצם הפלגת אהבתך וחשקך בי כמו שפירשתי בפסוק פנים אל פנים:

וקראתי וגו'. פירוש אעביר מדותי ואקראם כל אחת בשמה לפניך, ואולי כי כל מדה תקרא בשמה וכולם יקראו בשם הוי"ה ב"ה, ואין לך הודעה גדולה מזו שהכיר בשמיעת האוזן כל מדותיו יתברך כל אחת תקרא באזניו, ואומר **וחנותי** וגו' הודיעו כי אותו שעה היא שעת רחמים וחנינה לשאול מאווי:

[כ] ויאמר לא תוכל וגו'. פירוש לא שאני מונע הדבר ממך, אלא לצד שאין בך יכולת המשיג כי לא יראני האדם, ואומר **וחי** פירוש וישאר חי ואני חושש לחייך על דרך אומר (תהלים פ"ד) כי טוב יום בחצרך מאלף, או יאמר על זה הדרך **כי לא יראני האדם** פירוש בשום אופן ואפילו חי פירוש אפילו יהיה צדיק שיקרא עליו חי על דרך אומר (ש"ב כ"ג) בן איש חי, ואות וא"ו תשמש וא"ו המוסיף, עוד ירצה על זה הדרך **כי לא יראני האדם** אפילו אחר מיתה ואתה מבקש לראות, ועוד **וחי** פירוש בחיים חייך, כאן רמז שאחר מיתה ישג מה שלא השיג אדם בעולם שהרי לא שלל אלא לצד היותו חי, והגם שהצדיקים מסתכלים באורו יתברך אחר מותם לא ישיגו מה ששאל משה מלפני ה' אשרי ילוד אשה:

[כג] וראית את אחורי וגו'. הנה באל עליון לא יתיחס אליו פנים ואחור, אלא כוונתו יתברך הוא לצד כי חיות העולמות עומד בחשק הסתכלות אורו יתברך וקיומו הוא האדון חי העולמים, ודבר זה הוא מן הנמנע שיכול שום נברא להביט אל אורו יתברך, לזה הכין ה' ועשה מסוה אשר דרך שם יביט והוא שקרא אחוריים כמו שעשה בחכמתו את האדם הגוף אחוריים והנפש פנים לו והרוח פנים לנפש והנשמה פנים לרוח, כמו כן הכין אור ממנו יתברך אשר דרך שם ישקיפו ויחזו את האלהים ולו קרא אחוריים ואור עליון שהוא מושלל מהשגת נפש כל חי יקרא פנים, והוא אומר **וראית את אחורי ופני לא יראו**, ואפשר שרמז לו באומר סמוך **לאחורי** תיבת **ופני** לומר כי גם שם הם פנים אלא שהכין ה' אחוריים כדי שיהיו במושג לנביאים כמו שכתבנו, ואולי שדקדק באומר **אחורי** לומר שאין הרבה פרגודים ומסכים מפסיקים כאשר הם בערך הנביאים אשר נוכח ה' יביטו אלא אחד דוקא, והוא אומר **אחורי** ולא אחורי אחורי, והמשכיל על דבר אמת יקוד וישתחוה לאל הגדול וימעט בעיניו כל עבודתו אשר יעבוד כפי שיעור המושג המקווה לנפש חיה למינה:

[ו] ה' ה' אל רחום. רבותינו ז"ל אמרו (ר"ה י"ז): כי ב' מדות אלו של רחמים אחת קודם שיחטא אדם ואחת אחר שיחטא, והרא"ש ז"ל הקשה קודם שיחטא למה צריך רחמים, ותירץ כי צריך רחמים לצד כי ה' יודע שעתיד לחטוא, או מדבר הכתוב בחושב בעבודה זרה ואליו יקרא קודם שיחטא פירוש קודם שיעבור, ואין דבריו ראשונים ואחרונים מובנים לי, כי אם יבא ה' להעניש על מה שעתיד נאמר לפניו גם כן למה בראת אותו כיון שאתה יודע שיחטא וידין אותו על העתיד כי קודם לידתו וקודם חטאו ישוה בהם המשפט ואפילו סמוך למעשה החטא והבן, ומה שכתב בחושב בעבודה זרה ועדיין לא עשה קשה כי זה יקרא אחר מעשה כי הגם שלא עבד חטא המחשבה נתפס עליו, ואני אומר שיצטרך לרחמים אפילו קודם שיחטא אם אין לו זכות שהוא קיום מצות עשה ליהנות מהם הוא האדון יחון אותו ברחמים, והנה לפניך מקרא (דברים י"א י"ג) והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר וגו' הרי שבשכר מעשה הטוב יבא הטוב ואם היה אדם אנוס ולא למד וכו' אין לו לא שכר ולא עונש ובמה ירוחם, לזה אמר ה' קודם שיחטא והוא חידוש, ועוד אפילו התעיב מעשיו ועבר על מצות לא תעשה יתנהג עמו ברחמים.

עוד ירצה להודיע כי כשיטיב ה' ברחמיו לאיש הגם שיחטא לא יפחות מטובו דבר ותהיה המדה שהיה בה קודם מתנהגת גם אחר שחטא, לזה אמר רחמים שקודם שיחטא להשוות להם רחמים שיהיו אחר שיחטא, ובזה נחה דעתי בראות כי לא ישתנה טוב הרשעים ולא כלום כי כן היא המדה:

[ט] ילך וגו' כי עם וגו'. קשה כי בדברי ה' (ל"ג ג) נאמר לו לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אם כן כי טעם עם קשה עורף הוא ימנע עלות ה' בקרבם ואיך נותן משה הטעם עצמו כדי שיעלה, עוד קשה למה הוצדך לשאול דבר שכבר נתרצה לו ה' כששאל ממנו ללכת עמהם והשיבו (ל"ג י"ז) גם את הדבר הזה וגו' אעשה. אכן יתבאר הענין בדקרוק עוד למה אמר משה כאן שם אדנות, ותגדל הקושיא למה שפרשתי למעלה כי לא חפץ משה אלא בבחינת הרחמים, ואולי כי כשגילה ה' למשה מדותיו יתברך וראה הפלגתם השכיל כי אם יתנהג ה' עם ישראל במדות אלו בלא דין כל עיקר כמו ששאל קודם העברת הטוב לפניו לא יוכלו עמוד בדרך ישר לפני ה' כי עם קשה עורף הוא לזה חזר בו ושאל שאלה שהוא לצד כבוד המלך לבל יסובב טובו לזלזל במצותיו יתברך כי בהסתלק מהרשעים בחינת הדין כל עיקר יהיו פוקרים, לזה אמר **ילך נא אדני** שהיא בחינת הדין, ושאל מדה שהיה צריך לה כאומרו **וסלחת לעוננו** ומדה זו אינה בבחינת אדנות וכן הוא אומר (לעיל כ"ג כ"א) כי לא ישא לפשעכם אלא במדת הרחמים, נמצאת אומר כי יחפוץ משה ברחמים ודין כי טובים השנים מן האחד:

ונחלתנו. פירוש שלא יחליפם באומה אחרת אלא יהיו לו נחלת עולם:

[יא] שמר לך. צריך לדעת מה ישמור בזה, ואם ישמור הדברים כדברי ראבי"ע לא היה צריך להזהירו על מצוה בפרטות מכל מצות התורה ופשיטא שלא יכבוש הנאמר לו בנבואה, ואולי כי לצד שעבדו ישראל את ע"ז לזה מתחכם ה' לרפא שברם במה שיצוררו את עובדי ע"ז ויקוו לאבדם ולהרחיקם בל קרוב אליהם על ידי זה יתכפר עונם ותתרצה תשובתם, והגם שעדיין לא הגיעו לארץ יועיל החפץ והרצון בזה לכפרה על הדבר, והוא אומרו **שמר לך** פירוש על דרך אומרו (בראשית ל"ז י"א) ואביו שמר את הדבר, שיהיו משמרים מתני יבא עת לעשות כל הכתוב להתעיב אותו דבר שבו נכשלו.

או יאמר כי מקודם שעשו את העגל לא צוה ה' כל ההרחקה מהאומות והתעבתם, ולצד שקדם מעשה הרע הוסיף ה' להם מצוה זו כדין הרחקת הנכשל בעבירה שצריך להגדיר עצמו בגדר חדש, והוא אומרו **שמר לך** פירוש מצוה זו למה שאלו באה לצד מה שעשית את העגל.

או אפשר כי קודם מעשה העגל לא היה ה' מצוה על הדבר האמור בענין כי תכף היה ה' גורש מפניהם כל יושבי הארץ ואין מקום למצוה ולא היה בית מיחוש לחית הארץ, או לצד אימתם של ישראל שהיה נפסק מהם יצר הרע וחית השדה תעבדם, או לצד כי ירבו עד מאד ומלאו הארץ, ואחר העגל בטל הענין והוצרכו לצוות לזה והוא אומרו **שמר לך**.

ובדרך רמז אפשר שתיבת **לך** חוזרת אל משה ורמז לו כי מה שאומר לו **הנני גורש מפניך** וגו' אינו לזמן המזדמן אלא לזמן רחוק, והוא מאמרו ז"ל (במ"ד פ"ט) משה שגאל אותנו הוא יגאל אותנו לעתיד לבא, ועל אותו זמן הוא אומר **שמר לך**, ותדע כי לא נתקיימו דברי ה' שאמר כאן למשה הנני גורש מפניך וגו', לזה אמר **שמר לך** לאחרית הימים את אשר אנכי מצוך היום:

[טו] **פן תכרות וגו'**. פירוש הגם שבשעה כריתת ברית יקבלו עליהם ז' מצות אף על פי כן לא תכרות, והטעם כי **וזנו** פירוש יושבי הארץ אחרי אלהיהם כי אין אמונה בהם כגלוי ליודע נסתרות, **וזבחו לאלהיהם** וקרא לך וגו' ואמרו במס' ע"ז (ח"י) כי משעת קריאה מעלה עליו הכתוב כאילו אכל, ואמרו **מזבחו** כתב רמב"ם בהלכות שחיטה (פ"ד) שבא לאסור שחיטת גוי ממה שהזכירם באיסורי גוים הא למדת שבחינת הזביחה לבד יתעב ה' הגם שאין בה א' מפסולי שחיטה:

[יח] **את חג המצות תשמור**. טעם מצוה זו כאן לציון כי הן אלה תיקוני החטא שקודם כאמרו ז"ל (זוהר ח"ב מ"י) כי החמץ הוא בחינת אל אחר, ולזה צוה ה' ביתר שאת לשמור את הדבר, וצוה כאן על כללות המועדים, אולי כי לצד שנאמר בעגל (לעיל ל"ב ד') אלה אלהיך אשר העלוך וגו' וכל המועדים תלוים ביציאת מצרים, לזה חזר ה' על הדברים כדי שיקבלו עליהם הפרטים שיש נגדיות להם במשמעות מאמר הכפירה, וזה אחד מפרטי התשובה הצריכה, והזכיר שמירת שבת לפי שהם עבדו ע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה לזה אמר ה' מצות שבת שהיא גם כן שקולה כנגד כל התורה שבזה יתוקן המעוות, ועיין מה שכתבתי בתחילת פרשת ויקהל:

[כד] **אוריש גוים מפניך**. דקדק לומר **מפניך**, פירוש לבל תצטער בראייתם על דרך מאמרו ז"ל (גיטין נ"ו) במעשה רבי יוחנן בן זכאי עם אספסינוס, הבטיח ה' כי לא יראו לפנינו כל עיקר:

והרחבתי וגו'. על דרך אומרו (ירמ"ג) ארץ צבי, ואמרו ז"ל (גיטין נ"ז) כעור של צבי זה וכו':

[כח] **לחם לא אכל וגו'**. הוצרך לפרט **לחם ומים** ולא הספיק לומר לא אכל ולא שתה, לדייק בדבריו בא כי דווקא לחם ומים הוא שלא אכל ושתה אבל אכילה אחרת ושתיה אחרת אכל ושתה כאמרו (תהלים מ"ו) ותורתך בתוך מעי, גם נמשלה למים (תענית ז'), ואם היה אומר לא אכל ולא שתה יש במשמע כל מין אכילה ושתיה:

[כט] ויהי ברדת וגו'. אמר ויהי לשון צער, לרמוז מה שנכוו כל הצדיקים שבמחנה ישראל ממעלת משה אשר ענתה בפניו דכתיב וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן וגו' :

ברדת משה מהר וגו'. לא נודע גזרת הכתוב איה מקומה, עוד צריך לדעת למה כפל לומר **ברדתו מן ההר** ולא הספיק במה שאמר בסמוך ברדת משה וגו'. עוד צריך לדעת לאיזה ענין הודיע הכתוב שלילת ידיעת משה בדבר קודם שיודיענו תחילה ענין קירון פנים שישנו. עוד צריך לדעת מי הודיעו למשה כיון שלא ידע מעצמו ואם הודיעוהו למה לא הודיע הכתוב סדר ההודעה.

אכן יתבאר הענין לפי מה שהודיע הכתוב אחר זה כי נתן משה מסוה על פניו בתמידות זולת בעת לימודו אם כן יאמר האומר למה לא נתן משה מסוה על פניו ברדתו מן ההר בזמן שלא היה מלמד את ישראל תורה, לזה אמר הכתוב **ומשה לא ידע** זה היה סיבה שלא נתן על פניו מסוה קודם וראהו אהרן וישראל והנה קרן עור פניו, ועדיין יקשה על זה איך יהיה הדבר שלא ירגיש בעל חי בדבר נוסף בפניו ובפרט קירון פנים, לזה הקדים הכתוב לומר הסיבה שמנעה ממנה הידיעה ואמר **ברדת משה מהר** פירוש כי בהיותו בהר לו יהיה שירגיש בהוד פניו יתלה הדבר כי יבהיקו פניו מאור פני אל המדבר עמו וברדתו מן ההר נסתלק תלית הרגשת אור פניו, ועדיין תקשה למה לא הרגיש במשך ירידתו, לזה אמר **ושני לוחות העדות ביד משה ברדתו מן ההר** פירוש בכל משך רדתו מן ההר, ולזה היה תולה כי מה שהיה מרגיש בפניו היה מאור הלחות אל מול פניו יאירו ולא ידע כי קירון פנים היה קבוע בו בעור פניו, והוא אומרו **לא ידע כי קרן עור פניו** פירוש ידע בקירון פנים אבל לא חשב שהיה אור קבוע בעור פניו והיה תולה בלוחות שבידו וזה היה סיבה שלא עשה מסוה וראהו אהרן, וכפי זה גזרת הכתוב היא **וירא אהרן וגו'** כי זולת כל הכתוב לא היו רואים אהרן וישראל קירון פנים קודם שיקראם שהיה שם מסוה כאשר עשה אחר כך כשהניח מידו הלוחות ולא נשאר במה לתלות מעצמו הרגיש מתת אלהים כי קרן עור פניו ונתן המסוה תכף בסוד (משלי כ"ה) כבוד אלהים הסתר דבר :

ובמדרש (שמו"ר פמ"ז) ר' יהודה בר נחמן אמר כשכתב משה התורה נשתייר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו ומשם נעשה קרני הוד ע"כ, ודבריהם ז"ל סתומים וחתומים, ואולי שיכוונו לומר כי מצינו שמדת הענוה למעלה מכל כאומרים ז"ל (שהש"ר פ"א) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה שהוא היראה דכתיב (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה' עשתה ענוה עקב לסנדל' דכתיב (משלי כ"ב) עקב ענוה יראת ה', ומצינו שהעידה התורה על משה (במדבר י"ב ג') שעניו מאוד מכל האדם, וכשאמר ה' לכתוב הדברים מצינו לו שלא כתב עניו אלא ענו חסרה יו"ד ואף זה מן הענוה, ובשכר זה זכה לקרני הוד כי הפליא ברצונו יתברך גם ה' הפליא חסדו לו בשנותו מכל האדם, והוא מה שרמז רבי יהודה באומרו נשתייר בקולמוס קמעא והוא אות יו"ד שהיה צריך לכתוב ולא כתב לרוב ענותו וממנה זכה כנזכר :

[לה] וראו בני ישראל וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב להודיע זה, ואולי כי ישמיענו שהוצרכו ישראל לראות הדבר פעמים אחרים להצדיק כי קרן עור פניו לצד שהיה מיחוש שהאור הלז היה לצד עכבתו את ה' נוצצו אורות בפניו ובהאריך הזמן יחזור הדבר לכמות שהיה, לזה היו מסתכלים בפניו בכל עת להצדיק כי קרן וגו', ואולי כי חזרה עטרה ליושנה בבחינת פניו על דרך אומרים

ז"ל (ב"ר פ"ב) בספרו של רבי מאיר כתוב כתנות אור, כמו כן משה נעשה עור פניו אור.

עוד ירצה כי הגם שעשה משה המסוה לא דנו מפני זה לאסור לראות פניו בזמן שאין מסוה אלא וראו בני ישראל את פני משה והדבר מובן כי לא בדרך איסור היו רואים ממה שלא הקפיד עליהם וחפץ ה' לראות באור החיים:

חסלת פרשת כי תשא

פרשת ויקהל

שמות פרק-לה

[א] ויקהל משה וגו'. צריך לדעת טעם שהוצרך לומר ויקהל אחר שהוא דבר הרגיל בכל עת אשר יצוה דבר ה', ונראה כי לצד שראו כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו, לזה הוצרך להקהיל את כולן לבל ימנעו קצת מהמורא, וזה שדקדק לומר את כל עדת.

עוד ירצה באומרו את כל על פי מה שפירשתי בפרשת תרומה בפסוק מאת כל איש אשר וגו' שבא לרבות יתומים קטנים ונשים יע"ש, והוא אומרו את כל ב' ריבויים, וטעם שלא הזכיר הג' שהוא שוע זה אינו צריך לקרא לו כי מעצמו בא יבא ברנה בכלל כל ישראל, ובספר הזהר (ח"ג קצ"ו): אמרו שהקהיל האנשים להפרידם מהנקבות לצד שהיה השטן מצוי בינם לבל יזיקם ח"ו ע"כ, ומן הסתם לא יכחיש שלא נזדמנו הנשים לשמוע דבר ה' ובפרט להביא נדבת המשכן, וכן הוא אומר (פסוק כ"ב) ויבואו האנשים על הנשים, אלא יכוין לומר כי הקהיל האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן ולא באו יחד ולא עמדו במסיבה אחת, והכתוב רמז הדברים בייתור תיבת בני שלא היה צריך לומר אלא את כל עדת ישראל:

אלה הדברים וגו'. צריך לדעת אומרו אלה הדברים, ובמסכת שבת (צ"ד): דרש מכאן רבי ט"ל מלאכות כמנין אלה ל"ו דברים ב' הדברים ג' הרי ט"ל, וזה דרך דרש, עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר לעשות אותם ולא הספיק באומרו אשר צוה ה', ועוד כיון שלא אמר במצוה זו אלא ענין שבת איך יוצדק ליאמר עליו תעשו. אכן יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (הוריות ח'). שאמרו בפסוק (במדבר ט"ו כ"ב) כי תשגו וגו' שכל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה, ומעתה הנה צריכין כל ישראל

לתקן כל תרי"ג מצות אשר פגמו בכולן ודבר זה הוא רחוק מגדר ההשגה, אשר על כן באה מצות ה' להם שיזהרו במצות שבת, ואמרו ז"ל (שמו"ר פכ"ה) שקול שבת כנגד כל התורה, ובזה יתקנו פגם שפגמו בכל התורה, והוא מאמר משה כאן **אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם** פירוש לשון תיקון בזה יתוקנו פגמיהם של בני ישראל ומה הם הדברים **ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו'**, ובזה יתיישב מה שקשה עוד למה חזר עוד לצוות על השבת אחר שכבר צוה כמה פעמים, ועוד למה צוה עליו סמוך למצות מעשה המשכן, ולדברינו יבא על נכון כי יצו ה' על תיקון העבר כדי שיהיו מוכשרים לשכון בתוכם ובמצות שבת ששקולה ככל התורה היא תקנת עבודה זרה כאומרו (ישעי' נ"ו) אשרי אנוש יעשה זאת ודרשו ז"ל (שבת קי"ח:) כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו:

עוד יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (מכילתא פ' תשא) רבי אלעזר בר פרטא אומר מנין שכל המשמר שבת מעלין עליו כאלו עשאו דכתיב ושמרו וגו' לעשות את השבת ע"כ, והנה בפ' כי תשא פירשתי דרכים רבים באומרו לעשות את השבת, ודרשה זו זה מקומה, והוא אומרו **אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם** פירוש הדברים עצמן שהם שבתות אתם עושים אותם והבן.

עוד ירצה לומר כי הגם כי מצות שבת היא שמירה מהמלאכות ושבייתה ואין כאן מעשה ליטול עליה שכר **אלה הדברים אשר צוה ה'** שיהיו בגדר מעשה ליטול עליהם שכר, ועיין מה שכתבתי בפרשת כי תשא (ל"א ט"ז) טעם לזה, ודקדק לומר **אלה** לשלול הדוגמא שישנו בבחינת שמירה לבד אינו בבחינת המעשה ליטול עליו שכר.

ועל פי המדרש (ילקוט) שאמרו כי אמר הקב"ה למשה הקהל קהילות ודרוש ברבים כדי שילמדו לדורות הבאים להקהל בכל שבת וכו', יתבאר הכתוב על נכון **ויקהל משה וגו' ויאמר אליהם אלה הדברים** פירוש הקהלת העדה ודרשת התורה **צוה ה' לעשות אותם**, או ירמוז באומרו **לעשות אותם** על בני ישראל כי באמצעות הדברים מתכפרים כל עונותם כמאמר ר' ישמעאל שם:

[ב] ששת ימים תעשה. טעם זכרון עשיית מלאכה בימי החול, אולי שיכוין לומר שאם יהיה יום ז' קודש תעשה המלאכה הצריכה לך בששת ימים.

או ירצה הכתוב לאסור מלאכת שבת בין על ידי עצמו בין על ידי גוי, והוא אומרו **ששת ימים תעשה** בציר"י תחת התי"ו פירוש תהיה נעשית אבל ביום השביעי אפילו על ידי אחרים אין לך לעשות, וזה כהאומר אמירה לגוי אסורה דבר תורה (מכילתא פ' בא), וטעם אומרו **ששת** ולא בששת כדי שלא תטעה כי יש מצוה בעשיית מלאכה בהם.

עוד ירמוז כי לא יקומו ששת ימים במלאכתם אשר הכינם ה' לעשות אלא אם יום השביעי יהיה לכם קדש אבל אם לא ישמרו שבת לא יהיו הששת ימים כי שבת הוא נפש קיום העולם, וכמו שהקדמנו בפרשת בראשית בפירוש פסוק (ב' ב') ויכל וגו' ביום השביעי יע"ש:

[ד] אל כל עדת וגו' לאמר וגו'. צריך לדעת למי יאמרו בני ישראל, ואולי כי לצד שלא ידבר משה עם הנשים והקטנים הגם שיהיו שם וצוה לאמר להם הדברים, ואומרו **זה הדבר וגו' לאמר** יתבאר ע"פ מה שאמרו בספרי (פ' תצא) ר' מאיר אומר

טוב אשר לא תדור טוב מזה ומזה שלא תדור כל עיקר ר' יהודה אומר טוב מזה ומזה נודד ומשלם ע"כ, ואמרו בפ"א דנדריים (ט.) ב' אוקימתות א' שחולקים בנדר אבל בנדבה מודה ר' מאיר שיהא נודב ומשלם וכגון שהיה באופן שאינו בא לידי תקלה וכמעשה הלל שהיה מביא קרבנו כשהיא חולין לעזרה ושם היה מקדישה, והב' שחולקים בנדבה ולא אמר ר' יהודה אלא נודב אבל נודר לא, ונודב עצמו דוקא באופן שאינו בא לידי תקלה כנזכר יע"ש, לפי זה יכוין הכתוב לומר על זה הדרך כי לצד שקדם לומר קחו מאתכם תרומה כל נדיב לבו אם כן בנדבה מדבר הכתוב, לזה אמר **זה הדבר** פירוש הנדבה צוה ה' **לאמר** אותה פירוש דוקא במציאות זה שהוא שצוה ה' שתאמרו נודב ומשלם והוא בסדר שאינו בא לידי תקלה, לאוקימתא ראשונה יעלה דרכנו כר' מאיר ולאוקימתא ב' כר' יהודה:

[ה] **יביאה את תרומת ה'.** פסוק זה מראה באצבע כי לבד המורגש יש המושכל והוא מאמרם ז"ל (תיקונים תיקון כ"א) כי מעשה התרומה מושכל היא בחינת השכינה כי לה יקרא תרומת ה' ועל ידי מעשה התרומה יפעיל בה דבר טוב ויחבר אוהל בל ימוט, ועיקר הרצון במעשה הוא המושכל, והוא אומרו **יביאה** פירוש יביא לבחינה הנעלמת עם תרומת ה', וביאר הכתוב מי הוא אשר יביאה ואמר **כל נדיב לבו** פירוש העושה דבר מנשיאות הלב אשר ידבנו לצד התנועעות הרוחנית השוכן בלב בחשק הדבר יפעיל במושכל נעלם אבל אם יביא התרומה בלא נדיבות לב אין זה פועל במושכל:

זהב וכסף וגו'. ראיתי לתת לב בכל הפרשה בסדר התחברות השמות ופרטי הדברים כי לא השווה מדותיו בהם לפעמים יאמר וא"ו בכל פרט הנוסף כמעשהו בסדר י"ג דברים הבאים בנדבת המשכן שאמר וא"ו בכל נוסף ולפעמים יאמר וא"ו בהתחברות הג' כאומרו את המשכן את אהלו ואת מכסהו ותכף חזר בו בכתוב עצמו ולקח סדר התחברות אחר ואמר את קרסיו ואת קרשיו וכן על זה הדרך עד סוף סדר פרטי המשכן כמה שינויים בפרט זה.

ונראה ליישב בהקדים דבריהם ז"ל (ב"ר פ"ל) כי הוי"ו יגיד התקשרות הנוסף עם הראשון, וחסרון הוי"ו יגיד כי הוא גבול בפני עצמו, ומזה נשכיל על כל דבר ודבר ונלך לישב כל פרט ופרט במקומו, וזה יצא ראשונה בנדבת המשכן אמר וי בראש כל פרט כדי להסמיך ולהשוות כל הי"ג דברים לומר שכולם שוים ליקראות תרומת ה' וזכותן שוה מביא הנחושת כמביא זהב כמו שמצינו שאמר הכתוב בעולת הבהמה ריח ניחוח ובעולת העוף ריח ניחוח ואמרו ז"ל (מנחות ק"י.) לומר לך אחד המרבה ואחד הממעט כו', ועיין מה שפירשתי בענין בפרשת ויקרא (א' י"ז) גם נתכוין לומר שכל הי"ג דברים חובה הם לצורכי המשכן דבר קטן כדבר גדול מעכבין אשר על כן חברים במחברת הווין, כל זה בערך דבר הניתן אבל בערך הנעשה ממנו יש בהם הדרגות הקדושה כמה קדושות הם זו למעלה מזו ולא תדמה שום קדושה למה שלמעלה ממנה:

[יא] **את המשכן וגו'.** הנה הדרגת המשכן שהם יריעות התחתונות להיות שמסככין על הקודש הם בהדרגה מעולה מאהלו ומכסהו העשויים מהעורות שאינם רואים פני הקודש לזה לא אמר ואת אהלו להשוות אליו אבל כל מה שעל יריעות התחתונות השווה אותם הכתוב במדרגה אחת ואמר **ואת מכסהו** להשוותו בגדר אחד עם אהלו, ולו יהיה שתהיה גדולה קצת הדרגת האוהל מהמכסה יודיע הכתוב כי אין הפרש כל כך ובהדרגה אחת תחשב, ואמרו **את קרסיו** ולא אמר ואת לומר כי הדרגה זו של הקרסים אינה בגדר השואה עם

אוהל ומכסהו, ואמר **ואת קרשיו** כי שויס הם בגדר עם הקרסים, ואמר **את בריחיו** כי אינם בגדר קדושת הקרשים, ואמר **את עמודיו** שאינם בגדר הבריחים ואמר **ואת אדניו** כי שויס בהדרגה עמודים לאדנים והמשכיל על דבר יראה כי השכל יכיר ההדרגות שהם כמו שכתבתי:

{יב} את הארון. התחיל הכתוב במעולה שבכלים כמו שהתחיל במשכן ביריעות של שש שהם גדר הקדושה המעולה שבבית, ואומרו **ואת בדיו** יודיע הכתוב כי שויס הבדים לגופו של ארון בקדושה, ולזה תמצא שצוה הכתוב (לעיל כ"ה ט"ו) לא יסורו ממנו, ואומרו **את הכפורת** כי לא שוה לקדושת הארון, וכן תמצא שלא היה קבוע בארון וגם אין אזהרה שלא להסירו, ואומרו **ואת פרוכת המסך** השוה הכתוב קדושתו לקדושת הכפורת שהם בגדר אחד:

{יג} את השלחן. אין קדושת השלחן שוה לקדושת הקודם לו, לזה אמר **את,** ואמר בכל פרטיו **ואת** כי מדרגת כולם שוה בקדושה, **ואת מנורת המאור** בתוס' וא"ו לומר כי זו קדושתה וקדושת כליה שויס לקדושת שלחן וכליו, ואמר **ואת מזבח הזהב** כמו כן בגדר שוה למנורה ולשלחן הוא וכליו ושמן המשחה וגו' עד מסך הפתח בכל פרט אמר הכתוב **ואת** לומר שכולן בגדר אחד הם, ואמר **את מזבח העולה** בלא וא"ו לומר שאינו בגדר קדושת הקודם ומקומו מוכיח עליו, ואמר **ואת מכבד** שהוא בגדר עמו, ואמר **את בדיו** שאינו בגדר עמו, **ואת כל כליו** בגדר א' עם בדיו, **את הכיור** אינו בגדר מזבח הנחשת, **ואת כנו** בגדר א' עם הכיור, **את קלעי החצר** אינם בגדר מזבח העולה וכליו, **את עמודיו** גדר למטה מהקלעים, **ואת אדניה** ו**את מסך** בגדר א' עם עמודיה, **את יתדות** גדר בפני עצמו, **ואת יתדות החצר** ו**את מיתריהם** כולן שויס בגדר אחד, **את בגדי השרד** הם דברים שמכסים הקודש בפרק הנסיעה ומדרגתם למטה ממדרגת יתדות וגו', **את בגדי הקדש** הם מדרגה בפני עצמו, ועיין מה שכתבתי בפרשת תרומה (כ"ה ז') כי אין מועלים בבגדי כהונה ומועלין בכל כלי הקודש, **ואת בגדי בניו** שויס הם לקדושת בגדי אהרן אביהם לזה חברם בוא"ו המחברת:

{כ} ויצאו כל עדת בני ישראל. פירוש שיצאו כולם כאחד בזריזות להביא ולא היה בהם אחד שנתעכב מחבירו:

מלפני משה. פירוש מלפניו קודם שיתן להם רשות לעמוד מלפניו, והגם דאמרינן ביומא (נ"ג.) שאין רשות לתלמיד לעמוד מלפני רבו אלא עד שיתן לו רשות, דנו ישראל כי כשאמר להם קחו מאתכם תרומה וגו' וגמר דבריו כאילו אמר להם עמדו, או אפשר כי אהבת הדבר קלקלה השורה, עוד נראה שנתכוונו להקדים לבל ילך משה ויקדים להביא כל הצורך משלו כי עשיר גדול היה וחשק גדול הוא בעשות מצות ה' לזה יצאו מלפניו פירוש על דרך אומרו (רות ד') וזאת לפנים קודם לו:

{כא} ויבאו כל איש אשר נשאו וגו'. פירוש אומרו **נשאו לבו ונדבה** וגו', דע כי יש שתי הדרגות במתנדבים, הא' הוא המתנדב ברצון נפשו כפי יכולתו וערך ממונו, ולזה יקרא נדבה רוחו לשלול שאינו עושה הדבר כמו צער בנפשו, והב' הוא המתנדב יותר מיכולתו מגודל טוביות לבו, ולזה יקרא נשאו לבו פירוש שהלב מנשאהו ומעריכו בערך עשיר יותר ממה שהוא לתת דבר יקר, ולזה אמר כי בישראל נמצאו ב' סוגים הנזכרים, ופתח במעולה שבשניהם ואמר כל איש אשר נשאו לבו, ודקדק לומר תיבת **איש** לשון חשיבות, וכנגד הב' אמר **וכל אשר נדבה רוחו** ולא אמר איש כי אינו חשוב בערך הראשון, וממוצא דבר אתה יודע כי לא

היו בכל המתנדבים אלא ב' הדרגות וב' לשבח שנדבו בלבם ולא עשו הדבר
בחסרון רצון הלב אלא שאחד גדול מחברו, ולזה דקדק לומר **הביאו את תרומת**
ה' לרמוז לבחינת הנעלמת שרמוז באומרו (פסוק ה') **יביאה את תרומת ה'** וכמו
שפירשנו שם שיכוין אל המושכל ודבר זה עקרו בנדבת הלב והנה הוא :

ולכל עבודתו וגו'. יודיע הכתוב כי כל צרכי המשכן פירוש כל הי"ג דברים
שצריכין למשכן וכו' באו בעצמן בנדבה ולא הוצרכו לקנות דבר מהם בכסף וזהב
המובא בתרומה והבן :

[כב] **ויבואו האנשים על הנשים וגו'.** צריך לדעת כוונת. אומרו **על הנשים**, עוד
למה כפל לומר פעם אחרת **כל נדיב ל. ב**, ואולי כי יודיע הכתוב אופן נדבת לב
אשר עשו אנשי החיל, כי דבר ידוע הוא שיש הדרגות באהבת הנכסים והם ד',
הא' שבראשונות הם כלי תכשיטי בני ביתו של אדם וכלי הבית דברים אלו יגדל
ערכם בעיני האדם מכל קנין כספו והדבר פשוט הוא, ב' הזהב כי מכל קנינים
שישנם בעולם יאהב הזהב יותר מכולם, ג' דברים שאינם בנמצא זולת אצלו יגדל
מעלתם בעיניו יותר משיעור שוים, ד' הם שאר קנייני האדם כסף ושוה כסף,
וסידר הכתוב הדרגות המתנדבים בעם וראשון בקודש התחיל בו ואמר **ויבואו**
האנשים על הנשים פירוש מה שעל הנשים כל נדיב לב הביאו אותם וסידר
הכתוב התכשיטים שהביאו להראות חיבת המתנדבים שלא רצו להביא אלא
דבר היותר מעולה וחיביב אצלם הגם שעומדים לשבירה ולקלקל אף על פי כן
אהבה נפשם חיבת הקודש מכל יקר ראתה עינם והביאו כל תכשיטי נשיהם חח
ונזם וטבעת וגו', ודקדק לומר **נדיב לב** דע כי יש הפרש בין ידבנו לבו לנדיב לב
כי ידבנו לבו יאמר על כל אשר יתנדב מלבו ויש שידבנו הרבה ויש שידבנו מועט
אבל נדיב לב יאמר על לב נדיב, והוא הרמוז באומרו **אשר נשאו לבו** כי מי שלבו
נדיב יתנדב יותר מהיכולת ולא יקפיד על החסרון אשר ימצאנו כי שמח בנתינה
יותר מהקנין אצלו, ואומרו **כל כלי זהב** פירוש לא תאמר כי לצד שהיו להם
התכשיטין הוא שהביאו לה' הכפל, לזה אמר **כל כלי זהב** שלא הניחו להם כלי
זהב ואומרו **חח ונזם** שם המין, או ירצה **כל כלי זהב** לומר שלא הניחו בביתם
כל מין כלי זהב שבהם ישתעשע אדם לקיים אומרו (שה"ש א') נגילה ונשמחה בך,
ואולי כי רמוז באומרו **על הנשים** שהביאום עליהם ובבואה לפני משה הורידו
עדים מעליהם ונתנום לתרומת ה' חיבה יתירה נודעת להם בזה לאדונינו ב"ה,
הדרגה ב' היא הזהב שאינו עשוי תכשיט כנגד המביא מבחינה זו אמר **וכל איש**
אשר הניף תנופת זהב לה'. ג' דברים שאינם בנמצא כי היו במדבר ואין שם
בנמצא תכלת וארגמן וכו' וכנגד המביא מהם אמר **וכל איש אשר וגו' תכלת**
וארגמן וגו'. ד' והוא מדרגה שלמטה מכולן בבחינת הקנינים כסף ושוה כסף
אמר **כל מרים תרומת כסף ונחושת וגו'**, ואומרו **וכל אשר נמצא אתו עצי שיטים**
אלו אין להם כינוי נדבה, והטעם על דרך אומרים ז"ל (תנחומא פ' תרומה) כי צפה יעקב
אבינו וכו' יצוה ונטעום לצרכי המשכן, ולזה לא אמר אלא **וכל אשר נמצא אתו**
עצי שטים וגו' הביאו, ודקדק לומר **לכל מלאכת העבודה** לצדק דברינו כי
מציאת עצי שטים בידם היה לצורכי מלאכת המשכן שאם לא כן לא היה צריך
לומר כן, ועוד היה לו להקדים לומר **הביאו** ואחר כך יאמר **לכל מלאכת המשכן**
אלא לומר כי מציאותם בידם הוא למלאכת וגו' והם לא עשו אלא ההבאה והוי
כדבר שאין בו חסרון כיס להם והבן, ולפי מה שהצענו יש טעם נכון למה אמר
בכל פרט ופרט הביאו ולא הספיק באחת כי אין הדרגת ההבאה שוה :

[כז] **והנשאים וגו'.** לצד שבאו באחרונה נכתבו אחר מטוה העזים בחכמת נשים :

[כט] **הביאו בני ישראל נדבה לה'**. התורה מעידה על כללות ישראל שהביאו נדבת ה' פירוש דבר הראוי ליקרא נדבה:

[לד] **ולהורות נתן וגו'**. פירוש לצד שיש חכמים רבים שתהיה חכמתם בלבם לבד שלא ידעו ללמדה, לזה אמר **ולהורות נתן בלבו** השכיל חכמת הלימוד, עוד בא לשלול מה שכתוב בפ"ג דיומא (ל"ח) של בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים של בית אבטינם לא רצו וכו', והודיענו הכתוב כי על אלו יאמר (משלי י') **זכר צדיק לברכה כי היו מורים ומלמדים כל הרוצה:**

שמות פרק-לו

[א] **ועשה בצלאל וגו' את כל מלאכת וגו'**. קשה והלא אפילו לקיחת הנדבה עדיין לא לקח לעשות ואיך יוצדק לומר **ועשה וגו'**, אכן הכוונה היא שהכין כלי אומנות הצריכין לעשות בהם כל פרטי המלאכה אשר צוה ה' לעשות כי צריכין כמה פרטי כלי אומנות, וזה שיעור הכתוב **ועשה בצלאל וגו' את כל מלאכת פירוש כלים שהם מלאכת מעשה עבודת הקדש לכל אשר צוה ה' כי יש עבודת המתכות ועבודת כלי עץ ועבודת האבנים והאריגה, וצא ולמד מה שאמרו ז"ל (שבת מ"ט:.) כי המ' מלאכות כולן היו במקדש, ומהנשמע מהכתובים מובן כי ביום אחד הכינו כל כלי אומנות:**

[ג] **והם הביאו אליו עוד וגו'**. פירוש מדברים הנעשת בהם מלאכה כמו שתאמר מטוה של תכלת וגו' ושל עזים וכל הפרטים אשר תעשנה בידיים וזה סיבת עכבתם שלא הביאו עד אחר יום או יומים כי עסוקים היו ומביאים מלאכתם יום יום, אבל נדבת ממון הצריכה כבר הביאו ביום ראשון בפעם אחת:

[ה] **מרבית העם להביא**. קשה וכי רע הדבר שיהיה בית אלהינו באוצרות זהב לכבוד ולתפארת, אכן לא באו לקבול על המובא בית ה' מהזהב וכסף וגו' אלא על המובא עשוי מלאכה שהוא דבר שאין צורך בו גם עומד להתקלקל כל שיש די מחסור, והוא אומרו **מרבית וגו' מדי העבודה למלאכה** פירוש מרבית להביא יותר משיעור העבודה הצריכה למלאכה אשר צוה ה' הא למדת שעל פרטי העבודה הקפידו, והעד לדברינו מאמר הכרוז **אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש**, ואומרו **ויכלא העם מהביא ולא אמר מעשות כי יאמר הכתוב דבר שהוכר לחכמים העושים במלאכה והיא ההבאה:**

[ז] **זים וגו' והותר**. הם ב' דברים הפכיים אם דים אינו הותר ואם הותר אינו דים, וכאן אין מקום לומר לא זו אף זו לצד ששניהם סוג אחד ובחינה אחת ואין דרך לעשות סוג א' ב' סוגים כי יש בנשמע הכחשה, ועוד לא היה צריך לומר דים אלא והמלאכה היתה הותר לכל המלאכה, ועוד כל הכתוב מיותר שהרי אמר למעלה מרבית העם להביא מדי העבודה למלאכה ופשיטא שלא אמרו כן עד ששערו ומה צורך עוד לומר והמלאכה וגו'. ואולי שישמיענו הכתוב חיבת בני ישראל בעיני המקום כי לצד שהביאו ישראל יותר משיעור הצריך חש ה' לכבוד

כל איש שטרחו והביאו ונכנס כל המובא בית ה' במלאכת המשכן, וזה שיעור הכתוב **והמלאכה** אשר צוה ה' לעשות במשכן הספיקה להכנס בתוכה כל המלאכה שעשו בני ישראל הגם שהותר פירוש שהיה יותר מהצריך הספיק המקבל לקבל יותר משיעורו על ידי נס. או על זה הדרך **והמלאכה** שהביאו **היתה** **דים** לא חסר ולא יותר הגם שהיתה יותר כפי האמת והוא אומרו **והותר** כי נעשה נס ולא הותר:

[ח] ויעשו כל חכם לב. פירוש הגם שהעושים רבים הם אף על פי כן היתה המלאכה נעשית כאילו עשאה אדם אחד, והכוונה בזה כי כשיעשו המלאכה רבים על כל פנים ישתנה תואר מלאכת זה מזה ולא תדמה למלאכה שיעשנה כולה אומן אחד, והשמיענו הכתוב כי מלאכת המשכן שלימה היתה גם בבחינה זו כי הנותן חכמה בהמה השוה אותם בהתבוננות החכמה שוה ודומים כולם לאיש אחד, ולדרך זה יתיישב טעם אומרו בכל פרטי המעשים לשון יחיד ולא פירש מי הוא ופשיטא שאינו חוזר על בצלאל כי לא הוא עשה הכל והעד הנאמן (לקמן ל"ז א') ויעש בצלאל את הארון, אלא יכוין אל עושי המלאכה והזכירם בלשון יחיד לטעם שכתבתי:

חכם לב בעושי וגו'. אולי שירמוז שבאמצעות עשייתם המלאכה ובסיבתה נעשו חכם לב:

[יא] ויעשו וגו'. טעם אשר החזיר הכתוב כל הפרטים ולא הספיק לומר ויעש כאשר צוה ה' את משה, על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פ"ט) בכפל פרשת אליעזר עבד אברהם כי מתוך שחביבה עליו כתבה ב' פעמים, וכמו כן גילה הכתוב בענין מעשה המשכן כי חביב עליו ולזה נכתב ב' פעמים:

שמות פרק-לז

[ה] על צלעות הארון. ג' פעמים נזכר **הארון** בפרשה זו כנגד ג' ארונות שעשה בצלאל כאומרם ז"ל (יומא ע"ב):

[ח] משני קצותיו. אולי שיכוין לומר שלא עשה הכפורת שוה והיה מכה בקורנס בכל רוחב הכפורת וכו' אלא בשעת ההתכה התיך במקום רחב כשיעור הכפורת ובב' קצותיו הרבה זהב שיעור שיספיק לכרובים ובזה ידויק אומרו **משני קצותיו**:

[יז] ויעש את המנורה וגו'. תמצא בכל המעשה שידייק לשון המעשה כלשון המצוה וצריך לדעת למה שינה במנורה שבמצוה אמר **מנורת זהב** וכאן אמר **את המנורה**. ואולי כי לפי מה שאמרו ז"ל בהקומץ רבה (מנחות כ"ח): כי המנורה באה גם מהמתכות דכתיב תעשה לרבות, לזה אמר ה' **מנורת זהב** לומר כי מה שהתיר בריבוי **תעשה** אינו אלא לדורות אבל במשכן מעכב להיות זהב, ולזה הסמיך **מנורת זהב** בלא הפסקה לומר שאין מעשיך במנורה אלא של זהב. או על זה

הדרך מנורת זהב ולא מנורת שאר מתכות הגם שהכשרתים לך, ודקדוק זה אין שייכות להודיע במעשה אלא הודיע שקיים מצות ה' ועשאה זהב והבן:

[כה] ויעש את מזבח הקטורת. זה הוא מקום זכרונו כי פנימי מהאמור אחריו, ומה שצוה ה' עליו מאוחר מהכל כתבתי בפ' תרומה בפסוק וכן תעשו (כ"ה ט'):

ויקהל

פרשת

חסלת

פקודי

פרשת

שמות פרק-לח

[כא] אלה פקודי וגו'. אומרו אלה לפסול כל מנינים שבעולם כי כל מה שימנה אדם מקנינים המדומים אין מניינו מנין ושמו מורה עליו מה אתה מונה, אבל מנין זה עומד לעולם, והטעם להיות מנין המשכן המופלא אשר שכן שם אלהי עולם ה':

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (ב"מ מ"ב). אין ברכה שורה לא בדבר הספור ולא בדבר המנוי, וכאן אמר אלה פקודי פירוש לאלה יש מנין ואין הקפדה כי מנין זה אדרבא מניינו תביא הברכה כי כל פרט שירבה במספר תגדיל הזכות ותסובב הברכה למרבה, והטעם להיותו של המשכן:

עוד ירמוז באומרו אלה על דרך אומרם ז"ל (ויק"ר פכ"א) אם עשית חבילות וכו' עשה כנגדן חבילות של מצות, כי צריך האדם לתקן החטא בדוגמא, והנה ישראל חטאו ואמרו (לעיל ל"ב ד') אלה אלהיך לזה באה אלה זאת בבחינת הזכות לכפרת עון זה, ותמצא כי אמרו (רבה) העדות שעדות הוא להם שנתכפר עון העגל, וכשתדקדק תמצא כי כל פרטי עון העגל בא כנגדן במשכן, הם התאוה תאוה (ל"ב א') אלהים אשר ילכו לפניהם הנה הנם הכינו מקום לה' אלהים אמת להיות לפניהם, הם בנו מזבח והעלו עולות (שם ו') הנה הנם הכינו מזבח להעלות עולות ושלמים לה', הם נתנו זהבם הנה הנם נתנו זהבם וכסףם וכל כלי חמדתם לה', הם פרקו נזמיהם הנה הנם הביאו האנשים על הנשים לא נזם לבד אלא כל עדים מעליהם וכל כלי חמדה, וכמו שפירשנו בפרשת ויקהל (ל"ה כ"ב) הם עשו ממונים עליו לעשותו הנה הנם פקדו בצלאל לעשות וכו', אמרו אלה אלהיך הנה אלה פקודי לכפרה:

עוד ירצה על זה הדרך להיות שמשה עשה המספר לישראל המובא בית ה', לזה באה התורה והצדיקתו ואמרה **אלה פקודי וגו'**, פירוש על דרך אומרם (ויקרא כ"ג ב') אלה הם מועדי, מה הוא המספר שה' מצדיק אשר פוקד על פי משה דקדק לומר **על פי משה** ולא אמר אשר פקד משה, הטעם כי לא היה הזולת עמו להצטדק אלא מפיו אנו חיינן שכן כתיב (ל"ג ג') ויקחו מלפני משה שהוא לבדו לקח הכל, וטעמו של משה שהביא עצמו לידי חשד, אולי שלא עלה בדעתו חשד זה להשמר ממנו כי איך יחשדו אותו וה' מדבר עמו בכל עת אם ח"ו ימצא בו עול ימאסנו אלוה ה' שומר נפשו, ואין צריך לומר שלא ידבר אתו עוד אלהים, או דקדק מאמר ה' שאמר לו (ריש פ' תרומה) דבר אל בני ישראל ויקחו לי וגו' כמו שפירשנו במקומה כי צוה לו להיות הוא גזבר לבדו, וישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בס' אף על פי שפושעים יכשלו בס' :

עוד ירצה על זה הדרך **אלה פקודי המשכן** ומי יצדיק שכן הוא ולא יותר, לזה אמר משכן העדות פירוש המשכן הוא יעיד על הדבר על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פ"ב) בפסוק ויקם משה את המשכן שלא היה אחד מישראל יכול להעמידו, וזה לשונם כמה חכמים היו שם ולא היו יכולין להקים את המשכן וכו' ולא היו יודעים לישב אותו כל אחד נטל מלאכתו והלך אצל משה וכו' ושרתה רוח הקודש על משה והקים את המשכן ע"כ, זה הוא עדותו היותו נקי כפים שאין חמס בכפיו שאין הקב"ה עושה נס לעושי עול ובפרט במקום עצמו שנעשה בו העול ח"ו, ואם תאמר ומה עדות הוא זו יש לתלות כי לצד כי משה היה גבור חיל גבורתו עמדה לו שהעמידו מה שלא היה כח כמו כן בזולתו, לזה גמר אומר **עבודת הלויים ביז איתמר וגו'**, פירוש הלא תמצא שעבודת הלויים שהיא ביד איתמר היא קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו והם המורידים אותו בנסעם ומקימין אותו בחנותם דכתיב בפרשת במדבר (א' נ"א) ובחנות המשכן יקימו אותו הלויים הרי שהלויים היו מפרקין ומקימין אותו אם כן לא מניעת הכח היא הסיבה; וכפי זה הרווחנו כוונת אומרם **עבודת הלויים וגו' ביז איתמר** שאין ידוע מה בא ללמד ומה שייכות למאמר זה כאן ולמה לא אמר אלא איתמר ולא אלעזר הגדול, ולדרכינו יבא על נכון, ועדיין יש לתלות לצד החכמה כי משה חכם וחרף היה וידע להקימו ולעולם לא נעשו מעשה נסים, לזה אמר **ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה'** ואמרו ז"ל שאפילו דברים שלא אמר לו משה הסכימה דעתו, **ואתו אהליאב וגו' חרש וגו' ואף על פי כן לא עמדה לו חכמתו וכאומרם במדרש (שמו"ר פ"ב) שגם אומנות האומנים לא הועילה, וכפי זה הרווחנו כוונת הכתוב בהודעת מעשה בצלאל אחר שכבר ידענו זה פעמים ושלב בפרשת ויקהל אלא בא לחזק עדות נס המשכן לומר הא למדת שאין זה אלא נס וזו הוא עדות המשכן על פקודיו, ולדרך זה אומרם **אשר פוקד על פי משה** לומר שעל זה באה העדות להסיר החשד ממנו :**

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (שם פ"א) שהמשכן היה כפרה על מעשה העגל, עוד אמרו בחולין (ה"י) כי שקולה עבודה זרה ככל התורה כולה, והוא אומרם אלה פקודי פירוש על דרך שתרגם אונקלוס (ויקרא כ"ז ל"ד) אלה המצות אלין פקודיא, המצות שתלויים במשכן **משכן העדות אשר פוקד וגו'** פירוש כל המצות שבתורה שנצטווה משה כולם ישנם במצות המשכן, ובזה יכפר המשכן על העגל ששקול כנגד כל התורה, ואולי שנתכוון לרמוז הענין בחשבון פקודי המשכן שעולה תרי"ה והם תרי"ג מצות ובי' הלוחות, ומעתה אלה תשכחנה כי נתקן בפקודי המשכן, ואומרם **עבודת הלויים** בא לשמור את הדבר לבל תאמר כיון שנתכפר עון העגל אשר הוא יסובב הסרת עבודה מהבכורות כמאמרם ז"ל (במ"ר פ"ב) אם כן תחזור העטרה ליושנה ויעבדו הבכורות עבודת המשכן, לזה אמר סמוך לדבר

עבודת הלויים פירוש עבודה זו אינה אלא ללויים, כאן כלל כל שבט לוי בין הכהנים בין הלויים כי גם הכהנים יקראו לויים דכתיב (דברים כ"ז ט') והכהנים הלויים, ואומרו **ביד איתמר** וגו' פירוש לא מבעיא עבודות המעולות של הכהנים ולא מבעיא עבודות הלויים המעולות של בני קהת ובני גרשון אלא אפילו עבודה הקלה של הלויים **ביד איתמר** שהם הקרשים והאדנים הדבר במקומו עומד, ומזה אתה למד כי לא נמחק עון העגל מחק שאין רשומו ניכר והעד הנאמן (לעיל ל"ב ל"ד) וביום פקדי וגו' :

עוד ירמוז באומרו **פקודי המשכן** לשון מינוי על דרך אומרו (במדבר ד' ט"ז) ופקודת אלעזר שהוא לשון מינוי על הדבר, והודיע הכתוב כל מינויי המשכן מהם ממונים על המשכן עצמו להתקיים או להתבטל ח"ו, ומהם על עבודתו, ומהם על עובדיו, ומהם על מלאכתו, והתחיל במינוי קיום המשכן ואמר **משכן העדות** פירוש פקודת המשכן הוא העדות שהיא התורה כי כל זמן שישראל עוסקים בתורה ומקיימין מצותיה יתקיים המשכן וזולת זה אין משכן, והוא אומרם ז"ל (במד"ר ל"ב) בפסוק (תהלים ע"ח) אוהל שכן באדם וכי באדם שכן אהלו אלא באמצעות אדם אם יכינו לבם ללמוד תורה ולקיים מצותיה, ולא דוקא עדות הכתובה בלוחות ובספר כתובה אלא **אשר פוקד על פי משה** פירוש תורה שבעל פה שנמסרה למשה לפה ולא לכותבה, ב' יכוין על פקודת משה שפקיד הוא בדבר זה לצוות משפטיו ודיניו של משכן, מינוי ג' הם העובדים במשכן עבודת הלויים פירוש הם ממונים על עבודת המשכן, מינוי ד' הם אהרן ובניו וששתם רמזם הכתוב **איתמר ואהרן** הרי נאמרו בפירוש ואלעזר רמזו באומרו **בן אהרן** כי אני יודע כי איתמר בנו של אהרן הוא אלא לרמוז על אלעזר, ואולי שלא הזכירה התורה אהרן כל עיקר במינוי המשכן אלא בניו ואומרו **בן אהרן הכהן** יכוין אל אלעזר ולא הזכיר אהרן לצד שעדיין חסר תיקון מעשה העגל שעשה כי אחרי כן מתו ב' בניו והביא כפרתו ביום ח' למילואים אשר על כן לא הזכיר פקודתו אלא הזכיר שמו עם בנו, מינוי ה' הוא העושה מלאכת המשכן והוא שאמר **ובצלאל עשה** וגו' **ואתו אהליאב** וגו' נמצאת אומר שהממונים בפרט זה של המשכן הם ה', א' התורה היא מושלת על קיומו אם יתקיים אם לאו, ב' משה ממונה על מצותו באיזה אופן יעשה ויתנהג, ג' הלויים לעבוד לפרוק ולטעון וכו', ד' הכהנים לעבוד העבודות ולהתמנות על הלויים בעבודתם, ה' ובצלאל ואהליאב על המלאכה ועל אלה אמר **אלה פקודי המשכן** :

[כד] כל הזהב העשוי וגו'. צריך לדעת גזירת הכתוב איה מקומה, ואם אומרו תשע ועשרים ככר אם כן למה חזר לומר **ויהי זהב** וגו', ואולי כי גזירת הכתוב הוא **בכל מלאכת הקודש** וכוונת הכתוב היא לומר שכל הזהב העשוי למלאכה לא נחסר ולא נפשע ולא נגנב ממנו דבר אלא הכל נכנס בכל מלאכת הקודש, ובזה הוציא האומנים העושים במלאכה מהחשד.

עוד ירצה להודיע נסים שנעשו בזהב המשכן כי דבר ידוע הוא כי בעשות האדם כלי מזהב או משאר המתכות על כל פנים יתמעט משיעור משקל הזהב שנעשה ממנו הכלי ולא יעמוד הכלי במשקל הראשון לצד ההתחלקות ופעולות המלאכותיו ומה גם כשיהיה במלאכה ריבוי התחלקות וחלקים דקים פשיטא שיתמעט באמצעות כן, ועוד בהכין האדם מעשה המלאכה כמו שתאמר שתי וערב לארוג בגד פתילי זהב לעשות מהם המלאכה מן הנמנע שידקדק במוכן לא פחות ולא יותר וכאן הודיע הכתוב שנעשה נס שכל הזהב העשוי למלאכה היה **בכל מלאכת הקודש**, מאומרו **כל** הודיעך. שלא נתמעט מאמצעות המלאכה כנזכר, ומאומרו **העשוי** רשם גם כן שכל המוכן למלאכה לא נותר ממנו דבר

לבטלה והכל נכנס בכל מלאכת הקודש, ודקדק לומר **בכל** ולא אמר במלאכת הקודש נתכוין לומר גם כן שהספיק העשוי לכל, וזה הוא עיקר הנס שזולת זה אין נס במה שלא הותיר כי אפשר ששיער שיעור שודאי לא יותיר ולא הוכר הנס אלא באמצעות שלא הותיר ולא החסיר:

{כח} ואת האלף ושבע וגוי. פירוש הנשאר, ורבותינו ז"ל אמרו (שמו"ר פנ"א) ששכחם וכשזכר אותם אמר ואת האלף וגוי הם ממה שעשה וויס וגוי, והנה להסוברים מהחכמים (ראב"ע) כי לא היה כסף בנדבת המשכן זולת מחצית השקל יתבאר אומרו **ואת האלף** על זה הדרך לפי שמצינו שצוה ה' בתרומת הכסף מחצית השקל ובכל מלאכת המשכן לא מצינו שצוה ה' מעשה כסף זולת האדנים והוויין וחשוקיהם וביאר באדנים שצריך ככר לאדן והוויין לא הודיע ה' שיעורן ושיעור חשוקיהן, לזה נתחכם בצלאל וחלק הנשאר מהאדנים ועשאן וויין שהגם שלא צוה ה' שיעורן ממה שנתן שיעור לאדנים השכילו כי הוויין וחשוקיהם יהיו מהנשאר, ולזה אמר **ואת האלף וגוי עשה וויין** פירוש שחלק הסך לוויין, ואין הכי נמי אם היה נשאר יותר או פחות היה מחלק הנשאר, ואם היה אומר הכתוב ויעש וויין וגוי יהיה נשמע כי נאמר מפי אל עליון שיעור זה ולא כן הוא אלא מכללן של דברים הבין כנזכר, ודעתי אינה כסברא זו כי ודאי כי כסף אחר היה בתרומת המשכן מלבד הבקע לגלגולת כי מקרא מלא דבר הכתוב בויקהל (ל"ה כ"ד) כל מרים תרומת כסף ונחושת ובפסוק זה לא יצדיקו דברי ראב"ע שישב בפסוק (כ"ה ג') וזאת התרומה והמשכיל יבין, ויתבאר אומרו **ואת האלף** על דרך מה שפירשנו בפסוק (כ"ד) כל הזהב וגוי פירוש שלא נחסר באמצעות ההתכה ופרטי המלאכה שהגם שעשה כמה פרטי מלאכה במעשה כמה וויין וחשוקיהן אף על פי כן המספר עצמו בשלימות היה בוויין ולא נחסר ממנו כלום והוא אומרו **ואת האלף וגוי עשה וויין**

שמות פרק-לט

{א} כאשר צוה ה' את משה. טעם אומרו כן בכל פרט ופרט, על פי מה שכתבנו בפרשת תצוה (כ"ז כ') כי חלק ה' למשה חלק בכל מלאכות ועבודות הנעשות במשכן כי חלקו במעשה הוא המצוה אשר יצוה ה' הדבר על ידו לזה מזכירו בכל פרט ופרט שהגם שאינו עושה הרי הוא מצוה לעשות.

עוד ירצה שהיו אומרים בשעת המלאכה הרי אנו עושים דבר זה כאשר צוה ה' את משה.

עוד נראה לפי מה שקדם לנו כי אין לך מצוה שאין בה פרטי ההשכלה ולא נכתב בתורה אלא מיעוט כמאמר ר' יוחנן בהניזקין (גיטין ס"ז) ומלבד זה יש בכל מעשה ממעשה המשכן מושכל, והוא פנימיות הדברים ואלה יעשו בכוונת הלב ובשכליות הנעלם ויעשו דבר במינו כידוע ליודעי דעת והבנין, והוא מה שרמזה התורה בכל פרט ופרט **כאשר צוה ה' את משה** פירוש בעל פה ואינו מפורש בתורה לצד יקרת הדבר, ואשכילך כי המכתב הוא מבחינת המופעל והמושכל

מושגל מהתקבל מקצתו בבחינת ההפעל ומקצתו גם מבחינת הנדבר כי רחוק הוא בב' הדרגות, וקצת רמז ה' בנפעל נראה ואינו נראה בסוד צורת האותיות וטעמיהם ועטרות שעל ראשיהם התגין ומעשיהם בחינת מחשבה יקראו ונגלה למשה בסיני פלאי פלאות, וצא ולמד מדרשת ר' עקיבא (סנהדרין ק"ו) ג' מאות הלכות בעליונו של למ"ד, המה ראו מעשה ה', והודיע הכתוב בכל פרטי המשכן כי עשאוהו **כאשר צוה ה' את משה** ככל נפלאות אשר יכוין עליהם:

[כד] על שולי וגו'. מכאן אני מדייק שהאמת הוא כהסוברים שהפעמונים הם בשורה עם הרמונים ולא בתוכם ממש שהרי הקדים הכתוב נתינת הרמונים על שולי המעיל ואחר כך אמר מעשה הפעמונים בפני עצמן ויתנו אותם תוך הרמונים ומעתה אם הפעמון תוך הרימון ממש למה הוצרך הכתוב לומר על שולי אחר שכבר קדם ואמר שהרמונים הם על שולי המעיל זה בזה תלוי, ותמה אני על רמב"ן שפנה מדרך זה, ומה שיישב שלא נתן הרימון במעיל עד שנתן בתוכו הפעמון הכתוב יגיד הפך זה, וממה שאמר כי לזה כפל לומר בתוך הרמונים פעמים, קשה למה הקדים הכתוב לצוות שיתן הרמונים על שולי המעיל קודם שיעשה הפעמונים ויצטרך לחזור לומר פעמים בתוך הרמונים לרבות שיתנם קודם, ופשוט הוא שהרב לא דק יפה כמנהג זכות עיונו הקדוש:

[כה] בתוך הרמונים. טעם שכפל לומר כן, לומר שיהיו מכוונים הפעמונים כנגד הרמונים שלא יהיה הפעמון משוך לצד מטה או לצד מעלה אלא גופו של פעמון לפני הרימון ועומד בשורה לא למעלה ולא למטה, ודבר זה אינו מתחייב מאומרו פעם ראשונה הפעמונים בתוך הרימונים כי זה בא לשלול שלא יהיו הרימונים בתוך הפעמונים על זה האופן תתחיל השורה בפעמון ולפניו רימון כפי זה יהיו הרמונים בתוך הפעמונים כי המעיל לא היה מחובר מלמטה סביב לומר שתמיד יהיו אלו תוך אלו כל שיהיו שוים במספר אלא מחולק היה לב', ולזה תמצא שלא עשה בברייתא מספר הרימונים כפעמונים כי הם יותר מהם:

[כו] פעמון ורימון. הוצרך לכתוב זה שלא תבין שיכול לעשות ב' או ג' פעמונים בתוך ב' או ג' רימונים וקורא אני בהם בתוך הרימונים, לזה אמר **פעמון ורימון**, פירוש שלא יעשה ב' פעמונים ורימון, וחזר לומר **פעמון ורימון** בא לשלול שלא יעשה ב' רימונים לכל פעמון ויהיה כל פעמון בב' רימונים ולא תעלה רימון שבימינו של פעמון זה לשמאלו של פעמון הבא אחריו, לזה אמר פעם ב' **פעמון ורימון** פירוש סמוך לרימון של פעמון ראשון יהיה פעמון ב' והבן:

[לב] ותכל כל עבודת וגו'. פירוש לא הם כילו שאם היה ה' מצוה עוד בעבודתו יתברך יעשו בני ישראל בכל אות נפשם אלא שכלתה המלאכה אשר צוה ה':

עוד ירצה באומרו **ותכל** לצד שהיה בה מלאכות שנעשו מעצמן שהיא מנורה שאמרו ז"ל (במד"ר פט"ו) שנעשית מעצמה לזה לא כינה הכל עליהם כי יש חלק במלאכה שהוא לא נעשה אלא הכאה בקורנם והיא מעצמה כלתה.

עוד ירמוז על דרך אומרו (תהלים פ"ד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה', כי עשו כל העבודה חשוקה וכלילת יופי:

ויעשו בני ישראל וגו'. והגם שלא עשה אלא בצלאל וחכמי לב, שלוחו של אדם כמותו וכאילו כל ישראל עשו, והגם שלא מצינו שעשה בצלאל אלא במאמר ה' ולא הם שלחוהו, אף על פי כן הרי הסכימו עליו:

עוד נראה כי כאן עשה הכתוב מחברת הכללות בקיום התורה והראה כי בני ישראל יזכו זה לזה והתורה נתנה להתקיים בכללות ישראל כל אחד יעשה היכולת שבידו ויזכו זה לזה. ואולי כי לזה רמז באומרו (ויקרא י"ט י"ח) ואהבת לרעך כמוך, פירוש לצד שהוא כמותך כי בשלומו ייטיב לך ובאמצעותו אתה משלים שלימותך ואם כן אינו אחר אלא אתה עצמך וכאחד מחלקיך, ובזה מצאנו נחת רוח כי ה' צוה תרי"ג מצות ומן הנמנע שימצא אדם אחד שישנו בקיום כולם וזה לך האות כהן ולוי וישראל ונשים, יש מצות עשה בכהנים שאין מציאות לישראל לעשותם, ויש מצות לישראל שאינם בכהנים, וכן בלויים, וכן בנשים, ומה מציאות יש ליחיד לקיימם להשלים תיקון לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו אשר יכוונו להם, אלא ודאי שתתקיים התורה במחברת הכללות ויזכו זה מזה, והוא מה שאמר הכתוב כאן **ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה'** כינה לכולם יחד מעשה כולם הגם שמהם הביאו הנדבה מהם עשו מלאכה יאמר על כללותם שעשו הכל, וסמך מאמר זה למלאכת הבגדים אשר עשאו יחידים מישראל, להעירך כי על פרט זה יאמר שעשאוהו בני ישראל באין הבדל, ומעתה כל אחד מישראל הביא כל הי"ג מינים שבנדבה ועשה כל המלאכות האמורות:

ככל אשר וגו'. נתכוין בזה להסיר החשד מהם כי יראה הרואה שצוה ה' על המשכן ונעשה וקפלוהו ג' חדשים (שמ"ר פנ"ב) יאמר כי היתה סיבה מצד המעשה שהיה בו דבר בלתי הגון או שישראל עכבו דבר מכל האמור במצותו, לזה אמר **ותכל וגו' ויעשו בני ישראל ככל ומה טעם המתין הקב"ה עד חדש הראשון שהוא חדש המשובח שנקרא ראשון, והוא אומרו בגמר המלאכה (לקמן מ"ב) ביום החדש הראשון תקים וגו' ורבותינו ז"ל אמרו (שם) לצד שנתבשר אברהם ביצחק:**

אשר צוה וגו' כן עשו. טעם אומרו **עשו** ולא הספיק במאמר ויעשו, אולי כי העלה עליהם הכתוב שקיימו כל מה שצוה ה' את משה בתורה, וזה שיעור הכתוב **ויעשו בני ישראל ככל וגו' האמור בענין ובזה העריכם הכתוב כאילו ככל אשר צוה ה' את משה ככל התורה כן עשו, ובזה נשרף ונפזר אפרו של חטא העגל:**

[לג] ויביאו את המשכן. פירוש הזמינוהו לפניו:

[מב] ככל אשר צוה ה'. וחזר לומר פעם ב' דבר זה וגם בסמוך פעם ג', אולי כי לצד שחטאו בעגל במחשבה ובדיבור ובמעשה וכמו שפירשתי שם ובבחינת כל אחת כפרו בכל התורה כולה, אשר על כן בתיקון היו שלשתם יחד, הנדבה הוא המעשה, המחשבה היא בחינת החכמה שבמלאכה, הדיבור הוא שהיו אומרים בשעת מעשה לשם מצות ה' כמו שפירשתי בקודם, וכנגד שלשתם אמר הכתוב **שעשו כאשר צוה ה' את משה** כי תקנו שלש הדרגות הרע:

[מג] והנה עשו וגו' כן עשו. טעם שחזר לומר פעם ב' **כן עשו**, כי אומרו והנה עשו נמשכת למעלה וירא וגו' והנה היא עשויה פירוש גוף המעשה, והכוונה בזה שלא היה שיעור בזמן וראה שהנה עשאוהו בזמן מועט.

עוד ירצה באומרו **עשו אותה** לשון תיקון שתקנו אותה כמצטרך, ועוד מודיע שהשכיל בה שעשאוהו כאשר צוה ה' בפרטי המשפט, והוא אומרו **כאשר וגו' כן עשו.**

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (זבחים ס"ב) כי יש פרטי המצות שאינם לעיכוב אלא למצוה ומנו חכמים דברים המעכבים זה את זה, והודיע הכתוב בכפל המעשה לומר שעשו כל אשר צוה אפילו דברים שאינם אלא למצוה מן המובחר:

ויברך אותם משה. טעם שהוצרך לומר **משה** ולא סמך על זכרונו בסמוך, לומר לא תהיה ברכה זו קלה בעיניך כי משה איש האלהים ברכם ודבר גדול הודיע הכתוב בדבר זה, ולטעם זה הוא שהודיע הכתוב ואמר **ויברך אותם** וזולת היות משה אין התורה מגדת אם יברך אדם לחבירו:

שמות פרק-מ

[ב] ביום החדש וגו'. הקמה זו היתה אחר ז' ימי מילואים לדבריהם ז"ל (במד"ר פ"ג), וכן מוכיחים הכתובים כי ז' ימי המילואים לא נעשה בהם אלא מלואי ידי אהרן, ולזה צוה ה' מעשה ז' ימי מילואים קודם מצות הקמת המשכן והערכתו, וגם בפרשת צו כשמשח אהרן ובניו יום א' של מילואים שם הזכיר משיחת המשכן וכליו, ולא הזכיר שם הקמת המשכן וסדרו הא למדת כי המילואים היו קודם הקמת המשכן והערכת כליו, ויום ר"ח ניסן הוא שנתקדש המשכן וסדר משה מערכת המשכן והקריב בו את האמור בענין הא למדת שלא שמש משה במשכן בסדר כל האמור בפרשה זו אלא ביום אחד שהוא יום השמיני של מילואים, ואפילו להסוברים שכל ז' ימי המילואים היה משה בונה משכן וסותרו, בהכרח לומר כי משכן הוא שהיה בונה וסותר אבל סדר הכנתו לא היתה אלא ביום ר"ח ניסן כאמור בענין באחד לחדש וגו' ושמת שם וגו' והבאת את השלחן וגו' הרי כי מחדש הוא מודיעו ההערכה ומקום כל דבר וסדר הנחתו ואם זה לו ז' ימים והוא מעריך מה מקום להודיע מחדש, אלא ודאי זה היום תחלת סדר מעשה המשכן ותיקונו והקריב משה בו ביום כל האמור בענין במצות ה' אליו כאמור לפנינו:

[יט] כאשר צוה ה' את משה. הוצרך לומר **את משה** ולא הספיק לומר כאשר צוה ה' והדבר ידוע כי אותו צוה ה', כוונת הכתוב הוא להודיע שהתורה מעידה על המעשה שלא היה בו שינוי מהמצוה, ושיעור אומרו כאשר הוא על גופו של מעשה, ואם היה אומר כאשר צוה ה' היה בנשמע שחוזר על העושה שעשה כאשר צוהו והבן, וטעם כפל הדבר בכל פרט ופרט להראות שכל פרט הוא חשוב מצוה בפני עצמו וראוי ליאמר עליו לבדו צוה ה' את משה:

[לה] ולא יכול משה וגו'. והגם שאמר הכתוב בפרשת משפטים (כ"ד י"ח) ויבא משה בתוך הענן, שם היה אחר שקרא אליו ה' נתן בו כח. או יאמר על זה הדרך **ולא יכול משה וגו'**, והטעם כי **שכן עליו הענן** ואין מציאות זה כמציאות האמור בפרשת משפטים כי כאן **כבוד ה' מלא את המשכן** מה שאין כן הענן שבא בו בהר סיני שם נאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בהר וסמוך ליה ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר פירוש מקום שאין שם שוכן כבוד ה' מה שאין כן במה שלפנינו שהיה כבוד ה' מלא המשכן ולא יכול ליכנס במקום מלא כבודו יתברך:

שמות

ספר

סליק

פקודי

פרשת

חסלת